

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

HASAN BASRİ ÇANTAY'IN HAYATI VE ESERLERİ
ÜZERİNDE BİR İNCELEME

DOKTORA TEZİ

Zeliha KAPUKAYA

Balıkesir, 2015

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

HASAN BASRİ ÇANTAY'IN HAYATI VE ESERLERİ
ÜZERİNDE BİR İNCELEME

DOKTORA TEZİ

Zeliha KAPUKAYA

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mustafa ÖZSARI

Balıkesir, 2015

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ONAYI

Enstitümüzün Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda 201112512003 numaralı Zeliha KAPUKAYA' nın hazırladığı "Hasan Basri Çantay'ın Hayatı ve Eserleri Üzerinde Bir İnceleme" konulu Doktora Tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 30.04.2015 tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına **OY BİRLİĞİ/OY ÇOKLUĞU** ile karar verilmiştir.

Başkan... Prof. Dr. Gıyasettin AYTAŞ.....

Unvanı, Adı-Soyadı

Üye... Prof. Dr. Mustafa ÖZSAR I.....

Unvanı, Adı-Soyadı (Danışman)

Üye... Prof. Dr. Ali DUYMAZ.....

Unvanı, Adı-Soyadı

Üye... Prof. Dr. Senol GELİK.....

Unvanı, Adı-Soyadı

Üye... Doç. Dr. A. Cengiz İS. S.....

Unvanı, Adı-Soyadı

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylım.

..11.. / 05.. / 2015

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Hasan Basri Çantay (doğ. 18 Kasım 1887-öl. 3 Aralık 1964), 20. yy. Türk kültür ve edebiyatında iz bırakmış çok yönlü bir şahsiyettir. Dil, edebiyat, tarih, hukuk vb. sosyal ve kültürel alanlarda önemli sayıda eser ve yazı neşreden Çantay, aynı zamanda bir Kuvâ-yı Milliye kahramanı ve Cumhuriyet Dönemi siyaset adamıdır. Çantay'ın siyasî hayatının dışında kanaat önderliği ve sosyal meselelere yaklaşımı onun dikkati çeken yönlerindedir.

II. Meşrutiyet döneminde başlayan Çantay'ın yazı faaliyeti, hayatının sonuna kadar devam etmiştir. Çantay; *Yıldırım, Nasihat, Karesi, Doğru Söz, Ses, İzmir'e Doğru, Zafer-i Millî, Türk Dili, Balıkesir Postası, Balıkesir Adalet* gibi Balıkesir'de çıkan gazetelerde gerek yöneticilik gerekse de yazarlık faaliyeti ile Türk kültür ve edebiyatında iz bırakmış bir isimdir. Çantay'ın siyasî hayatını şekillendiren ve yazarı, Kuvâ-yı Milliye kahramanı yapan olaylar da yine Mütareke Dönemi'nde gerçekleşir. Ayrıca Balıkesir kökenli *Irmak, Gençler Yolu, Kaynak* gibi dergilerin yanı sıra yazar, *Sirât-ı Müstakîm, Sebülürreşat, Tanrıdağ, İslâm ve İslâm'ın Nuru* gibi mecmualarda da yazı ve şiirler neşretmiştir. Çantay'ın önemli sayıda basılmış ve basılmamış telif ve tercüme eseri bulunmaktadır.

Hasan Basri Çantay üzerinde yapılan araştırmaların çoğu, Çantay'ın Kur'ân tercümesi hakkındadır. Ancak yazarın biyografisi üzerine Mücteba Uğur'un *Hasan Basri Çantay* adlı eseri ve çeşitli yerel araştırmalar dışında kayda değer bir çalışma mevcut değildir. Mücteba Uğur'un araştırması Hasan Basri hakkında değerli bir kaynak olmakla birlikte, yazara dair ayrıntılı bilgi vermekten uzaktır. Çantay'ın özellikle yerel ve ulusal kaynaklardaki makaleleri ve diğer yazıları bu çalışmada yer almamıştır. Çantay'ın biyografisi ile Türk kültür ve edebiyatındaki yerini kapsamlı bir şekilde ortaya çıkarmak ve değerlendirmek amacıyla hazırladığımız bu araştırma bir giriş ve dört bölümden oluşmaktadır.

Tezimizin giriş bölümünde araştırmanın temel problemi, amacı, önemi, varsayımları, sınırlılıkları, ilgili alanyazını, kuramsal çerçevesi, yöntemi, bulguları ve yorumları, araştırmada varılan sonuç ile öneriler biçimsel olarak sıralanmıştır.

Araştırmamızın birinci bölümünde 20. yüzyıl başlarında Balıkesir'in sosyal ve kültürel durumu genel hatlarıyla ele alınmıştır. İkinci bölüm Hasan Basri

Çantay'ın biyografisine ve yazı faaliyetine ayrılmıştır. Bu bölümde, önce Çantay'ın ailesi, doğumu ve çocukluğu üzerinde durulmuş, ardından yazarın eğitim ve memuriyet hayatından ile siyasî hayatı anlatılmıştır. Böylece Çantay'ın biyografisi ve yazı hayatı hakkında kapsamlı bir inceleme oluşturulmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde Çantay'ın edebî yönü ve eserleri değerlendirilmiştir. Çantay'ın şiiri, şairlik yönü, edebiyata bakışı ve diğer edebî eserleri bu bölümde ele alınan konu başlıklarındandır. Üçüncü bölümde Çantay'ın şiirlerinin incelenmesine geçmeden önce, şairin basılı tek şiir kitabı olan *Babamın Şiirleri* adlı kitabının dışında kalan manzumeleri tespit edilmiştir. Tespit ettiğimiz 64 şiir dikkate alınarak, Çantay'ın şiirleri temalar ve üslûp özellikleri bakımından incelenmiştir. Yine bu bölümde Çantay'ın şiirleri dışında hatıraları, mektupları, tercümelere, tiyatro ve gezi yazıları da ele alınmıştır.

Araştırmamızın dördüncü bölümü Hasan Basri Çantay'ın doğrudan doğruya edebî olmayıp tercüme, inceleme ve araştırmaya dayalı eserlerine ayrılmıştır. Bu bölümde Çantay'ın ilahiyat, edebiyat bilimi, dil, tarih, eğitim, tenkit vb. diğer sahalarla ilgili eserleri kısa bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Çalışmamızın sonuna Hasan Basri Çantay'ın eserlerinin bir kronolojik listesi verilmiştir. Böylece Çantay'ın bütün eserleri dikkate alınarak, onun edebî ve kültürel kişiliğinin hâkim çizgileri tespit edilerek değerlendirilmiştir.

Çalışmanın hazırlanma aşamasından bitimine kadar tavsiyelerinden faydalandığım danışman hocam Prof. Dr. Mustafa ÖZSARI'ya, çalışmamın içeriğine yönelik değerli katkılarından dolayı Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanı Prof. Dr. Ali DUYMAZ'a teşekkür ederim. Ayrıca araştırmalarım esnasında maddî ve manevî katkıları için aileme de teşekkürü bir borç bilirim.

Zeliha KAPUKAYA

Balıkesir-2015

ÖZET

HASAN BASRİ ÇANTAY'IN HAYATI VE ESERLERİ ÜZERİNDE BİR İNCELEME

KAPUKAYA, Zeliha

Doktora, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mustafa ÖZSARI

2015, 284 sayfa

Hasan Basri Çantay'ın Hayatı ve Eserleri Üzerinde Bir İnceleme adlı bu çalışmamızda öncelikle Hasan Basri Çantay'ın hayatını farklı açılardan detaylı bir şekilde incelemeyi ve eserlerini kapsamlı bir değerlendirme ile ortaya koymayı hedefledik. Çalışmamızda yerel ve ulusal kaynaklar taranarak elde edilen bulgular değerlendirilmiş, yazarın hayatı ve eserleri bu veriler ışığında ortaya konulmuştur. Çalışmamız Giriş, dört bölüm ve Sonuç kısımlarından oluşmaktadır. Çalışmamızın Giriş bölümünde incelememize dair problem, amaç, sınırlılıklar, ilgili alanyazın, yöntem, bulgu ve yorumlar, sonuç ve öneriler yer almaktadır. Birinci bölümde 20. Yüzyıl'ın Başlarından Balıkesir'in Sosyal ve Kültürel Hayatına Genel Bir Bakış başlıklı yazımız mevcuttur. Bu yazı ile Balıkesir'in 20. Yüzyıl başlarındaki sosyal ve kültürel durumu; şehrin tarihi, kurumsal ve diğer değerleri çerçevesinde ele alınmış, Hasan Basri Çantay'ın yetiştiği ve yazı hayatına başladığı bu dönem genel anlamda anlatılmaya çalışılmıştır. Doktora tezimizin Hasan Basri Çantay'ın Hayatı ve Yazı Faaliyeti adlı ikinci bölümünde yazarın hayatı ve yazı faaliyeti, çeşitli dönemlere ayrılarak taramalarımız sonucunda elde ettiğimiz orijinal ve birincil kaynaklardan yararlanarak anlatılmıştır. Hasan Basri Çantay'ın Edebi Eserleri adlı üçüncü bölümde ise Çantay'ın edebi eserleri detaylı bir şekilde incelenmiş, şiirleri tahlil edilerek eserlerinin dil ve üslup özellikleri üzerinde durulmuştur. Çalışmamızın dördüncü bölümü olan Hasan Basri Çantay'ın Diğer Eserleri başlıklı bölümde de yazarın edebiyat teorisi, edebiyat eleştirisi, edebiyat tarihi, İslami ilimler, dil, tarih, eğitim, sosyal konular, tiyatro, halk bilimi ve folklora dair eserleri, tenkit ve polemiklerine yer verilmiştir.

Sonuç bölümünde ise Hasan Basri Çantay'ın hayatı ve eserleri üzerindeki araştırmalarımız neticesinde elde ettiğimiz bilgi ve kanaatlerimiz genel ve özlü bir şekilde ortaya konulmuştur. Bu bölümde Çantay'ın oldukça yoğun geçen ilmi, siyasi,

gazetecilik ve diğer faaliyetleri ile 20.yüzyıl Türk ilim ve kültür hayatına önemli hizmetlerde bulunmuş ve yaşadığı döneme iz bırakmış değerli şahsiyet olduğu sonucu açık bir şekilde ifade edilmiştir. Ayrıca çalışmamızın sonuç bölümünden sonra Çantay'ın basılmış ve basılmamış eserlerinin, makale ve şiirlerinin kronolojik listesi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hasan Basri Çantay, Balıkesir, Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim, Türk Milli Mücadelesi, İslam Bilimleri.

ABSTRACT

A REVIEWING ON HASAN BASRİ ÇANTAY'S LIFE AND WORKS

KAPUKAYA, Zeliha

Phd Thesis, Department of Turkish Language and Literary,

Adviser: Prof. Dr. Mustafa Özsarı

2015, 284 pages

We have targeted in this study named “A Reviewing on Hasan Basri Çantay’s Life and Works” to work through the life of Hasan Basri Çantay from different perspectives and to reveal his works through an extensive evaluation. In our study the facts obtained through reviewing local and national literature have been evaluated and the life and the works of the author have been revealed. Our study comprises an introduction, four parts and the conclusion. In the part of the introduction, problem, aim, definitions, connected literature, method, findings and interpretations, conclusion and suggestions have been placed of about this work Our composition named “A General Overview On the Social and Cultural Life in Balıkesir in The Early Part of Twentieth Century” is in the first part of our study. The social and cultural condition of the city in the early part of the twentieth century has been approached as part of its historical, institutional and other values. And this period when Hasan Basri grew up and started to put pen to paper has been tried to explain literally. Hasan Basri Çantay’s life and writing activity has been explained dividing it into several periods and benefitting from the original and primary sources which we obtained through scanning documents in the second part of our doctoral thesis named “The Life Of Hasan Basri Çantay’s Life and His Writing Activity”. In the third part named Hasan Basri Çantay’s Literary Works, Çantay’s literary works have been examined in detail, his poems have been analysed and the characteristics of his language and style have been elaborated. In the fourth part of our study titled Hasan Basri Çantay’s Other Works the author’s works, critiques, reviews and arguments on literature theory, literature criticism, literature history, islamic sciences, language, history, education, social issues, theatre, folklore have been included.

In the conclusion part the datum and knowledge that we obtained as a result of our research on Hasan Basri Çantay's life and works have been revealed comprehensively and concisely. In this part it has been stated explicitly that Hasan Basri Çantay is a venerable person who contributed significantly to Turkish scientific and cultural life with his intense activities in science, politics, journalism and so on and who impressed the period he lived. Also following the conclusion part of our study a chronological list of Çantay's published and unpublished works, articles and poems have been presented.

Key Words: Hasan Basri Çantay, Balıkesir, Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim, Turkish National Struggle, Islamic Sciences

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
Kısaltmalar	xii
GİRİŞ.....	1
1. Giriş.....	1
1.1. Problem.....	1
1.2. Amaç.....	1
1.3. Önem.....	1
1.4. Varsayımlar.....	1
1.5. Sınırlılıklar.....	2
2. İlgili Alanyazın.....	3
2.1. Kuramsal Çerçeve.....	3
2.2. Hasan Basri Çantay Üzerine Yapılmış Çalışmalar.....	5
2.2.1. Kitaplar.....	5
2.2.2. Tezler.....	7
2.2.3 Makale ve Bildiriler.....	8
3. Yöntem.....	10
3.1. Araştırmanın Modeli.....	10
4. Bulgular ve Yorumlar.....	12
5. Sonuçlar ve Öneriler.....	13
5.1. Sonuçlar.....	13
5.2. Öneriler.....	14

BİRİNCİ BÖLÜM.....	15
20. YÜZYILIN BAŞLARINDAN BALIKESİR'İN SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYATINA GENEL BİR BAKIŞ.....	15
İKİNCİ BÖLÜM.....	36
2. HASAN BASRİ ÇANTAY'IN HAYATI VE YAZI FAALİYETİ.....	36
2.1. Hayatı.....	36
2.1.1. Ailesi, Doğumu ve Çocukluğu.....	36
2.1.2. Eğitimi ve Memuriyet Hayatı.....	38
2.1.3. Siyasî Hayatı.....	53
2.1.4. İstanbul'a Gidişi ve Ölümü.....	68
2.2. Yazı Hayatı.....	70
2.2.1. İlk Şiir ve Yazıları/ II. Abdülhamit Dönemi Yazı Hayatı.....	70
2.2.2. Gazeteciliği/ Meşrutiyet Dönemi Yazı Hayatı.....	72
2.2.3. Mütareke Dönemi Yazı Hayatı.....	75
2.2.4. Cumhuriyet Dönemi Yazı Hayatı.....	79
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	91
3. HASAN BASRİ ÇANTAY'IN EDEBÎ ESERLERİ.....	91
3.1. Şiirleri.....	92
3.1.1. Şiirlerindeki Temalar.....	96
3.1.1.1. Kahramanlık ve Vatan Sevgisi.....	97
3.1.1.2. Dinî, Tasavvufî Şiirler.....	102
3.1.1.3. Çocuklar ve Gençler İçin Yazdığı Şiirler.....	113
3.1.1.4. Devrin Şahsiyetleri Üzerine Yazdığı Şiirler.....	118
3.1.1.5. Tabiat Şiirleri.....	123
3.1.1.6. Diğer Şiirleri.....	128
3.1.2. Şiirlerinin Dil ve Üslûp Özellikleri.....	133
3.1.2.1. Şiire ve Şaire Bakışı.....	133
3.1.2.2. Ses ve Armoni.....	137
3.1.2.3. Ritim.....	140

3.1.2.4. Nazım Şekli ve Nazım Birimi.....	146
3.2. Hatıraları.....	148
3.3. Mektupları.....	155
3.4. Tercüme Eserleri.....	159
3.5. Tiyatro ile İlgili Eserleri.....	162
3.6. Gezi Yazıları.....	164
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	167
4. HASAN BASRİ ÇANTAY'IN DİĞER ESERLERİ.....	167
4.1. Edebiyatla İlgili Eserleri.....	167
4.1.1. Edebiyat Teorisi ile İlgili Eserleri.....	167
4.1.2. Edebiyat Tarihi ile İlgili Eserleri.....	170
4.1.3. Edebiyat Tenkidi ile İlgili Yazıları.....	171
4.2. İslâmî İlimler ile İlgili Eserleri.....	173
4.2.1. Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm.....	174
4.2.2. Fıkh-ı Ekber Tercümesi.....	180
4.2.3. On Kere Kırk Hadis.....	182
4.2.4. İslam- The Straight Path.....	183
4.2.5. Diğer Makaleleri.....	188
4.3. Tenkitleri.....	195
4.4. Dil ile İlgili Eserleri.....	202
4.5. Tarih ile İlgili Eserleri.....	211
4.6. Sosyal Konularla İlgili Eserleri.....	217
4.7. Eğitimle İlgili Eserleri.....	222
4.8. Halk Edebiyatı ve Folklor ile İlgili Eserleri.....	226
4.9. Polemikleri.....	230
SONUÇ.....	237

HASAN BASRİ ÇANTAY'IN ESERLERİNİN KRONOLOJİSİ	243
a) Basılmış Kitapları.....	243
b) Basılmamış Kitapları.....	243
c) Basılmış Müstakil Nesir ve Şiirleri.....	244
KAYNAKÇA	274

KISALTMALAR

AKDITYK	: Atatürk Kültür, Dil, Tarih Yüksek Kurumu
bk:	: bakınız
byy.	: Baskı yeri yok
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DLT	: Divânü Lügati't-Türk
ed.	: editör
doğ.	: doğumu
H.	: Hicrî Tarih
Haz.	: Hazırlayan
M.	: Milâdî Tarih
nr.	: numara
R.	: Rûmî Tarih
s.	: sayfa
S.	: Sayı
öl.	: ölümü
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Yay.	: Yayınları
yy.	: yüzyıl

GİRİŞ

1. Giriş

1.1. Problem

Çalışmamızın problemini, Hasan Basri Çantay'ın biyografisinin oluşturulması, yazı faaliyetinin ve eserlerinin genel anlamda ele alınması, edebî yönünün incelenmesi, süreli yayınlarda neşredilen nesir ve şiirlerinin tespit edilerek eserlerinin kronolojik listesinin ortaya konulması teşkil etmektedir.

1.2. Amaç

Çalışmamızın temel amacı, Balıkesir'in yetiştirdiği önemli kültürel değerlerden Hasan Basri Çantay'ın hayatının ve yazı faaliyetinin ele alınması, kaleme aldığı eserlerinin, gazete ve dergilerde neşredilmiş nesir ve şiirlerinin tespit edilmesi, elde edilen verilerin genel olarak değerlendirilmesidir.

1.3. Önem

Tez çalışmamız, Hasan Basri Çantay biyografisinin ve eserlerinin daha kapsamlı ortaya konulması ve anlaşılmasına büyük katkı sağlayacaktır. Çünkü çok yönlü bir kültür insanı olan Çantay hakkında yapılan çalışmalar yazarın belli bir yönünü ele almış, edebî yönü başta olmak üzere diğer yönlerini pek yansıtamamıştır. İncelememiz, Çantay'ın biyografisinin farklı yönlerini ortaya çıkaracak, eserlerinin ve çoğu süreli yayınlarda kalmış, gün ışığına çıkmamış yazılarının ortaya konulmasını sağlayacaktır. Bu nedenle çalışmamız, Çantay üzerine yapılmış kapsamlı bir inceleme olarak yazarla ilgili araştırmalara kaynaklık edecektir.

1.4. Varsayımlar

Araştırmalarımız sonucu Çantay üzerine yapılan çalışmaların yeterli derecede derinleşmediği ve yazarın Balıkesir'deki yazı faaliyetinin ele alınmadığı anlaşılmıştır. Yazarın yetiştiği ve yazı faaliyetinin çok büyük bir bölümünü gerçekleştirdiği Balıkesir'de kapsamlı bir tarama yapılmadan Çantay'ın biyografisinin ve eserlerinin tam olarak anlaşılamayacağı sonucuna varılmıştır. Bu nedenle Çantay'ın hayatının ve yazı faaliyetinin kapsamlı bir şekilde incelenmesinin; eserlerinin, bilhassa süreli yayınlardaki yazılarının tespit edilerek ele alınmasının gerekliliğine inanılmıştır. Bu

tür bir çalışma yapılabilmesi ile ilgili olarak kullanılacak temel araştırma yöntemlerinin, inceleme, tarama ve kaynak şahıslara başvurma yöntemleri olacağı varsayılmıştır. Çalışmamıza özgün malzeme temininde bahsi geçen yöntemler içinde en fazla inceleme ve tarama yöntemlerine başvurulmuştur.

Sözü edilen araştırma yöntemleri neticesinde elde edilen malzeme tasnif edilip ortaya konulduktan sonra değerlendirme sürecine geçilmiş, bu süreçten sonra elde ettiğimiz sonuçlar belli bir kompozisyon disiplini içerisinde ilgili alt başlıklar altında yazılmıştır.

1.5. Sınırlılıklar

Çalışmamızın sınırı Çantay'ın hayatı ve eserleridir. Önemli bir ilim ve kültür adamı olan Çantay'ın biyografisi ve yazı faaliyeti detaylı bir araştırma ile ortaya konulmadığından; bununla birlikte eserleri ve yazılarını neşrettiği süreli yayınlardaki çeşitli türlerdeki yazıları tam olarak listelenmediğinden Çantay üzerine yapılan değerlendirmeler pek çok açıdan eksik ve yetersiz kalmaktadır. Yazar üzerinde sağlıklı bir değerlendirme yapmak için tespit edilen kitap ve yazılarının kronolojik listesinin ortaya çıkarılması bir zorunluluk olarak görülmüştür. Bu nedenle Çantay'ın hayatına ve eserlerine yönelik, yazarın mevcut kitaplarının yanında Balıkesir, İstanbul ve Ankara'da yazı ve şiir neşrettiği süreli yayınlar taranmış, bu konuda çalışmamıza katkı sağlayacak kişilerle görüşme yapılmış, arşiv ve diğer kaynaklar tespit edilmiş, ortaya çıkan bütün veriler incelenerek değerlendirilmiştir.

Tüm bu inceleme ve değerlendirmelerin sonunda ilk olarak Çantay'ın kapsamlı bir biyografisi oluşturulmaya çalışılmış, yazı faaliyeti ele alınmış, bu faaliyetler neticesinde ortaya çıkan kitapları, şiir ve nesir türündeki diğer eserleri genel bir incelemeye tabi tutulmuştur.

Hasan Basri Çantay'ın nesirlerinden başka, yayınlanan tek şiir kitabı dışında kalan, çeşitli kitaplarda ve süreli yayınlarda neşredilen şiirleri tespit edilerek mukayeseli bir incelemeyle ele alınmıştır. Bu şiirler tema ve üslup özellikleri bakımından değerlendirilmiştir.

2. İlgili Alanyazın

2.1. Kuramsal Çerçeve

Çalışmamız bir monografidir. Monografi, ünlü bir kimsenin hayatını, kişiliğini eserlerini, başarılarını ayrıntıları ile ele alan veya bilimsel bir alanda özel bir konu ya da mesele üzerine yazılan kitaplara verilen bir adlandırmadır. Bu türün tanımı kapsamında çalışmamıza *Hasan Basri Çantay'ın Hayatı ve Eserleri Üzerinde Bir İnceleme* adı verilmiş, Çantay ve eserleri incelememizin farklı bölüm ve alt başlıklarında çeşitli yönleriyle ele alınmıştır.

Yeni Türk Edebiyatı sahasında çeşitli monografiler hazırlanmıştır. Akademik bir disiplinle hazırlanan bu monografiler çalışmamıza birer model teşkil etmiştir. Bu çalışmalar arasında Mehmet Kaplan'ın *Tevfik Fikret (Devir-Şahsiyet-Eser)* adlı çalışması¹, Yeni Türk Edebiyatı'nın örnek monografi çalışmalarındandır. Ayrıca incelememizi hazırlarken örnek aldığımız bazı monografi çalışmaları şöyledir:

Ömer Faruk Huyugüzel, *Hüseyin Cahit Yalçın'ın Hayatı ve Eserleri*, İzmir: Ege Üniversitesi Matbaası, 1984.

Nesrin T. Karaca, *Celal Sahir Erozan (1883-1935), Hayatı-Dönemi-Eserleri*, İstanbul: 1993.

Ömer Faruk Huyugüzel, *Halit Ziya Uşaklıgil (Hayatı, Eserleri, Eserlerinden Seçmeler)*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1995.

Rıza Filizok, *Ali Canip'in Hayatı ve Eserleri Üzerinde Bir İnceleme*, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2001.

Şevket Toker, *Süleyman Nesib, Hayatı ve Şiirleri*, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 2001.

Çalışmamız, edebiyatı bir bilim olarak ele alan bir anlayışla hazırlanmıştır. Pek çok kez edebiyat alanı bir bilim olarak değil, bir sanat olarak değerlendirilir. Bazı durumlarda da edebiyat araştırması tabiri edebiyat bilimi anlamında kullanılır. Edebiyat Bilimi, eski tabirle âlet ilimlerinden, modern sınıflamalara göre de sosyal bilimler içinde yer alır². *Edebiyat Teorisi* adlı kitabıyla tanınan Rene Wellek ve Austin

¹ Mehmet Kaplan, *Tevfik Fikret (Devir-Şahsiyet-Eser)*, İstanbul: Dergâh Yay. , 1998.

² Mehmet Önal, *Yeni Türk Edebiyatı*, Ankara: Akçağ Yay. , 2008, s.63.

Varren, edebiyatı; tümevarım, tündengelim, analiz, sentez ve karşılaştırma gibi temel yöntemler ile incelemenin sistematik bilginin her çeşidinde olduğu gibi edebiyat sahasında da söz konusu olduğunu ifade ederek *Edebiyat Bilimi* hakkında şunları dile getirir:

*Edebiyat Bilimi, her zaman tabiat bilimine ait olmayan, gene de aklî bir tarafı olan kendine has sağlam ve tutarlı yöntemlere sahiptir. Sosyal Bilimlere ait başarıları bilgi dünyasının dışında sayılabilmesi için insanın çok dar bir hakikat anlayışına sahip olması gerekir*³.

Edebiyat incelemelerinde sistematik ve bütünlüklü bir yol izlemek için edebiyatı, üç temel başlık altında ele almak mümkündür. Bunlar: *Edebiyat Tarihi, Edebiyat Eleştirisi ve Edebiyat Tarihi*'dir. Edebiyatın ilke, kategori ve ölçüt vb. incelemeleri, *edebiyat teorisi*; edebî eser incelemelerini ya *edebiyat eleştirisi* ya da *edebiyat tarihi* olarak adlandırmak en doğrusudur. Edebiyat eleştirisi kavramı, bütün edebiyat teorisini içine alacak şekilde kullanılmalıdır⁴.

Genel anlamda kuram, nazariye veya teori, birçok kanunun düzenli bir şekilde birleştirilmesi ile meydana gelen genel bir açıklamadır. Bilimin kaynağı teoriye dayanır. *Edebiyat teorisi* ise edebiyatın doğasının ve edebiyat analiz yöntemlerinin sistematik çalışmasıdır. Edebiyat teorisinin başlıca amacı edebiyatın temel sorularından “Edebiyat nedir?” sorusuna cevap vermektir. *Edebiyat teorisi*, bir eserin edebî değeri ile ilgilenir. Edebî değer ise edebiyatın mahiyetinden başlamak üzere onun bilinen en yaygın özelliklerini ortaya koyan değerler sistemidir. Edebî değeri ortaya çıkarmak için ise kişisel, mahallî, millî, evrensel ölçütler ortaya konur⁵.

Tanzimat ve Servet-i Fünûn devirlerinde muâheze, muhâkeme, ilm-i nakd ve intikâd gibi kelimelerle ifade edilen tenkit, Türkçe’de Fransızca *critique* kelimesinin karşılığı olarak kullanılan bir edebiyat terimidir. Bilge Ercilasun’un ifade ettiği gibi, edebî tenkit, bir taraftan edebiyat ile ilgilidir, diğer taraftan da temsil ettiği edebî görüşe göre siyaset, sosyoloji ve psikoloji ile yakınlık kurulabilir. Bir yazarın eserinde

³ Rene Wellek-Austin Varren, *Edebiyat Teorisi* (Çev. Ömer Faruk Huyugüzel), İzmir: Akademi Kitabevi, 1993, s.2.

⁴ Rene Wellek-Austin Varren, s.24-30.

⁵ <http://w3.balikesir.edu.tr/~mozsari/Literarytheories.htm>, 05.03.2014.

edebî olduğu kadar sosyal tenkit de bulunabilir. Edebiyatta bu durum, oldukça sık görülür. Çünkü edebî eserin sosyal hayatla çok sıkı ilişkisi bulunmaktadır⁶.

Edebiyat tarihi ise edebî eser ve şahsiyetleri, kronolojik ve sistematik olarak inceleyen bir bilim alanıdır. İncelememizin konusunu oluşturan Hasan Basri Çantay'ın edebiyat biliminin bu sahaları ile ilgili eserleri, çalışmamızın ilgili bölümlerinde ele alınmıştır. Ayrıca Hasan Basri Çantay'ın Türk edebiyatı tarihi içindeki yerinin tespit edilmesi çalışmamızın temel hedeflerinden biri olarak görülmüş, Çantay'ın bu yönünü ortaya çıkaran tespit ve değerlendirmeler incelememizde yer almıştır.

2.2. Hasan Basri Çantay Üzerine Yapılmış Çalışmalar

Hasan Basri Çantay üzerine yapılmış çalışmalar daha çok yazarın biyografisi ve İslâmî ilimler ile ilgili eserleri üzerinedir. Çantay üzerine yapılan çalışmalar iki ayrı kategoride değerlendirilebilir. Bu kategoriden ilki özellikle Balıkesir'de yapılan yazarın biyografisine ve çalışmalarına yönelik akademik olmayan, inceleme, hatıra, söyleşi vb. türündeki çalışmalardır. Bu çalışmaların önemli kısmı çeşitli gazete ve dergilerde yayınlanmıştır. Çantay üzerine yapılan çalışmaların bir kısmını da akademik çalışmalar oluşturur. Ancak bu çalışmalar daha çok yazarın *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm* başta olmak üzere İslâm ilimleri sahasında verdiği eserler hakkındadır. Yazarın bu eseri ve ilahiyat sahasına dair diğer eserleri zaman zaman çeşitli kitap, tez, makale ve bildirilerde akademik ortaya konulmuştur.

Bunlarla birlikte Hasan Basri Çantay'ın biyografisine ve İslâm ilimlerine dair eserleri dışında kalan çalışmaları akademik bir anlayışla, kapsamlı, yerel ve ulusal orijinal kaynaklara başvurularak yeterli derecede ele alınmamıştır. Çantay'ın edebî yönü ve eserleri üzerinde çalışılmamış sahaların başında gelir. Çalışmamızın temel problemiğini oluşturan bu konu, bizim hareket noktamızı oluşturmaktadır.

2.2.1. Kitaplar

Çantay hakkında kaynak olarak düşündüğümüz, Türkiye'de Hasan Basri Çantay üzerine yapılan çalışmaların kitap halinde neşredilenleri şöyledir:

⁶ Bilge Ercilasun, "*Eleştiri (1860-1923)*", *Türk Edebiyatı Tarihi*, C:3, İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2007, s.283

Mücteba Uğur, *Hasan Basri Çantay*, Ankara 1994, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Mücteba Uğur'un Hasan Basri Çantay'ın hayatı ve eserleri üzerine yazdığı bu eseri, Çantay araştırmalarına kaynaklık eden başlıca incelemelerdendir. Ancak eser, Uğur'un hatıralarına ve kişisel görüşlerine yer verilen genel bir incelemedir. Çalışmada Çantay'ın biyografisine, kitaplarına ve çeşitli süreli yayınlarda yer alan yazılarına dair ayrıntılı bilgiler yer almamış, yazarın eserlerinin kronolojik listesi tam olarak ortaya konulmamıştır. Çantay'ın yetiştiği ve yazı faaliyetinin önemli bir devresini gerçekleştirdiği Balıkesir'deki yayın faaliyeti ve diğer çalışmaları hakkında söz konusu çalışmada yeterli derecede bilgi mevcut değildir. Çantay'ın yazı ve şiirlerini yayımladığı Balıkesir'deki süreli yayınlar üzerinde kapsamlı bir tarama yapılmadan yazarın hayatı ve eserlerinin tam olarak anlaşılması mümkün değildir.

Aydın Ayhan, *Hasan Basri Çantay*, Balıkesir: 1990, Balıkesir Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları.

Balıkesir tarihi, kültürü ve şahsiyetlerine dair araştırmaları ile tanınan Araştırmacı Aydın Ayhan'ın bu çalışması, Hasan Basri Çantay üzerine yazdığı küçük bir kitapçıktır. Akademik bir disiplinle hazırlanmamış olan çalışmada Hasan Basri Çantay ve eserleri kısaca tanıtılmıştır. Ayhan'ın Çantay'la ilgili Balıkesir gazetelerinde yazdığı yazılar ve konferans notları kitapçığın metninde kullanılmıştır.

Aydın Ayhan-Yusuf Akgül, *Hasan Basri Çantay'ın Şiir Dünyası ve Ülkü Edebiyatı*, Balıkesir: 2014, Altıeylül Belediyesi Kültür Yayınları.

Araştırmacılarından Aydın Ayhan ve Yusuf Akgül'ün hazırladıkları yukarıdaki çalışmada Çantay'ın şiirleri verilmiş, bu şiirlerden yola çıkarak Çantay'ın şairliği ve şiirleri üzerinde kısa bir değerlendirme yapılmıştır. Ayrıca yazarın sanat ve bilhassa şiir hakkındaki düşüncelerinin yer aldığı bir edebiyat teorisi kitabı olan *Ülkü Edebiyatı* adlı eseri, söz konusu çalışma ile ikinci kez neşredilmiştir.

Maruf Çaksu, *Mücahit ve Mutasavvıf Hasan Basri Çantay*, Balıkesir: 2008, Liva Matbaası.

Çalışmada Hasan Basri Bey'in tasavvufi yönü ve şahsiyeti hakkında dostları ve yakın çevresi tarafından zikredilen çeşitli hatıralar bir araya getirilmiş, yazarın

biyografisi bu yönleriyle anlatılmaya çalışılmıştır. Söz konusu çalışmada Çantay'ın biyografisinin diğer taraflarına ve yazarın eserlerine bir bütün olarak yer verilmemiştir.

2.2.2. Tezler

Hasan Basri Çantay üzerine yapılan tezlerin büyük kısmı çeşitli üniversitelerin ilahiyat fakültelerinde, bir tanesi de Balıkesir Üniversitesi Tarih Bölümü'nde hazırlanmıştır. Bu tezlerin tamamı yüksek lisans tezleridir. Yüksek Öğrenim Kurumu Ulusal Tez Merkezi sayfasından yaptığımız taramaya göre Hasan Basri Çantay'la ilgili dört ilahiyat, bir de tarih alanında yüksek lisans tezi mevcuttur. Bu çalışmalar tarih sırasına göre şöyledir:

Yunus Özdamar, *Hasan Basri Çantay'ın Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm Adlı Meali ile Kur'an Yolu Tefsirinde Sosyal Meselelere Yaklaşımlar*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.

Bu çalışmada Çantay'ın *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm* adlı meali ile Elmalılı Hamdi Yazır'ın *Kur'an Yolu* tefsirinde sosyal meselelere nasıl yaklaşıldığı ele alınmaktadır. Çalışmanın adlandırılmasında bir problem vardır. Zira çalışmanın başlığında bir anlam kargaşası mevcuttur. Tez iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Cumhuriyet döneminde yapılan tefsir ve meal çalışmaları genel olarak tanıtılmıştır. Tezin başlığını taşıyan ikinci bölümde ise bu iki eserde sosyal meselelere nasıl yaklaşıldığı karşılaştırılmalı olarak incelenmiştir.

Sadık Erenbaş, *Hasan Basri Çantay'ın Tefsir İlmindeki Yeri*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü", Trabzon, 2006.

Erenbaş'ın yüksek lisans tez çalışması, iki bölümden oluşmaktadır. Çantay'ın hayatı, eserleri ve Kur'an ilimlerindeki yerinin kısaca değerlendirildiği ilk bölümde sonra ikinci bölümde Çantay'ın *Meâl-i Kerîm*'i başta olmak üzere eserlerinde başvurduğu tefsir kaynak ve metotları ele alınmıştır. Bu çalışmada Çantay'ın gazete ve dergilerde neşrettiği tefsir mahiyetindeki yazıları üzerinde değerlendirmeler eksiktir.

Abdullah Yılmaz, *Hasan Basri Çantay ve Meâl-i Kerîm'indeki Tefsir Kısımlarının Analizi*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2007.

Yukarıdaki tez çalışması içerik olarak Erenbaş'ın tezinin son bölümünün bir tekrarı niteliğindedir. Çalışmada ele alınan konular Erenbaş'ın tezinin ilgili bölümü ile hemen hemen aynıdır. Ancak konularının incelenmesi ve değerlendirilmesi açısından Yılmaz'ın incelemesi Erenbaş'ın çalışmasından daha yetkin ve ayrıntılıdır. Yılmaz'ın çalışmasında Çantay'ın hayatı ve eserleri daha çok Mücteba Uğur'un kitabı kaynak alınarak kısaca anlatılmıştır. Genel olarak Kur'an tercüme ve *Meâl-i Kerîm* hakkında bir değerlendirme yapıldıktan sonra Çantay'ın Kur'an mealinin tefsir kısımları analiz edilmiştir.

Muhammet Gündoğdu, *Hasan Basri Çantay'da Din ve Toplum*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2009.

Gündoğdu'nun tez çalışmasında Çantay'ın kişiliği ve eserlerinde din ve toplum konularının nasıl bir yer aldığı ele alınmıştır. Çalışmada Çantay'ın yaşadığı dönemde etkili olan fikir akımları anlatıldıktan sonra yazarın hayatı ve eserlerinden yola çıkılarak onun din ve toplum meselelerine bakışı, bu konulardaki görüş, değerlendirme ve önerileri ortaya konulmuştur. Gündoğdu'nun çalışmasında Çantay'ın yazı neşrettiği Balıkesir gazete ve dergilerindeki makaleleri, yazarın birkaç yazısı dışında yer almamıştır. Bu durum çalışmadaki değerlendirmelerde eksiklik ve kapsam sorununu ortaya çıkarmıştır.

Abdüllatif Cihan, *Türk Millî Mücadele Dönemi Aydın-Halk İlişkisine Bir Örnek: Hasan Basri Çantay*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir 2014.

Hasan Basri Çantay'ın toplumsal yönünün aydın-halk ilişkisi bağlamında ele alındığı Abdüllatif Cihan'ın tezi, Çantay şahsiyetinin daha yakından anlaşılması açısından kayda değer tespit ve değerlendirmeler ihtiva etmektedir.

2.2.3. Makaleler, Bildiriler

Hasan Basri Çantay üzerine yazılan başlıca makaleler ve çeşitli sempozyumlarda sunulan bildiriler şöyledir:

Emin Işık, "Hasan Basri Çantay", TDV İslam Ansiklopedisi, C:8, İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Emin Işık'ın İslam Ansiklopedisi'nde yer alan yukarıdaki makalesi Çantay üzerine yapılan araştırmalar için temel başvuru kaynağı niteliğindedir.

Nesimi Yazıcı, “Hasan Basri Çantay ve Ses Gazetesi”, Atatürk Yolu, Ankara, 1993.

Nesimi Yazıcı'nın *Kurtuluş Savaşı'nda Gönen ve Çevresi* sempozyumunda sunduğu *Hasan Basri Çantay ve Ses Gazetesi* başlıklı bildirisi, *Atatürk Yolu* dergisinde de yayımlanmıştır. Bu bildiriye Hasan Basri Çantay'ın hayatına ve *Ses* gazetesine yer verilmiş, Çantay'ın *Ses* gazetesinde çıkan yazıları incelenmiştir.

İbrahim H. Karşlı, “Hasan Basri Çantay'ın Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm'indeki Tercüme Metodu”, EKEV Akademi Dergisi, Yıl:6, nr.13, Erzurum, 2002.

Karşlı makalesinde Çantay'ın Kur'an mealinde başvurduğu tercüme metodunu eleştirel bir bakış açısıyla ele alarak Çantay'ın eserini diğer Kur'an tercümelemleri ile kıyaslamaktadır.

Hülya Savran, “Hasan Basri Çantay'ın Divanü Lügati't-Türk'ü Tercüme Denemesi”, Türk Dili Dergisi, C:XCVI, nr.683, (Kasım 2008), Ankara.

Hülya Savran, yukarıdaki makalesinde Çantay'ın *Karesi* gazetesinde bir kaç bölüm yayınladığı ve tamamlamaya muvaffak olamadığı *Divanü Lügati't-Türk* tercümesini incelemiştir. Çantay'ın 1930'lu yıllarda yoğunlaştırdığı dil çalışmalarının ilk örneklerinden olan bu tercüme denemesi, makalenin sonunda yer almaktadır.

Özer Çetin, “Hasan Basri Çantay'ın Kişiliği”, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2010/2, C:12, nr.2.

Çantay'ın kişiliğinin psikoloji sahasının inceleme yöntemleri ile ele alındığı bu çalışma, Çantay'ın kişilik yapısının daha yakından anlaşılması açısından özgün yaklaşımlar sunmaktadır.

Mehmet Özkan, “Hasan Basri Çantay'ın Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C:15, S:28, (Aralık 2012), Balıkesir.

Özkan, makalesinde Çantay'ın *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm* adlı eserini genel hatlarıyla değerlendirmektedir. Makalede dönemin Kur'an tercümelemleri tanıtılarak Çantay'ın eseri hakkında yapılan değerlendirme ve eleştiriler verilmekte, eser bütüncül bir bakış açısıyla ele alınmaktadır.

Mücteba İlgürel, “Balıkesir’de Millî Mücadele ve Bir Aile Dramı”, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Balıkesir, (Yayına Hazırlayan: Bülent Özdemir- Zübeyde Güneş Yağcı), İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2007.

Mücteba Uğur’un bu çalışması Hasan Basri Çantay’ın Milli Mücadele Dönemi’inde yaşadığı *kaçaklık* devresinin farklı bir yönüne ışık tutmaktadır. Çantay’ın eşi Nazmiye Hanım’ın Hasan Basri’nin masumiyeti ve serbest bırakılması konusunda İstanbul Hükümeti yetkililerine yazdığı mektupların değerlendirildiği makale, Çantay araştırmalarına özgün bir katkı sağlamaktadır.

Selahattin Öz, “Hasan Basri Çantay’ın Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm İsimli Eseri Çerçevesinde Hasan Basri Çantay’ın Kur’an İlimlerine Katkısı”, Uluslararası Balıkesir’e Değer Katan Şahsiyetler Sempozyumu (7-8 Kasım 2013, Balıkesir) Bildiriler, Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Kent Arşivi Yayınları, s.367-381.

Yukarıdaki makalede Çantay’ın üzerinde en çok çalışılan eseri *Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm* adlı meali, Kur’an ilimlerine katkısı yönünden değerlendirilmektedir.

3. Yöntem

3.1. Araştırmanın Modeli

Araştırma, genel anlamda bir monografi çalışması olup, içinde biyografi, metin tahlili ve eser incelemesi unsurlarını ihtiva eder. Biyografi bölümünde yazarın hayatı ile ilgili bilgiler kronolojik ve kapsamlı bir şekilde verilmiş, yazı faaliyeti ele alınmış, şiirleri tema ve üslup özellikleri bakımından tahlil edilerek Çantay’ın eserleri üzerinde genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Çalışmamızda, en başta tarama yöntemi kullanılmıştır. Hasan Basri Çantay’ın yazı faaliyetine başladığı dönemden itibaren koleksiyonları mevcut olan süreli yayınlar taranarak Çantay’ın hayatı ve eserleri üzerine birincil orijinal kaynaklara ulaşılması hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda ulaştığımız bilgiler fişlenmiş ve daha sonra bu bilgiler belli başlıklar altında tasnif edilmiştir. Ayrıca çeşitli kaynaklarda rastladığımız bilgi, belge ve diğer materyaller de bir araya getirilmiştir. Bunlara ilave olarak Hasan Basri Çantay’ı tanıyan ve bu konuda çalışmaları olan şahıslar tespit edilerek Çantay’ın biyografisi ve eserleri üzerine katkı sağlayacak çeşitli bilgilere ulaşılmıştır. Ulaşılan bilgiler çalışmanın ilgili konu başlıklarında değerlendirilmiştir.

Çantay ailesi ile yapılan görüşmelerde, Çantay'ın hayatı ve eserleri hakkında mevcut bilgilerin üzerine konabilecek pek fazla yeni bilgi elde edilememiştir.

Çalışmamızda Çantay hakkında yazılan çeşitli kitap, makale, tez, ansiklopedisi maddesi gibi yayınlar incelenmiş, elde edilen veriler tezimizin ilgili bölümlerinde kaynakça gösterilerek kullanılmıştır. Bu kaynakların dışında çalışmamızın temel kaynağı Çantay'ın yazı faaliyeti içinde bulunduğu döneme ait süreli yayınlardır. Bu yayınlara ulaşmak için Balıkesir İl Halk Kütüphanesi, Balıkesir Mutasarrıf Ömer Ali Bey Yazma Eser Kütüphanesi, Ankara ve İzmir'deki Millî Kütüphaneler, TBMM Kütüphanesi, Süleymâniye Yazma Eser Kütüphanesi, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Balıkesir Kent Arşivi, Balıkesir Üniversitesi Kütüphanesi, YÖK Dokümantasyon Merkezi'ne başvurulmuştur.

Çalışma konumuzla ilgili veya incelememize katkı sağlayacağını düşündüğümüz her türlü yazılı kaynağa ulaşmaya çaba sarf edilmiştir. Çeşitli bölümlere ayırdığımız tezimizin her bölümü ile ilgili ayrıca ve detaylı bir şekilde okuma yapılmıştır.

Çalışmamızın giriş bölümünde incelememizin problemi, amacı, sınırlılığı vs. belirtilmiş; çalışma ile ilgili, yöntem, model, alanyazın, sonuç ve öneriler vb. ile ilgili bilgi, görüş ve değerlendirilmelere yer verilmiştir.

Çalışmamızın birinci bölümünde Hasan Basri Çantay'ın yetiştiği ve yazı faaliyetine başladığı 20. yy. başlarında Balıkesir'in sosyal ve kültürel hayatı genel bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme ile Çantay'ın yetiştiği dönemde Balıkesir'in ne gibi sosyal ve kültürel şartlar içerisinde bulunduğu ortaya konulmuştur.

İkinci bölüm Çantay'ın hayatı ve yazı faaliyetine ayrılmıştır. Söz konusu bölümde öncelikle yazarın biyografisi doğru ve kapsamlı bir şekilde verilmeye çalışılmıştır. Bu bölüm oluşturulurken çeşitli kaynaklardan ve kendisinin kaleme aldığı hâl tercümesinden faydalanılmıştır. İkinci bölüm ağırlıklı olarak çeşitli yazılı kaynaklarla birlikte bilhassa koleksiyonlarına ulaşabildiğimiz dönemin süreli yayınlarından elde ettiğimiz veriler incelenerek oluşturulmuştur.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde Hasan Basri Çantay'ın edebî eserleri ele alınmıştır. Özellikle şiir türündeki eserlerine geniş yer ayırdığımız bu bölümde bir şair olarak Çantay'ın edebî kimliği, şiire ve sanata bakışı verilmiştir. Mukayeseli bir

inceleme ile tespit edilen şiirleri, tematik bir tahlille ele alınmış ve üslup özellikleri incelemesiyle değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde yazarın şiir dışındaki diğer edebî eserleri ayrıca incelenmiştir.

Dördüncü bölümde, Hasan Basri Bey'in diğer eserleri ele alınmıştır. İlahiyat başta olmak üzere, edebiyat, dil, tarih, eğitim, folklor gibi sosyal bilimlerin çeşitli sahalarına ait kitap, makale vs. çalışmaları incelenmiştir. Ayrıca bu bölümde Çantay'ın tenkitlerine ve polemiklerine yer verilmiştir.

Sonuç bölümünde tezimizde ele aldığımız inceleme başlıkları değerlendirilerek Çantay'ın Türk kültür tarihindeki yeri üzerine vardığımız sonuçlar ifade edilmiştir.

4. Bulgular ve Yorumlar

Hasan Basri Çantay'ın 1902-1903 yıllarında başlayan ve 1964'e kadar devam eden yazı hayatında önemli sayıda eser yazdığı ve yoğun gazeteci-yazarlık faaliyetinde bulunduğu görülür. Özellikle II. Meşrutiyet'in ilanı sonrası İstanbul başta olmak üzere İmparatorluğun pek çok yerinde hızla yaygınlaşan gazetecilik faaliyeti, bir taşra kenti olma hüviyetini bugün dahi devam ettiren Balıkesir'de de kendini göstermiştir. Dönemin göreceli özgürlük havası gazetecilik faaliyetinin artmasına neden olmuş, bu durum çeşitli fikir akımlarının yayılmasını ve kamuoyu tarafından daha yakın bir şekilde takip edilmesini sağlamıştır. Özellikle Dr. Reşit Bey, Mehmet Ali Aynî gibi İttihat Terakki Partisi yanlısı devlet adamlarının Balıkesir'de mutasarrıflık yapmaları, Hasan Basri Çantay gibi gençlerin Türkçülük başta olmak üzere bazı fikir akımlarından etkilenmesine, Batı kaynaklı modernist ve ilerlemeci görüşler benimsenmesine neden olmuştur. Ayrıca dönemin olağanüstü şartları gazetenin halka ulaşan, toplumu millî birlik ve beraberliğe çağıran, halkı eğiten ve pek çok konuda bilinçlendiren bir araç olma vasfının daha ön plana çıkmasına sebep olmuştur. Bu nedenle gazete dönemin aydınlarının kullandığı yegâne araç olma vasfına sahiptir. Doğal olarak gazete, Hasan Basri Çantay gibi millete hizmet etmek amacıyla kalemini kullanan bir aydın için vazgeçilmez mecradır. Gençlik yıllarından itibaren hem idarecilik hem de yazarlık yaptığı Balıkesir gazetelerinde yazarın bir hayli yazısı mevcuttur. Bu yazılarının tespiti amacıyla yaptığımız taramalarda önemli sayıda Hasan Basri Çantay imzalı yazı ve şiire rastlanmıştır. Özellikle yazarın, Millî

Mücadele Dönemi'nde çıkardığı *Ses* gazetesi, Çantay ve Balıkesir basını adına önemli bir gazetecilik olayıdır.

Ancak Çantay'ın bilhassa gençlik döneminde çıkardığı *Yıldırım*, *Nasihat*, *Balıkesir* gibi süreli yayınların koleksiyonu mevcut değildir. Ayrıca Balıkesir'in işgali döneminde Çantay'a ait pek çok, belge, bilgi, yazı, not vs. yanmıştır. Bu durum çalışmamız için bir dezavantaj oluşturmuştur. Ayrıca Hasan Basri Çantay'ın büyük kısmını tamamladığı, bazılarını da tamamlamaya muvaffak olamadığı önemli sayıda basılmamış eseri mevcuttur. Yazarın tamamlanan eserlerinin basılmamasının en önemli sebebi maddi imkânsızlıktır. Ancak yazar, bu eserlerinin bir kısmını çeşitli süreli yayınlarda yazı dizisi şeklinde neşrettiği için bu eserlerin metinlerine bu suretle ulaşmamız mümkün olmuştur.

Hasan Basri Çantay'ın matbu eserleri dışında yazarın çeşitli kütüphanelerde mevcut süreli yayın koleksiyonlarında yer alan yazıları tespit edilmiş, bu yazılar çalışmamızın ilgili bölümlerinde değerlendirilmiştir. Bu bulgular Hasan Basri Çantay üzerinde mümkün olduğu kadar sağlıklı değerlendirme yapmamız açısından yeterlilik arz etmektedir. Ayrıca çeşitli kaynak ve süreli yayınlarda yer alan yazılarının bir kısmı, uzun yazı dizileri şeklindedir. Bu yazı dizilerinin bir araya getirilerek kitaplaştırılması gerekliliği ortaya çıkmıştır.

5. Sonuçlar ve Öneriler

5.1. Sonuçlar

Hasan Basri Çantay'ın hayatı ve eserleri üzerinde yapılan bu inceleme, Çantay'ın biyografisi ve eserlerinin daha net bir şekilde anlaşılması açısından önemlidir. Ayrıca şiir ve bazı edebî türlerle meşgul olan bir şahsiyet olarak Çantay'ın, Türk Edebiyatı Tarihi içerisindeki yerinin anlaşılması bir gerekliliktir. Bu temel noktaların ortaya konması II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde aktif bir yazı faaliyeti içinde olan Çantay'ın Türk kültür tarihine katkılarını gösterecektir. Yaptığımız inceleme sonucunda Hasan Basri Çantay'ın Balıkesir ve Türk ilim hayatında önemli çalışmalar yapmış, iz bırakmış, oldukça verimli bir ilim ve kültür hayatına sahip bir yazar olduğu anlaşılmıştır. Çok yönlü bir şahsiyet olan Çantay'ın bilhassa İslâmî ilimler ve gazetecilik sahalarındaki çalışmaları önemli iki cephesini oluşturmaktadır.

5.2. Öneriler

Hasan Basri Çantay üzerine yapılan çalışmalar daha çok ilahiyat sahasında ve yazarın *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâli Kerîm* adlı Kur'an tercümesi hakkındadır. Bu bilim alanından başka Çantay'ın diğer sahalardaki çalışmaları henüz yeterince ele alınmış değildir. Yazarın çeşitli süreli yayınlarda edebiyat, tarih, dil, folklor, tenkit vb. sahalarda önemli yazı dizileri mevcuttur. Bu yazı dizilerinin bir araya getirilerek yayınlanması ve üzerinde çalışılması önem arz etmektedir.

Birinci Bölüm

20. YÜZYILIN BAŞLARINDAN BALIKESİR'İN SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYATINA GENEL BİR BAKIŞ

20. yüzyıl dünyanın yeniden şekillendiği yoğun siyasî olayların gölgesinde başlar. Osmanlı İmparatorluğu'nu derinden etkileyen ve tarihten silinmesine neden olan bu gelişmeler, imparatorluğun sosyal ve kültürel hayatını da temelinden değiştirir.

23 Temmuz 1908'de ilan edilen II. Meşrutiyet, Osmanlı Devleti'nin yakın tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. II. Meşrutiyet'in ilanı, yalnız İstanbul'da değil; aynı zamanda İmparatorluğun bütün merkezlerinde siyasî, sosyal ve kültürel anlamda sancılı bir değişimin ve dönüşümün başlangıcını ifade eder.

Kânûn-ı Esâsî'ye yeniden işlerlik kazandırmayı amaçlayan 10 Temmuz hareketinin temelleri, epeyce gerilere gitmektedir. Bilindiği gibi, II. Meşrutiyetin ilân edilmesini sağlayan en önemli itici güç, *İttihat ve Terakki Cemiyeti*'dir. Bu cemiyetin tarihi geçmişi ise 1889 yılı Mayıs ayında *İttihâd-ı Osmanî* adıyla kurulan gizli bir derneğe dayanmaktadır. Daha sonra *İttihat ve Terakki Fırkası* adını alacak olan bu kuruluşun faaliyetleri, Osmanlı siyasî hayatını büyük ölçüde etkilemiştir⁷. Özellikle 1906 yılından itibaren ülkede parlamenter sisteme dayalı meşrutî idareyi getirmek için *İttihat ve Terakki Cemiyeti* ciddi anlamda çalışmalarda bulunmuştur. *İttihat ve Terakki Cemiyeti*'nin tazyikiyle Sultan II. Abdülhamit, 23 Temmuz 1908'de bir tebliğ yayımlatarak Meclis-i Mebusân'ın yeniden açılacağını ilân ettirmiştir. Söz konusu tebliğin yayımlanmasından bir süre sonra, seçimler yapılmış ve Osmanlı Mebusan Meclisi açılarak çalışmalarına başlamıştır. II. Meşrutiyet'in çok yönlü bir niteliği olduğunu belirten Tarık Zafer Tunaya, bu dönemde Abdülhamit rejiminin yıkıldığını ve bunun Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunu simgelediğini ifade ederek dönemin *yeni bir devletin kuruluş deneylerini kapsayan bir siyaset laboratuvarı* olduğunu vurgulamaktadır⁸. Niyazi Berkes ise *Türkiye'de Çağdaşlaşma* adlı eserinde II. Meşrutiyet'in ilanının, yalnız İstanbul için değil, İmparatorluğun bütün merkezlerinde siyasî, sosyal ve kültürel anlamda sancılı geçtiğini ve bu değişimin temelinde; *vatan*,

⁷ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay. 2009, s. 130.

⁸ Tunaya, s. 121.

hürriyet, terakki, ittihat gibi kavramların ilk kez açık ve özgür biçimde siyasetin ve toplumun gündemine gelmesi bulunduğunu belirtmektedir⁹.

1908-1918 yıllarını kapsan Meşrutiyet döneminde, çeşitli fikir akımları Osmanlı İmparatorluğu'nu siyasî ve sosyal açıdan epeyce etkilemiştir. Yusuf Akçura'nın 1904'de Kahire'de çıkan *Türk* gazetesine gönderdiği *Üç Tarz-ı Siyaset* adlı makalesi, yüzyılın başında tartışılan *İslamcılık, Osmanlıcılık ve Türkçülük* fikirlerinin imparatorluğun siyasî gündemini nasıl meşgul ettiğini ifade etmesi açısından önemlidir. Akçura, daha sonraları kitap olarak yayımlanan bu makalesinde *Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük* düşüncelerini uygulanabilirlik açısından tartışmış, Osmanlı Devleti ve Türk milleti için en uygun düşüncenin *Türkçülük* olduğu kanaatine varmıştır.¹⁰ Bütün bu gelişmelerin sonucunda 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanıyla Türk halkında ulusal birlik olma düşüncesi güçlenmiştir¹¹.

20. yy. başlarında. Osmanlı İmparatorluğunun bir önceki yüzyıldan devraldığı uzun süren ve ağır yenilgilerle sonuçlanan savaşların siyasî ve sosyal sıkıntıları hayatın her alanında derinden hissedilmiştir. Yüzyıl, tüm bu şartlar altında Osmanlı İmparatorluğu'nu tarihten silecek, bir yandan da yeni bir devletin kuruluşuna zemin hazırlayacak olaylar içinde şekillenecektir.

Birbiri ardısıra başlayan Balkan Savaşları ve Osmanlı İmparatorluğu'nun fiilî olarak sona ermesine neden olan I. Dünya Savaşı, 20. yy. başlarının çok önemli siyasî olaylarıdır. Birinci Dünya Savaşı'nın kaybedilmesinden sonra imzalanan Mondros Mütarekesi ve ardından imzalanan Sevr Anlaşması, Osmanlı Devleti'nin tarihten silinmesinin açık fermanı olarak görülmektedir. Bundan sonraki dönem ise Millî Mücadele Dönemi olarak adlandırılmaktadır. Millî Mücadele kavramıyla, 1919-1922 yılları arasında Misâk-ı Millî sınırları içerisinde ülke bütünlüğünü korumak için girişilen çok cepheli siyasî ve askerî savaş kastedilmektedir. Millî Mücadele Dönemi, 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması ile resmen sona ermiştir. Ardından 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilanıyla Türkiye Cumhuriyeti tarihteki yerini almıştır. Bu dönemde bazı merkezler konumları ve üstlendikleri kritik rollerle öne çıkmıştır.

⁹ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Yapı Kredi Yay. , 2010, s. 405.

¹⁰ Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, Ankara: TTK Basımevi, 1976, s.34.

¹¹ Berkes, s. 405.

Millî Mücadele’de aktif olarak rol alan önemli merkezlerden birisi de merkezi Balıkesir olan Karesi Sancağı’dır.

Karesi, tarıma elverişli coğrafi yapısı, geniş ticaret imkânları ve stratejik konumu nedeniyle, tarih boyunca pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış eski bir yerleşim merkezinin adıdır. Antik dönemlerde *Misya*, Anadolu Selçuklu devletinin bir uç beyliği olarak bilinen Karesi Beyliği döneminden sonra *Karesi* diye adlandırılan bölge; elverişli ticaret ve ulaşım imkânlarıyla, bulunduğu bölgenin sanayi, kültür ve sanat merkezi olmuştur. Şehir, 20. yy.’da imparatorluğun yaşadığı siyasî, sosyal ve kültürel değişimlerden büyük ölçüde etkilenmiştir.

Balıkesir’in Osmanlı Devleti’nden Cumhuriyet’in ilk yıllarına kadarki tarihine bakılacak olunursa şehrin idarî yapılanmasında sürekli bir değişimin ve dönüşümün yaşandığı görülür. Karesi, Osmanlı Devleti’nin klasik dönemi idarî teşkilatlanmasında, Anadolu Eyaleti’nin bir sancağı durumundadır. Eyalet sisteminin uygulandığı bu dönemde, Osmanlı Devleti’nde eyaletler sancaklara; sancaklar kazalara; kazalar da nahiyelere bölünmüştür. Osmanlı Devleti’nin kurulduğu dönemde yalnızca Anadolu Eyaleti mevcuttur. Yeni yerlerin fethiyle Rumeli Eyaleti, idarî bir teşkilatlanma olarak sonradan ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Anadolu Eyaleti’ne bağlı bir sancak merkezi olan Karesi; Bigadiç, Sındırgı, Başgelenbe, Kemer Edremit (Burhaniye), Ayazment, Edremit, Kozak, İvrindi, Manyas, Fart (Susurluk) ve Ayvalık kazalarından oluşmaktadır¹².

Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan 1816 tarihine kadar Anadolu Eyaleti’ne bağlı olan Karesi Sancağı, sonra Hüdavendigâr-Kocaeli Eyaleti, daha sonra da müstakil bir eyalet olarak teşkil edilen Hüdavendigâr Eyaleti’ne bağlanmıştır. Bu dönemlerde çok sayıda sancakbeyi, mütesellim ve mutasarrıf Karesi’de görev yapmıştır.¹³ Karesi Sancağı’nın statüsü 1864 yılında çıkarılan Vilayetler Nizamnâmesi’ne göre yeniden şekillenmiş; Karesi, Hüdavendigâr Vilayeti’ne bağlı bir sancak hâline gelmiştir. 1881 yılında ise Karesi’nin statüsünde yeni bir değişiklik olmuş ve Biga Sancağı Karesi’ye bağlanarak Karesi Sancağı, *Karesi Vilayeti* adıyla

¹² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Karesi Vilâyeti Tarihçesi*, (Haz. Abdülmecit Mutağ), Balıkesir: Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı Yay. , 2000, s.119.

¹³ *Salnâmelerde Karesi Sancağı (1847-1920)*, (Haz. Abdülmecit Mutağ), Balıkesir: Zağnos Vakfı Yay., 1997, s.6.

yeniden biçimlenmiştir. Karesi'nin vilayet statüsü 1888'e kadar sürmüştür. 1888 yılında ise Karesi'nin tekrar Hüdavendigâr Vilayeti'ne bağlanarak sancak seviyesine düşürüldüğü görülmektedir¹⁴. Karesi Sancağı, 1909 yılında müstakil mutasarrıflık olmuş, 1924'te bütün mutasarrıflıkların *vilayet* statüsüne getirilmesi ile birlikte Karesi Sancağı da yeniden vilayet statüsüne çıkarılmıştır. Karesi Vilayeti 1926 yılında ise Balıkesir adını almıştır¹⁵.

20. yy. başlarında Balıkesir, tüm imparatorluk coğrafyasında olduğu gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşadığı bütün siyasî, ekonomik, sosyal ve kültürel olaylardan doğrudan veya dolaylı olarak etkilenmiştir.

Şehir, 19. yy. sonları ve 20.yy başlarında özellikle demografik açıdan hızlı bir değişim yaşamıştır. Örneğin, 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı, Balıkesir'in sosyo-ekonomik ve demografik yapısına etki eden siyasal olaylardan birisidir. 93 Harbi'nde ülkenin her yerinden olduğu gibi, Balıkesir ve civarından da pek çok kişi askere alınmış, savaşın ağır yükünü kaldırmak üzere ağırlaştırılmış vergiler halkın üzerine bindirilmiştir. Buna ilâve olarak, savaşın kaybedilmesiyle birlikte Balkanlar, Kafkasya ve Kırım'dan çok sayıda kişi Balıkesir ve civarına göç etmek zorunda kalmıştır¹⁶.

Millî Mücadele Dönemi'nde ise Balıkesir Kıyı Ege bölgesinin merkezi olan İzmir ve civarından epeyce göç almıştır. Özellikle 15 Mayıs 1919'da Yunan ordularının İzmir'i işgal etmesiyle birlikte söz konusu göç daha da yoğunlaşmıştır. Recep Çelik, *Millî Mücadelede Balıkesir ve Din Adamları* başlıklı makalesinde İzmir ve civarından Balıkesir'e göç meselesini şu cümlelerle anlatmaktadır:

..... *Balıkesir ayrıca bir göçmen şehri haline gelmişti. İzmir'in işgali ile Yunan zulmünden kaçan Türk aileler akın akın buraya geliyordu. 1920 başlarında sadece Balıkesir merkezinde 6.000 mülteci bulunuyordu. Bunlar 47 cami ve medreseye yerleştirilmişti. Karesi Polis Müdürlüğü'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen bir rapor bu gerçeği doğrulamaktadır. Raporda "İzmir'in işgali ile birlikte Yunanlıların zulmünden kaçan binlerce halkın sefil ve perişan bir şekilde Karesi, Bergama, Kirmasti ve Bursa istikametine doğru gittikleri; buralarda cami avlusu, medreseler ve meydanlarda geceledikleri, aç ve ihtiyaç halinde bulduklarından bahisle acilen*

¹⁴ Uzunçarşılı, s.120-121.

¹⁵ *Türk Dili*, nr. 161, 24 Teşrinisani 1926.

¹⁶ *Salnâmelerde Karesi Sancağı(1847-1920)*, s.5-6.

Osmanlı Hükümeti'nden yardım" talebinde bulunuyorlardı. Bu mültecilerin hayatlarını devam ettirebilmesi çalışmalarına yönelik " Dar'ül- Mesaâ açılmıştı. Burada Millî Kuvvetler için şayak, çorap, fanila, gömlek imâl ediliyordu. Düşmana karşı koymak için geniş maddî imkânlarla ihtiyaç vardı. Savaş yıllarının zor şartları altında bu ihtiyaçlar Balıkesir halkından, köy ve kasabalarından temin ediliyordu. Bu da teşkilatın mükemmelliğini gösteriyordu¹⁷.

Yüzyılın ilk çeyreğinde şehrin nüfus durumuna bakılacak olunursa, Balıkesir nüfusu 1903'te 16.000, 1920'de ise 22.049'tur. Cumhuriyet döneminin ilk nüfus sayımında ise bu rakam, 25. 448'dir¹⁸. Bu tarihlerde Balıkesir şehir merkezinde ağırlıklı olarak Müslüman-Türk nüfus yaşamaktadır. Bununla birlikte Balıkesir mahallelerinden *Ali Fakih, Karaoğlan, Martlı, Börekçiler, Yenice, Eski Kuyumcular ve Kasaplar* mahallelerinde Müslümanlarla beraber az da olsa Rum ve Ermeni nüfus bulunmaktadır¹⁹.

Savaş ve göçler dışında 20. yy. başlarında Balıkesir'in sosyo-ekonomik hayatına etki eden iki büyük olay yaşanmıştır. Bunlardan birincisi 8 Ocak 1887 (R.1303) tarihinde çarşının tamamının yanmasına neden olan büyük yangındır²⁰. Diğeri ise 29 Ocak 1898 tarihinde vuku bulan büyük Balıkesir depremidir. Ciddî anlamda can ve mal kayıplarına neden olan deprem, yalnız Balıkesir'de değil İstanbul da dâhil pek çok yerleşim yerinde hissedilmiştir²¹. Bu faciaların maddî ve manevî kayıplarıyla 20.yy'a giren Balıkesir, bu felaketlerin izlerini uzun yıllar taşımıştır.

Yukarıda saydığımız felaketlerin büyük kayıplarıyla ayağa kalkma mücadelesi veren Balıkesir, İkinci Meşrutiyet'in ilanını, İmparatorluğun pek çok şehrinde olduğu gibi çalkantılı bir atmosferde karşılamıştır. Bu kaotik atmosferden Balıkesir'in sosyal ve kültürel hayatı da fazlasıyla etkilenmiştir. Dönemin tanıklarından Hasan Basri Çantay, 12 Nisan 1944 tarihli *Türk Dili* gazetesinde yayınlanan bir yazısında, Meşrutiyet'in ilanının Balıkesir'e yansımalarını şöyle anlatır:

¹⁷ Recep Çelik, "Millî Mücadelede Balıkesir ve Din Adamları", *Osmanlıdan Cumhuriyet'e Balıkesir (Haz. Bülent Özdemir-Zübeyde Güneş Yağcı)*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2007, s. 311-312.

¹⁸ Mücteba İlgürel, "Balıkesir", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yay. , C:5. , 1992, s.14.

¹⁹ Sami Korkmaz, *Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Balıkesir'de Sosyal Hayat*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2006, s. 80-89.

²⁰ Nesimi Yazıcı, *Ocak 1898 Balıkesir Depremi ve Sonrası*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay. , 2003, s.80.

²¹ Nesimi Yazıcı, *Ocak 1898 Balıkesir Depremi ve Sonrası*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., 2003, s.21-25.

.....23 Temmuz 1908'de Meşrutiyet ilan edilmişti. Balıkesir bu inkılâba yabancı değildi. Çünkü ondan evvel istibdadın acı darbelerini görmüştü. Sözelimi Müstecâbizâde İsmet, Koca Melek (Melek Hoca denilen büyük âlim) zulmen sürülmüşlerdi. Herkes kan ağlıyordu. Musa Kazım Efendi (Esbak Şeyhülislam) Balıkesir'den İstanbul'a giden hemşehrilerimizi durmadan tenvir ediyor, yakında doğacak inkılap güneşini müjdeliyor, her İstanbul'dan dönen sanki barut fıçısı oluyordu.

O güneş doğduğu zaman Balıkesir yerinden oynamıştı. Günlerce aylarca gösteriler yapıldı, konferanslar verildi, nutuklar söylendi. Şimdi sıra daha ciddî, sürekli konulara gelmişti²².

İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra 1912-1913 yılları arasında patlak veren Balkan Savaşı ve ardından 1914-1918 yılları arasında cereyan eden I. Dünya Savaşı, özellikle Çanakkale Cephesi'ne yakınlığından dolayı Balıkesir'i derinden etkilemiştir.

Yüzyılın çok önemli siyasî olaylarından I. Dünya Savaşı'nı Osmanlı İmparatorluğu'nun kaybetmesi ve ardından 30 Ekim 1918'te imzaladığı Mondros Mütarekesi, imparatorluğun sonunu getirmiştir. Mütareke'nin 7. Maddesine dayanarak İtilaf devletlerinin Osmanlı ülkesini işgale başlamaları üzerine Redd-i İlhak cemiyetleri kurulmuştur²³. 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgalinin ardından Anadolu'nun içlerine doğru ilerleyen Yunan ordusu, ikinci olarak Ayvalık'ı işgal etmiştir. Fakat işgal kuvvetleri, 172. Alay komutanı Ali Bey'in komutasındaki Türk Kuvvetlerinin direnişi ile karşılaşmıştır. İşgale karşı mücadele veren Ayvalık cephesindeki Kuvâ-yı Milliye teşekkülü, Balıkesir Kuvâ-yı Milliyesi'nin ilk çekirdeğini oluşturur. Daha sonraki süreçte Akhisar-Bergama ve Soma cephesinden sonra Balıkesir merkezinde oluşan Kuvâ-yı Milliye güçleri, bölgede önemli başarılarla imza atmıştır. Ancak tüm çabalara karşı Yunan ilerleyişi durdurulamamış, Balıkesir 30 Haziran 1920 tarihinde Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. 26 ay Yunan işgalinde kalan Balıkesir, 6 Eylül 1922 tarihinde TBMM orduları tarafından kurtarılmıştır²⁴.

Özellikle I. Dünya Savaşı, arkasından devam eden işgaller ve Millî Mücadele Dönemi'nde yeterli iç güvenlik hizmetinin verilmeyişi ülke genelinde birtakım asayiş

²² Hasan Basri Çantay, "İşlenmesi Gereken Tarihî Konular 3", *Türk Dili*, nr.3841, 12 Nisan 1944.

²³ İlgürel, "Balıkesir", s.15.

²⁴ Recep Çelik, "Millî Mücadelede Balıkesir ve Din Adamları", s.312.

problemlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu güvenlik sıkıntılarının en başta geleni eşkıyalıktır. Balıkesir'in de sosyal hayatını tehdit eden ve uzun süre halkın gündeminde kalan eşkıyalık, M. Murat Öntüğ'un, *Balıkesir ve Çevresinde Eşkıyalık* başlıklı incelemesinde şöyle tanımlamaktadır: *Eşkıyalık; çeşitli iç ve dış sebeplerle devletin merkezi otoritesinin zayıflaması, bununla birlikte yasaların uygulanmaması neticesinde haksızlık ve suiistimalin yaygınlaşması ve bunlara karşı toplumda hak arayışı hareketinin başlaması neticesinde ortaya çıkar.*²⁵ Karesi sancağının her türlü eşkıyanın barınması ve saklanması için oldukça müsait bir coğrafyaya sahip olduğunu belirten Öntüğ, çok eski tarihlerden beri bölgenin eşkıya tehdidinde maruz kaldığını ifade etmektedir²⁶.

Yukarıda da belirtildiği gibi 20. yy. başlarında eşkıyalık olayları Balıkesir için dayanılmaz seviyelere ulaşmış, özellikle Batı Anadolu'nun Yunanlılarca işgalinden sonra eşkıyalık büsbütün artmıştır. *Karesi* gazetesi başta olmak üzere, *Ses, İzmir'e Doğru, Doğru Söz* gibi Balıkesir'de yayınlanan gazetelerde eşkıya gruplarının Türk köylerine baskınlarının, işkence ve katliamlarının haberleri sıklıkla yer almaktadır. Örneğin; *Ses* gazetesinde, Hasan Basri imzalı *Eşkıyalık Derdi, Asayiş Meselesi, Rumlar mı Mazlum?* başlıklı makaleler, o dönemde halkın büyük problemlerinden eşkıyalığı yansıtmaları açısından dikkati çeken haber ve bilgilerle doludur²⁷.

Doğal afetler, savaşlar neticesinde ortaya çıkan göçler, işgaller, eşkıyalık problemleri ve diğer sosyal, siyasal ve ekonomik sıkıntılarla mücadele eden Balıkesir, tüm bu olumsuz şartlara rağmen pek çok sahada dinamik bir merkez olma vasfını korumuş, sahip olduğu sosyal ve kültürel kurumlarıyla ayakta durmayı başarmıştır.

20. yy. başlarında Balıkesir'in sosyal ve kültürel hayatı hakkında değerlendirme yapabilmek için şehrin mektepleri, cami ve medreseleri, kütüphaneleri, tekke ve zaviyeleri, matbaaları, gazeteleri, tiyatroları gibi sosyal ve kültürel kurumlarının ne durumda olduğunun bilinmesinde yarar vardır.

Balıkesir, Türklerin eline geçmesinden itibaren halkın ihtiyaçlarına yönelik olarak çok sayıda dinî ve sosyal amaçlı kurumlarla donatılmıştır. Bu kurumlar arasında cami ve medreselerin ayrı bir yeri bulunmaktadır. Balıkesir camileri arasında 1388

²⁵ M.Murat Öntüğ, "Balıkesir ve Çevresinde Eşkıyalık (1570-1640)", *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balıkesir* (Haz. Bülent Özdemir- Zübeyde Güneş Yağcı), İstanbul: Yeditepe Yay. , 2007, s.61.

²⁶ Öntüğ, "Balıkesir ve Çevresinde Eşkıyalık (1570-1640)", s.61.

²⁷ Hasan Basri Çantay, *Kara Günler ve İbret Levhaları*, İstanbul: Ahmet Sait Matbaası, 1964, s.41-52.

yılında Yıldırım Bayezid tarafından inşa edilen ve *Eski Camii* diye de anılan *Yıldırım Bayezid Camii*'nin yanında, yapım tarihi daha eski olan *Umurbey* (1341) ve *Karaoğlan* (1358) camilerinin önemli yerleri bulunmaktadır. *Dinkçiler* mahallesindeki *Tahtalı Camii* ise 1452 tarihlidir. 1460 yılında tamamlanan *Zağanos Mehmet Paşa Camii* hâlâ şehrin en önde gelen ve şehri simgeleyen mimarî eserdir. O dönemin diğer Balıkesir camileri ise şunlardır: *Kasaplar Camii*, *Martlı Camii*, *Yeşilli Camii*, *Emin Ağa Camii*, *Yoğurtçu Camii*, *Kırımlılar Camii*, *Alaca Mescit*, *Şeyh Lütfullah Camii*, *Hoca Sinan Camii*, *İbrahim Bey Camii*, *Okçu Kara Camii*, *Hamidiye Camii*, *Hacı Cafer Camii*, *Kayabey Camii*, *Mecidiye Camii*, *Hacı İshak Camii*, *Vicdaniye Camii*, *Dinkçiler Camii*, *Hacı Ömer Camii* ve *Kavuklu Camii*'dir²⁸.

Bilindiği gibi camilerin toplumun sosyal ve kültürel hayatında etkisi büyüktür. O devirde genel olarak ulemâ terimiyle ifade edilen din adamları, imam -hatip ve müderrisler, bu kurumlarda bir yandan halka dinî ibadetlerin yapılmasında rehberlik ve öncülük yaparken bir yandan da mevzeler veriyor, camilerdeki kütüphaneleri idare ediyor, öğrenci yetiştiriyor ve dinî konularda eserler kaleme alıyorlardı²⁹.

20. yy. başlarında, Balıkesir'deki eğitim-öğretim faaliyetleri de şehrin sosyal ve kültürel hayatını yansıtır. Bu dönemde Balıkesir'de modern ve klasik eğitim kurumlarının birlikte faaliyet gösterdikleri görülür. Osmanlı eğitim sisteminin temel kurumları olan medreseler, mektepler yanında şehrin tek yüksek eğitim kurumu olan *Karesi Dar'ül Muallimîni*, o dönemde Balıkesir'in eğitim hayatı açısından önemli bir konumdadır.

Osmanlı İmparatorluğunun pek çok merkezinde olduğu gibi Karesi'nin de en eski eğitim kurumu medreselerdir. Hatta Karesi, geçmişten bu yana medreselerinin çokluğu ile tanınan bir merkezdir. Fıkıh, hadis, tefsir gibi İslâmî ilimlerle; matematik geometri, astronomi gibi müspet bilimlerin okutulduğu medreseler; uzun bir süre toplumun eğitim ihtiyacını karşılamış, memleketin ilmî ve kültürel gelişimine önemli hizmetler vermiştir. Zamanla dejenere olan medreselerin yerini daha sonra modern tarzda eğitim veren kurumlar almıştır. 1887 yılında şehirde toplam 15 medrese bulunmakta ve bu medreselere ilaveten 20 talebeli *Özel Edebiyat Medresesi* de hizmet vermekteydi. Bu medreseler arasında *Sultan Yıldırım Bayezid Medresesi*, *Dâr'ün-*

²⁸ Yazıcı, *Ocak 1898 Balıkesir Depremi ve Sonrası*, s.4.

²⁹ Ömer Faruk Huyugüzel, *İzmir Fikir ve Sanat Adamları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay. , 2000, s.1-2.

Nâfia Medresesi, Mevlevihâne Medresesi, İbrahim Bey Medresesi, Fatma Hatun (Alaybeyi) Medresesi, İnciroğlu Mederesi, Hacı Yahya Efendi Medreseleri sayılabilir. 1906 salnâmesinde Karesi’de toplam 45 medrese olduğu ve buralarda 1030 öğrencinin okuduğu belirtilmektedir³⁰. Ayrıca Balıkesir’de 1911 yılında faaliyete geçen *Dâr’ül-Hadis Medresesi* de medrese reformuna uygun şekilde eğitim veren kurumlardan biridir³¹.

Balıkesir için önemli medreselerden biri de *Dar’ül Hilafeti’l-Âliye Medresesi*’dir. Bu medrese *Medâris-i İslamiyye Nizamnamesi* gereğince 7 Kasım 1914 tarihinde teşkil edilmiştir. Bu medresenin 5 Temmuz 1915 tarihli müderrisîn listesinde; on dokuz müderris, *Çarşı Camii* imamı, eski maliye müdürü, *Yıldırım Numune Mektebi* hocaları, belediye reisi, kadı ve Gönen kaymakamı da bulunmaktadır. İki sınıfı mevcut olan bu medrese, ilk yılında 19 öğrenci ile eğitim hayatına başlamıştır. Bu medresenin eğitim ve öğretim koşulları nedeniyle diğer medreseler içerisinde en iyilerinden biri olduğu söylenebilir³².

Medreselerden yeterli verim alınamayınca bunların yanında *mektep* adıyla ilk orta ve yüksek derecede eğitim verilen bazı okullar daha açılmıştır. 1913 yılına kadar Balıkesir’de faaliyette bulunan başlıca ibtidaî mektepleri ise şunlardır: *Hasan Çelebi Mektebi, Hacı Mehmet Ağa Mektebi, Hanımzâde Mektebi, Vafirzâde Mektebi, Aydınlı Mektebi, Güllü (Namık Kemal) Mektep, , Kırımlılar İbtidaîsi, Hürriyet İbtidaîsi (Kayabey), Tevfikiye İbtidaîsi, Teceddüt İbtidaîsi, Tamîm-i Maârif (Özel okul), Kocaavşar Mekteb-i İbtidaîsi, Mekteb-i Kebir İbtidaîsi, Mehmet Bey İbtidaîsi, Hoca Kuyusu İbtidaîsi, İmam İsa İbtidaîsi, İrfan İbtidaîsi, Kaleli Mektebi, Hacı İlbey Numune Mektebi...*³³

Yukarıdaki mekteplerin yanı sıra Hasan Basri Çantay, *Karesi* gazetesinin idarecisi ve başmuharriri olduğu dönemde yazdığı ve Balıkesir’in bazı mekteplerini gezerek gözlemlerini anlattığı *Mekteplerde Cevelan* adlı yazı dizisinde, *Tatbikât Mektebi ve Hapishâne Mektebi*’nden de bahsetmektedir. Bunlardan *Tatbikât Mektebi, Dar’ül-Muallimîn*’e bağlı olarak açılan, modern eğitim anlayışı ile uygulamalı eğitim

³⁰ *Salnâmelerde Karesi Sancağı(1847-1920)*, s.44.

³¹ Korkmaz, s.75.

³² Korkmaz, s.75-76.

³³ Korkmaz, s. 72.

veren bir mekteptir. Bu okulun açılış tarihinin *Dâr'ül-Muallimîn*'in açılışı ile aynı zamanda, yani 1910'da olduğu ifade edilmektedir³⁴.

Hapishâne Mektebi ise *Balıkesir Hapishânesi* bünyesinde açılmış ve yaşı yirmiyi geçmeyen genç mahkûmların eğitim aldığı bir mekteptir. Kur'ân-ı Kerîm, İslamî ilimler, Osmanlı Tarihi, yazı, hesap, beden terbiyesi ve musiki gibi derslerin okutulduğu mektebin bu müfredatı dışında, bütün mahkûmları kapsayan ve sanat eğitimi verilen bir programı olduğu da bilinmektedir³⁵.

Yüzyılın başında Balıkesir merkezde yaşayan gayr-ı müslimlerin açtığı mektepler de bulunmaktadır. 1901-1902 sıralarında Balıkesir'de Rumlara ait 2 rüştiye, 9 ibtidaî mektebi vardır ve bu okullarda 772 erkek, 174 kız toplam 946 öğrencinin kaydı olduğu bilinmektedir. Aynı tarihte Ermenilere ait iki ibtidaî mektebinin bulunduğu ve bu okullarda 92 erkek, 72 kız öğrencinin eğitim gördüğü mevcut bilgiler arasındadır³⁶.

Rüştiyelerde ise medreselerden farklı olarak modern bir eğitim sisteminin uygulanmıştır. Bu okullardan devlet işlerini görebilecek elemanlar yetiştirilmiştir. Rüştiyenin üstündeki eğitim kurumları olan idâdîler ise bugünkü liselere karşılık gelen ve yalnız vilayet merkezlerinde hizmet veren eğitim kurumlarıdır.

Balıkesir'in ilk rüştiye mektebi 1864 yılında açılmıştır. Bu rüştiyenin ilk hocası ve idarecisi Mehmet Nuri Efendi'dir. 1887 salnamesine göre bu okulda Hafız Abdülaziz Efendi, Sadrettin Efendi, İbrahim Zihni Efendi, Hafız Mehmet Efendi eğitimci olarak çalışmışlardır³⁷.

19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında Balıkesir'de eğitim açısından önemli adımlar atılmıştır. Nitekim, *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Balıkesir'in Sosyal ve Kültürel Durumuna Genel Bir Bakış* adlı çalışmasında Mustafa Özşarı, Balıkesir'i farklı kılan ve bu şehri Manisa, Denizli gibi civar yerleşim yerlerinden ayırıp onu İzmir ve Bursa gibi kültür merkezleriyle yarışır duruma getiren asıl eğitim kurumunun *Karesi*

³⁴ Hasan Basri, "Mekteplerde Cevelan (1): Tatbikat Mektebi", *Karesi*, nr. 43- 90, 1 Şubat 1331/14 Şubat 1916.

³⁵ Hasan Basri, "Mekteplerde Cevelan (3): Hapishane Mektebi", *Karesi*, nr. 46-98, 22 Şubat 1331/6 Mart 1916.

³⁶ M. Murat Öntü, "Balıkesir'deki Ermeni Kilisesi ve Mektep Açma Faaliyetleri", *Balıkesir Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, Balıkesir: Balıkesir Belediyesi Kent Arşivi Yay. , 2005, s.251.

³⁷ *Salnâmelerde Karesi Sancağı (1847-1920)*, s.26.

İdâdîsi olduğunu belirtmektedir³⁸. *Karesi İdâdîsi* adıyla 1895 yılında yeni binasında hizmet vermeye başlayan bu okul, Ocak 1898 depreminden önemli ölçüde etkilenmiş, 1901'e kadar başka bir binada faaliyet göstermiştir³⁹. Balkan Savaşları yenilgisinden sonra *Selanik Sultanîsi*'nin Balıkesir'e taşınması üzerine *Karesi İdâdîsi*, bir süreliğine Edremit'e nakledilmiştir. 1917 tarihine kadar burada eğitim vermeye devam eden *Karesi İdâdîsi*, *Selanik Sultanîsi*'nin Balıkesir'e taşınmasından sonra *Sultanî* olarak adlandırılmaya başlanmıştır. *Karesi İdâdîsi*'nde 1914 yılında 270, 1915 yılında 290 öğrencinin eğitim gördüğü bilinmektedir⁴⁰. 1921 yılında *Sultanî* ismi kaldırılan okul, hâlen *Balıkesir Lisesi* olarak hizmet vermektedir⁴¹.

Balıkesir'de modern anlamda eğitim veren ilk yükseköğretim kurumu II. Meşrutiyetin ilânından sonra teşkil edilmiştir. Bu okul günümüzde Necatibey Eğitim Fakültesi adıyla faaliyetini sürdüren *Karesi Dâr'ül-Muallimîni*'dir. *Karesi Dâr'ül Muallimîni* 1910 yılı Ekim ayında kurulmuş, rüştiye ve idadîden aldığı 50 öğrenci ile aynı yıl hizmet vermeye başlamıştır. Üç farklı dil dersi, dinî, sosyal ve pozitif bilimlerle ilgili derslerin yer aldığı okul programında ayrıca; güzel yazı, elişî, ziraat dersi gibi uygulamalı dersler de bulunmaktadır. Birinci Dünya Savaşı döneminde öğrencilerinin büyük çoğunluğu silah altına alınan *Karesi Dâr'ül- Muallimîni*, 1914-1918 yılları arasındaki 4 yıl boyunca yalnızca 2 öğrenci mezun etmiştir. Okul 1918-1919 ders yılı sonunda 5, 1919-1920 ders yılında ise 16 mezun vermiştir⁴².

Balıkesir'de yükseköğretim hizmeti veren ikinci bir kurum ise *Kız Muallim Mektebi*'dir. *Dâr'ül Muallimât* adıyla da anılan bu okul; R.10 Kanunuevvel 1332/M.2 Ocak 1917 tarihinde açılmış ve ilk mezunlarını 1919 yılında vermiştir⁴³. Bu güzîde kurum Yunan işgali döneminde tatil edilmiştir.

Bu dönemde I. Dünya Savaşı etkisini eğitim-öğretim faaliyetleri üzerinde de göstermiş, bazı okullar kapatılmış bazıları da başka işlevlerle hizmet verme durumunda kalmışlardır. Savaş koşullarında pek çok öğrencinin cepheye sevk edilmesi nedeniyle boş kalan okulların bir kısmı askerî amaçlı kullanılmıştır. Ayrıca

³⁸ Mustafa Özsarı, "19. Yüzyılın İkinci Yarısında Balıkesir'in Sosyal ve Kültürel Durumuna Genel Bir Bakış", *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S:13, Ocak 2007, s.191.

³⁹ Nesimi Yazıcı, *Ocak 1898 Balıkesir Depremi ve Sonrası*, s.16.

⁴⁰ Korkmaz, s.74.

⁴¹ *Salnâmelerde Karesi Sancağı(1847-1920)*, s.47-48.

⁴² Korkmaz, s.74-75.

⁴³ Korkmaz, s.74-75.

bu dönemde savaş sebebiyle yetim kalan çocukların barınma ve eğitim ihtiyaçları 1915 yılından sonra kurulan *Dâr 'ül-Eytâm* 'lar vasıtasıyla karşılanmıştır⁴⁴.

Yüzyılın başlarında Balıkesir'de faaliyette olan ve şehrin çeşitli yerlerinde bulunan kütüphaneler ise sayıca pek fazla değildir. 1898 tarihli *Hüdâvendigâr Vilayeti Salnâmesi*'ne göre, Karesi Sancağı'nda toplam 2.228 kitaba sahip bu kütüphaneler, *Hacı Mehmet Efendi, Ali Şuûri, Çingeli Hacı Mehmet Ağa, Koca İsmail Ağa ve Hafız Sadık Efendi* kütüphaneleridir⁴⁵. 1920'de *Balıkesir* adlı eserinde Yüzbaşı İshak Hakkı Bey, 1911 yılında halk tarafından kurulan *Millî Kütüphane*'den bahsetmektedir. 200 kadar kitap ihtiva eden bu kütüphaneden başka Bigadiç halkı tarafından kurulan ve 118 kitabın mevcut olduğu *Yeşilli Camii Kütüphanesi* de o yıllarda Balıkesir'e hizmet veren kütüphaneler arasındadır. Yüzbaşı İshak Hakkı Bey, *Millî Kütüphane* ve *Yeşilli Kütüphane*'sinin 1920 sıralarında tamamıyla terkedilmiş halde olduğunu ifade eder⁴⁶.

1903 yılında Mutasarrıf Ömer Ali Bey tarafından yaptırılan Hacı Ali Camii içindeki *Vatan Kütüphanesi*, yüzyılın başında Balıkesir'in kültürel hayatına katkı sağlayan kurumlardandır. 632 cilt kitaba sahip bu kütüphane, bir vakıf kütüphanesidir⁴⁷. Ayrıca 1925 yılında 618 ciltlik eserden oluşan *Dar'ün-Nâfia Medresesi Kütüphanesi* de Balıkesir'e hizmet veren kütüphaneler arasındadır⁴⁸.

19. yy. sonu 20. yy. başlarında Balıkesir'in sosyal ve kültürel hayatının şekillenmesinde dönemine göre oldukça iyi durumda olan eğitim-öğretim kurumlarının yanı sıra şehrin âlim ve sanatkâr şahsiyetlerinin de büyük rolü vardır. Pek çoğu çeşitli eğitim kurumlarında hocalık yapmış olan bu şahsiyetler; bir yandan eğitim işleriyle ilgileniyorlar, öte yandan şehrin kültürel hayatına yön veriyorlardı. *Helvacızâde Muharrem Hasbî, Yazıcızâde Muharrem Hasbî, Tahir Harimi Balcıoğlu, Kodanazzâde Hacı Ahmet Efendi, Ahmet Naci Efendi* gibi pek çok isim Balıkesir'in sosyal ve kültürel hayatına yön veren şahsiyetler arasında yer almaktadır. Öyle ki Şemsettin Sami, *Kamus 'ul Alâm* adlı eserinde Balıkesir halkı ve âlimleri için *Ulemâsı çok olup ahalisi çalışkan ve tahsîl-i ilme pek heveskârdır* ifadelerini kullanmaktadır⁴⁹.

⁴⁴ Sami Korkmaz, s.90.

⁴⁵ *Salnâmelerde Karesi Sancağı (1847-1920)*, s.49.

⁴⁶ Yüzbaşı İshak Hakkı Bey, *1920'de Balıkesir*, Balıkesir: Balıkesir Valiliği Kültür Yay.1997, s.46.

⁴⁷ Yüzbaşı İsmail Hakkı Bey, s.46.

⁴⁸ Korkmaz, s.75.

⁴⁹ Şemsettin Sami, *Kâmus 'ul-Âlâm*, Ankara: Kaşgâr Neşriyat, 1996, s.1219.

II. Meşrutiyet Dönemi'nde Balıkesir'in sosyal ve kültürel hayatına yön veren isimler arasında şairlik yönünde bulunan entelektüel kişilikli Balıkesir mutasarrıflarını unutmamak gerekir. 1897 Balıkesir depreminden sonra şehri yeniden ayağa kaldıran ve Balıkesir için değerli hizmetler sunan Mutasarrıf Ömer Ali Bey bunların başında gelir. Entelektüel, şair ve akademisyen Mehmet Ali Aynî de mutasarrıf olarak bulunduğu 1907-1909 yılları arasında Balıkesir için önemli hizmetler vermiş, özellikle Balıkesir'de modern eğitim anlayışının yerleşmesi için büyük çaba sarf etmiştir⁵⁰. Bu değerli entelektüel devlet adamlarının yanı sıra 1912 yılında Balıkesir'e mutasarrıf olarak gelen Dr. Reşit Bey'in de önemli hizmetler verdiği, özellikle gençlerle yakından ilgilendiği bilinmektedir. Bilhassa Dr. Reşit Bey'in, *İttihat Terakki Cemiyeti*'nin Balıkesir'deki faaliyetlerini başlatması, Balıkesirli gençlere yeni ufuklar açması, gazetecilik faaliyetlerine öncülük etmesi ve bunlarla birlikte *Okuma Yurdu* faaliyetleri Balıkesir'in sosyal ve kültürel hayatına yön veren olaylar arasındadır⁵¹.

Bir şehrin sosyal hayatını etkileyen faktörlerden biri de o şehrin dinî yaşantısıdır. 20. yy. başlarında Balıkesir'in dinî hayatında, Ramazan dönemlerinde dışa dönük ibadet ve sosyal nitelikli çeşitli uygulamaların önceki dönemlerdeki gibi devam ettiğini görülür. Savaşların neden olduğu maddî problemlere binaen ihtiyaç sahiplerine yönelik yardım faaliyetleri, ramazan vaazları, dinî bayramlar vs. Balıkesir'de üzerinde önemle durulan uygulamalardır. Örnek olarak *Karesi* gazetesinde Hasan Basri Çantay'ın *Sîretî* imzalı *Ramazan Vaazları Nasıl Olmalıdır?*, başlıklı yazılarında, Ramazan vaazları ve vaizler konusuna dikkatle eğildiği görülmektedir⁵². Hasan Basri, *Sirât-ı Müstakîm* dergisinde yayınlanan *Ulemâ-yı Muhteremimize Bir İhtâr-ı Nâcizâne* başlıklı yazısında ise özellikle köylü vatandaşları eğitmek, ahlâkî nasihatlerle halkı uyarmak ve bilinçlendirmek için Ramazan ayının bir fırsat olduğunu vurgulayarak vaizlerin İslâm'ı doğru bir şekilde anlatmaları gerektiğini belirtmektedir⁵³.

Geniş halk kitlelerinin sempatisini üzerinde toplayan tarikatlar; tasavvuf düşüncesi etrafında şekillenen dinî, kültürel ve sosyal yapılar arasındadır. Bu yapıyı

⁵⁰ Mehmet Ali Aynî, *Hatıralar*, İstanbul: Yeditepe Yay. , 2009, s.66-67.

⁵¹ Aydın Ayhan, *Hasan Basri Çantay*, Balıkesir: Balıkesir Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yay. , 1990, s.2.

⁵² Nesimi Yazıcı, *Karesi Gazetesi Penceresinden Balıkesir'de Dinî Hayat Üzerine Bazı Gözlemler (1916-1917)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi,1998, s.107.

⁵³ Yazıcı, *Karesi Gazetesi Penceresinden Balıkesir'de Dinî Hayat Üzerine Bazı Gözlemler (1916-1917)*, s.109.

ayakta tutan kurumlar ise tekke ve zaviyelerdir. O dönemde güzel sanatların hemen hepsi tekkelerden beslenmiş ve desteklenmiş, vakıflar tekkeleri, camileri ve onlarla birlikte faaliyette bulunan diğer külliyesi yaşatan kurumlar olmuşlardır⁵⁴.

1800'lü yıllardan itibaren Karesi sancağında görev yapan müftü, kadı ve müderrislerin pek çoğu *Kâdirî*, *Bayramiye*, *Celvetiye*, *Uşşâkî*, *Nakşibendî* tarikatlarından birine veya bir kaçına girmişlerdir. Hacı Bayram Veli'nin talebelerinden Şeyh Lütfullah, Balıkesir'deki *Bayramiyye* dergâhının kurucusudur. Hasan Hüsamettin-i Buhârî tarafından kurulan *Uşşâkî* tarikatının Balıkesir'de yayılmasında ise Balıkesirli olan Bosna Valisi Ali Paşa'nın yakın çevresinde yer alan Selahattin Uşşâkî'nin ve Balıkesir'de bu tarikatın tekkesini açan Talip İrşadî'nin önemli bir yeri vardır. Edremitli Şeyh Aczî Mustafa Efendi de *Kâdirî* tarikatının Edremit ve Balıkesir çevresinde gelişmesinde etkili olan isimlerdendir⁵⁵.

I. Dünya Savaşı sonlarında Balıkesir'de varlığı bilinen tekkeler arasında: *Hisariçi*, *Debbağlar* ve *İzmirler* mahallelerinde 3 *Kâdirî* tekkesi, *Eski Kuyumcular* mahallesinde Zuhûrî Efendi şeyhliğinde ve *İzmirler* mahallesinde Bıçakçı Ahmet Efendi şeyhliğinde 2 *Uşşâkî* tekkesi, Hocasâde İsmail Efendi ve Kırımlı Ayanzâde Halil Efendi şeyhliğinde 2 *Nakşibendî* tekkesi, Halil Efendi şeyhliğinde 1 *Rufâî* tekkesi ve Zeynel Abidin Efendi şeyhliğinde 1 *Kâdirî*-*Nakşî* tekkesi bulunmaktadır⁵⁶.

Bilindiği gibi Osmanlı Devleti zamanında devletin yapmakla yükümlü olduğu pek çok kamu hizmeti vakıflar yoluyla yerine getirilmiştir. Tanzimat'a kadar Osmanlı Devleti'nin ilköğretim kurumları olan sıbyan mektepleri, orta öğretim ve yüksek öğretim kurumları olan medreseler ve *Dâr'ül-Fünûn* tamamen vakıf eliyle kurulmuş ve hizmet vermişlerdir. Eğitim faaliyetlerinin yanında sağlık, sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetlerinin yerine getirilmesinde de vakıfların önemli bir yeri bulunmaktadır. Cami, medrese, mektep, kütüphane, aşevi, kervansaray, hastane, köprü vs. vakıfların toplum hayatına sunduğu hizmetler arasındadır. Karesi'nin vilayet olduğu 1881-1888 tarihlerinde vakıf idaresinin başında muhasebecinin yanı sıra iki adet de *Başkâtip* unvanıyla yardımcı görev yapmıştır⁵⁷.

⁵⁴ Korkmaz, s.71.

⁵⁵ Korkmaz, s.71.

⁵⁶ Korkmaz, s.72.

⁵⁷ Korkmaz, s.49-50.

Yirminci yüzyılın başlarında Balıkesir, vakıflar açısından epeyce zengin durumdadır. İbadet şuuru ile faaliyet gösteren vakıflar, Balıkesir halkının sosyal ve kültürel hayatı için son derece önemli bir işlev görmektedir. Balıkesir şehir merkezinde 50 tanesinin vakfiyesi olan toplam 326 vakıf olduğu bilinmektedir⁵⁸.

Yüzyıl başında Balıkesir'in sosyal ve kültürel hayatını şekillendiren önemli etkenlerden biri şüphesiz şehirde oldukça aktif durumda olan basın-yayın faaliyetleridir. Balıkesir'in vilayet statüsü kazanmasından birkaç sene sonra 1886 yılında Balıkesir'de resmî bir matbaa kurulmuş, *Karesi* adında bir de haftalık gazete yayınlanmaya başlamıştır⁵⁹. Balıkesir'in tekrar mutasarrıflığa dönüştürülmesinden sonra gazetenin yayın hayatı da sona ermiştir. *Karesi* gazetesinden sonra R. 15 Eylül 1325/31 Kânunusani 1327 (M. 28 Eylül 1909/13 Şubat 1912) tarihleri arasında sahibi Yazıcıoğlu Muharrem Hasbî olan ve başyazarlığını Hasan Basri Çantay'ın yaptığı *Balıkesir* gazetesi yayınlanmıştır. *Balıkesir* gazetesinden sonra neşredilen diğer bir özel gazete *İttihat ve Terakki Partisi*'nin yayın organı olan *Yıldırım* gazetesidir. R. 14 Şubat 1327/3 Temmuz 1328 (M. 27 Şubat 1912/16 Temmuz 1912) tarihleri arasında yayın hayatını sürdürmüş olan *Yıldırım* gazetesi de Hasan Basri tarafından neşredilmiştir. Bu gazeteden sonra *Karesi* gazetesi yarı resmî, yarı özel olarak tekrar çıkarılmış ve uzun yıllar yayın hayatında kalmıştır. Hasan Basri tarafından 17 Ekim 1918-14 Mart 1919 tarihleri arasında çıkarılan ve Millî Mücadele ruhunu oldukça etkin şekilde ifade eden *Ses* gazetesinin Balıkesir Basın Tarihi'nde önemli bir yeri vardır. Bu tarihten iki buçuk ay sonra ise İsmail Hakkı Varnalı tarafından *Vilayet Matbaası*'nda bastırılan *Açık Söz* gazetesi yayın hayatına girmiştir. İzmir'in işgalinin ve manda yönetiminin şiddetle aleyhinde olan ve halkı birleştirmeye çalışan bu gazete, haftada bir gün olmak üzere yayınlanmış; ancak sadece 4 sayı çıkabilmiştir. İzmir'in işgali sonrasında işgali protesto eden yazıları ve millî direniş ruhunu oldukça etkili bir şekilde dünyaya yansıtan Maarifçi Necati ve Vasıf Beyler tarafından çıkarılan *İzmir'e Doğru* gazetesi de Balıkesir Basın Tarihi'nin çok önemli basın faaliyetlerinden biridir. Gazete, *Hareket-i Milliye'nin Hâdim ve Mürevvicidir* sloganıyla yayınlanmıştır. 16 Kasım 1919 tarihinden Balıkesir'in işgaline kadar çıkan *İzmir'e Doğru* gazetesi, şehrin işgal edildiği gün basılmak üzereyken baskı makinesi üzerinde kalarak yayın hayatına

⁵⁸ Korkmaz, s.78.

⁵⁹ Karesi gazetesi hakkında daha geniş bilgi için bk. Selmin İskender, *Karesi Gazetesinde Edebî ve Kültürel Muhteva Üzerinde Bir İnceleme*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2005.

veda etmiştir. *Zafer-i Millî*, *Rezm*, *Azim* gazeteleri ise kurtuluşun ilk yıllarında çıkan diğer Balıkesir gazeteleridir. Balıkesir’de günlük çıkarılan ilk gazete ise 1926 yılında Cumhuriyet Halk Fırkası’nın yayın organı olarak neşredilen ve gerçek manasıyla şehrin sosyal ve kültürel hayatına yön veren *Türk Dili* gazetesidir ⁶⁰.

Bu dönemde gazete yayıncılığının yanı sıra kültür, sanat, eğitim içerikli dergi yayıncılığında da Balıkesir önemli bir noktadadır. Balıkesir’de yayınlanan ilk kültür-sanat dergisi, 1923 yılında çıkan *Dilek* dergisidir. Bunu, 1925 yılında Orhan Şaik, Ruhi Naci, Mansur Tekin gibi şairler tarafından çıkarılan ve Mustafa Seyyit Sutüven, Sıtkı Yırcalı gibi edebiyata hevesli gençler için bir edebiyat okulu vazifesi gören *Çağlayan* dergisi takip etmiştir. 1928 yılında aynı değerde ve *Çağlayan*’ın devamı niteliğindeki *Irmak* dergisi yayın hayatına başlamıştır. 1929 yılında *Gençler Yolu* dergisi de tamamen halkı ve özellikle orta öğretim öğrencilerini okumaya ve yazmaya özendiren yayın anlayışıyla dikkati çeken bir eğitim dergisi olması nedeniyle Balıkesir Basın Tarihi açısından önemlidir⁶¹.

Balıkesir’de gazete yayıncılığına paralel olarak matbaacılık faaliyetinin de dönemine göre oldukça iyi durumda olduğu söylenebilir. Balıkesir’de ilk matbaanın kuruluşu R. 5 Mart 1302 (M. 1886) tarihine rastlar. Karesi’nin vilayet olmasından sonra kurulan şehrin ilk resmî matbaası *Karesi Vilayet Matbaası*’dır. Bu matbaada *Karesi* gazetesi basılmıştır. Vilayetin ilk özel matbaası ise 1892 yılında kurulan *Cemil Efendi Matbaası*’dır. Bu matbaada *Balıkesir*, *Yıldırım* ve *Karesi* gazeteleri çıkarılmıştır. *Halil Efendi Matbaası*, *Dilek Matbaası* *Nefaset Matbaası* da yüzyılın ilk çeyreğinde Balıkesir’de aktif olarak faaliyet gösteren matbaalardır ⁶².

Bu dönemde Balıkesir’in sosyal ve kültürel hayatına yön veren kurumlardan birisi de *Okuma Yurdu*’dur. Balıkesir tarihi açısından önemli bir yeri olan bu mekân, 1913 yılında Balıkesir Mutasarrıfı Dr. Reşit Bey tarafından, İlyas Paşa’nın 1600 yıllarında yaptırdığı ve zamanla yıkılan bir caminin yerine inşa edilmiştir. Bu bina, yaklaşık 7 yıl kültür kulübü olarak hizmet vermiştir. Bina, 6 Eylül 1922 tarihinden sonra *Çalışma Derneği*’nin merkezi olmuştur. Balıkesir için çok önemli çalışmalar yapılmış olan bu kurumun asıl önemi, Yunanlıların İzmir’i işgalinden bir gün sonra

⁶⁰ Hasan Basri Çantay, “Cumhuriyet’ten Önceki Balıkesir Gazeteleri”, *Türk Dili*, nr.7135, 16 Mayıs 1955.

⁶¹ Abdullah Yurdakök, *Balıkesir Basın Tarihi*, 1992, byy, s.8.

⁶² Hasan Basri Çantay, “Cumhuriyet’ten Önceki Balıkesir Gazeteleri”, *Türk Dili*, nr.7135, 16 Mayıs 1955.

Balıkesirlilerin burada toplanarak işgal kuvvetlerine karşı silahlı mücadele kararının verildiği merkez olmasıdır⁶³.

Bilindiği gibi dernekleşmenin toplumsal dayanışmada önemi büyüktür. Millî Mücadele Dönemi'nde Balıkesir, dernekleşmenin önemini kavramış ve bu vesile ile kurulan cemiyetler, hem millî direniş örgütlenmesinde hem de toplumsal dayanışmada önemli roller üstlenmiştir. Yukarıda bahsi geçen *Okuma Yurdu* aynı zamanda *Müdafaa-i Millîye Cemiyeti*, *Donanma Cemiyeti*, *Genç Derneği*, *Güç Derneği*, *Diñç Derneği*, *Çalışma Derneği* gibi derneklerin toplantı mekânı olma işlevleriyle faaliyet göstermiştir⁶⁴.

20. yy. başlarından ortalarına kadar Balıkesir sosyal ve kültür hayatında önemli yeri olan iki kurum daha vardır: Bunlardan birisi *Balıkesir Türk Ocağı* diğeri ise *Balıkesir Halkevi*'dir.

Türk Ocakları resmen 25 Mart 1912 tarihinde *Türk Yurdu* cemiyetinin yerine kurulmuştur. *İslam kavimlerinin başlıca bir kesimi olan Türklerin millî terbiyesinin, ilmî, sosyal ekonomik düzeyinin ilerleme ve yükselmesi ile Türk ırk ve dilinin olgunlaşmasına çalışmak* olarak belirtilen Türk Ocakları, 24 Mart 1931 tarihine kadar aktif olarak hizmet vermişlerdir.⁶⁵ Balıkesir'de de faaliyet gösteren Türk Ocakları, daha sonra yerini halkevlerine bırakmışlardır.

Dönemin Balıkesir gazetelerine bakıldığında *Balıkesir Türk Ocağı*'nın faaliyetlerinin halkın sosyal ve kültürel hayatında oldukça etkili olduğu görülmektedir. Bu tür sosyal ve kültürel kurumların faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olmak için en sağlam kaynaklardan birisi dönemin gazete ve dergileridir. Meselâ, Millî Mücadele'nin zaferle sonuçlanması ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra Balıkesir'de yayın hayatına başlayan *Zafer-i Millî* gazetesinin sayfalarından, *Balıkesir Türk Ocağı*'nın faaliyetleri açıkça takip edilebilmektedir. Tiyatro oyunlarının oynandığı, çeşitli müsamerelerin, konferansların ve konserlerin verildiği, kurtuluş günlerinde törenlerin düzenlendiği *Balıkesir Türk Ocağı*, Balıkesirlilerin bir araya gelerek çeşitli faaliyetlere iştirak ettikleri oldukça etkin bir sosyal mekân işlevi

⁶³ M. Reşit Kıpçak, *Merhaba Balıkesir*, İzmir: Star Basımevi, 1999, s.96.

⁶⁴ Korkmaz, s.100.

⁶⁵ Başak Tekdurmaz, *Balıkesir Halk Evi Çalışmaları ve Kaynak Dergisi'nin Sistemantik İndeksi*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2004, s.2-3.

görmüştür. *Balıkesir Türk Ocağı* ayrıca halkı eğitime konusunda da önemli faaliyetler gerçekleştirmiştir⁶⁶.

Türk Ocakları'nın kapatılmasından sonra 19 Şubat 1932'de resmen açılan halkevleri, Atatürk'ün direktifleriyle kurulmuş ve kısa zamanda ülkenin her tarafına yayılmış önemli kültür kurumlarından. *Cumhuriyet Halk Partisi*'nin bir kültür kuruluşu olan halkevleri, kurulduğu 19 Şubat 1932'den 8 Ağustos 1951'e kadar çok önemli kültürel çalışmalar yapmıştır. Türk inkılabını yayma, inkılabı halka benimsetme, halkı çağın gereklerine eğitime gibi hedeflerle açılan bu kurumlar, aynı zamanda yarı resmî bir halk eğitim kurumlarıdır⁶⁷. *Balıkesir Halkevi* ise 20 Aralık 1932 tarihinden itibaren çalışmalarına başlamıştır. *Cumhuriyet Halk Fırkası Vilayet İdare Heyeti* tarafından alınan kararlar *Balıkesir Halkevi* faaliyete geçtikten sonra, Müstecâbizâde Esat Adil *Balıkesir Halkevi Başkanı* olarak seçilmiştir. *Balıkesir Halkevi* ilk açıldığı zaman çalışmalarına *Dil ve Edebiyat, Güzel Sanatlar, Temsil, Spor, İctimaî Yardım, Halk Dershaneleri ve Kurslar, Kütüphane ve Neşriyat, Köycüler, Müze ve Sergi* şubeleriyle başlamıştır. Böylece hemen herkes kendi *ihtisas, istidat ve arzusuna göre* bu şubelerden birinde çalışma imkânı elde etmiştir⁶⁸.

20. yy. başlarında Balıkesir'in tiyatro faaliyetlerine bakılacak olunursa savaşların ve ardından gelen sosyal ve siyasal problemlerin şehrin tiyatro hayatına da yansıdığı görülür. *II. Meşrutiyetin İlanından İşgal Dönemine Kadar Balıkesir'de Tiyatro* (1908- 1920) adlı incelemesinde Özsarı, Balıkesir'in genel anlamda tiyatro edebiyatı açısından çevresindeki diğer yerleşim yerlerine göre zayıf kaldığını, II. Abdülhamit döneminde modern tiyatro sayılabilecek bazı küçük etkinliklerin dışında kayda değer bir faaliyetin görülmediğini ve şehirdeki tiyatro çalışmalarının daha çok başka şehirlerden gelen kumpanyalar vasıtasıyla sürdürüldüğünü belirtmektedir⁶⁹.

İkinci Meşrutiyet'ten sonra ise Balıkesir'de tiyatro faaliyetleri dikkat çekici oranda artmıştır. Örneğin *Karesi Maarif Müdürü Sabri Cemil Bey*'in *Bomba Tepesi* ve *Kafkasya Yolu*'nda adlarıyla yazdığı piyesler Balıkesirli oyuncular tarafından

⁶⁶ *Zafer-i Milli*, nr.426, 6 Kânunuevvel 1341/6 Aralık 1925.

⁶⁷ Mustafa Özsarı, *Ege Bölgesi Halkevleri-Edebî ve Kültürel Çalışmalar-*, İstanbul: Asi Kitap Yay. , 2009, s.1-7.

⁶⁸ *Türk Dili*, nr.1995, 20 Aralık1932.

⁶⁹ Mustafa Özsarı, "II. Meşrutiyetin İlanından İşgal Dönemine Kadar Balıkesir'de Tiyatro (1908-1920)", *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, nr.16-17, Ocak-Ağustos 2009,s.232.

oynanmış ve epeyce rağbet görmüştür⁷⁰. 1915 tarihi itibariyle Balıkesir merkezinde birer tiyatro ve sinema binasını yapılması ile ilgili çalışmalara başlandığı bilinmektedir. 1918-1922 yıllarını kapsayan işgal yıllarında ise Balıkesir’de tiyatro faaliyetleri tam anlamıyla kesintiye uğramıştır. Hatta 1922-1926 tarihlerinde Balıkesir’de dikkate değer tiyatro faaliyetinin bulunmadığı; fakat 1926 tarihinden itibaren bu faaliyetlerin artarak devam ettiği anlaşılmaktadır⁷¹.

Cumhuriyetin ilk yıllarından Atatürk’ün vefatına kadar geçen sürede Balıkesir tiyatro hayatı bakımından canlı bir dönem yaşamıştır. Bu yıllarda tiyatrolarda genellikle toplumsal yarar amacını ön plana çıkaran vatan sevgisi, görev aşkı, tutumluluk vb. konular işlenmiştir⁷².

Atatürk döneminde şehirde özel, resmî veya yarı resmî kurumların tiyatro sahneleri kurulduğu görülmektedir. Örneğin, *Mahfel ve Maarif* tiyatrosu şehre dışarıdan gelen temsil heyetlerinin eserlerini sahnelediği mekânların başında yer almaktadır. Ayrıca bu dönemde *Türk Ocağı ve Halkevi* de Balıkesir’de en çok tiyatro eseri sahnelenen mekânlar arasındadır. Ayrıca *Necatibey Muallim Mektebi*’nin tiyatro faaliyetleri, Balıkesirlilerin temaşa zevkini karşılaması açısından önemli rol üstlenmiştir⁷³.

Cumhuriyetin ilanından sonra Hasan Basri Bey’in *Karesi Şehit Çocukları Yuvası*’nı idare ettiği dönemde yazdığı ve sahnelediği çocuk temsillerini unutmamak gerekir. Birinci Dönem Karesi Milletvekilliği dönüsünde üstlendiği bu idarecilik ve eğitimcilik görevi esasında çocukların eğitimiyle yakından ilgilenen Çantay, yazdığı çocuk şiirlerinin yanı sıra çocuklar için piyesler de kaleme almıştır. Çantay yazdığı bu piyesleri *Mektepli Yavrularıma* adlı iki serilik piyes kitabında da yayımlamıştır. Hasan Basri Bey, piyesleri hem kendi okulunda hem de farklı mekânlarda sergilemiştir. Hatta bu piyesler Bursa gibi şehir dışında bazı yerlerde de sahnelenmiştir⁷⁴.

Yüzyılın başında Balıkesir’de mûsikî faaliyetlerinin de başladığını belirtmek gerekir. Örneğin 1916 tarihinde Balıkesir’de bir bando teşkil edilmiştir. Bununla ilgili olarak *Karesi* gazetesinin 30 Ekim 1916 tarihli haberinde, *Mekteb-i Sultânî* Müdürü

⁷⁰ Mustafa Özseri, “Atatürk Döneminde Balıkesir’de Tiyatro”, *Akademik Kaynak Dergisi*, Balıkesir, nr.3, 2014, s.37-63.

⁷¹ Özseri, “Atatürk Döneminde Balıkesir’de Tiyatro”, s.41.

⁷² Özseri, “Atatürk Döneminde Balıkesir’de Tiyatro”, s.62.

⁷³ Özseri, “Atatürk Döneminde Balıkesir’de Tiyatro”, s.62.

⁷⁴ Hasan Basri Çantay, “Kelimeci’den Öylesine Böylesi”, *Türk Dili*, nr.4683, 22 Şubat 1947.

Vasfî Bey'in, Balya Madeni direktörünün hediye ettiği sınırlı miktardaki müzik aletleri ile bir bando teşkil ettiği ve şehirde pek çok kişinin de mûsikî tedrisi yaptığı ifade edilmektedir⁷⁵.

1917 yılında kurulan *Tamîm-i Mûsikî-i Osmaniye Cemiyeti* ise Balıkesir'in mûsikî hayatı açısından önemli bir adımdır. Bu cemiyet, Sıhhiye Kâtibi Kazım Bey başkanlığında musiki ile ilgilenen öğretmen, baytar, diş doktoru, demiryolu görevlisi gibi çeşitli meslekten kişilerin bir araya gelerek kurdukları bir cemiyettir. Nizamnamesi *Karesi* gazetesinde yayınlanan *Tamim-i Mûsikî-i Osmaniye Cemiyeti*, Balıkesir'in *Karaoğlan Mahallesi, Cami-i Şerif Sokağında 416 numaralı* bir evde 12 Mart 1917 kurulmuştur. Cemiyetin kurulduğunu bildiren haberde geçen *memlekette mûsikînin tekemmül ve terakkisine hizmet etmekten ibarettir* ifadeleri cemiyetin kuruluş amacını ortaya koymaktadır⁷⁶.

Sonuç olarak 20. yy. başlarında Balıkesir, imparatorluğun sonunu getiren siyasî olaylar neticesinde yaşanan tarihî kırılmanın siyasî, sosyal, ekonomik, kültürel sonuçlarını birebir yaşamış bir merkezdir. Savaşlar, göç, eşkıyalık olayları ve döneme özgü olumsuz şartların tamamı imparatorluk coğrafyasının her yerinde olduğu gibi Balıkesir için de fazlasıyla geçerlidir. Buna rağmen, Balıkesir 20. yy. başlarında özellikle kültür, sanat faaliyetleri, gazetecilik, eğitim, dinî ve diğer sosyal kurumlar açısından çevresindeki pek çok Anadolu şehriden daha iyi durumdadır. Şehrin coğrafi konumu ve İstanbul, İzmir ve Bursa gibi kültür ve sanat merkezlerine yakınlığı şehirdeki sosyal ve kültürel hayata önemli katkılar sağlamıştır. Ayrıca şehrin tarihten getirdiği birikimi ve kültürel zenginliği de şehrin sosyal ve kültürel hayatını etkilemiştir. 19. yüzyılın sonlarından itibaren şehirde gelişen basın-yayın faaliyetleri özellikle Millî Mücadele Dönemi'nde hem şehrin sosyal ve kültürel hayatına hem de millî kültürümüze önemli kazanımlar getirmiştir. Balıkesir, işgale uğramış ve işgale karşı Kuvâ-yı Milliye'nin ilk faaliyetlerini gerçekleştirerek Türk Kurtuluş Mücadelesi'ne yön vermiş bir şehir olarak Millî Mücadele Dönemi'nin tüm şartlarını sosyal ve kültürel hayatında derinlemesine yaşamıştır. Balıkesir, ayrıca Cumhuriyet'in ilanından sonra gerek Türk siyasetine kazandırdığı siyaset adamları gerekse de ilim, kültür, sanat, eğitim, gazetecilik gibi sahalarda yetiştirdiği değerli şahsiyetleriyle

⁷⁵ "Bando Teşkili", *Karesi*, nr. 26-130, 2 Muharrem 1335/30 Ekim 1916.

⁷⁶ *Karesi*, nr:45- 149, 18 Cemaziyelula 1335/12 Mart 1917.

Cumhuriyet'in ihtiyaç duyduğu yetişmiş insan kaynağına önemli katkılar sağlamış bir merkez olmuştur.

İkinci Bölüm

HASAN BASRİ ÇANTAY'IN HAYATI VE YAZI FAALİYETİ

2.1. Hayatı

Hasan Basri Çantay'ın hayatını birkaç başlık altında incelemek mümkündür. Çantay'ın hayatı, bu bölümünde; *Ailesi, Doğumu ve Çocukluğu, Eğitimi ve Memuriyet Hayatı, Siyasî Hayatı, İstanbul'a Gidişi ve Ölümü* başlıkları altında ele alınmıştır.

2.1.1. Ailesi, Doğumu ve Çocukluğu

Hasan Basri Çantay'ın babası, Balıkesir'in köklü ailelerinden olan Çantayzâdelerden Halil Cenabî Efendi'dir¹. Balıkesir'in âlim şahsiyetlerinden Halil Cenabî Efendi, ticaretle uğraştığından daha çok tüccar olarak tanınmıştır. Mücteba Uğur'un ifadeleriyle *bilgili ve güzel ahlâk sahibi* Halil Cenabî Efendi, Hasan Basri henüz on dört yaşındayken hayatını kaybetmiştir². Hasan Basri, hâl tercümesinden babasının ölüm tarihini H. 1317/ M. 1899-1900 olarak vermektedir. Hasan Basri'nin annesi ise Kepsut'un önde gelen ailelerinden Sincanoğullarından Hatice Hanım'dır. Hatice Hanım hakkında fazla bilgi mevcut değildir.

İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın *Son Asır Türk Şairleri* adlı eserinde Hasan Basri'nin 18 Kasım 1887 (R.18 Teşrinisani 1303) yılında Balıkesir'de doğduğu yazılıdır³. Ayrıca Hasan Basri, kendisinin kaleme aldığı hâl tercümesinde doğum tarihini *1302 sene-i mâliyesi* (M.1887) olarak ifade eder⁴. Hâl tercümesinde 1302 mâlî senesi olarak verilen tarih, mâlî ve hicrî yıl farklılığı göz önüne alınırsa İbnülemin Mahmut Kemal'i doğrulamaktadır. Diğer ansiklopedik kaynaklarda da Hasan

¹ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1970, s.2070.

² Mücteba Uğur, *Hasan Basri Çantay*, Ankara: TDV Yay. , 1994, s.1-2.

³ İnal, s. 2070.

⁴ Hasan Basri Çantay, "Kendi Kalemile Hasan Basri Çantay" (Haz. Kerim Kani Akpınarlı), *Balıkesir Adalet*, nr.731, 27 Aralık 1964. Söz konusu hâl tercümesi, daha önceki bir tarihte Hasan Basri Çantay tarafından kaleme alınmış, Akpınarlı'ya gönderilmiştir. Çantay'ın vefatı sonrası Akpınarlı bu hâl tercümesini *Kendi Kalemile Hasan Basri Çantay* başlıklı yazı dizinin içine koymuştur.

Basri'nin doğum tarihi 1887 olarak verilmiştir. Bütün bu kaynaklar Hasan Basri Bey'in 18 Kasım 1887'te dünyaya geldiğini doğrulamaktadır.

Halil Cenabî Efendi, yeni doğan çocuğuna söylenişi hicrî takvim hesabıyla doğum tarihine karşılık gelen *Basri* adını vermiş, bu ismin başına *Hasan* adını da eklemiştir⁵. Hasan Basri, varlıklı sayılabilecek dört çocuklu bir ailenin tek erkek çocuğudur ve Hasan Basri'nin biri çok genç yaşta veremden ölen⁶ üç kız kardeşi daha bulunmaktadır⁷.

Hasan Basri'nin çocukluk yıllarında Balıkesir'de iki büyük olay meydana gelmiştir: Bu olaylardan ilki yazarın doğduğu 1887 yılında çıkan büyük çarşı yangını, diğeri ise 1898 Balıkesir Depremi'dir. 8 Ocak 1887 (R.1303) tarihinde çıkan büyük yangında Balıkesir çarşısında yüzden fazla dükkân yanmıştır. Bu dükkânlardan biri de Hasan Basri'nin babası Halil Cenabî Efendi'nin dükkânıdır⁸. Yangının ortaya çıkardığı ekonomik sarsıntının yaraları henüz sarılmadan 29 Ocak 1898'de büyük Balıkesir depremi meydana gelmiştir. Depremde Balıkesir'in büyük bir bölümü yıkılmış, önemli can ve mal kayıpları yaşanmıştır⁹. Bütün bu facialar Balıkesir'in sosyo-ekonomik ve kültürel hayatında derin izler bırakmıştır. Doğal olarak, söz konusu felaketler henüz 10 yaşlarında bir çocuk olan Hasan Basri'yi de derinden etkilemiş olmalıdır.

Hasan Basri'nin babasının öldüğü tarihe kadar nispeten mutlu bir çocukluk hayatı yaşadığını söylemek mümkündür. Ancak yazarın henüz on dört yaşındayken babasını kaybetmesi çocukluk hayatının sıkıntılı günlerinin başlangıcı olmuştur. Çünkü bu tarihten itibaren Hasan Basri Bey, okulu bırakıp ailesini geçindirmek için çalışmak zorunda kalmıştır.

⁵ Uğur, s.1.

⁶ Çantay, *Babamın Şiirleri*, (Haz. Mürşit Çantay), Ahmet Said Matbaası, İstanbul: Ahmet Sait Matbaası, 1964, s.72.

⁷ Hasan Basri Çantay, "Kendi Kalemileyle Hasan Basri Çantay" (Haz. Kerim Kani Akınarlı, *Balıkesir Adalet*, nr.732, 29 Aralık 1964.

⁸ Nesimi Yazıcı, *Ocak 1898 Balıkesir Depremi ve Sonrası*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay. , 2003, s.80.

⁹ Nesimi Yazıcı, *Ocak 1898 Balıkesir Depremi ve Sonrası*, s.29-38.

2.1.2. Eğitimi ve Memuriyet Hayatı

Hasan Basri, ilk eğitimine Balıkesir ulemasından olan babası Halil Cenabî Efendi'den muhtelif dersler alarak başlamıştır. Babasından sonra Balıkesir'in önde gelen âlimlerinden Arap Hoca'dan bir süre ders alan Hasan Basri, beş yaşındayken bugünkü ilkokullara karşılık gelen iptidaî mektebine gitmiştir. Yazar, bu dönemden bahsederken *Arapzâde ve Zağanos Paşa Camii'nin karşısındaki ibtidaî mekteplerinden birincilikle çıktım* ifadesini kullanmaktadır¹⁰. Buradan Hasan Basri'nin birden fazla iptidaî mektebine devam ettiği anlaşılmaktadır.

İptidaî eğitiminden sonra, Hasan Basri'nin eğitim hayatında iki yıllık bir ara dönem bulunmaktadır. Genç Hasan Basri'nin eğitimine ara vermesinin sebebi Balıkesir depreminden dolayı pek çok mektep, cami ve evin yıkılmasıdır. Hasan Basri hâl tercümesinde bu iki yıllık sürede babasından çeşitli dersler aldığını ifade etmektedir¹¹. Hasan Basri, 1315 mâlî senesinde (1899) *Balıkesir İdâdî*'sine başlamış ve İdadi'nin üç yıllık Rüştüye bölümünü bitirmiştir. İdâdînin birinci kısmına geçtiği dönemde babası Halil Cenabî Efendi'yi kaybetmiştir. Babasının vefatı üzerine Basri Bey, hasta annesi ve üç kız kardeşini yalnız bırakmamak ve onların geçimini sağlamak için okulundan ayrılmak zorunda kalmıştır. Hasan Basri okuldan ayrılışını *Babamın vefatı ve hasta validemle üç hemşiremin bikes ve yardımcısız kalması üzerine mektebi ağlaya ağlaya terk etmeye mecbur kaldım* sözleriyle ifade etmektedir¹².

Hasan Basri'nin babasının vefatından sonra okulu bırakmasını ve o dönemdeki şartlarını Mücteba Uğur şöyle değerlendirmektedir:

Bu beklenmedik kayıp üzerinde Hasan Basri, öğrenimini yarıda bırakmak zorunda kaldı; çünkü daha önce vuku bulan ve Balıkesir 'de hayli zarara yol açan 1313 (1897) zelzelesinde ailece büyük zarar görmüşlerdi. Zamanla işleri bozulan babası, oturdukları evi dahi satmak zorunda kalmıştı. Gerçi dünyaya gözlerini yumduğu zaman kimseye borçlu değildi. Ancak geride bıraktığı eşi ile bir erkek üç kız dört çocuğunu kut kanaat da olsa geçindirebilecek kadar mal bırakmamıştı. Hanımı ve dört

¹⁰ Hasan Basri Çantay, "Kendi Kalemle Hasan Basri Çantay" (Haz. Kerim Kani Akpınarlı), *Balıkesir Adalet*, nr.731, 27 Aralık 1964

¹¹ Hasan Basri Çantay, "Kendi Kalemle Hasan Basri Çantay" (Haz. Kerim Kani Akpınarlı), *Balıkesir Adalet*, nr.732, 29 Aralık 1964.

¹² Hasan Basri Çantay, "Kendi Kalemle Hasan Basri Çantay" (Haz. Kerim Kani Akpınarlı), *Balıkesir Adalet*, nr.732, 29 Aralık 1964.

çocuğu bir kira evinde kalmışlardı. Babasının vaktiyle pek çok iyiliğini görmüş olan yakınları beklenmedik bir anda yetim kalan Hasan Basri'nin tahsilini devam ettirecek imkâna fazlasıyla sahip oldukları halde ne yazık ki ona yardım elini uzatmadılar. Annesi ve kardeşine bakmak ailenin geçimini sağlamak yükü onun omuzlarına bindi. Çaresiz kaldı ve on altı yaşlarında hayatının akışını etkileyecek idadi öğrenimini yarıda bırakmaktan başka yol bulamadı. Ağlaya ağlaya idadiden ayrıldı. O yaşta hayatın ağır yükünü omuzlarına aldı¹³.

Ailesini geçindirmek için bir işe girmek mecburiyetinde kalan Hasan Basri'nin elinden tutan ilk kişi dönemin Balıkesir Mutasarrıfı Ömer Ali Bey olmuştur. 1898 depremi sonrası Balıkesir'in imarı konusunda önemli hizmetleri olan Ömer Ali Bey, depremde yıkılan Zağanos Paşa Camii'ni de onartmış, bu onarım Balıkesir halkı tarafından büyük memnuniyetle karşılanmıştır. Bu tamir vesilesiyle Balıkesirli şairler tarafından Ömer Ali Bey'e övgü ve şükran ifade eden şiirler yazılmıştır¹⁴. R.1319/M. 1903 yılında Zağanos Paşa Camii'nin onarımı münasebetiyle Ömer Ali Bey'e manzume ve tezkere yazarlardan biri de Hasan Basri'dir. Ömer Ali Bey'e bir tezkere ve elli beyitli tam tarihli bir manzume gönderen Hasan Basri, bununla Ömer Ali Bey'in dikkatini çekmeyi başarır. Hasan Basri'nin babasını kaybettiğini, bu nedenle okulunu bırakmak zorunda kaldığını öğrenen Ömer Ali Bey, Hasan Basri'yi yanına çağırır, onu yetiştireceğini söyler ve Nafia Dairesi'nde stajyer olarak işe başlatır¹⁵.

Hasan Basri'nin eğitim ve memuriyet hayatı konusu tam da burada kesişmektedir. Zira Hasan Basri, bir yandan Balıkesir mutasarrıfların yanında memur olarak çalışırken, öte yandan gayri resmi olarak eğitimine devam etmiş, devrin önde gelen hocalarından özel dersler almıştır. Ömer Ali Bey başta olmak üzere, 1900 ile 1915 yılları arasında Balıkesir'e atanan mutasarrıflar, Hasan Basri'nin yeteneğini keşfetmiş ve onun eğitimine katkıda bulunmuşlardır.

¹³ Uğur, s.2.

¹⁴ Muharrem Eren, *Mutasarrıf Ömer Ali Bey*, İstanbul: Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı Yay. ,1993, s.176-182

¹⁵ Hasan Basri Çantay, "Kendi Kalemiyle Hasan Basri Çantay"(Haz. Kerim Kani Akpınarlı), *Balıkesir Adalet*, nr.732, 29 Aralık 1964.

Nitekim Hasan Basri, Ömer Ali Bey'in emriyle 80 kuruş maaşla Nafia Dairesi İkinci Kâtipliği'ne tayin edilmiştir. Hasan Basri'nin tayininden İskelelizâde Hakkı Bey'in önemli etkisi vardır. Zaten yazar, bu zat için *velinimetimdir* ifadesini kullanır¹⁶.

Memuriyetle birlikte, Hasan Basri artık idadîye dönme şansını kaybetmiştir. Bununla beraber, yazar Ömer Ali Bey'in izniyle *Mevlevihâne Medresesi*'ne devam etmiştir. R.1320/M.1904 yılında *Mevlevihâne Medresesi*, Hasan Basri'nin bir yandan yarım bıraktığı eğitimini tamamlamasına diğer yandan fikrî yapısının şekillenmesine zemin hazırlamıştır. Önceleri medreselere karşı önyargılı ve mesafeli baktığını belirten yazar, medrese ile tanışmasını ve medreseye dair ilk izlenimlerini şu cümlelerle ifade eder:

Mollalar hakkında işittiklerim fena idi. Onlar ıskatçı, cerci, kaba ve cahil adamlardı. 1320 yılının ilk bayramında ilk mektep arkadaşım Râgıpzâde Raif Bey beni ihtimal medreseler hakkındaki kanaatimden vazgeçirmek için Abahâneleler Hanı ittisalindeki Mevlevihâne Medresesi'ndeki odasına çay içmeye davet etti. Raif Bey.... Medrese... Ne münasebet? Fesli bir arkadaşın orada ne işi var? Muvafakat ettim. Yanımda bir iki arkadaş da var. Şimdi hatırlayamıyorum. Medresenin temiz ve fevkâni bir odasındayız. Çay semaveri kaynıyor, temiz çay kadehleri gözleri kamaştırıyordu¹⁷.

Mevlevihane Medresesi'nde Hasan Basri'nin arkadaşı Ragıp Bey'in babası müderris olarak görev yapmaktadır. Medresenin hocalarından Ahmet Naci Dede ile tanışan Hasan Basri, bir müddet onun Arapça derslerine devam eder. Hasan Basri, bu yıllarda, aynı zamanda medrese ile mektep arasında karşılaştırmalar yapmaktadır. Hasan Basri hâl tercümesinde bu iki eğitim kurumunu Arapça dersi üzerinden şöyle kıyaslamaktadır:

Mektep Arapçası nerede, medrese Arapçası nerede? Mesela; Mektep i'lem (kelimesine) sadece bil manası verir. Halbuki, öbürü (medrese)"Ey hitâbâ salahiyeti

¹⁶ Hasan Basri Çantay, "Kendi Kalemile Hasan Basri Çantay"(Haz. Kerim Kani Akpınarlı), *Balikesir Adalet*, nr.733, 30 Aralık 1964.

¹⁷ Hasan Basri Çantay, "Kendi Kalemile Hasan Basri Çantay"(Haz. Kerim Kani Akpınarlı), *Balikesir Adalet*, nr.733, 30 Aralık 1964.

olan tâlib-i ilm senin ma'lumun olsun bil sen" der. Bir i'lem kelimesinden bu kadar mana nasıl çıkar? Bu gün de anlamıyorum¹⁸.

Değişime açık, yenilikçi düşüncelere sahip olan Hasan Basri, mektep-medrese karşılaştırmasında mektebin temsil ettiği değerler dünyasına daha yakın bir dünya görüşünü benimsemiş olmalıdır. Ancak *Mevlevihâne Medresesi* ile tanıştıktan sonra düşünceleri nispeten değişir.

Hasan Basri, *Mevlevihâne Medresesi*'ne devam ederken, hocası Ahmet Naci Dede, yazarın Arapça konusundaki bilgi ve yeteneğini fark ederek onun medresede hocalık yapmasını teklif etmiştir. *Müteessir ve mahcup* bir şekilde bu teklifi kabul eden Hasan Basri, bu dönemde bir yandan medrese hocalığı diğer yandan memuriyeti birlikte yürütmüştür. Bu durumdan haberdar olan Ömer Ali Bey, Hasan Basri'nin *Mevlevihâne Medresesi*'nde hem okumasına hem hocalık yapmasına olumlu yaklaşmıştır. Hasan Basri'ye hitaben, Ömer Ali Bey, *Daireye uğrama, aybaşında gelir, maaşını alırsın. Yalnız haftada bir şiir yazıp getirirsin* diyerek, onun eğitime devam etmesini sağlamış; Hasan Basri'yi ilme ve şiir yazmaya teşvik etmiştir. Mutasarrıfın bu sözlerindeki asıl maksadın maddî sıkıntılar içerisinde ailesini geçindirmek zorunda kalan öte yandan da eğitime devam etme arzusunda olan parlak zekâlı genç bir delikanlıya sahip çıkma anlayışı olduğu açıktır. Hasan Basri, bu müsaadeyi Ömer Ali Bey'e telkin eden kişinin *velinimetim* dediği İskelelizâde Hakkı Bey olduğunu ifade eder¹⁹.

Hasan Basri, şiir yazma konusunda Ömer Ali Bey'in teşviklerini gördüğünü ve şiir yazmaya meraklı olduğunu; ancak bu dönemde bir ikilem yaşadığını belirtir. Çünkü medrese hocası Raif Bey, ilim ile şiirin birleşemeyeceğini söyleyerek Hasan Basri'nin şiir yazmasını istememiştir. Şiir yazma konusunda Ömer Ali Bey'in teşvikleri ile Raif Bey'in olumsuz tutumu karşısında arada kalan ve durumu idare eden Hasan Basri, o dönemi kararsızlık içinde geçirmiştir²⁰.

¹⁸ Hasan Basri Çantay, "Kendi Kalemile Hasan Basri Çantay" (Haz. Kerim Kani Akpınarlı), *Balikesir Adalet*, nr.735, 1 Ocak 1965.

¹⁹ Hasan Basri Çantay, "Kendi Kalemile Hasan Basri Çantay"(Haz. Kerim Kani Akpınarlı), *Balikesir Adalet*, nr.733, 30 Aralık 1964.

²⁰ Hasan Basri Çantay, "Kendi Kalemile Hasan Basri Çantay"(Haz. Kerim Kani Akpınarlı), *Balikesir Adalet*, nr.736, 3 Ocak 1965.

Ahmet Naci Efendi'nin ölümünden sonra, genç Hasan Basri, Müftü Kodanazzâde Hacı Ahmet Efendi'nin derslerine devam etmiştir. Hasan Basri, *Mevlevihâne Medresesi*'nden sonra bir süre de *Yıldırım Medresesi*'nde eğitimini sürdürmüştür²¹.

1907 yılında Ömer Ali Bey'in tayininin çıkması üzerine Mehmet Ali Aynî Balıkesir'e mutasarrıf olarak atanmıştır. Mehmet Ali Aynî, bilim adamı, şair ve devlet adamı, kimliğiyle tanınmaktadır. Mehmet Ali Aynî'nin Balıkesir'e gelmesi, genç Hasan Basri'yi eğitim hayatının yarım kalacağı düşüncesiyle epeyce endişelendirmiştir. Zira Hasan Basri Bey'in düşüncesine göre, mutasarrıf değişmiştir ve her memur gibi o da vazifesine muntazam bir şekilde devam etmek durumundadır. Bir gün Hakkı Bey'in bir şiir ile meşgul olduğunu görür. Bu şiir, Mehmet Ali Bey'in Şair Edip Bey'e yazdığı şiire bir naziredir. Hasan Basri, derhal bu şiiri istinsah ederek, söz konusu şiire bir de nazire yazar. Bu nazireden haberdar olan Mehmet Ali Bey, Hasan Basri'yi yanına çağırarak ailesi ve eğitim durumu hakkında bilgi alır. Hasan Basri'ye yardımcı olmak için eğitimine devam etmesine müsaade eden Mehmet Ali Bey, onu Tahrirat Kalemi Kâtipliği'ne on kuruş maaş zammıyla tayin eder²².

Hasan Basri'nin Mehmet Ali Aynî'nin şiirine yazdığı nazire şöyledir:

*Bahar vaktini ahd-i şebâba benzetirim
Dem-i şebâbı güzâr-ı sehâba benzetirim.*

*Gurûr u nahvete meclûb olup da ben diyeni,
Kokar sulardaki kâzib habâba benzetirim.*

*Hayata karşı o bin işvesiyle, nâziyle
Gülen bu âlemi dâr-ı azâba benzetirim.*

*Bekâsı var mı kemâlin, fûruğ-ı ikbâlin
Onun esâsını cânâ serâba benzetirim.*

²¹ Ayhan, s. I.

²² Hasan Basri Çantay, "Kendi Kalemiyle Hasan Basri Çantay" (Haz. Kerim Kani Akpınarlı), *Balıkesir Adalet*, nr. 738, 6 Ocak 1965.

*Figân-ı girye önünde sâmit ü bî-hareket
Sinen erâzili aynı devâba benzetirim.*

*Mûkim-i dergeh-i Hakkım, kemîne zerreyi ben
“Vücûd-ı Mutlak”ı söyler kitâba benzetirim.*

*Sen ey kerîme-i vicdân muammer ol, var ol,
Senin hitâbını akdes hitâba benzetirim²³.*

Mutasarrıf Mehmet Ali Aynî'nin Hasan Basri'nin eğitim hayatında önemli bir rolü vardır. Aydın Ayhan'ın belirttiğine göre Mehmet Ali Bey, kendi çalışma metotlarını Hasan Basri'ye öğretmiş, ona ilerideki çalışma hayatında çok işine yarayacak meslekî tecrübeler kazandırmıştır. Ayrıca Mehmet Ali Bey bizzat gideceği keşiflere Hasan Basri'yi göndererek o sayede ücret almasını temin etmiştir. Hasan Basri de bu suretle eğitimi için ihtiyaç duyduğu kitapları alma imkânı bulmuştur²⁴.

Hasan Basri, hâl tercümesinde Mehmet Ali Aynî'nin kendisine okuma-yazma zevkini aşıl原因an en önemli kişi olduğunu belirtir. Bu dönemde yazar, Mehmet Ali Bey'in ilmî ve hususî mektuplarını temize çekmiş, resmî ve önemli müsveddelerini hazırlamıştır²⁵.

Mücteba Uğur, Hasan Basri'nin Mehmet Ali Aynî tarafından desteklenmesini ve bu dönemde eğitim hayatında gösterdiği hızlı ilerlemeyi şu cümlelerle ifade eder:

Kendisi de oldukça güçlü bir şair olan Mehmet Ali Bey bu güzel mısraların şairini yanına almakla kalmadı, onu destekledi. Böylesine sıcak ilgi ve yakınlık elbette meyvelerini verecekti. Nitekim kısa zamanda verdi de. Hasan Basri, tahsilini tamamlama gayreti yanı sıra edebiyat, hukuk ve felsefe ile meşgul oluyordu. Durmadan okuyor, fırsat buldukça yazıyordu. Arapçası hayli ilerlemişti. Artık güzel ve düzgün tercümeler yapabiliyordu. Bu arada Farsça'yı da ihmal etmiyordu. Edebiyatın bu vazgeçilmez dilini önceleri Müstecâbizâde Adil Efendi ile Balıkesir

²³ Çantay, *Babamın Şiirleri*, s.32.

²⁴ Ayhan, s.3.

²⁵ Hasan Basri Çantay, “Kendi Kalemıyla Hasan Basri Çantay” (Haz. Kerim Kani Akpınarlı), *Balıkesir Adalet*, nr.739, 7 Ocak 1965.

*Müftüsü Osman Nuri Efendi'nin derslerine devam ederek öğrenmiş, bir hayli de ilerlemişti*²⁶.

Mehmet Ali Bey, Balıkesir mutasarrıflığı döneminde ilmî ve edebî sohbetler de düzenlemiştir. Müftü Osman Nuri Efendi, Hacı Ahmet Kodanaz, Şair Muharrem Hasbî, Yazıcıoğlu Hasbî Efendi ve Hasan Basri bu sohbetlerin müdavimleri arasında yer alır²⁷.

Mehmet Ali Bey'in Balıkesir'den ayrılışından sonra, vilayete mutasarrıf olarak gelen Mümtaz Bey de Hasan Basri'nin eğitimine destek olan isimler arasındadır. Mümtaz Bey'den hukuk, iktisat, maliye konularında dersler alan Basri Bey, özellikle hukuk derslerindeki başarısı ve olaylara mantık noktasından yaklaşması ile mutasarrıfın dikkatini çekmeyi başarmıştır. Mümtaz Bey, bu suretle Hasan Basri'ye Mülkiye'de öğrendiği bilgi ve tecrübelerini aktarmış, onun dünya ve politika konusundaki görüşlerini etkilemiştir²⁸.

Hasan Basri'nin bu dönemde tarihe olan merakı da artmıştır. Özellikle Balıkesir tarihine olan ilgisi Hasan Basri'nin Balıkesir'de *Tarih Encümeni* kurma çabalarına kadar gitmiştir. Önce *Balıkesir* gazetesinde konu ile ilgili yazılar yazan Hasan Basri, Balıkesir tarihinin aydınlatılması üzerinde incelemeler yapmak için böyle bir encümenin gerekliliği konusunda kamuoyu oluşturmuştur. Daha sonra Balıkesir'in ileri gelen şahsiyetleri, Hasan Basri'nin evinde toplanmış ve bu konuyu görüşerek *Balıkesir Tarih Encümeni*'ni kurmuşlardır. Abdullah Esat Efendi'nin başkan seçildiği toplantıda Hasan Basri Bey, *Balıkesir Tarih Encümeni*'nin âzâsı olmuştur (R.10 Mart 1326/1912)²⁹.

1912 yılının başlarında Balıkesir'e mutasarrıf olarak tayin edilen Dr. Reşit Bey'in şehre gelişi; Hasan Basri'nin fikrî gelişimi ve yetişmesi açısından önemli bir olaydır. Dr. Reşit Bey, İbrahim Temo, Abdullah Cevdet, İshak Sukûfî Beyler ile birlikte 1889'da İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ilk kurucuları arasındadır. Kafkasya göçmenlerinden olduğu için Kafkasyalı Reşit Bey olarak da tanınan Dr.Reşit Bey,

²⁶ Uğur, s.5.

²⁷ Selahattin Baskan, "Parlak Bir Jübile Münasebetiyle Profesör Mehmet Ali Aynî", *Balıkesir Postası*, nr:21, 25 Ocak 1943.

²⁸ Ayhan, s.1.

²⁹ Hasan Basri Çantay, "İşlenmesi Gereken Tarihî Konular 3", *Türk Dili*, nr.3841-3844, 12-15 Nisan 1944.

Meşrutiyet öncesi politik faaliyetlerinden dolayı uzun süre hapis yatmış, 1897’de *Şeref Kurbanları* adı verilen grupla Trablusgarp’a sürülmüştür. 1908’de II. Meşrutiyet’in ilanı ile İstanbul’a gelmiş, sivil olarak çalışma hayatına tekrar dönmüştür. Reşit Bey, çeşitli şehirlerdeki mutasarrıflıklardan sonra 1912 yılında Karesi Mutasarrıfı olarak Balıkesir’e gelmiştir. Yurt meselelerine karşı oldukça hassas, atılgan, uluslararası basın ve politikayı yakından takip eden Dr. Reşit Bey, aynı zamanda okumayı seven ve hitabeti güçlü bir şahsiyettir³⁰.

Hasan Basri’nin *İttihat ve Terakki Partisi* ile ilk tanışması, Dr. Reşit Bey’in valilik zamanına rastlar. Hasan Basri, Reşit Bey’in teşvik ve desteğiyle, *İttihat ve Terakki Partisi* Balıkesir teşkilatında etkin görevlerini üstlenmekte ve Partinin Okuma Yurdu’ndaki toplantılarına katılmaktadır³¹. Reşit Bey, Hasan Basri başta olmak üzere çevresine yenilikçi, cevval Balıkesir gençlerini toplamış, onların yetişmelerinde önemli katkılar sağlamıştır. Özellikle Hasan Basri’nin *İttihat ve Terakki Partisi*’nin Balıkesir’deki bir yayın organı olarak vazife gören *Yıldırım* gazetesini çıkarması, Reşit Bey’in Hasan Basri üzerindeki etkisini ve onların fikri ortaklığını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Kısaca tam anlamıyla bir ittihatçı olan Dr. Reşit Bey, Hasan Basri gibi son derece zeki bir Türk gencinin istidadından elbette yararlanmak istemiş olmalıdır.

Yukarıda belirtildiği gibi, Hasan Basri, *İttihat ve Terakki Partisi*’nin Balıkesir’de teşkilatlanmasından itibaren, parti ile sıkı ilişkiler kurmuş ve burada aktif olarak çalışmıştır. Hasan Basri’nin Cemiyet ile ilişkisini belgeleyecek haber ve bilgilere *Karesi* gazetesinin sayfalarında rastlamak mümkündür. Örneğin, H. 13 Ramazan 1335/M. 3 Temmuz 1917 tarihli *Karesi* gazetesinde çıkan bir yazıdan anlaşıldığına göre, Hasan Basri, Parti’nin Balıkesir kâtipliğine seçilmiştir³². Yine *Karesi* gazetesinde çıkan H. 3 Safer 1336/ M. 19 Kasım 1917 tarihli haberde *Meclis-i Umumî* seçimlerine *Encümen-i Liva Başkâtibi* Hasan Basri’nin *İttihat ve Terakki Cemiyeti* tarafından aday gösterildiği bildirilmektedir³³. Ayrıca Hasan Basri’nin *İttihat*

³⁰ Ayhan, s.2.

³¹ Ayhan, s.2.

³² *Karesi*, nr.9-16, H.13 Ramazan 1335/3 Temmuz 1917.

³³ *Karesi*, nr.27- 82, H. 3 Safer 1336/19 Kasım 1917.

ve *Terakki Cemiyeti*'nin açılışında Balıkesir eşraf ve uleması ile birlikte *Karesi Sultanîsi* önünde çektirilen fotoğrafta da yer aldığı görülmektedir³⁴.

Ayrıca Hasan Basri, *Karesi* gazetesinin idareci ve başyazarı olduğu dönemde *İttihat ve Terakki Cemiyeti* ile ilgili haberleri özel bir ilgiyle yayınlamış, *İttihat ve Terakki Cemiyeti*'nde verilen konferansların metinlerini gazetede neşretmiştir³⁵. Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere Hasan Basri, *İttihat ve Terakki Partisi*'nin aktif bir üyesi olarak partide önemli görevlerde bulunmuştur. Yazar, İttihatçı geçmişini hayatının daha sonraki dönemlerinde de hiçbir zaman inkâr etmemiştir.

Dr. Reşit Bey zamanında Balkan Savaşı nedeni ile Selanik, Edirne ve Niğbolu Sultanîyelerinin öğrencileri Balıkesir'e getirilmiştir. Bu öğrenciler arasındaki izcilerin *Keşşaf Taburu* adı altında birleştirilmesi Balıkesir'e izcilik ve buna bağlı olarak gençlik ve spor hareketlerinin başlamasına vesile olmuştur. Aydın Ayhan'a göre Hasan Basri'nin özellikle izcilik ve genel anlamda spor konusundaki ilgisi bu günlerden kalmaz³⁶.

Hasan Basri'nin eğitiminde, gençlerin yetişmesine büyük önem veren Balıkesir mutasarrıflarının yanında, medrese dışında istifade ettiği ilim adamlarının da önemli yeri bulunmaktadır. Bu hususta Yahya Efendizâde Ahmet Efendi, Bergamalı Sofu Mehmet Efendi, Minnetlerli Şâfioğlu Mehmet Efendi, Bergamalı İbrahim Hoca'nın adları sayılabilir. Ayrıca Râgıppaşazâde Ahmet Efendi ve Müftü Osman Efendi de Hasan Basri'nin ders aldığı Balıkesir âlimlerindedir. Ayrıca, hitabeti ve kalem kudretiyle zamanında oldukça beğenilen Balıkesirli şairlerden ve II. Meşrutiyet Dönemi Balıkesir milletvekillerinden Helvacızâde Muharrem Hasbî Bey, Hasan Basri'nin eğitim hayatında katkıları olmuş isimlerdendir. Çantay, Helvacızâde'nin idadîden hocası olduğunu hâl tercümesinde de ifade eder³⁷. Hasan Basri'nin *Balıkesir İdadîsi*'nden ayrılışından sonra Helvacızâde ile hoca-talebe ilişkisinin devam ettiği

³⁴ Uğur, s.13.

³⁵ *Karesi*, nr.10-166, 19 Ramazan 1335/1 Temmuz 1917.

³⁶ Ayhan, s.2-3.

³⁷ Hasan Basri Çantay, "Kendi Kalemîyle Hasan Basri Çantay"(Haz. Kerim Kani Akpınarlı), *Balıkesir Adalet*, nr.733, 30 Aralık 1964.

anlaşılmaktadır. Ayrıca Helvacızâde'nin vefatından sonra Hasan Basri'nin merhum hocasının kütüphanesinden senelerce faydalandığı bilinmektedir³⁸.

Hasan Basri'nin hafızasında iz bırakmış bir diğer hocası da baba dostu Raif Bey'dir. Raif Bey'in hayatını kaybetmesi Hasan Basri'yi derinden etkilemiştir. Hasan Basri, hâl tercümesinde Raif Bey'in ölümü ile ilgili şu ifadelerle yer verir: *Sevgili hocam öldü. Tam manasıyla yetim kalmıştım. Onun vefatından duyduğum teessürü babamın ölümünden duymadım. Hocam padişah düşmanı idi. Velâdet ve cülûs günleri merasime iştirak etmez, edenlere de atar, tutardı. Kavuşmak istediği mâşûkâ-i hürriyete ermeden gitti. Mehmet Ali Bey zamanında ilan edilen meşrutiyeti hocamız çok zaman evvel bize öğretmişti. O devirde hep onun feyziyle yürüdüm*³⁹.

Görüldüğü gibi Raif Bey, meşrutiyete inanan yenilikçi bir müderristir. Raif Bey Hasan Basri'nin meşrutiyet konusundaki düşüncelerine doğrudan etkilemiş, ona yenilikçi, meşrutiyetçi bir bakış açısı kazandırmıştır.

Raif Bey'in ölümünden sonra Hasan Basri, bir müddet Kodanazzâde Hacı Ahmet Efendi'nin Tasavvurât, Tasdikât ve Kelam derslerine devam ederek icazet almıştır. Hacı Ahmet Efendi'den *tekmil-i nush* ettiğini ifade eden Hasan Basri, bir taraftan da seyyar yazı muallimliklerinde bulunmuştur. Hasan Basri, bu dönemde *Dar'ül-Hilâfe Medresesi*'nde Türkçe ve Hitabet dersleri de almıştır⁴⁰.

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere, Hasan Basri düzenli, resmî bir eğitim alamamış, ilim ve şiir cepheleri olan dönemin Balıkesir mutasarrıflarının maddî ve manevî destekleri ile eğitimini sürdürmeye çalışmıştır. Medrese ve medrese dışındaki dönemin önde gelen âlimlerinden dersler alan ve onların sohbetlerinde bulunan Hasan Basri, büyük öğrenme azmiyle kendi kendini yetiştirmiştir.

Hasan Basri'nin dönemin olağanüstü şartları ile ilişkili olarak kesintili bir memuriyet hayatı olmuştur. Hasan Basri'nin memuriyet hayatının ilk bölümü Ömer Ali Bey'in yanında *Nafia Dairesi*'ndeki görevinden gazeteciliğe başladığı dönem

³⁸ Metin Kayahan Özgül, *Helvacızâde Muharrem Hasbî, Hayatı ve Eserleri*, Ankara: Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı Yay. , 1998, s.5.

³⁹ Hasan Basri Çantay, "Kendi Kalemiyle Hasan Basri Çantay" (Haz. Kerim Kani Akpınarlı), *Balıkesir Adalet*, nr.740, 8 Ocak 1965.

⁴⁰ Hasan Basri Çantay, "Kendi Kalemiyle Hasan Basri Çantay" (Haz. Kerim Kani Akpınarlı), *Balıkesir Adalet*, nr.740, 8 Ocak 1965.

arasındaki süredir. Memuriyetinin ikinci kısmı ise I. Dönem TBMM milletvekilliği ve sonrasında Balıkesir'e gelerek *Karesi Şehit Çocukları Yuvası* idareciliği ile başlar ve bu dönem Ocak 1928 tarihine kadar devam eder.

Yukarıda da bahsedildiği gibi Hasan Basri Bey'in memuriyet hayatının ilk dönemi, eğitim hayatı ile kesişmektedir. Çantay, hâl tercümesinde Balıkesir mutasarrıflarının yanında geçen bu döneme ait ayrıntılı bilgiler de vermektedir.

Ömer Ali Bey'in himaye ve teşvikleriyle *Nafia Dairesi*'nde stajyer memur olarak göreve başlayan Hasan Basri, daha sonra 80 kuruş maaşla İskelelizâde Hakkı Bey'in amirliğinde *Nafia İkinci Kâtipliği*'ne tayin edilir. Mutasarrıf Ömer Ali Bey zamanında bir ara Susurluk'un Söğütçayırı köyü civarına iskân edilmesi kararlaştırılan Kabartay Çerkesleri'ne yaptırılacak evlerin inşaatına nezaret etmek için görevlendirilir. Yöre halkının bu iskâna karşı olmaları üzerine kargaşa çıkmış, olaylar iki kesim arasında karşılıklı silah çekmeye kadar tırmanmıştır. Olayların hükümete aksetmesi üzerine Hasan Basri, olayla ilgili bir rapor yazmıştır. Raporda, bölgenin bataklık olmasından dolayı iskâna elverişli olmadığı belirtilmiştir. Hasan Basri'nin bu raporuna binaen hükümet, bölgenin iskânından vazgeçmiştir⁴¹.

Hasan Basri'nin memuriyet hayatının ikinci durağı Ömer Ali Bey'den sonra Balıkesir Mutasarrıfı olan Mehmet Ali Aynî Bey dönemidir. Mehmet Ali Bey'in kısa süren bu mutasarrıflık döneminde (1907-1909) Hasan Basri'nin memuriyetteki çalışmaları ile ilgili fazla bilgi mevcut değildir.

Hasan Basri'nin memuriyet hayatında Dr. Reşit Bey zamanında önemli bir değişiklik olmuştur. Yazar, 1912 senesinde gözlerini tedavi ettirmek için İstanbul'a gitmiştir. Hasan Basri İstanbul'dayken Balıkesir'de henüz yeni kurulan *Encümen-i Daimi Baş Kâtipliği*'ne tayin edilmiştir. *Tahrîrât Kalemi*'nde 400 kuruş maaşla çalışan Hasan Basri'nin *Encümen-i Daimî Baş Kâtipliği*'nde maaşı 700 kuruşa yükseltilmiştir⁴². Böylece Basri Bey, maddî açıdan ciddi anlamda rahatlamış olmalıdır.

⁴¹ Hasan Basri Çantay, "Kendi Kalemiyle Hasan Basri Çantay" (Haz. Kerim Kani Akpınarlı), *Balıkesir Adalet*, nr.737, 5 Ocak 1965.

⁴² Hasan Basri Çantay, "Kendi Kalemiyle Hasan Basri Çantay" (Haz. Kerim Kani Akpınarlı), *Balıkesir Adalet*, nr.740, 8 Ocak 1965.

Hasan Basri, hâl tercümesinde bir ara seyyar yazı muallimliklerinde bulunduğunu da belirtmektedir⁴³. Basri Bey'in memuriyet hayatının ilk bölümünün ne zaman sona erdiği ile ilgili herhangi bir tarihi bilgi mevcut değildir. Fethi Çoker, *Türk Parlamento Tarihi* adlı kitabında Hasan Basri'nin, 1913 sıralarında Liva Encümen Başkâtibi olarak görev yaptığını belirtmektedir. Ayrıca 23 Aralık 1917 tarihinde *Dâr'ül-Hilâfe Medresesi*'ne Türkçe öğretmeni olarak atandığı da yine burada zikredilmektedir⁴⁴.

Hasan Basri'nin I. Dönem TBMM milletvekilliği dönemi memuriyet hayatı içinde değerlendirilebilir. Karesi mebuslarının seçildiği bu dönem hakkında Balıkesir gazetelerinde detaylı malumat mevcuttur. *İzmir'e Doğru* gazetesinin 57. sayısındaki habere göre Balıkesir'den TBMM'ye gönderilen delege sayısı beş kişidir. Bunlar: Miralay Kazım Bey, Vehbi Bey, Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir Paşa, Abdulgafur Efendi ve Hasan Basri Bey'dir. Kazım Karabekir Paşa daha önceden bir başka şehirden seçildiği için yerine başkası gönderilmiştir⁴⁵. 5 Mayıs 1920 tarihli *İzmir'e Doğru* gazetesinin 59. sayısında ise Abdulgafur Efendi ve Hasan Basri Beylerin Akhisar ve Salihli yoluyla Milli Meclis'e katılmak için Ankara'ya hareket ettikleri haberi verilmektedir⁴⁶.

Hasan Basri, TBMM'ye Balıkesir milletvekili olarak seçildiği dönemi şöyle anlatmaktadır:

Bir akşam evimde idim. Bir haber geldi. Ankara'da müteşekkil meclise intihap olundunuz. Bu intihabın nasıl yapıldığını hâlâ bilmiyorum. Vücutça rahatsız idim. Beni işgal muntıkalarından atlatarak Ankara'ya gönderdiler. Abdulgafur Hazretleri de beraberimde idi⁴⁷.

Görüldüğü gibi, Mehmet Vehbi, Abdulgafur Hoca ve Hasan Basri Birinci Dönem TBMM'ye Karesi Milletvekili seçildikleri halde cephede buldukları için TBMM'nin 23 Nisan 1920'deki açılış törenine katılamamışlardır. Çantay ve diğer

⁴³ Hasan Basri Çantay, "Kendi Kalemile Hasan Basri Çantay" (Haz. Kerim Kani Akpınarlı), *Balıkesir Adalet*, nr.740, 8 Ocak 1965.

⁴⁴ Fethi Çoker, *Türk Parlamento Tarihi, Millî Mücadele ve TBMM Birinci Dönem (1919-1923)*, I. Cilt, Ankara: TBMM Vakfı Yay. , 1994, s.593.

⁴⁵ "Meclis-i Kebîr-i Millî", *İzmir'e Doğru*, nr.57, 27 Nisan 1336/ 27 Nisan 1920.

⁴⁶ "Büyük Millet Meclisi Azalarımız", *İzmir'e Doğru*, nr.59, 5 Mayıs 1336/5 Mayıs 1920.

⁴⁷ Hasan Basri Çantay, "Kendi Kalemile Hasan Basri Çantay" (Haz. Kerim Kani Akpınarlı), *Balıkesir Adalet*, nr.741, 9 Ocak 1965.

Karesi milletvekilleri, daha sonra Ankara'ya gelmişler, yemin ederek göreve başlamışlardır. Mebus iken Balıkesir'in işgali (29 Haziran 1920) üzerine izinli olarak Balıkesir'e geldiğini ifade eden Hasan Basri, hâl tercümesinde işgal gününü yaşadığını belirtmektedir⁴⁸. Çantay, Ankara'da bulunduğu bu ilk dönem mebusluk devri süresince Meclis'in çalışmalarının aktif bir vekilidir. Çantay'ın bu dönem çalışmalarına yazarın siyasî hayatını ele aldığımız bölümde ayrıntılı bir şekilde yer verilecektir.

Bilindiği üzere 23 Nisan 1920'de toplanan TBMM, büyük zaferden sonra Lozan görüşmeleri sırasında artık görevini tamamladığı gerekçesiyle feshedilmiş, 1 Nisan 1923 günü yeniden seçimlere gidilmiştir. Meclisin feshiyle milletvekilliği sona eren Hasan Basri, Balıkesir'deki faaliyetlerine devam etmiştir. Yazar, Balıkesir'e döndükten sonra 22 Eylül 1923'te dönemin *Dâr'ül-Hilâfe Mektebi* Müdürü Yağcılarzâde Halil Fevzi Efendi tarafından Edebiyat, Arapça, Hitâbet dersleri öğretmenliğine atanmıştır. O dönemde *Karesi Şehit Çocukları Yuvası Müdürlüğü* görevine de başlamıştır. Ayrıca Hasan Basri, kısa bir dönem *Dursunbey Meclis-i Umûmî Âzâlığı* görevinde de bulunmuştur⁴⁹.

I. Dünya ve İstiklâl Savaşları sonrasında şehitlerin geride bıraktığı çocuklarına sahip çıkmak ve bu yetimleri topluma faydalı insanlar olarak yetiştirmek amacıyla Türkiye'nin pek çok yerinde *Dâr'ül-Eytâm*'lar kurulmuştur. Bu kuruluşlardan biri de *Karesi Dâr'ül-Eytâmı*'dır. Cumhuriyet'ten sonra bu kuruluş *Karesi Şehitler Yuvası* adını almıştır⁵⁰.

Hasan Basri'nin idaresini üstlendiği *Karesi Şehit Çocukları Yuvası*⁵¹, onun memuriyet ve eğitimcilik hayatının önemli bir devresini oluşturur. 5 Mart 1924'te yakın dostu Eminittin Bey'in *Karasu İmam Hatip Okulu Müdürlüğü*'ne tayin edilmesi

⁴⁸ Hasan Basri Çantay, "Kendi Kalemile Hasan Basri Çantay" (Haz. Kerim Kani Akpınarlı), *Balıkesir Adalet*, nr.741, 9 Ocak 1965.

⁴⁹ Hasan Basri Çantay, "Kendi Kalemile Hasan Basri Çantay" (Haz. Kerim Kani Akpınarlı), *Balıkesir Adalet*, nr.742, 10 Ocak 1965.

⁵⁰ Akpınarlı, *Balıkesir Şehir ve Belediye Tarihi*, Balıkesir: Balıkesir Belediyesi Kent Arşivi Yay. , 2009, s.195-196.

⁵¹ *Karesi Şehit Çocukları Yuvası'nın* faaliyetleri hakkında dönemin gazetelerinde bir hayli bilgi ve haber mevcut olduğu halde, kurumun kuruluş tüzüğü, çalışmaları vs. gibi belgelere rastlamak mümkün olmamıştır.

üzerine yazar, Eminittin Bey'in kurduğu *Karesi Şehit Çocukları Yuvası* Müdürlüğü görevini üstlenir⁵².

Mücteba Uğur, Hasan Basri'nin idareciliğini yaptığı bu okulun Balıkesir'de kurulan ilk özel okul olduğunu belirtmektedir. Uğur'un verdiği bilgilere göre o dönemde okulda İstiklâl Savaşı şehitlerinin 132 çocuğu eğitim görmektedir. İlk zamanlar halkın yardımı ile yaşayan bu örnek okul, daha sonra kendi içinde yetiştirdiği sanat ve meslek kollarının hizmet ve imalâtı ile ihtiyaçlarını karşılar duruma gelmiştir. Okulun muntazam çalışan bir doktoru ve sağlık kolu ile birlikte her vakitte cemaatle namaz kıldıran bir din görevlisi bulunmaktadır. Ayrıca okulda çeşitli sanat kolları ve örgü tezgâhları da mevcuttur⁵³.

Hasan Basri, *Karesi Şehit Çocukları Yuvası*'ndaki idareciliği döneminde eğitimci yönünü açığa çıkaran değerli çalışmalar yapmıştır. Yazarın bu dönemde okulun bazı ders kitaplarını bizzat kendi yazdığı ve uzun müddet çocuklara kendi bestelediği İstiklâl Marşı'nı okuttuğu bilinmektedir⁵⁴. Çantay, bu dönemde çeşitli çocuk şiirleri ve temsilleri yazarak bunları *Mektepli Yavrularıma* adlı iki seri halinde çıkardığı kitabında yayımlamıştır. Hasan Basri'nin çocuklar için yazdığı şiirlerinin bir kısmı kendisi, bir kısmı da musiki ile uğraşan arkadaşları tarafından bestelenmiştir. Bu şiirlerin o dönemde kimler tarafından bestelendiği, oğlu Mürşit Çantay tarafından neşredilen *Babamın Şiirleri* adlı kitapta dipnot bilgisi olarak yer almaktadır. Bu dönemde, Basri Bey'in kendi bestelediği *Yerli Malları* marşı oldukça beğenilmiş, söz konusu marş Balıkesir Maarif müdürlerinden Sabri Bey'in gayretleriyle bütün ilkokullarda ezberletilmiş ve yürüyüşlerde söylenmesi sağlanmıştır⁵⁵.

Hasan Basri, gençlik yıllarında Dr. Reşit Bey'den öğrendiği izciliğe dair gözlem ve birikimlerini idareciliğini yaptığı *Karesi Şehir Çocukları Yuvasında* kullanmıştır. Bu doğrultuda Basri Bey, okulunda *İzcilik Kolu* kurmuş, bu kol için *İzcilik Marşı*'nı yazmıştır⁵⁶.

⁵² Ayhan, s.25.

⁵³ Uğur, s.39.

⁵⁴ Uğur, s.39.

⁵⁵ Aydın Ayhan- Yusuf Akgül, *Hasan Basri Çantay'ın Şiir Dünyası ve Ülkü Edebiyatı*, Balıkesir: Altıeylül Belediyesi Kültür Yay. , 2014, s.45.

⁵⁶ Çantay, *Babamın Şiirleri (Haz. Mürşit Çantay)*, s.14.

Milletvekilliği görevi sonrası bir yandan gazete yazarlığı yapan, öte yandan yoğun eğitim faaliyeti içerisinde çalışmalarını sürdüren Hasan Basri, Balıkesir için önemli cemiyetlerin kuruluşunda ve gelişmesinde öncü bir rol oynamıştır. *Hilâl-i Ahmer Cemiyeti*⁵⁷, *Hilâl-i Ahsar Cemiyeti*⁵⁸, *Veremle Mücadele Cemiyeti*, *Balıkesir Ziraat Birliği*, *Muhacirlere Muavenet Birliği*, *Himaye-i Etfal Cemiyeti*, *Türk Hava Kurumu* ve *Çocuk Esirgeme Kurumu* gibi dernekler Hasan Basri'nin öncülüğünde açılan ve Balıkesir'de faaliyette bulunan sivil toplum kuruluşlarıdır⁵⁹.

Pek çok alanda gösterdiği yoğun faaliyet neticesinde Hasan Basri, *tab'ı dimaği* yani zihin yorgunluğu hastalığına yakalanmıştır. Basri Bey, İstanbul'da Neş'et Ömer ve Mazhar Osman Beyler tarafından tedavi edildikten sonra onların tavsiyesiyle emekliye ayrılmaya karar vermiştir⁶⁰.

Nitekim, 26 Ocak 1928'te emekliye ayrılan Hasan Basri Çantay, emeklilikten sonra bir ara tarım ve ticaretle uğraşmıştır. Hasan Basri'nin tarımla uğraştığına dair bilgileri 1927 tarihli *Türk Dili* gazetesine gönderdiği mektuptan ve Çantay'ın çeşitli yazılarından takip etmek mümkündür. Bu mektuplardan biri *Şehir Kenarlarından Şehir Dâhiline* başlığını taşımaktadır⁶¹. Ayrıca Hasan Basri'nin ticaretle uğraştığı döneme ait *Türk Dili* gazetesinin 10 Kasım 1929 tarihli nüshasında *Çantayzâde Hasan Basri Ticarethânesi* reklamına rastlanmaktadır. Bu reklamın ayrıntılarından Hasan Basri'nin ticarethânesinde yerli malları ayakkabı vb. sattığı anlaşılmaktadır⁶².

Yukarıdaki faaliyetlerinden sonra Hasan Basri, bir avukat arkadaşının hukuk bürosuna devam etmiştir. Yazar, avukat arkadaşının hâkimliğe atanmasından sonra bu işi de bırakmak zorunda kalmıştır. Çantay'ın arkadaşının Ahmet Vehbi Bey olduğu bilinmektedir⁶³. Geçim kaygısı nedeniyle pek çok işte çalışmak zorunda kalan Çantay, emeklilikten sonra gazete yazarlığı, öğretmenlik gibi mesleklere devam etmiş,

⁵⁷ *Zafer-i Millî*, nr.147- 27, 23 Kânunuevvel 1339/M. 23 Aralık 1923.

⁵⁸ Hasan Basri, *Zafer-i Millî*, nr. 112, 15 Nisan 1340/ 15 Nisan 1924.

⁵⁹ Aydın Ayhan, *Hasan Basri Çantay*, Balıkesir: Balıkesir Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yay. , 1990, s.5.

⁶⁰ Hasan Basri Çantay, "Kendi Kalemile Hasan Basri Çantay" (Haz. Kerim Kani Akpınarlı), *Balıkesir Adalet*, nr.742, 10 Ocak 1965.

⁶¹ Hasan Basri, "Şehir Kenarlarından Şehir Dâhiline", *Türk Dili*, nr.308, 23 Mayıs 1927

⁶² "Çantayzâde Hasan Basri Ticarethanesi", *Türk Dili*, nr.1060, 10 Kasım 1929.

⁶³ Hasan Basri Çantay, "Kendi Kalemile Hasan Basri Çantay"(Haz. Kerim Kani Akpınarlı), *Balıkesir Adalet*, S:742, 10 Ocak 1965.

1946 ve 1950 yıllarındaki siyasî denemelerinden sonra kendisini tamamen dinî ve ilmi eserler yazmaya adanmıştır.

2.1.3. Siyasî Hayatı

Hasan Basri Çantay, yaşadığı dönemin olağanüstü sosyal ve siyasal şartlarını birebir yaşamış bir aksiyon adamı olarak aktif bir siyasî hayata sahiptir. Yazarın siyasetle ilgisi gençlik yıllarına dayanmaktadır. Çantay'ın siyasî düşünceleri, eğitim ve memuriyet hayatında bulunduğu çevreler başta olmak üzere özellikle Balıkesir *İttihat ve Terakki Cemiyeti* faaliyetleri döneminde şekillenmiştir. Çantay, hayatının bu dönemlerinde kazandığı fikirleri siyaset arenasında uygulama imkânı bulmuştur.

Hasan Basri'nin bulunduğu sosyal ve kültürel çevreler içinde meşrutiyetçi ve modernist Balıkesir mutasarrıflarının önemli bir yeri vardır. Ayrıca 1908 yılında tanıştığı Mehmet Akif de Çantay üzerinde etkili olan isimlerdendir. Tabii olarak yaşadığı dönemin olağanüstü şartları onun siyasî düşüncelerini şekillendiren başlıca faktördür.

Hasan Basri, gençlik döneminden itibaren meşrutiyet taraftarı ilim ve fikir çevrelerinin yanında bulunmuştur. Yazar, hatıralarında sıklıkla *Mevlevihâne Medresesi*'ndeki hocası Râgıppaşazâde Ahmet Naci Efendi'den bahsetmektedir. Hocasının padişah karşıtı bir insan olduğunu vurgulayan Hasan Basri, Ahmet Naci'nin meşrutiyete kavuşmadan öldüğünü ifade eder. Meşrutiyet'in ne olduğunu hocasının kendisine öğrettiğini söyleyen Çantay, her zaman hocasından aldığı bu feyizle yürüdüğünü belirtir⁶⁴.

Çantay'ın siyasal düşüncesinin biçimlenmesinde Dr. Reşit Bey'in de önemli bir yeri vardır. Dr. Reşit Bey'in etkisiyle Hasan Basri, 1912 yılından itibaren sıkı bir ittihatçı olmuş ve *İttihat ve Terakki Fırkası*'nın görüşlerine daima bağlı kalmıştır⁶⁵. Hatta Hasan Basri, *İttihat ve Terakki Fırkası*'nın Balıkesir'deki en önemli isimlerinden birisidir. Nitekim dönemin Balıkesir gazetelerinde Hasan Basri'nin *Balıkesir İttihat ve Terakki Cemiyeti* bünyesinde üstlendiği işler çeşitli haberlere konu olmuştur. *Karesi* gazetesinin 3 Temmuz 1917 tarihli haberinde *İttihat ve Terakki Cemiyeti*'nin liva

⁶⁴ Hasan Basri Çantay, "Kendi Kalemıyla Hasan Basri Çantay" (Haz. Kerim Kani Akpınarlı), *Balıkesir Adalet*, nr.740, 8 Ocak 1965.

⁶⁵ *Karesi*, nr.27-182, H. 3 Safer 1336/19 Kasım 1917.

kongresinin toplandığı ve bu toplantıda cemiyetin birinci başkanlığına Vehbi Bey'in, ikinci başkanlığa ise Musa ve Abdulgafur Beylerin seçildiği bildirilmektedir. Hasan Basri ise cemiyetin kâtib-i umûmîsidir⁶⁶. Ayrıca Karesi gazetesinin 19 Kasım 1917 tarihli haberine göre *İttihat ve Terakki Fırkası* Hasan Basri'yi, *Meclis-i Umûmî*'ye aday olarak göstermiştir. Bu yıllarda Basri Bey aynı zamanda, *Encümen-i Liva Başkâtibi*'dir⁶⁷.

Hasan Basri, 1913 yılında *Özel İdare Encümeni* başkâtibi iken *Karesi* gazetesini çıkarmaya başlamıştır. Bir yandan eğitimcilik yapan yazar, *Genel Meclis ve Daimî Encümen* azalığında bulunmuş, ayrıca gazetelerdeki yazı faaliyetini sürdürmüştür⁶⁸.

Hasan Basri Çantay'ın gazetecilik hayatı, bir anlamda siyasî faaliyetlerinin devamıdır. *Yıldırım, Karesi, Nasihat, Balıkesir* gibi gazetelerde etkin gazetecilik faaliyeti gösteren yazar, bizzat kendisinin kurup yönettiği ve başyazarı olduğu *Ses* gazetesi ile Millî Mücadele döneminin sembol isimlerinden biri olmayı başarmıştır. Özellikle *Ses* gazetesinin yayın faaliyeti, Hasan Basri'nin daha sonraki siyasî hayatını şekillendirecek gelişmelerin başlangıç noktasını teşkil eder. Balıkesir'de Batı Anadolu'nun Yunanlılar tarafından işgali sonrası İtilaf Devletleri aleyhine sert üslubuyla Yunan işgaline karşı Türk insanının ve Millî Mücadele'nin sesi olan *Ses* gazetesi halkın büyük ilgisi ile karşılanmıştır. Bir yandan da gazetenin sahibi Hasan Basri işgal güçlerinin hedefi olmuştur. Yazarın siyasî hayatının en kritik devresi de bu döneme rastlamaktadır.

İzmir'in işgali ve işgal sonrasındaki gelişmeler, Hasan Basri Bey'in siyasî hayatına çok önemli değişimleri getirecek sürecin de başlangıcıdır. Tarihî kaynaklarda da belirtildiği üzere Paris Barış Konferansı'nda Yunanistan Kuzey Ege, Ege Adaları, Hüdavendigâr (Bursa) ve Aydın vilayetleri ve çevresini talep etmiş, söz konusu talep itilaf devletleri tarafından kabul edilmiştir. Bunun üzerine Venizelos'un Yunan emperyalizmi ihtirasıyla harekete geçmesinin önü açılmıştır. Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesine dayanarak bu bölgelerde *sükûn ve nizamın* sağlanması gerekçesiyle

⁶⁶ *Karesi*, nr.9-6, H. 13 Ramazan 1335, 3 Temmuz 1917.

⁶⁷ *Karesi*, nr.27-182, H. 3 Safer 1336/19 Kasım 1917.

⁶⁸ Hasan Basri Çantay, "Kendi Kalemile Hasan Basri Çantay" (Haz. Kerim Kani Akpınarlı), *Balıkesir Adalet*, nr.742, 10 Ocak 1965.

İzmir'in işgali kararlaştırılmıştır⁶⁹. Mütareke sonrası İzmir'in Yunanistan'a verileceğini duyan İzmirli, 1 Aralık 1918'de *İzmir Müdâfaa-yı Hukûk-ı Osmaniye Cemiyeti*'ni kurmuşlardır. Türk halkının haklarını savunmak, işgale karşı kamuoyu oluşturmak, ülkenin geleceği ile ilgili çalışmalar yapmak ve bunu dünyaya duyurmak gibi amaçlarla kurulan cemiyet, İzmir'de bir kongre toplanmasını kararlaştırmıştır. İzmir Vali ve Bölge Kumandanı Nurettin Paşa'nın yayımladığı beyanname üzerine toplanan *İzmir Müdâfaa-yı Hukuk-ı Osmaniye Kongresi*, Balıkesir'den *Ses* gazetesinin imtiyaz sahibi Hasan Basri Çantay'ı da davet etmiştir⁷⁰. Hasan Basri, o dönemde *Karesi Meclis-i Umûmî âzâsıdır* ve 32 yaşındadır⁷¹.

Ses gazetesinin üstün başarısı ve ulusal düzeyde okunan bir gazete olması, her şeyden öte halkın tüm sıkıntılarını cesurca dile getirmesi özellikle gayri müslim vatandaşları ve muhtekirleri rahatsız etmiştir. 17 Ekim 1918 tarihinden itibaren yayınlanmaya başlanan *Ses* gazetesinin asıl amacı, Balkan ve I. Dünya Savaşından sonra her açıdan sarsılan milleti bilinçlendirmek ve yayınları vasıtasıyla halka hizmet etmektir. Gazete, Mondros Mütarekesi'ne Wilson Prensiplerine de geniş yer vermiş, ülkenin karşı karşıya kaldığı durumu halka açıkça anlatmıştır. Bununla birlikte *Ses*, Meclis-i Mebusân'daki Rum ve Ermeni mebuslar olmak üzere azınlık mebuslarının ihanetlerini haber yapmıştır. Gazetenin geniş yer verdiği haberlerden biri de eşkıyalık haberleridir. Özellikle Rum ve Ermeni çetelerin eşkıyalıklarına dair haberler, hem Balıkesir'deki İngiliz temsilcisini hem de Rum ve Ermenileri rahatsız etmiştir. Ayrıca Ayvalıklı Rumların yaptığı taşkınlıklar gazetede yayınlanınca halkta Rumlara karşı büyük bir nefret uyanmıştır⁷².

24 Şubat 1919 tarihinde *Yunan Sâlib-i Ahmer (Kızılhaç) Cemiyeti*'nin Ayvalık'a gelmesi ve buna binaen Ayvalıklı Rumların taşkınlıkları *Ses* gazetesinde geniş yer almıştır. Bu cemiyette görev yapan Yunan dostu İngiliz İstihbarat Subayı Yarbay Smith'in Ayvalık'taki Türk memurlara ağır hakaretler ederek Türklere hırsız ve namussuz diye hitap etmesi üzerine Hasan Basri, gazetesinde gereken cevabı vermiş ve o ithamları İngiliz ve Rumlara iade etmiştir⁷³.

⁶⁹ Mücteba İlgürel, *Millî Mücadele 'de Balıkesir Kongreleri*, İstanbul: AKDİTYK Atatürk Araştırma Merkezi Yay. , 1999, s.5.

⁷⁰ İlgürel, *Millî Mücadele 'de Balıkesir Kongreleri*, s.5-73.

⁷¹ İlgürel, *Millî Mücadele 'de Balıkesir Kongreleri*, s.10.

⁷² Çantay, *Kara Günler ve İbret Levhaları*, s.23.

⁷³ İlgürel, *Millî Mücadele 'de Balıkesir Kongreleri*, s.10.

Hasan Basri, Ocak 1919'dan itibaren *Ses* gazetesinde, Müttefik devletlerle İstanbul Hükümeti aleyhindeki yazılarını yoğunlaştırmıştır. Bunlara ilave olarak yazar, Yunanlıların Ayvalık'ı işgal etme niyetleri üzerinde durmuştur. Ayrıca, *Ses*'in hemen her nüshasında Karesi Beyliği'nin tarihçesinden ve Balıkesir'in Türk yurdu olduğundan bahsetmiş, Ayvalık sakini Rumların korsanlıkla geldiklerini iddia ederek Venizelos'un beyanlarına cevap niteliği taşıyan yazılar kaleme almıştır. *Ses*'in yayınlarını takip eden İngilizler, bu sert ve muhalif "*Ses*"in susturulması için İstanbul Hükümeti'ne baskı yapmaya başlamışlardır. İtilaf Devletleri Yüksek Komiserliği, üzerinde üç imza bulunan bir mektupla Osmanlı Hükümeti'ne başvurarak *Ses*'in başka bir ad ve şekilde yayınlanmamak üzere kapatılmasını ve idarecisi Hasan Basri'nin Divân-ı Harb'e sevk edilmesini istemişlerdir. Henüz birkaç gün önce sadarete getirilmiş olan Damat Ferit Paşa, bu isteklerin derhal yerine getirilmesine karar vermiştir⁷⁴.

Hayrettin Karan, *Türk Dili* gazetesinin 21 Ağustos 1951 tarihli, *Ege'de Yanan İhtilâl Meşalesi, İstiklâl Harbi'nde atılan İlk Kurşun* başlıklı yazısında Hasan Basri'nin halkı mücadeleye hazırlamak için yazılar yayınladığından dolayı Malta'ya sürülmek üzere İngilizler tarafından arandığını belirtir⁷⁵.

Hasan Basri'nin, işgal güçleri ve İstanbul Hükümeti tarafından hedef seçilmesinde Balıkesir'de yaşayan bazı Ermeni vatandaşların da etkisi vardır. İzmir'in İşgali'nin sonrasında 16 Mayıs 1919 tarihinde Balıkesir'de gerçekleştirilen Okuma Yurdu toplantısına Ermeni ve Rum cemaatleri ileri gelenleri de katılmışlardır. Balıkesir'de sayıları az olan bu cemaat mensuplarının Türk halkı ile herhangi bir sürtüşmelerinin olmaması nedeniyle onlar da toplantıya davet edilmiş, toplantı sonrası Ermeniler, Hasan Basri ve Serkomiser Halim Efendi'yi İstanbul Ermeni Patrikhanesi'ne şikâyet etmişlerdir. Patrikhane'den Dâhiliye Nezareti'ne teslim edilen mektupta Ermeniler, Serkomiser Halim Efendi'yi Ermeni ve Rumlar'ın silahlanmakta olduğunu ve şehri ateşe vermek için planlar yaptıklarını halka yaymakla, *çetebaşı* diye adlandırdıkları Hasan Basri'yi ise bu yönde yayınlar yaparak halkı galeyana sürüklemekle suçlamışlardır. Mücteba İlgürel bu asılsız ithamların amacının

⁷⁴ İlgürel, *Millî Mücadele'de Balıkesir Kongreleri*, s.10.

⁷⁵ Hayrettin Karan, "Ege'de Yanan İhtilâl Meşalesi İstiklâl Harbi'nde Atılan İlk Kurşun: Millî Heyecanı Destekleyen Gazeteler", *Türk Dili*, nr.6026, 21 Ağustos 1951.

müttefiklerin dikkatini çekerek onları tedbir almaya zorlamak olduğunu belirtmektedir⁷⁶.

Daha önceden İtilaf devletlerinin *Ses* gazetesi ve Hasan Basri hakkındaki talepleri uygulamaya konulmuşken Ermeni patrikliğinden de *Dâhiliye Nezareti*'ne böyle bir şikâyet mektubu gelmesi, Balıkesir Mutasarrıflığı'na süratle talimat gönderilmesine neden olmuştur. Balıkesir'e yeni tayin olunan hükümet taraftarı Mutasarrıf Hasan Vassaf Bey, Hasan Basri'yi yakalamak için sadece Balıkesir merkezinde 22 memur görevlendirmiştir. Ayrıca bölgedeki mutasarrıf ve nahiyeler için şifreli talimatlar gönderilmiştir⁷⁷. İngiliz mümessilleri ve *İngiliz Muhipler Cemiyeti* üyeleri de Hasan Basri'nin peşine düşmüşlerdir. Hasan Basri Çantay'ın ifadesine göre Anzavur da takip kumandanı olarak onu arayanlar arasındadır⁷⁸.

Hasan Basri'nin *İzmir Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti*'nin davetiyle *Redd-i İlhak Kongresi*'ne katılmak üzere Balıkesir'den İzmir'e hareket ettiği 15 Mart 1919 tarihinden başlayarak 27 Aralık 1919 tarihinde Balıkesir'e gelişi arasındaki süre *Kaçaklık Günleri* olarak adlandırılır. Nitekim Hasan Basri Bey, *Redd-i İlhak Kongresi*'nin kuruluşu için Balıkesir'den İzmir'e gidecek heyet arasında yer alır⁷⁹.

Söz konusu kongreye katılmak amacıyla, Hasan Basri 15 Mart 1919'da İzmir'e gitmek üzere trene biner. Bu esnada yazarın yakın dostu Raif Bey yanına sokularak "*Vatandaşlar Bandırma treninden çıkan şu adama seni gösterdiler dikkat et.*" diye uyarıda bulunur. Raif Bey'in gösterdiği adamın genç bir yabancı olduğunu söyleyen Hasan Basri, bu şahsın Ermeni Komitesi mensubu bir komitacı olduğunu ifade eder. Bu şahıs, Balıkesir Garı'ndan trene binerek İzmir güzergâhı boyunca tüm istasyonlarda Hasan Basri'yi takip eder. Hasan Basri, kendisini takip eden bu şahıstan kurtulmak için Keçecizade Hafız Mehmet Efendi ile Manisa'da trenden inerek Alaşehir treni ile İzmir'e ulaşır⁸⁰.

Hasan Basri, *Kara Günler ve İbret Levhaları* adlı eserinde İzmir'deki Kongreye Balıkesir vilayetinin Heyet-i Umûmiyesi'ne ait vesikaları ve bu vesikalara

⁷⁶ İlgürel, *Millî Mücadele'de Balıkesir Kongreleri*, s.25.

⁷⁷ İlgürel, Mücteba İlgürel, "Balıkesir'de Millî Mücadele ve Bir Aile Dramı", *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balıkesir*, (Haz. Bülent Özdemir- Zübeyde Güneş Yağcı), s.261.

⁷⁸ Çantay, *Kara Günler ve İbret Levhaları*, s.23-30.

⁷⁹ Çantay, *Kara Günler ve İbret Levhaları*, s.7.

⁸⁰ Çantay, *Kara Günler ve İbret Levhaları*, s.8.

dayalı olarak hazırlanan raporları sunmak niyeti ile İzmir'e gittiğini belirtir. Yazar, Yunan lider Venizelos'un iddialarını çürütmek için hazırladığı rapor hakkında şunları ifade etmektedir:

Bu memleketin Türk olduğunu ispata çalışacaktım. Çünkü Venizelos İzmir ve havalisinin yani bütün Karesi livası ile Bursa'nın garbinin Menteşe Livası'nın garp ve cenup kısımlarının Yunanlı olduğunu, buralarda Rumların ekseriyette bulduklarını utanmadan iddia ediyordu. Venizelos'un metâlibi bundan da ibaret değildi. Güya Wilson Prensiplerine istinaden İstanbul'u, Samsun'u, Marmara ve Adalar sahillerini de istiyordu. Trabzon'u da Ermenilere veriyordu⁸¹.

Hasan Basri, arkadaşları ile birlikte 16 Mart 1919'da İzmir Vali ve Bölge Kumandanı Nurettin Paşa'yı ziyaret eder. Paşa'nın tavsiye ve dikkatlerini dinler. 17 Mart 1919'da yapılacak olan kongre öncesi Pelitköylü Mehmet Cavit Bey, Hasan Basri'ye hakkında yakalama kararı olduğunu ve henüz bu kararın tebliğ edilmediğini haber verir. Bunun üzerine Hasan Basri, kongreye sunulmak üzere hazırladığı evrak ve raporu arkadaşlarına teslim ederek İzmir'i terk eder. Böylece Hasan Basri'nin *Kaçaklık Günleri* başlamıştır⁸².

Hasan Basri, Karşıyaka, Menemen, Bergama ve Kozak yoluyla Burhaniye'ye ulaşır. Dokuz gün Mehmet Cavit Bey'in misafiri olan Hasan Basri, orada kaldığı süre zarfında Mehmet Cavit Bey ve ailesinden çok lütuf ve ikram görmüştür⁸³.

Hasan Basri, kaçakçılık günlerinde daha çok tren güzergâhlarında aranmaktadır. Balıkesir'deki evi de gözlem altındadır. Ayrıca Hasan Basri, hedef şaşırtmak için Balıkesir'deki yakınlarına Eskişehir'de olduğuna dair haber yollamıştır. Pelitköy'den sonra yazar, iki gün de Burhaniye merkezinde eşraf ve tüccardan Hacı Tali' Bey'in misafiri olmuştur⁸⁴.

Bu dönemde ciddî anlamda ruhsal sıkıntılar yaşayan Hasan Basri Bey, vasiyetnamesini hazırlayarak intihar etmeyi bile düşünmüştür. Hasan Basri *Beni bu akıbetten asıl kurtaran dindarlığımdı, Allah'ın sıyâneti idi* diyerek bu düşünceden

⁸¹ Çantay, *Kara Günler ve İbret Levhaları*, s.8.

⁸² Çantay, *Kara Günler ve İbret Levhaları*, s.9.

⁸³ Çantay, *Kara Günler ve İbret Levhaları*, s.22.

⁸⁴ Çantay, *Kara Günler ve İbret Levhaları*, s.23.

kurtulduğunu ifade etmektedir⁸⁵. Nitekim yazar, o *kara günlerde* iki defa intihara kalkıştığını ve kendisini bu durumdan manevi bir elin kurtardığını hâl tercümesinde de belirtir⁸⁶.

Hasan Basri, Burhaniye’de iken eşi Nazmiye Hanım’dan Balıkesir’e dönmesi ve Balıkesir’de gizlenmesi hususunda bir mektup alır⁸⁷. Bunun üzerine yazar, Balıkesir’e gelir. Hasan Basri’nin yakın dostu Gönenli Osman Bey, Balıkesir’de Basri Bey’e kalacak ev hazırlamış ve burada gizlenmesine yardım etmiştir⁸⁸. Hasan Basri’nin gizlendiği ev oldukça kötü şartlara sahiptir. Ayrıca evde sıkı sıkıya uyması gereken kurallar vardır. Bu kurallara harfiyen riayet eden Hasan Basri, bir müddet bu evde kalmayı başarır. O sırada mutasarrıf olan Ahmet Vassaf Bey’in yerine Ahmet Hilmi Bey’in gelmesiyle Hasan Basri’nin durumunda bir derece genişleme söz konusudur. Ancak bazı dostlarının Hasan Basri’nin kaldığı evi birbirine söylemeleri üzerine Balıkesir’deki yerini değiştirmek zorunda kalmıştır⁸⁹.

Hasan Basri o günlerin Balıkesir’inde kendisine tehdit olarak algıladığı unsurları şöyle ifade etmektedir:

Bir tarafta gayrimüslüm vatandaşlar diğer tarafta kozmopolitler, aleyhlerinde yazı yazdığım azılı şâkiler, İngiliz Muhipler Cemiyeti erkani, takip memurları ve nihayet İngiliz mümessili ve saire...Bütün bunlar teşkilatlarıyla beni arıyorlardı. Eşkiya evvelce dağlarda idi, af ve isti'man sayesinde şimdi silahlarıyla, kamalarıyla şehirde dolaşıyorlardı ve bunların başında bulunan adam da o zaman güya takip kumandanı olan meşhur Ahmet Aznavur idi⁹⁰.

İzmir’in 15 Mayıs 1919’da işgali üzerine Balıkesir’de Millî Mücadele’nin önde gelen isimlerinden Varnalızâde İsmail Hakkı ve Gönenli Osman Beyler Hasan Basri’ye İzmir’in işgali haberini duyurur. Bunun üzerine bu üç kişi 15 Mayıs akşamı Millî Müdafaa Heyeti teşkil etme fikri üzerinde birleşirler. Millî Müdafaa’nın kat’i bir zorunluluk olduğuna inanan Hasan Basri, Osman ve Niyazi Beylerle aralarında gizli

⁸⁵ Çantay, *Kara Günler ve İbret Levhaları*, s.24.

⁸⁶ Hasan Basri Çantay, “Kendi Kalemiyle Hasan Basri Çantay”(Haz. Kerim Kani Akpınarlı), *Balıkesir Adalet*, nr.741, 9 Ocak 1964.

⁸⁷ İlgürel, “Balıkesir’de Millî Mücadele ve Bir Aile Dramı”, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Balıkesir*, (Haz. Bülent Özdemir- Zübeyde Güneş Yağcı), s.260.

⁸⁸ Çantay, *Kara Günler ve İbret Levhaları*, s.27.

⁸⁹ Çantay, *Kara Günler ve İbret Levhaları*, s.30.

⁹⁰ Çantay, *Kara Günler ve İbret Levhaları*, s.30.

bir hareket planı yaparlar. Buna göre Hasan Basri, gizlendiği yerden çıkarak Kepsut ve Dursunbey bölgesinde kendi sorumluluğu altında gayri resmî olarak faaliyete başlayacaktır. Bu hareket planı doğrultusunda Hasan Basri, 20 Mayıs'ta Balıkesir'den ayrılıp Kepsut ve Dursunbey taraflarına giderek Kuvâ-yı Milliye için propaganda faaliyeti yürütmüştür⁹¹.

Hasan Basri, 26-30 Temmuz 1919 tarihleri arasında toplanan *II. Balıkesir Kongresi*'ne *Kepsut Murahhası* ünvanıyla katılmıştır. Yunan işgaline karşı halkı müdafaa ve birleştirme yollarını tespit etmek üzere toplanan bu kongre, çalışmalarını Hareket-i Milliye ve Redd-i İlhak adı altında sürdürmüştür. Kongrenin maksat ve gayesinin vatanın kurtarılması için her türlü fedakârlığa katlanarak Yunanlıları ülkeden atmak olduğu belirtilmiş ve bu doğrultuda kararlar alınmıştır⁹².

Hasan Basri, *Kara Günler ve İbret Levhaları* adlı eserinde Balıkesir'de millî müdafaa örgütlenmesi ve şehrin millî müdafaa merkezi olmasını *hakikat ve namus erbabı insanların derhal duruma hâkim olarak halkı güven ve korkusuzca arkalarından sürüklemeyi başarmış olmasına* bağlamaktadır. Bu noktada Çantay, Yusuf İzzet Paşa, Mutasarrıf Hilmi Bey ile dönemin jandarma alay kumandanı Hurşit Bey'in önemli hizmetleri olduğunu vurgulamaktadır⁹³.

Hasan Basri kayınbiraderi Vehbi Bey ile birlikte 20 Mayıs 1919 günü gece yarısına doğru çete kıyafetleriyle Kepsut'a gitmiştir. Orada Kepsut Nahiye Müdürü Emin Bey'in evinde birkaç gün kalmışlardır. Artık Hasan Basri açıkça köyleri dolaşmakta ve her gittiği köyde açıktan hitabeler vermektedir. Hasan Basri o günleri şöyle tasvir etmektedir:

*Artık ne muallimlik ne fıstık tüccarlığı yoktu, çetecilik vardı. Omuzumda ağır bir İngiliz mavzeri, belimde kama, bomba, göğsümde kat kat fişenkler, dürbün...*⁹⁴

Hasan Basri, dağlarda dolaşan Kürseli İzzet Efe'ye haber göndererek onunla birlikte hareket etme konusunda anlaşır. Kürseli İzzet Efe ve altı arkadaşı Hasan

⁹¹ Mücteba İlgürel, "Balıkesir'de Millî Mücadele ve Bir Aile Dramı", *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balıkesir*, (Haz. Bülent Özdemir- Zübeyde Güneş Yağcı), s.261.

⁹² Recep Çelik, "Millî Mücadelede Balıkesir ve Din Adamları", *Osmanlıdan Cumhuriyet'e Balıkesir* (Haz. Bülent Özdemir-Zübeyde Güneş Yağcı), İstanbul: Yeditepe Yay., 2007, s.306-307.

⁹³ Çantay, *Kara Günler ve İbret Levhaları*, s.31-32.

⁹⁴ Çantay, *Kara Günler ve İbret Levhaları*, s.32.

Basri'ye tabi olacaklarına ant içerler. Anlaşmaya göre Nahiye Müdürü Emin Bey de onları takip etmeyecektir⁹⁵.

Kepsut dağlarında *kaçak* olarak dolaştığı günlerde Hasan Basri, Balıkesir ile sürekli irtibat halindedir. Bu irtibat Gönenli Osman Bey ile Hasan Basri arasındaki mektuplar ile sağlanmaktadır. Hasan Basri bu mektuplar vasıtasıyla Ayvalık Taburu Kumandanı Ali Bey'in Yunanlılara ilk kurşunu attığını ve Ayvalık Cephesi'nde Yunanlıları bozguna uğrattığını öğrenir. Bu haberin yanı sıra Akhisar, Bergama, İvrindi ve Soma Cepheleleri ile ilgili haberleri de almıştır. Hasan Basri'ye o dönemde Kazım Özalp Bey'in Balıkesir'deki faaliyetlerine ve *İzmir'e Doğru* gazetesinin çıkışına dair haberler de gelmektedir. Ayrıca Basri Bey, Osman Bey'den aldığı bir mektupta Anafartalar Kahramanı Mustafa Kemal Paşa'nın isyan ettiğini, Anadolu'da millî bir birlik ve hükümeti kurmaya çalıştığını öğrendiğini ve bu haberlere çok sevindiğini hatıralarında zikretmektedir⁹⁶.

Hasan Basri Bey, kaçakçılık günlerinde Mutasarrıf Hilmi Bey ve Kazım Bey'den Balıkesir'e gelmesi hususunda bir davet almıştır. 10 Ağustos 1919 tarihli bu habere göre *Sultanî*'de bir toplantı yapılacaktır. Kürseli İzzet Efe ile vedalaşarak toplantıya katılmak üzere Balıkesir'e gelen Hasan Basri, o gün Balıkesirliler tarafından endişe ve sevinçle karşılanmıştır. Toplantıda Kazım (Özalp) Bey, Mutasarrıf Hilmi Bey, Köprülülü Hamdi Bey ve yakın dostu Gönenli Osman Bey de hazır bulunmuştur. Toplantıda Hasan Basri'ye Mutasarrıf Hilmi Bey tarafından 4 Eylül 1919'da yapılacak Sivas Kongresi'ne murahhas olarak gönderilmesi teklifinde bulunulmuştur. Hasan Basri bu teklifi kabul etmiştir⁹⁷.

Hasan Basri, bu arada Mutasarrıf Hilmi Bey'den bir tehlike anında bildirmek üzere şehirde serbestçe dolaşma sözü almıştır. Hasan Basri'nin şehirde serbestçe dolaştığını haber alan yabancı mümessil, Mutasarrıf Hilmi Bey'den onun yakalanarak İstanbul'a gönderilmesini istemiştir. Bu durumu öğrenen Hasan Basri, hemen şehirden uzaklaşmayı planlarken yolda Leblebici Raşit ile karşılaşmıştır. Onun ısrarı ile birkaç gün Raşit'in evinde kalmıştır⁹⁸.

⁹⁵ Çantay, *Kara Günler ve İbret Levhaları*, s.33.

⁹⁶ Çantay, *Kara Günler ve İbret Levhaları*, s.35.

⁹⁷ Çantay, *Kara Günler ve İbret Levhaları*, s.38.

⁹⁸ Çantay, *Kara Günler ve İbret Levhaları*, s.26-40.

Balıkesir’de gizlenmesinin imkânı kalmayınca Hasan Basri, Kuvâ-yı Milliye’nin kararıyla tekrar Kepsut’a gitmiştir. Yalnız bu defa ailesini de götürerek bir müddet birlikte ikamet etmişlerdir. Yine Kürseli İzzet Efe ile dağlarda dolaşan Hasan Basri, durumundan dolayı Sivas Kongresi’ne katılamamıştır⁹⁹.

Hasan Basri’nin kaçaklık durumundan dolayı katılamadığı III. Balıkesir Kongresi’nde müzakereler devam ederken, Mustafa Kemâl Paşa 13 Eylül 1919 tarihinde, Heyet-i Temsiliyye adına bir telgraf göndermiştir. Bu telgrafta Erzurum ve Sivas Kongreleri yanında Balıkesir Kongreleri’nin de üstünde birleştirici bir üst kongre olarak Umûmî Anadolu Kongresi toplanacağı bilgisi verilmektedir¹⁰⁰.

Mücteba İlgürel’in verdiği bilgilere göre Umumî Anadolu Kongresi’ne katılma meselesi III. Balıkesir Kongresi’nde uzun uzadıya görüşülmüş, kongrede farklı yönde kararlar çıkmıştır. 19 Eylül 1919’da Hacim Muhittin Bey tekrar bu konuyu görüşerek kongreye katılma kararını çıkartmıştır. Buna göre Hasan Basri, Hacim Muhittin Bey, Manisa Belediye Reisi Bahri, Soma Murahhası Hafız Mehmet Tevfik, Edremit Eski Kaymakamı Hamdi Bey gibi isimlerin yer aldığı yedi âzâ Umumî Anadolu Kongresi’ne seçilmiştir. Ancak itirazların devam etmesi sonucu konu tekrar gündeme gelmiş, uzun süren münakaşalar sonucu kongreye katılmama kararı çıkmıştır. Bu karar Heyet-i Temsiliyye’yi de etkilemiş, bu nedenle böyle bir kongre düzenlenememiştir¹⁰¹.

Kepsut’ta bulunan Hasan Basri, Heyet-i Merkeziye’den hiçbir haber gelmemesi üzerine 27 Aralık 1919 tarihinde yanında Kürseli İzzet Çetesi ile birlikte Balıkesir’e gelmiştir. İzzet Çetesi ile birlikte şehirde serbestçe dolaşmaya başlayan Hasan Basri, bir müddet sonra tamamen özgürlüğüne kavuşmuştur¹⁰².

Hasan Basri hâl tercümesinde *Kaçaklık* günlerini ve özgürlüğe kavuşmasını şöyle özetlemektedir:

Damat hükümet-i rezilesi (Ferit Paşa) beni İngiliz ve Ermenilerin tazyiki ile behemehal yakalatmak sevdasında idi. Bu uğurda ikramiyeler vaat ettiler. Firar

⁹⁹ Çantay, *Kara Günler ve İbret Levhaları*, s.40.

¹⁰⁰ Mücteba İlgürel, “Balıkesir Kongreleri”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C: 5, İstanbul: TDV Yay. , 1992, s.15-16.

¹⁰¹ İlgürel, “Balıkesir Kongreleri”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, s.15-16.

¹⁰² Çantay, *Kara Günler ve İbret Levhaları*, s.40.

hayatımda kâh tebdil-i kıyafet kâh silahımla zahiren icrâ-yı şekâvet etmeye mecbur oldum. Dolaştığım her yerde Vahidüddin Hükümeti aleyhinde beyanatta bulunuyordum. İzmir'in işgali günü Balıkesir'de bir evde muhtefi (saklı) idim. Benimle temas edenler Müstantik (sorgu hâkimi) Niyazi ve Osman Beylerden ibaretti.

Kuvâ-yı Milliye teessüs etti, ben hâlâ muhtefi ve firârî idim. Çünkü Balıkesir'deki İngiliz mümessil muttasıl beni takip ettiriyordu. Heyet-i Merkeziye'de Bana "Aman gelme. Görünme" diye haber gönderiyordu. Bir gün geldi ben beni affettim¹⁰³.

Hasan Basri Çantay, kaçaklık günlerinin dokuz ay on gün sürdüğünü ifade eder. *Kara Günler* olarak nitelediği o günlerde, yazar özgürlüğünün yanı sıra çok ciddi maddî sıkıntılar yaşamıştır. Ayrıca Hasan Basri, süregelen bronşit hastalığının da o günlerden kalma olduğunu belirtir¹⁰⁴. Kaçaklık günlerinin ardından Balıkesir'e dönen Hasan Basri, 16 Kasım 1919'da çıkmaya başlayan *İzmir'e Doğru* gazetesinde *Hasan Basri* imzalı yazılar yayınlamaya başlamıştır.

Hasan Basri'nin *Kaçaklık* döneminden sonra siyasî hayatının bir başka devresi de I. Dönem TBMM'de Balıkesir Milletvekilliği dönemidir. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, Osmanlı Mebusan Meclisi'nin dağıtılması üzerine Ankara'da Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde Millî Mücadele'yi daha etkin ve sistemli yürütmek amacıyla olağanüstü yetkili bir meclisin toplanmasına karar vermiştir. Bunun üzerine Heyet-i Temsiliyye tarafından 19 Mart 1920 tarihinde vilayetlere, müstakil livalara, kolordu kumandanlarına bir yönerge gönderilmiştir. Bu yönergede *Her livada beş aza intihap olunacaktır* maddesi bulunmaktadır¹⁰⁵. Bu yönerge doğrultusunda Hasan Basri Bey, Mehmet Vehbi Bolak, Abdülgafur İştın Karesi Mebusu olarak seçilmişlerdir. Hasan Basri ve arkadaşları 5 Mayıs 1920 tarihinde Akhisar ve Salihli üzerinden Ankara'ya hareket etmişler ve TBMM'ye katılmışlardır¹⁰⁶.

TBMM'de aktif olarak çalışan Hasan Basri pekçok kanunun hazırlanmasında, Meclis'te tartışılmasında, kabul veya reddinde etkili olmuş bir isimdir. Nitekim, *Men'i Müskirat Kanunu*, *Teşkilât-ı Esasiye Kanunu*, *Başkomutanlık Kanunu* ve *İstiklâl*

¹⁰³ Hasan Basri Çantay, "Kendi Kalemiyle Hasan Basri Çantay" (Haz. Kerim Kani Akpınarlı), *Balıkesir Adalet*, nr. 741, 9 Ocak 1965.

¹⁰⁴ Çantay, *Kara Günler ve İbret Levhaları*, s.40.

¹⁰⁵ Çoker, s.37.

¹⁰⁶ *İzmir'e Doğru*, nr:59, 5 Mayıs 1920.*-

Marşı'nın Kabulü sürecinde Hasan Basri'nin önemli bir payı vardır. Bu kanunlar içinde en kalıcı olanı şüphesiz İstiklâl Marşı'nın kabulüdür ve Hasan Basri İstiklâl Marşının yazılma, tartışılma ve kabul sürecinde etkili isimlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁰⁷.

Hasan Basri TBMM'de genellikle Müdâfaa-yı Hukuk Grubu'na muhalif grup içinde yer almıştır.¹⁰⁸ Ayrıca Mahir İz de Hasan Basri'nin Meclis'te ikinci grubun en faal üyelerinden biri olduğunu belirtmektedir¹⁰⁹.

Yunan İşgali sırasında, Eskişehir'in düşmesi sonrasında hükümet merkezinin Kayseri'ye nakli konusunun Meclis'te tartışıldığı günlerde Hasan Basri söz alarak bu konudaki düşüncelerini ifade etmiştir. Hasan Basri, Meclis kürsüsünde yaptığı konuşmada, Meclis'in Kayseri'ye taşınmasının ileride söz konusu olabilecek bir durum olduğunu belirterek bu konuda temkinli davranılmasını tavsiye etmiştir. Basri Bey, konuşmasında Meclis'in son dakikaya kadar direnmesi gerektiğini vurgulamış, Meclis'in Kayseri'ye nakli meselesinin orduda olmasa bile halk üzerinde olumsuz etki yapacağına dikkat çekmiştir. Millet'in işgal karşısındaki azim ve direnişinin İzmir'in İşgali sırasında tecrübe edildiğini hatırlatan Hasan Basri, Meclis'in Kayseri'ye değil, Polatlı'ya götürülmesini tavsiye etmiştir¹¹⁰.

Hasan Basri, TBMM'de İstiklâl Marşı'nın kabulü sırasında da aktif rol oynamıştır. Türk Milleti'nin özgürlük ve bağımsızlık duygusunu ve buna inancını en iyi şekilde ifade edecek bir millî marş için bestelenecek şiiri seçmek üzere Maarif Vekâleti tarafından 24 Eylül 1920'de bir yarışma düzenlenmiştir. 3 ay sürecek bu yarışmanın sonrasında seçilecek şiire 500 Lira ödül verileceği ilan edilmiştir. Bu süre zarfında yarışmaya 724 şiir katılmış ve bu şiirler vekâletçe kurulan bir jüri tarafından incelemeye alınmıştır. Maarif Vekili Rıza Nur'un bir görev dolayısıyla Moskova'ya gitmesi üzerine onun yerine görevlendirilen Hamdullah Suphi Bey, jüri üyeleri ile görüş alışverişinde bulunarak bazı tespitlerde bulunmuştur. Bu tespitlere göre amaca uygun pek az şiir mevcuttur ve Şair Mehmet Akif bu yarışmaya katılmamıştır. Daha sonra Hamdullah Suphi, Mehmet Akif'in yarışmaya ödül olarak konulan para nedeniyle katılmadığını öğrenmiş ve bunun üzerine Akif'i ikna etmenin yollarını

¹⁰⁷ Çoker, s.291.

¹⁰⁸ Çoker, s.308.

¹⁰⁹ Mahir İz, *Yılların İzi*, İstanbul: Kitabevi Yay. , 2013, s.435.

¹¹⁰ Çoker, s.543.

aramıştır¹¹¹. Hasan Basri bu süreci *Akifnâme* adlı eserinde ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. Hasan Basri'nin anlattıklarına göre Mehmet Akif'ten İstiklâl Marşı için şiir yazması istenildiğinde verdiği ilk cevap şu olmuştur: *Ben ne müsabakaya girerim ne de caize alırım*. Hasan Basri bu konudaki ricalarını tekrarladığında “*Bırak yazsınlar. Ben bu yaştan sonra yarışa mı çıkacağım, ayıp değil mi?*” diyerek cevap vermiştir¹¹².

Hamdullah Suphi, Hasan Basri'yi Meclis'te görür ve ona şöyle der: *Şimdiye kadar 500'den fazla marş geldi. Ben hiç birini beğenmedim. Üstadı ikna edemez misin?* Hasan Basri, bu soruya Akif'in yarışmanın şekli ve ikramiye konusundaki endişelerinden dolayı kabul etmediğini, şayet bir çare ve bir şekil bulunursa yazdırmaya çalışacağını söyleyerek karşılık vermiştir. Bunun üzerine Hamdullah Suphi, Akif'e bir tezkere yazarak Hasan Basri'den bu tezkireyi ona vermesini istemiştir. Hamdullah Suphi yazdığı tezkirede, Akif'in endişelerinin giderileceğini belirterek memleketin böyle bir *telkin ve tehyiç* vasıtasından mahrum bırakılmamasını rica etmektedir¹¹³.

Hamdullah Suphi'nin tezkeresini Mehmet Akif'e ileten Hasan Basri, bir yandan da ikna faaliyetine devam etmiştir. Bir ara Meclis'te Hasan Basri, Mehmet Akif ile otururken bu konuyu tekrar konuşmuş ve bu konuşmasının neticesinde İstiklâl Marşını yazma konusunda Akif'i ikna etmeyi başarmıştır¹¹⁴

Mehmet Akif'in yazdığı şiirle birlikte 7 şiir TBMM Başkanlığına sunulur ve başkanlık tarafından bastırılarak bütün üyelere dağıtılır. Mehmet Akif'in *Kahraman Ordumuza* ithafı ile yazdığı İstiklâl Marşı başlıklı şiir, 17 Şubat 1921'de *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde yayınlanmıştır¹¹⁵.

1 Mart 1921 tarihindeki Meclis oturumunda Hamdullah Suphi söz alarak durumu açıklar ve Mehmet Akif ile konuşmalarından bahseder. Hamdullah Suphi konuşmasının sonunda *Seçim size aittir. Ben seçimimi yaptım Sizin seçiminiz geleneğe aykırı olabilir. Ancak makbul olan odur* ifadelerini kullanmıştır. Hasan Basri, Mehmet Akif'in İstiklâl Marşı güftesini Hamdullah Suphi tarafından Meclis kürsüsünden

¹¹¹ Çoker, s.658.

¹¹² Hasan Basri Çantay, *Akifnâme*, İstanbul: Ahmet Sait Matbaası, 1966, s.62.

¹¹³ Çantay, *Akifnâme*, s.62.

¹¹⁴ Çantay, *Akifnâme*, s.63.

¹¹⁵ Çoker, s.658.

okunmasına dair bir önerge verir. Önergenin kabulü ile Hamdullah Suphi marşın tamamını kürsüden okur; ancak sonuç hakkında herhangi bir karar verilmez¹¹⁶.

12 Mart 1921 tarihinde Hamdullah Suphi, konunun gündeme alınıp görüşülmesini istemiştir. Böylece İstiklâl Marşı'nın kabulü ile ilgili görüşmelere başlanmıştır. Öncelikle konunun Genel Kurul'da görüşülerek karar bağlanması ya da bir komisyona gönderilmesi gerektiği konusunda tartışmalar yaşanmıştır. Sonra bu işin komisyona gönderilmesi konusundaki önerge reddedilmiş ve görüşmenin yeterliliği kabul edilmiştir. Hasan Basri'nin de dâhil olduğu milletvekillerinin kabul oyu ile İstiklâl Marşı şiiiri millî marşımızın güftesi olarak 12 Mart 1921'de kabul edilmiştir. Bundan sonra Hamdullah Suphi, tekrar kürsüye çıkarak İstiklâl Marşı'nı okumuş, büyük coşku içerisinde milletvekilleri ve Meclis'te bulunan dinleyiciler marşı ayakta dinlemişlerdir. Sürekli alkışlarla İstiklâl Marşı'nın kabul edildiği tarihi oturuma son verilmiştir¹¹⁷.

Hasan Basri Bey, *Akifnâme*'de İstiklâl Marşı'nın kabul edildiği tarihî gün ile ilgili şu hatırasını zikretmektedir:

Mustafa Kemal Paşa marş okunurken sıralarının önünde onu ayakta dinliyor ve mütemadiyen alkışlıyordu. Müzakerenin hitamında Tunalı Hilmi Bey ile konuştum, itirazlarının sebebini sordum. Dedi ki: Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli beytindeki "inlemeli" kelimesinin "gürlemeli" şekline çevrilmesini isteyecektim. Güldük...

Bu müzakereler başlarken üstat sıkılarak salondan dışarı fırlamış, cümle kapısından çıkmış, hatta caddeyi boylamıştı. O ikramiyeyi almadı. Yoksul kadınlara ve çocuklara örme işi öğretmek için açılan" Dâr'ül-Mesâî'ye tahsis ve ciro etti¹¹⁸.

Hasan Basri, Meclis'te görev yaptığı dönem içerisinde *Millî Eğitim ve İçişleri Komisyonları*, *Kitaplık Komisyonu*, *Matbuât-ı Umum Müdürlüğü Hesaplarını İnceleme Komisyonu* ve *Memûrîn Muhâkematı Tetkik Kurulu*'nda bulunmuştur. Ayrıca Çantay, Meclis'in 1. ve 2. toplantı yıllarında *Millî Eğitim Komisyonu Kâtipliği* görevini de icra etmiştir. Çantay, dönemi içerisinde 37'si gizli oturumlarda olmak

¹¹⁶ Çoker, s. 658.

¹¹⁷ Balabanlılar, s.85-90.

¹¹⁸ Çantay, *Akifnâme*, s.73.

üzere 232 konuşma yapmıştır. Hasan Basri Bey, bu süre zarfında 8 soru, 2 gensoru önergesi vermiştir. Meclis'in diğer milletvekilleri ile birlikte verdiği *Belediye Kanunu*'na hüküm eklenmesi ve savurganlığın yasaklanması hakkındaki önergeler de 3 Ekim 1920 tarih ve 34 sayılı ve 25 Kasım 1920 tarih ve 55 sayılı kanunlar olarak kabul edilmiştir¹¹⁹.

İlk dönem TBMM'de görevini muvaffakiyetle icra eden Hasan Basri Bey, Balıkesir'e geldikten sonra *Zafer-i Millî* gazetesinde bir röportaj vermiştir. *Mühim Bir Mülâkat* başlığıyla yayınlanan bu röportajda, *Yeni Seçimler, Meclis'teki Farklı Gruplar, Müstakiller, Harp ve Sulh Taraftarları, Hâkimiyet-i Milliye, Yeni İstikametler* gibi başlıklar altında siyasete dair görüşlerini beyan etmiştir. Çantay'a bu röportajda "*Zât-ı âlinizce Meclis'te takip edeceğiniz yeni istikamet, hâl ve hareketiniz nasıl olacaktır?*" sorusu yöneltilmiş ve Çantay bu soruya, *Size bu konuda yirmi beş ciltlik muazzam bir eser tavsiye edeceğim: Büyük Millet Meclisi'nin üç yıllık zabıtları...* şeklinde cevap vermiştir¹²⁰.

23 Nisan 1920'de toplanan TBMM, Büyük Zafer'den sonra Lozan görüşmeleri sırasında artık görevini tamamladığı gerekçesiyle 1 Nisan 1923'te yeniden seçimlere gitme kararı vermiştir. Bu karar üzerine yeniden yapılan seçimlerden sonra II. Dönem TBMM 11 Ağustos 1923 tarihinde tekrar göreve başlamıştır.

II. Dönem TBMM'ne aday gösterilmeyen ve Balıkesir'de eğitimcilik ve yazı faaliyetini sürdüren Hasan Basri Bey'in o sıralarda siyasetle meşgul olmadığı, dönemin kısa ömürlü muhalif siyasî denemelerinden Terakkiperver ve Serbest Fırkalara mesafe ile yaklaştığı ve bu konularda hiçbir açıklama yapmadığı görülmektedir. Siyasî görüş olarak sürekli partici olmadığını vurgulayan Hasan Basri Bey'in bu tavrı, aslında hayatının sonuna kadar devam etmiştir. Bu dönemde itibaren gazetecilik, eğitimcilik ve ilmî faaliyetlerine ağırlık veren yazar, bir ara ziraat ve ticaret işleriyle de meşgul olmuştur.

Hasan Basri'nin 1923'ten sonraki yazı faaliyetine bakıldığında Atatürk ve İnönü dönemlerinde siyasetten oldukça uzaklaşmış; hatta herhangi siyasî içerikli bir

¹¹⁹ Çoker, s.594.

¹²⁰ Ayhan-Akgül, *Hasan Basri Çantay'ın Şiir Dünyası ve Ülkü Edebiyatı*, Balıkesir: Balıkesir Altıeylül Belediyesi Kültür Yay. , 2014. , s.15.

yazı kaleme almamış olduğu görülür. Hasan Basri, siyasete karşı bu tutumunu 1946 seçimlerine kadar sürdürmüştür.

Hasan Basri Çantay'ın siyasî hayatının ikinci hamlesi 1946 genel seçimleri döneminde olmuştur. Yazar, 1946 seçimlerine Vehbi Bolak ile birlikte Demokrat Parti listesinden bağımsız aday olarak katılmıştır. Adaylığı öncesi pek çok mecrada açıklama yapan Çantay, 22 Haziran 1946 tarihli *Balıkesir Postası* gazetesinde de *Sevgili Hemşehrilerime* başlıklı bir beyanname ile seçim bildirgesini açıklamıştır¹²¹.

21 Temmuz 1946 tarihinde yapılan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk çok partili genel seçiminde Hasan Basri ve Vehbi Bolak, Demokrat Parti listelerinin başına yazılmalarına ve DP'nin Balıkesir'de çoğunluğun oylarını almasına rağmen seçimi kazanamamış gibi gösterilmiştir. Yazar, Türkiye'nin demokrasi tarihinde şaibeli seçim olarak adlandırılan bu seçimlerden sonra dolayı uğradığı haksızlığı çeşitli mecralarda dile getirmiş, dönemin siyasî uygulamalarına yönelik eleştirilerini ifade etmiştir¹²².

Hasan Basri'nin son siyasî hamlesi de 1950 genel seçimlerinde olmuştur. Hasan Basri Çantay ve Vehbi Bolak bu seçimlere adaylık başvurusu yaptıkları halde Demokrat Partililer ne Hasan Basri'yi ne de Vehbi Bolak'ı aday göstermişlerdir. Dolayısı ile Hasan Basri'nin bu girişimi de sonuçsuz kalmıştır.

Hasan Basri Çantay, yukarıda bahsi geçen son siyasî denemelerinden sonra kendisini tamamen ilme ve fırsat buldukça öğrenci yetiştirmeye adanmıştır. Kısaca Çantay, Meşrutiyet döneminde Balıkesir basın hayatının önemli bir ismi, mütareke döneminde öncü bir Kuvâ-yı Milliye kahramanı ve milletvekili, Atatürk ve İnönü dönemlerinin muhalif, fakat suskun bir siyasî kişiliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm bu siyasî çalışmaları, onun siyaset vasıtasıyla halka hizmet arzusunda olan bir dava adamı olduğunu göstermektedir.

2.1.4. İstanbul'a Gidişi ve Ölümü

Hasan Basri, 1946 ve 1950 seçimlerindeki adaylık denemelerinden sonra siyasetle yollarını tamamen ayırmış, mesâisini yazılarına harcamıştır. Çantay, son

¹²¹ Hasan Basri Çantay, "Sevgili Hemşehrilerime", *Balıkesir Postası*, nr.1103,22 Haziran 1946.

¹²² Hasan Basri Çantay, "Haksızlık", *Balıkesir Postası*, nr.1107, 27 Haziran 1946.

dönemlerinde de çeşitli gazete ve dergilere yazılar göndermiş, İslâm ilimleri konusunda çalışmalar yapmış ve bolca öğrenci yetiştirmiştir.

Yazar, 1950’li yılların başlarında İstanbul’a gitmiştir. Araştırmacı yazar Maruf Çaksu, *Mücahit ve Mutasavvıf Hasan Basri Çantay* adlı çalışmasında Hasan Basri’nin İstanbul’a taşınması konusunda şu açıklamayı yapmaktadır:

Son zamanlarında İstanbul’a göçtü. Göçtüğü zaman İstanbul’da kendi etrafında değişik bir muhit kurdu. Ne olursa olsun Balıkesir bir üniversite şehri değildi. Gelenler araştırmacı üniversite talebeleri değildi. Ya dışarıdan geliyorlar ismini duyarak yahut da bazı zekâ sahipleri gelip sual soruyorlardı. Muhataplarının ilmî seviyesi herhalde İstanbul’da daha yüksekte idi. O yüzden İstanbul’a taşındı. Balıkesir ufuklarını aştı¹²³.

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere, Hasan Basri Çantay’ın İstanbul’a taşınmasının temel sebebi, Balıkesir’de kendisini anlayacak ilmî bir zümrenin bulunmayışdır. Nitekim yazar, İstanbul’da yayınlanan dinî nitelikli dergilere makaleler göndermiş, eğitim-öğretim çalışmalarına İstanbul’da da devam etmiş, konferanslar vermiş, böylece İstanbul’da kendini daha geniş zümrelere ifade etme imkânı bulmuştur.¹²⁴ Çantay’ın 1954 yılında Hac ziyaretine gittiği ve hayatının son dönemlerini Balıkesir’de geçirdiği bilinmektedir¹²⁵.

Uzun ve oldukça verimli geçen ömrü boyunca kendisini milletinin hizmetine adayan Hasan Basri Çantay, araştırmacı Aydın Ayhan’ın verdiği bilgilere göre hayatının son dönemlerinde akciğer kanseri teşhisiyle tedavi görmüştür. Ayrıca Hasan Basri’nin hayatının sonuna dek devam eden sigara tiryakiliği ve kaçaklık günlerinden kalma bronşit rahatsızlığı da vardır¹²⁶. Bütün bu rahatsızlıklar neticesinde Hasan Basri, 3 Aralık Perşembe günü İstanbul’da hayatını kaybetmiştir. Cenaze namazı vefatının ikinci günü 4 Aralık Cuma günü İstanbul Fatih Camiinde kılınmış, Çantay’ın naaşı cenaze töreninden sonra vasiyeti üzerine Edirnekapı Şehitliğinde toprağa verilmiştir. Hasan Basri’nin vefatı ile ilgili Balıkesir gazetelerinde haber ve kısa hâl tercümelere yayınlanmıştır¹²⁷ Örnek olarak Balıkesir Postası gazetesinde Çantay’ın vefatı, *Hasan*

¹²³ Maruf Çaksu, *Mücahit ve Mutasavvıf Hasan Basri Çantay*, Balıkesir: Liva Yay. , 2008, s.25.

¹²⁴ *Balıkesir Adalet*, nr.12, 16 Ağustos 1962.

¹²⁵ *Balıkesir Postası*, nr.6551, 5 Aralık 1964.

¹²⁶ Aydın Ayhan,-Araştırmacı-“Çantay’ın Hayatı” konulu görüşme, Balıkesir: 11.10.2014.

¹²⁷ *Balıkesir Adalet*, nr.712, 5 Aralık 1964.

*Basri Çantay İstanbul'da vefat etti. Merhumun cenazesi dün İstanbul'da törenle kaldırıldı şeklinde verilmiştir*¹²⁸.

Kısaca Hasan Basri Çantay, hayatının son dönemlerinde İstanbul'a taşınmış; fakat Balıkesir ile irtibatını hiçbir zaman kesmemiştir. Balıkesir'e sık sık gelen Çantay, hayatının son yıllarını da Balıkesir'deki evinde geçirmiştir. Ancak Hasan Basri Bey, hastalığının ilerleyen safhalarında tedavi amacıyla İstanbul'a gitmiş ve 3 Aralık 1964'te vefat etmiştir. Çantay'ın cenazesi vefatının ikinci günü Edirnekapı Şehitliği'nde toprağa verilmiştir.

Hasan Basri Bey'in vefatından 7 yıl sonra defnedildiği yer üzerinden çevre yolu geçmesi üzerine mezarının yeri değiştirilmiş, merhum çok sevdiği dostları Mehmet Akif ve Ahmet Naim Beylerin yakınına defnedilmiştir.

2.2. YAZI HAYATI

Hasan Basri Bey'in yazı hayatını birkaç başlık altında incelenebilir. Çantay'ın yazı faaliyeti içinde bulunduğu dönemleri; *İlk Şiir ve Yazıları/ II. Abdülhamit Dönemi Yazı Hayatı, Gazeteciliği/ Meşrutiyet Dönemi Yazı Hayatı, Mütareke Dönemi Yazı Hayatı, Cumhuriyet Dönemi Yazı Hayatı* şeklinde dört döneme ayırmak mümkündür.

2.2.1. İlk Şiir ve Yazıları/II. Abdülhamit Dönemi Yazı Hayatı

Hasan Basri Çantay'ın yazı hayatının başlangıcını 1902-1903 tarihlerine kadar indirmek mümkündür. Çantay'ın eğitim hayatının ele alındığı bölümde de ifade edildiği gibi Hasan Basri, bu tarihlerde Mutasarrıf Ömer Ali Bey'e Zağanos Paşa Camii'nin onarımı münasebetiyle bir manzume yazmış bu manzume ile mutasarrıfın dikkatini çekmiştir. Zaten yazar, söz konusu manzumesinin ilk şiiri olduğunu ifade etmektedir¹²⁹. Şair, bu manzumenin elli beyitlik ve tam tarihli bir manzume olduğunu belirterek manzumenin tâmiyeli ve güç bir kafiyeyle yazıldığını ilave etmektedir.

Yazarın eğitim hayatının anlatıldığı bölümde de ifade edildiği gibi, Mutasarrıf Ömer Ali Bey ile bu şiir sayesinde tanışan Hasan Basri, mutasarrıfın ilgisine mazhar olmuştur. Nitekim şiir sever bir devlet adamı olan Ömer Ali Bey Hasan Basri'ye epeyce destek vermiş, hatta Hasan Basri'den kendisine her hafta bir şiir getirmesini

¹²⁸ *Balıkesir Postası*, nr.6551, 5 Aralık 1964.

¹²⁹ Hasan Basri Çantay, "Kendi Kalemile Hasan Basri Çantay"(Haz. Kerim Kani Akpınarlı), *Balıkesir Adalet*, nr.732, 29 Aralık 1964.

istemiştir¹³⁰. Böylece Hasan Basri, daha çocuk denecek yaşta, sanatçı kişiliğinin gelişmesine önemli bir destek bulmuştur. Aynı yıllarda *Mevlevihane Medresesi*’ne devam eden Hasan Basri, söz konusu medresesinin müderrislerinde Raif Bey’in şiire karşı olumsuz bir tutum benimsemesinden dolayı, şiir yazma konusunda bir ikileme düşmüştür. Bu ikilem, muharririn tercüme-i hâlinde şu cümlelerle ifade edilir:

Yalnız şiir meselesi fena... Çünkü hocam şiiri de şuarayı da sevmez. Fırsat buldukça söyler. Hiç unutmam Raif Bey benim bir manzumeciğimi babasına göstermiş. O derse girdiğim zaman bana şu sözleri söyledi:

-Oğlum İmam-ı Şafii diyor ki: “ Eğer şiir ulemaya yakışsaydı ben Lebid’den daha şair olurdu. ”İlim ile şiir birleşemez. Seni tehzîr ederim. Bir daha şiir yazma!

Ne Ömer Ali Bey’in emrini hocama ne de hocamın men’ini Ömer Ali Bey’e duyurmadan vaziyeti idare etmeye çalıştım¹³¹.

Yukarıdaki pasajdan anlaşıldığı gibi, Raif Bey, şiiri ayrı, bilimi ayrı gören ve şiirle bilimi kesin sınırlarla birbirinden ayıran bir anlayışa sahiptir. Bu görüşünü de doğal olarak genç Hasan Basri’ye telkin etmek istemiştir. Fakat Hasan Basri, siyasî ve ekonomik açıdan hâmisî olan Ömer Ali Bey’in teşvikiyle, bilimsel açıdan hocası Raif Bey’in düşünceleri arasında sıkışıp kalmıştır. Hasan Basri’nin çocukluk dönemi şiirleri olarak nitelediğimiz bu şiirleri mevcut değildir. Söz konusu şiirlerin Hasan Basri’nin işgal döneminde yanan notları ile birlikte yok olduğu ihtimal dâhilindedir.

Hasan Basri, Mutasarrıf Ömer Ali Bey’den sonra gelen Balıkesir mutasarrıflarından Mehmet Ali Aynî Bey zamanında da yazı faaliyetlerini devam ettirmiştir. Şairlik yönü de bulunan tanınmış ilim ve fikir adamlarından Mehmet Ali Bey, Hasan Basri’yi *Tahrirat Kalemî Kâtipliği* görevine nakletmiştir. Hasan Basri’nin bu göreve getirilmesinde Mehmet Ali Bey’in Halil Edip Bey’e yazdığı nazireyi istinsah ederek üzerine güzel bir nazire yazmasının etkili olduğu bilinmektedir. Zira İskeleli Hakkı Bey, Hasan Basri’nin bu naziresini Mehmet Ali Bey’e göndermiş bu suretle Hasan Basri, Mehmet Ali Bey’in dikkatini çekmiştir¹³². Eğitimine devam

¹³⁰ Hasan Basri Çantay, “Kendi Kalemîyle Hasan Basri Çantay”(Haz. Kerim Kani Akpınarlı), *Balıkesir Adalet*, nr.732, 29 Aralık 1964.

¹³¹ Hasan Basri Çantay, “Kendi Kalemîyle Hasan Basri Çantay”(Haz. Kerim Kani Akpınarlı), *Balıkesir Adalet*, nr.736, 3 Ocak 1965.

¹³² Hasan Basri Çantay, “Kendi Kalemîyle Hasan Basri Çantay”(Haz. Kerim Kani Akpınarlı), *Balıkesir Adalet*, nr.738, 6 Ocak 1964.

etmesi konusunda Balıkesir mutasarrıfı Mehmet Ali Aynî'den izin alan Hasan Basri'nin Mehmet Ali Bey ile uzun yıllara dayanan dostluğu bu günlerden kalmaz. Bahsi geçen nazire, 23 Temmuz 1323 (5 Ağustos 1907) tarihli *Bahar vaktini ahd-ı şebâba benzetirim/ Dem-i şebâbı güzâr-ı sehâba benzetirim* beyitleri ile başlayan manzumedir¹³³. Görüldüğü gibi, Hasan Basri Bey, 1903-1907 yılları arasında şiirle biraz iştigal etmiş, ardından bilhassa Meşrutiyetin ilânıyla birlikte gazeteciliğe başlamıştır.

2.2.2. Gazeteciliği/Meşrutiyet Dönemi Yazı Hayatı

Hasan Basri'nin daha çok şiir ile meşgul olduğu yazı hayatının ilk devresinden sonra gazetecilik hayatı başlamaktadır. Daha açık bir ifadeyle 23 Temmuz 1908 tarihinde ilân edilen II.Meşrutiyet, Hasan Basri'nin yazı hayatının önemli bir dönüm noktasını oluşturmaktadır.

II. Meşrutiyet'in ilanı ile II. Abdülhamit yönetiminin basın-yayın hayatına yönelik baskıcı tutumu büyük oranda sona ermiş, memlekette pek çok gazete ve dergi neşredilmeye başlanmıştır. İstanbul başta olmak üzere Osmanlı Devleti'nin pek çok yerleşim yerimde görülen gazete ve dergi yayıncılığındaki artış Balıkesir'e de yansımıştır¹³⁴.

Mevcut bilgilere göre Meşrutiyet'in ilanından 30 Temmuz 1920'ye kadar Balıkesir'de 7 ayrı gazete yayınlanmıştır. Bu gazetelerin bir kısmı birkaç sayı çıkmış kısa süreli yayınlardır. Buna karşılık Balıkesir'de *Karesi* gibi 1914'ten 1920'ye kadar 6 yıl süreli yayımlanan gazeteler de bulunmaktadır. Edebiyat ve kültür tarihimiz açısından önemli bir yeri olan bu gazeteler, pek çok yönden değerli bir kaynak niteliğindedir. Bu süre boyunca Balıkesir'de yayınlanan gazeteler kronolojik olarak *Nasihat, Balıkesir, Yıldırım, Karesi, Ses, Açık Söz ve İzmir'e Doğru* gazeteleridir¹³⁵. Hasan Basri Bey söz konusu gazetelerin hemen hepsinde ya idareci ya da yazar olarak görev almıştır.

¹³³ Mücteba İlgürel, *Milli Mücadele 'de Balıkesir Kongreleri*, s.4.

¹³⁴ Mustafa Özşarı, "II. Meşrutiyet'in İlanından İşgale Kadar Balıkesir Basını (Temmuz 1908-Haziran 1920)", *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Cilt:14, 2008, s.88.

¹³⁵ Özşarı, "II. Meşrutiyet'in İlanından İşgale Kadar Balıkesir Basını (Temmuz 1908-Haziran 1920)", s.89.

Çeşitli kaynaklara göre Hasan Basri Bey, 1908 yılında Meşrutiyet'in ilanıyla Balıkesir'de yayınlanmaya başlanan *Nasihât* gazetesi ile gazeteciliğe başlamıştır¹³⁶. Cemil Efendi Matbaasından çıkan *Nasihât* kısa bir müddet yayımlanmış, daha sonra kapanmıştır. Ne yazık ki *Nasihât* gazetesinin ilk olarak ne zaman çıktığı, kaç sayı yayınlandığı ya da Hasan Basri Bey'in bu gazetede nasıl bir yazı faaliyet gösterdiği konusunda elimizde herhangi bir bilgi mevcut değildir.

Balıkesir'in ikinci özel gazetesi *Balıkesir*'dir. Bazı kaynaklarda Hasan Basri Bey'in *Balıkesir* gazetesinin başyazarı olduğu ifade edilmektedir. *Balıkesir* gazetesi Karesi vilayetinin ilk özel matbaası olan *Cemil Efendi Matbaası*'nda basılmıştır. Meşrutiyet'ten sonra R. 15 Eylül 1325 (M. 28 Eylül 1909) tarihinden itibaren neşredilen *Balıkesir* gazetesinin sahibi şair Yazıcıoğlu Muharrem Hasbî'dir. Gazetenin yayın hayatı, R. 31 Kânunusani 1327 (M. 13 Şubat 1912) tarihinde sona ermiştir¹³⁷. Hasan Basri Bey, *Türk Dili* gazetesinde çıkan *İşlenmesi Gereken Tarihî Konular* adlı makale serisinde kendisinin bu gazetede 13 Şubat 1912 tarihine kadar görev yaptığını belirterek, Cemil Efendi'nin gazeteyi tamamen resmî ilanlara hasretmesi üzerine *Balıkesir* gazetesinde yazı yazmayı bıraktığını ifade etmektedir¹³⁸.

Hasan Basri'nin *Balıkesir* gazetesinden sonra çıkardığı diğer bir gazete *Yıldırım* gazetesidir. *İttihat ve Terakki Cemiyeti*'nin yayın organı olan *Yıldırım*'ı yazar tek başına yayımlamıştır¹³⁹. Cemil Efendi Matbaasında dökme harf dizgi tekniği ile çıkarılan bu gazete, R.14 Şubat 1327 (M.27 Şubat 1912) tarihi ile R.3 Temmuz 1328 (M.16 Temmuz 1912) tarihleri arasında haftada bir gün olmak üzere neşredilmiştir¹⁴⁰. Hasan Basri yukarıda bahsi geçen makalesinde *Yıldırım*'dan çekilmesini de aynı ihtilafa bağlamaktadır¹⁴¹. Hasan Basri'nin gazetecilik hayatında ilk dönemini teşkil eden *Balıkesir*, *Yıldırım* ve *Nasihât* gazetelerinin koleksiyonları mevcut olmadığından müellifin söz konusu gazetelerde ne tür yazılar yazdığını ve hangi konular üzerinde durduğunu belirlemek mümkün değildir.

Hasan Basri Çantay'ın yazı hayatında önemli bir yeri olan Balıkesir gazetelerinden biri de *Karesi*'dir. *Karesi* gazetesi İkinci Meşrutiyet döneminde en

¹³⁶ Mehmet Salim, "Hasan Basri Çantay'ın İlk Yazıları", *Yeni Haber*, nr.11036, 22 Haziran 2004.

¹³⁷ Yurdakök, s.23.

¹³⁸ Hasan Basri Çantay, "İşlenmesi Gereken Tarihî Konular", *Türk Dili*, nr.3841, 12 Nisan 1944.

¹³⁹ Uğur, s.7.

¹⁴⁰ Yurdakök, s.23.

¹⁴¹ Hasan Basri Çantay, "İşlenmesi Gereken Tarihî Konular", *Türk Dili*, nr.3841, 12 Nisan 1944.

uzun süre yayınlanan Balıkesir gazetelerindendir. Gazete, R.14 Nisan 1330/M.27 Nisan 1914 tarihinden Balıkesir'in Yunanlılar tarafından işgal edildiği tarihe kadar, birkaç haftalık kesintiler bir tarafa bırakılırsa 6 yıl boyunca yayınlanmıştır. *Karesi* gazetesinin işgalden önceki son sayısı 52/312 numaralı ve 14 Haziran 1920 tarihli nüshasıdır¹⁴².

Hasan Basri, R.14 Nisan 1330/M. 27 Nisan 1914 tarihinde tekrar yayın hayatına başlayan *Karesi* gazetesinde mesul müdür olarak görev yapmıştır. Çantay, *Karesi* gazetesinde çalıştığı dönemle ilgili şu bilgileri vermektedir:

14 Nisan 1308 (27 Nisan 1914) tarihinden itibaren Karesi'yi neşre başladım. Bu son gazetenin yarısı resmî yarısı husûsî idi. Mesul müdür idim. Gazete ücretle Cemil'in matbaasında basılıyordu. Kârı da zararı da benimdi. 300 kuruş ücretle Muharrem Zühtü Bardakoğlu'nu kâtip yaptım. Gazetenin safî hasılatını bir santimini harcamamak ve kendim de bir santim ücret almamak üzere Encümen azasından Hoca Mehmet Bey'in nezdinde biriktirdim. Onunla bugünkü Vilayet Matbaası kuruldu. Artık gazetemiz resmi matbaada çıkarılıyordu. Bütçeye müdür maaşı da konulmuştu. İki ay kadar vekâletini idare ettikten sonra yorgunluğuma ve maaş etrafında canlanan isteklere binaen çekildim. O gazetenin hususi kısımlarında ve muhtelif nüshalarında Encümen'in kararı hilafında tarafımdan yazılmış tarih ve meşâhir parçaları bulunduğunu hatırlıyorum¹⁴³.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Hasan Basri Bey'in öncülüğünde kendisinin hiçbir ücret almaksızın *Karesi* gazetesindeki hasılatın biriktirilerek *Vilayet Matbaası*'nın kurulması önemli bir girişimdir. Yazarın *Nasihât, Balıkesir ve Yıldırım* gazetelerini çıkardığı dönemde matbaa sahibi Cemil Efendi ile ihtilafa düşmelerinin böyle bir girişimi başlatmasında etkili olduğu açıktır. *Karesi* gazetesinde o dönem yer alan haberlerde de Hasan Basri'nin yukarıda ifade ettiği matbaa kurma teşebbüsü de yer almaktadır.

Karesi gazetesinde R.11 Nisan 1332/ M.24 Nisan 1916 tarihinde yayınlanan bir haberde resmî bir matbaa kurulmasının kararlaştırıldığı ve bu işi yürütmek için Liva Encümen Kâtibi ve *Karesi* Gazetesi Müdürü Hasan Basri Bey'in

¹⁴² Mustafa Özsarı, "II. Meşrutiyet'in İlanından İşgale Kadar Balıkesir Basını (Temmuz 1908-Haziran 1920)", s.90.

¹⁴³ Hasan Basri Çantay, "İşlenmesi Gereken Tarihî Konular", *Türk Dili*, nr.3841, 12 Nisan 1944.

görevlendirildiği bildirilmektedir. Hasan Basri'nin matbaa için alet-edevat almak üzere İstanbul'a gideceği yine bu haberde de yer almaktadır¹⁴⁴. Hasan Basri Bey'in İstanbul'dan yaklaşık bir ay sonra döndüğü ve *Vilayet Matbaası*'na tayin olduğu yine *Karesi* gazetesinde yer alan başka bir haberde bulunmaktadır¹⁴⁵.

Karesi gazetesinde Hasan Basri Bey'in Birinci Dünya Savaşı sıralarında kaleme aldığı, milleti birlik beraberliğe ve mücadeleye teşvik eden yazıları dikkati çekmektedir. *Müslümanlar Cihatta Birbirine İmdat Etmeye Mecburdur; Din, Namus Osmanlılık Borcu; Nişancılık-Atıcılık; Binicilik* başlıklı yazılar dönemin ruhunu ve ihtiyaçlarını ortaya koyan yazılardır.

Hasan Basri Bey, *Karesi* gazetesindeki yazılarında kendi adı yanında H.B. veya ***(Üç yıldız) imzalarını da kullanmıştır¹⁴⁶. Ayrıca aynı nüshada iki ayrı makalesi varsa birisini Hasan Basri imzası ile yayımlamıştır.

Kısa bir değerlendirme yapacak olursak Hasan Basri'nin Meşrutiyet devri yazı hayatının oldukça yoğun geçtiği görülmektedir. Bu dönemde ilk şiirlerini yayımlamaya başlayan Hasan Basri, bir yandan da gazetecilik faaliyetine başlamıştır. Özellikle *İttihat ve Terakki Cemiyeti* ile tanışmasından sonra gazeteciliğin halkı aydınlatma konusundaki önemini kavramış, ülkenin içinde bulunduğu olumsuz şartların ancak eğitim ve aydınlanma ile olacağına inanmıştır. Aynı zamanda Hasan Basri, bu dönemde gazetecilik mesleğinin sorumluluğunu ve inceliklerini öğrenmiş, meslek hayatının ileriki dönemlerinde ihtiyaç duyacağı bilgi ve tecrübeyi bu vesilelerle kazanmıştır. Ayrıca Balıkesir'e *Vilayet Matbaası*'nı kazandıran Çantay, bu girişimiyle Balıkesir'de matbaacılığın gelişmesinde önemli bir adım atmıştır.

2.2.3. Mütareke Dönemi Yazı Hayatı

Hasan Basri Çantay, mütareke döneminde *Ses, Doğru Söz ve İzmir'e Doğru* gazetelerinde yazı ve şiir yayımlamıştır. Onun gazetecilik hayatında *Ses* gazetesi tam anlamıyla bir dönüm noktasıdır. *Ses* gazetesi, yayımlandığı dönemde ulusal düzeyde de dikkat çekmiş bir yayın organıdır. Gazetenin Balıkesir basın tarihi açısından ayrı bir yeri vardır. Nitekim Balıkesir basınında başmakale yazarlığı ilk defa *Ses*

¹⁴⁴ "Gazetemiz Müdürü", *Karesi*, nr.1-105, 11 Nisan 1332/24 Nisan 1916.

¹⁴⁵ "Basri Efendi", *Karesi*, nr.7-111, 23 Mayıs 1332/5 Haziran 1916.

¹⁴⁶ Çalışmamızda Çantay'ın bu imzalarla yayımladığı yazılara "Hasan Basri" ismi kullanılarak yer verilmiştir.

gazetesinde başlamıştır ve başmakale yazarlığını da Hasan Basri başlatmıştır. Ayrıca Balıkesir basınında ilk fotoğraf da *Ses* gazetesinde yayımlanmıştır¹⁴⁷. Nitekim *Ses* gazetesi üzerinde durulması gereken ciddi bir yayın organıdır.

Ses gazetesinin sahibi Hasan Basri'dir. Gazetenin ilk sayısı R. 17 Teşrinievvel 1334 (M. 17 Ekim 1918) tarihlidir. Gazetenin son sayısı ise R. 13 Mart 1335 (M. 13 Mart 1919) tarihinde yayınlanmıştır. Haftalık olarak yayınlanan *Ses* gazetesi perşembe günleri yayınlanmak üzere toplam 22 sayı çıkmıştır. *Ses* gazetesinin logosunun sol tarafında *Bizce faideli yazılara sahifemiz açıktır* ibaresi yer almaktadır. *Balıkesir İdâre-i Husûsiye Matbaası*'nda yayınlanan gazetenin başlığının altında ise Mehmet Akif'e ait şu dördlük bulunmaktadır:

Düşman sesi duymak istemezsen

Kardeş sesidir uyan bu sestem

Kalkınca görür ki akşam olmuş

Vaktiyle uyanmayan bu sestem.

Hasan Basri Bey Akif'in kendisine hediye ettiği bu dördlükten hatıralarında da zikretmektedir. Basri Bey'in şu cümleleri onun Akif'in jestinden ne kadar memnun olduğunu ortaya koymaktadır: *Sehl-i mümteniye pek güzel bir misal olan bu kıta 17 Teşrin-i evvel 1918'den 13 Mart 1919 tarihine kadar intişar eden; fakat ondan sonra Ermeni ve Rumların mütemadi takipleri yüzünden kapatılan gazetemin başında bir tâc-ı sanat ve hamiyet gibi parladı, durdu*¹⁴⁸.

Ses gazetesinin ilk sayısında *Gideceğimiz Yol* başlıklı bir makale yayınlanmıştır. Bu makalede gazetenin çıkış amacı ve yayın politikası ayrıntılı olarak ortaya konulmuştur¹⁴⁹. Hasan Basri, makalesinde *Ses* gazetesinin izleyeceği yolun ahlâk yolu olduğunu önemle belirtmektedir.

Ses gazetesinin yayın ilkelerinden biri de dil hassasiyetidir. Gazetenin kullanacağı dilin sade Türkçe olacağını belirten yazar, *Ses* gazetesinin o çapraşık dillerle uğraşmayacağını; milletin, Anadolu köylüsünün söylediği tatlı dil ile

¹⁴⁷ *Ses*, nr:10, 19 Kânunuevvel 1334/19 Aralık 1918.

¹⁴⁸ Hasan Basri Çantay, *Akifnâme*, s.24.

¹⁴⁹ Hasan Basri, "Gideceğimiz Yol", *Ses*, nr:1, 17 Teşrinievvel 1334/17 Ekim 1918.

konuşacağını ifade eder¹⁵⁰. Yazarın bilhassa sade dil meselesine ağırlık vermesi, onun *Yeni Lisan Hareketi*'yle başlayan sade dil anlayışının tesiri altında kaldığını göstermektedir.

Ses gazetesinde, başmakale sütununun yanında siyasî haberler, havadisler, şuûn-i memûrîn, ibtidaî hocaları, gelenler-gidenler, teşekkürler gibi yazı ve sütun başlıkları bulunmaktadır. Ayrıca gazetenin ikinci sayısından itibaren gençlik sütunu da teşkil edilmiştir. Bu sütunda gençlerin çeşitli alanlara dair soruları, ilgili hocalar tarafından cevaplandırılmıştır. Bu sütunda öncelikli olarak riyazi meselelere yer verileceği daha sonra diğer sahalara gelineceği bildirilmektedir¹⁵¹.

Kısa fakat iz bırakan bir yazı hayatına sahip olan *Ses* gazetesi, 14 Mart 1919 tarihli 22 numaralı sayısından sonra yayın hayatına veda etmiştir. Çantay, *Kara Günler ve İbret Levhaları* adlı eserinde *Ses* gazetesinin kapatılması ve kendisinin tutuklanması süreci ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

Kara günlerimizde de hala ihtikârla, hala yağmalarla meşgul olanlar vardı. Onları fırsat buldukça hırpalamaktan ayrılmadım. Herkesi İttifak-ı Mukaddese, Milli Hareket'e çağırıyordum. Mütareke devrindeyiz. Yer yer tevkifler başladı. Mahut vatandaşlar şımardıkça şımardılar. Yazıyorlardı, yazıyordum ve Ses Türkiye'nin en gizli köşelerine kadar sokuluyordu.

Bir gün Balıkesir'deki gayrı müslim vatandaşlarımızdan iki kişi ile beni sevmeyen bir muhtekirin aleyhimde şikâyet etmek üzere İstanbul'a gittiklerini, oradaki ecnebi mümessil ile Damat Ferit Hükümeti'ne jurnal ettiklerini işittim¹⁵².

Hasan Basri Bey'in de ifade ettiği gibi *Ses* gazetesinin jurnallenmesinden sonra gazetenin kapatılmasına ve kendisinin tutuklanmasına karar verilmiştir. İstanbul Hükümeti Meclis-i Vükelâsı'nda alınan kararlarla yayın hayatına son verilen *Ses* gazetesi, mahallî bir yayın organı olmasına rağmen İngiliz güdümündeki İstanbul Hükümeti'ne kapatma kararı aldırarak kadar etkili bir mücadele vermiştir.

Ses gazetesinin kapatılmasından sonra Basri Bey, yazılarını *Doğru Söz* gazetesine göndermiştir¹⁵³. Balıkesir'de Kuvâ-yı Milliye'nin öncülerinden İsmail

¹⁵⁰ Hasan Basri, "Gideceğimiz Yol", *Ses*, nr:1, 17 Teşrinievvel 1334/17 Ekim 1918.

¹⁵¹ *Ses*, nr:2, 24 Teşrinievvel 1334/24 Ekim 1918.

¹⁵² Hasan Basri Çantay, *Kara Günler ve İbret Levhaları*, s.6-7.

¹⁵³ Çantay, *Kara Günler ve İbret Levhaları*, s.31.

Hakkı Varnalı'nın idare ettiği *Doğru Söz* gazetesi, 22 Nisan 1335/ 1919 tarihinde yayınlanmaya başlamıştır. Hasan Basri Bey'in *Geçtim* redifli şiiri gazetenin ilk sayısında yayınlanmıştır¹⁵⁴. *Ses* gazetesinin akıbetine uğrayan *Doğru Söz* gazetesi ancak 3 nüsha çıkabilmiştir¹⁵⁵. Millî Mücadele döneminin önemli yayınlarından olan *Doğru Söz* gazetesinin 4. sayısından itibaren İngilizler aleyhinde yayında bulunduğu gerekçesiyle kapatılmasına karar verilmiştir. Gazetenin son nüshası, 12 Haziran 1919 tarihlidir¹⁵⁶.

Hasan Basri'nin *Kaçaklık Günleri*'nin ardından yazılarını neşrettiği bir diğer gazete, *İzmir'e Doğru* gazetesidir. Mustafa Necati Bey ile Vasıf Çınar'ın birlikte yayımladıkları *İzmir'e Doğru* gazetesinde Hasan Basri'nin birkaç yazısı bulunmaktadır¹⁵⁷. Kuvâ-yı Milliye'nin propaganda gazetesi olan *İzmir'e Doğru* gazetesinin ilk sayısı 16 Kasım 1919 tarihinde çıkmıştır. Balıkesir'in Yunan işgaline uğradığı tarihe kadar yayın yapmış, gazete baskı makinesi üzerinde iken Yunanlıların şehre gelmesi üzerine basılamamıştır. Gazetenin son sayısı 27 Haziran 1920 tarihlidir¹⁵⁸.

O dönemlerde Balıkesir tarihine ilgi duyan ve Tarih Encümeni çalışmaları içinde bulunan Basri Bey, *İzmir'e Doğru* gazetesinde *Karesi-Kara İsa* adında bir makale neşretmiştir. *Ma'lumât-ı Tarihiyye* sütununda çıkan bu makalede *Karesi* adının etimolojik açıklaması verilerek Karesi Beyliği, tarihi ve yetiştirdiği şahsiyetleriyle tanıtılmaktadır¹⁵⁹.

İzmir'e Doğru gazetesinden sonra Hasan Basri Çantay'ın Balıkesir'deki yazı hayatı üç yıllık bir kesintiye uğramıştır. Zira bu dönemde Çantay'ın Ankara'daki siyasî hayatı başlamaktadır. Hasan Basri Bey, 23 Nisan 1920 ile 16 Nisan 1923 tarihleri arasında 1. Dönem TBMM Balıkesir milletvekili olarak Ankara'da görev yapmıştır. Ankara'da bulunduğu süre zarfında yoğun Meclis mesaisi yanında yazı faaliyetine de devam etmiştir. Bu dönemde Çantay'ın, yine çok sevdiği gazeteciliğe devam ettiği, bir yandan da yakın dostu Mehmet Akif'ten çeşitli dersler aldığı bilinmektedir.

¹⁵⁴ Hüznî, "Geçtim", *Doğru Söz*, nr:1, 22 Nisan 1335/22 Nisan 1919.

¹⁵⁵ Hasan Basri Çantay, *Kara Günler ve İbret Levhaları*, s.26.

¹⁵⁶ Suna Kölemen Bakır, *Karesi Gazetesindeki (1916-1917) Edebi ve Kültürel Muhteva Üzerine Bir İnceleme*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir 2005, s.8.

¹⁵⁷ *Karesi*, nr.2286, H. 30 Safer 1338/24 Kasım 1919.

¹⁵⁸ Cevdet Demiray, *Türk Dili*, nr.7135, 16 Mayıs 1955.

¹⁵⁹ Hasan Basri, "Karesi: Kara İsa", *İzmir'e Doğru*, nr.14, 1 Kânunusani 1335/1 Ocak 1919.

Mehmet Akif ile Hasan Basri sık sık Tacettin Dergâhı'nda ilmî, edebî, tarihî ve sosyal içerikli sohbetlerde bulunmuşlardır. Bu ders ve sohbetler esnasında Hasan Basri, Mehmet Akif'ten Arap Edebiyatı okumuştur. Bu dönemde Mehmet Akif'ten klasik metin şerhi yöntemini öğrendiği de bilinmektedir¹⁶⁰. Mahir İz'in verdiği bilgilere göre Mehmet Akif, Tacettin Dergâhı'nda Hasan Basri, Müftizâde Abdülgafur Efendi ve arkadaşlarına *Muallakât* okutmuştur¹⁶¹. Ayrıca Hasan Basri Bey, daha sonra *Zekâ Demetleri* adıyla kitaplaştırdığı fıkraları tercüme etmeye yine bu dönemde başlamıştır¹⁶².

Hasan Basri, Ankara'daki mebusluk günlerinde Trabzon milletvekili Ali Şükrü Bey ile *Tanyeri* adında bir gazete çıkarmıştır. Bu gazetenin yazı işleri müdürlüğünü Hasan Basri yapmıştır. *Tanyeri* gazetesi hakkında Mahir İz şunları söylemektedir:

Gazetede şiddetli makaleler çıkıyordu. Hatta ordu müfettişi olup o sırada mebus bulunan Mersinli Cemal Paşa da makalelerini oraya veriyordu. Ali Şükrü Bey, Amerika Cumhurreislerinin terceme-i hâllerini yazıyor, zaman zaman nasıl riyasetten feragat ettiklerini gösteriyor ve bu suretle adeta "demokrasi" dersleri vermek istiyordu. Bütün hüviyetiyle meydana atılan hararetli bir Halk Partisi muhalifi idi¹⁶³.

Hasan Basri'nin Ankara'da bulunduğu dönem içerisinde *Yeni Gün* gazetesine yazılar yazdığı bilinmektedir. Hasan Basri, *Akifnâme*'de bu gazeteye Balıkesir'in işgalinin yıl dönümü nedeniyle yazdığı bir yazıdan bahsetmekte, hatta bu yazıya Akif'in bir kıta yazdığını da belirtmektedir. Bu kıta *Yeni Gün* gazetesinin 30 Haziran 1338 tarihli nüshasında yayımlanmıştır¹⁶⁴.

2.2.4. Cumhuriyet Dönemi Yazı Hayatı

Hasan Basri, Birinci Dönem milletvekilliği görevinden sonra Balıkesir'e dönerek burada yazı faaliyetlerine devam etmiştir. Bu dönemden itibaren Balıkesir basınının önemli yayınlardan *Zafer-i Millî*, Hasan Basri'nin yazılarına geniş yer veren Balıkesir gazetelerindedir.

30 Ağustos *Zaferi*'nin ardından yayın hayatına giren *Zafer-i Millî* gazetesi 1922-1926 tarihleri arasında çıkmıştır. Haftalık olarak yayımlanan bu gazete, özel,

¹⁶⁰ Uğur, s.29.

¹⁶¹ İz, s.156.

¹⁶² Hasan Basri Çantay, *Zekâ Demetleri*, Balıkesir: Türk Pazarı Basımevi, 1939, s.3.

¹⁶³ İz, s.113-114.

¹⁶⁴ Çantay, *Akifnâme*, s.24-25.

siyasî bir gazetedir. Hasan Basri Bey, bu gazetede *Hasan Basri* imzasının yanında *Kalender*, *Mü'min* adlarıyla felsefi ve sosyal içerikli yazılar yayınlamıştır. Hasan Basri, *Zafer-i Milli*'ye kendi adıyla başyazarlık da yapmıştır. Hasan Basri'nin ayrıca bu gazetede neşredilmiş şiirleri de mevcuttur¹⁶⁵. *Zafer-i Milli*, ilk yıllarındaki sayılarında, Balıkesir'de *Veremle Savaş*, *Kızılay*, *Yeşilay* gibi derneklerin kuruluş aşamasında Hasan Basri Bey'in çalışmaları ve bu konularla ilgili yazılara ve haberlere sıkça yer vermiştir. Zira Basri Bey, bu dernekleri kurarken önce *Zafer-i Milli* sütunlarında bu konular ile ilgili kamuoyu oluşturmak için çeşitli makaleler kaleme almıştır. Bu makalelerde yazarın önce sorunu tespit ettiği, daha sonra bu meselenin çözümü için yapılacak işleri açıkladığı görülür. Özellikle veremle mücadele konusuna Basri Bey'in dikkat çektiği yazılar görülmeye değerdir. Bu yazılarda yazar, sıkı bir aksiyoner ve sivil toplum lideri olarak karşımıza çıkar.

Balıkesir Basın Tarihi'nin en uzun süreli yayın organlarından *Türk Dili* gazetesi, Hasan Basri'nin yıllarca yazılarını yayınladığı gazetelerin başında gelmektedir. 16 Mayıs 1926 tarihinde yayın hayatına başlayan gazete, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın yayın organı gibi faaliyet göstermiştir. *Türk Dili* gazetesi, dönemin başbakanı İsmet İnönü'nün CHP İl ve Belediye Başkanı Yağhânevizâde Hayrettin Bey'e (Hayrettin Karan) diğer vilayetlerde olduğu gibi Balıkesir'de de CHP'nin ilkelerini ve Cumhuriyet inkılaplarını vatandaşlara tanıttak ve benimsetecek günlük bir gazete çıkarılmasını önermesi üzerine kurulmuştur. CHP'nin yayın organı olan gazete çok partili hayata geçişten sonra da görüşlerini değiştirmeden aynı ilkeler doğrultusunda hareket etmiştir. Son yıllarda haftalık olarak çıkan gazete, 1968 tarihine kadar yayın hayatına devam etmiştir¹⁶⁶. 1932 ile 1958 yılları arasında Hasan Basri'ye sütunlarında yer veren gazetede, Hasan Basri'nin daha sonra kitaplaştırdığı pek çok makale dizisi neşredilmiştir.

Hasan Basri'nin *Türk Dili* gazetesinde yayınlanan ilk yazısı, *Şehir Kenarlarından Şehir Dâhiline* adını taşıyan bir mektuptur. Hasan Basri, dönemin Balıkesir Belediye Başkanı Naci Bey'e gönderdiği mektubunda ziraat ile uğraşan bir vatandaş olarak yaşadığı birtakım sıkıntıları dile getirmektedir¹⁶⁷. Hasan Basri, bu mektubundan sonra *Türk Dili* gazetesinde yine ziraat ile ilgili bazı meseleleri dile

¹⁶⁵ Yurdakök, s.108-109

¹⁶⁶ Yurdakök, s.132.

¹⁶⁷ Hasan Basri, "Şehir Kenarlarından Şehir Dâhiline", *Türk Dili*, nr.308, 23 Mayıs 1927.

getiren bir makale yayınlamıştır. *Mezruâta İka Edilen Zararları Daha Ziyade Kim Yapıyor?* başlığı ile yayınlanan bu makale, 19 Haziran 1927 tarihli¹⁶⁸. Bu makaleden sonra Hasan Basri'nin *Türk Dili* gazetesinde 1932 tarihine kadar hiçbir yazısı tespit edilememiştir. Yalnız *Türk Dili* gazetesinde değil, yazarın Ankara'dan Balıkesir'e döndüğü tarihten itibaren 1946 seçimlerindeki bağımsız adaylığı sürecine kadar hiçbir gazetede siyasî içerikli yazı yazmadığı görülmektedir.

Hasan Basri, 1927-1932 tarihleri arasındaki bu ara dönemden sonra *Türk Dili* gazetesinde *Dilimiz Çerçevesinde* adlı bir dil makalesi yayınlamıştır. Bu yazı Çantay'ın dil çalışmaları ilgili yazdığı makalelerin ilkidir¹⁶⁹. Çantay, bu tarihten itibaren daha çok dil konusu ile ilgilenmekte, *Türk Dili* gazetesinde yaptığı derleme ve etimolojik analizleri yayınlamaktadır. Ayrıca Çantay'ın bu devrede yine aynı gazetede Akif'e ve kaçaklık günlerine dair hatıralarını ve sanata dair görüşlerini uzun yazı dizileri halinde yayınladığı görülür. Nitekim yazar, bu yazılarını daha sonra kitaplaştırarak yayımlayacaktır.

Hasan Basri'nin *Türk Dili* gazetesinde daha sonra kitaplaşmış olan 3 uzun yazı dizisi bulunmaktadır. Bunlardan ilki 8 Ekim 1935 tarihli *Ülkü Edebiyatı* başlığı ile çıkmıştır. 7 bölüm halinde yayınlanan bu makale dizisi, daha sonra yazarın *Ülkü Edebiyatı* adını taşıyan kitabında yer almıştır. *Kulak Misafiri* takma adıyla yayınlanan bu makalelerin son bölümü 15 Ekim 1935 tarihli¹⁷⁰.

Hasan Basri'nin bir diğer uzun yazı dizisi ise yakın dostu Mehmet Akif'in ölümünden sonra kaleme aldığı *İstiklâl Marşı Şairi Mehmet Akif* başlıklı 18 bölümlük yazılardır. Daha sonra *Akifnâme* adıyla kitap halinde neşredilen bu makalelerin ilki 4 Aralık 1937 tarihli ve 10131 sayılı *Türk Dili* gazetesinde çıkmıştır. Bu yazı dizisinde yazar, yalnızca hatıralarına yer vermemiş, Mehmet Akif'in şahsi ve sanat yönüne dair değerlendirmeler yapmıştır. Bu uzun yazı dizisinin son bölümü 23 Aralık 1937 tarihli¹⁷¹.

Hasan Basri'nin, daha sonra *Kara Günler ve İbret Levhaları* adlı eserinde bir araya getirdiği kaçaklık günlerine dair hatıraları, ilk olarak 1939 yılında *Türk Dili*

¹⁶⁸ Hasan Basri, "Mezruâta İka Edilen Zararları Daha Ziyade Kim Yapıyor?", *Türk Dili*, nr.327, 19 Haziran 1927.

¹⁶⁹ Kulak Misafiri, "Ülkü Edebiyatı", *Türk Dili*, nr.1928, 30 Eylül 1932.

¹⁷⁰ Kulak Misafiri, "Ülkü Edebiyatı", *Türk Dili*, nr.9774, 15 Ekim 1935.

¹⁷¹ Hasan Basri Çantay, "İstiklâl Marşı Şairi Mehmet Akif", *Türk Dili*, nr.10148, 23 Aralık 1937.

gazetesinde yayınlamıştır. 14 bölüm halinde yayınlanan bu yazı dizisinin ilki 10 Aralık 1939 tarihlidir¹⁷². Yazı dizisinin bu ilk bölümünde uzunca bir giriş yapan yazar, kaçaklık dönemini ne amaçla yazdığını açıklamakta, o günlerine dair hatıralarını ve Millî Mücadele Tarihi'nin o dönemini aydınlatan tarihi bilgiler aktarmaktadır. Bu makalelerin sonuncusu 27 Aralık 1939 tarihinde neşredilmiştir¹⁷³.

Hasan Basri'nin *Türk Dili*'nde yayınlanan önemli makale dizilerinden biri de *İşlenmesi Gereken Tarihî Konular* başlığını taşımaktadır. 12 bölümlük bu yazı dizisi, Balıkesir Tarihi'ne dair önemli bir kaynaktır. Hasan Basri, 4 Nisan 1944 tarihli ve 3834 numaralı *Türk Dili* gazetesinde yayınlanan bu makale dizisinin ilk bölümünde, Hacı İlbey, Fazıl ve Ece Beyler, Karaoğlan, Evrenos Bey ve Zağanos Paşa gibi Balıkesir tarihinin önemli isimleri hakkında bilgiler vererek bu isimlerden Evrenos ve Zağanos Paşa hakkında ortaya atılan birtakım polemik konularına cevap vermektedir¹⁷⁴. Bu uzun makalesinin devamında Balıkesir Tarihi'nin ilmî bir şekilde çalışılması gerektiğini ifade eden Çantay, Balıkesir tarihi ile ilgilenecek gençlere bir yol haritası çizmektedir¹⁷⁵. Hasan Basri bu yazı dizisinin önemli bir bölümünü Millî Mücadele Dönemi Balıkesir Tarihi'ne ayırmıştır. Balıkesir'e iz bırakmış tarihî şahsiyetler hakkında da bilgi veren Hasan Basri, makalesinin son bölümünde Veli Şemsettin'i tanıtmaktadır. Çantay, burada Balıkesir Tarihi için önem taşıyan bu velinin türbesi etrafında yapılan birtakım halk uygulamalarını anlatarak Balıkesir folkloru hakkında değerli bilgiler vermektedir¹⁷⁶.

Hasan Basri'nin *Türk Dili* gazetesinde Balıkesir folkloru ile ilgili önemli bir kaynak niteliği taşıyan 3 bölümlük bir yazı serisi daha bulunmaktadır. Hasan Basri, *Yakın Tarihimizde Zekâ Oyunları* başlığı ile çıkan bu yazı dizisinde bugün büyük oranda yaşamayan Balıkesir yöresine ait yaren kültürünü tanıtarak bu meclislerde oynanan oyunlar hakkında detaylı bilgiler vermektedir¹⁷⁷.

Hasan Basri'nin yazılarını yayınladığı gazetelerden biri de Esat Adil Müstecaplıoğlu'nun sahibi ve idarecisi olduğu *Savaş* gazetesidir. 29 Ekim 1933

¹⁷² Hasan Basri Çantay, "Kaçaklık Devri", *Türk Dili*, nr.4078, 10 Aralık 1939.

¹⁷³ Hasan Basri Çantay, "Kaçaklık Devri", *Türk Dili*, nr. 4093, 27 Aralık 1939.

¹⁷⁴ Hasan Basri Çantay, "İşlenmesi Gereken Tarihî Konular", *Türk Dili*, nr.3834, 4 Nisan 1944.

¹⁷⁵ Hasan Basri Çantay, "İşlenmesi Gereken Tarihî Konular", *Türk Dili*, nr.3837, 7 Nisan 1944.

¹⁷⁶ Hasan Basri Çantay, "İşlenmesi Gereken Tarihî Konular", *Türk Dili*, nr.3971, 15 Eylül 1944.

¹⁷⁷ Hasan Basri Çantay, "Yakın Tarihimizde Zekâ Oyunları (1-2-3)", *Türk Dili*, nr. 3980-3982-3985, 30 Eylül-3-5 Ekim 1944.

tarihinde yayınlanmaya başlanan *Savaş*, *Balıkesir Vilayet Matbaası*'nda basılmış ve cumartesi hariç her gün yayınlanmıştır. Sosyalist ilkelere bağlı olarak yayın yapan gazetenin bir diğer önemli özelliği Esat Adil'in gazeteyi bir nevi edebiyat okulu haline getirerek bu konuda gençlere öncülük etmesidir. 23 Nisan 1935 tarihine kadar yayın hayatına devam eden gazetede, Hasan Basri'nin edebiyat ve hukuk alanında yazıları neşredilmiştir¹⁷⁸.

Savaş gazetesinin mevcut sayılarında, Hasan Basri Çantay'ın *Zekâ Demetleri* adıyla yaptığı tercüme, latife ve fıkraları başta olmak üzere, *Ticarî İkrar Hakkında* başlığı ile yayınlanmış 3 bölümlük polemik yazısına rastlanmıştır. Ayrıca bu gazetede Hasan Basri Bey, *Leylek-Kartal Muharebesi* başlıklı yazısıyla Balıkesir-Altınova'da yaşanmış bir olayı hikâyeleştirerek anlatmaktadır. Çantay yazısında bu olay üzerinden devrin insan ve toplum ilişkilerine ince göndermeler yapmaktadır¹⁷⁹.

Hasan Basri Çantay'ın *Savaş* gazetesinin 25 Temmuz, 5 ve 6 Ağustos 1934 tarihli sayılarında çıkan *Ticarî İkrar Hakkında* başlıklı hukukla ilgili polemik yazısı, önemli hukukî yaklaşımlar ortaya koymaktadır. Hasan Basri'nin, Avukat Emin Vedat Bey'le yaşadığı bu hukukî polemikte, *Ticarî İkrar* meselesi etrafınca incelenerek konu ile ilgili gelen sorulara cevap verilmiştir¹⁸⁰.

Araştırmalarımız neticesinde Mücteba Uğur'un *Hasan Basri Çantay* adlı eserinde Çantay'ın basılmamış eserleri arasında saydığı *Ticarî İkrar* adlı eserin¹⁸¹ *Savaş* gazetesinde yayınlanmış olan *Ticarî İkrar Hakkında* başlıklı 3 bölümlük polemik yazısı olduğu tespit edilmiştir.

Hasan Basri Çantay'ın *Balıkesir Postası* gazetesinde de pek çok yazı neşrettiği görülmektedir. Öyle ki Hasan Basri'nin kurulduğu ilk zamandan itibaren uzun yıllar yoğun yazı faaliyeti gösterdiği gazetelerin başında *Balıkesir Postası* gelmektedir. Özellikle Çantay'ın olgunluk dönemi yazılarının önemli bir kısmı bu gazetede neşredilmiştir. Hasan Basri, *Balıkesir Postası*'nda İslâmî ilimler, dil, edebiyat, Balıkesir Tarihi vs. ile ilgili pek çok yazıya imza atmıştır. Hasan Basri Bey'in eserleri bölümünde künyeleri ile birlikte yer verdiğimiz bu yazılar, önemli bir yekûn

¹⁷⁸ Yurdakök, s. 140-142-143.

¹⁷⁹ Hasan Basri Çantay, "Leylek-Kartal Muharebesi", *Savaş*, nr.217, 26 Temmuz 1934.

¹⁸⁰ Hasan Basri Çantay, "Ticarî İkrar Hakkında", *Savaş*, nr.216- 225- 226, 25 Temmuz, 5-6 Ağustos 1934.

¹⁸¹ Uğur, s.67.

tutmaktadır. Ayrıca 1946 seçimlerine Balıkesir bağımsız milletvekili adayı olarak katılan Hasan Basri Çantay'ın bu döneme ait mektup, polemik vb. siyasî içerikli yazılarının çoğunu *Balıkesir Postası*'nda neşrettiği görülür.

1 Ocak 1943 tarihinde Selahattin Baskan, Hakkı Şekercioğlu ve Münir Yenal tarafından kurulan *Balıkesir Postası*, 12 Ekim 1963 tarihine kadar yayın hayatını sürdürmüştür. İlk kurulduğu dönemde CHP yanlısı bir yayın politikası izleyen gazete, 1946 tarihinden itibaren Demokrat Parti'nin bir yayın organı gibi faaliyet göstermiştir. Çantay'ın yoğun yazı faaliyeti içinde bulunduğu 1940'lı yıllarda *Balıkesir Postası*'nın sahibi Selahattin Baskan, Neşriyat Müdürü ise Sıtkı Yırcalı'dır. O dönemde *Türk Pazarı Basımevi*'nde basılan gazete, pazar günleri hariç haftanın her günü çıkan siyasî halk gazetesi hüviyetindedir¹⁸².

Hasan Basri'nin yazılarını neşrettiği Balıkesir gazetelerinin sonuncusu *Balıkesir Adalet*'tir. 3 Ağustos 1962 tarihinde kurulan gazete, 8 Nisan 1967 tarihine kadar yayın hayatını sürdürmüştür. Çantay, 1962-1964 tarihleri arası kaleme aldığı; dinî, edebî, sosyal içerikli yazılarının önemli kısmını bu gazetede neşredilmiştir. Hasan Basri'nin *Balıkesir Adalet* gazetesinde ilk olarak yayınlanan yazısı *Emanetlerin Ehline Tevdii* başlıklı makalesidir¹⁸³. Çantay'ın *Balıkesir Adalet* gazetesindeki diğer yazıları; *Dinî Konular* üst başlığı ile ele aldığı birtakım dinî meseleler, mealler ve diğer ahlâkî bahislerle ilgilidir. Ayrıca Çantay, *Balıkesir Adalet* gazetesinde, *Zekâ Demetleri* isimli kitabının bir kısmını yazı dizisi şeklinde yayınlanmıştır. Bu yazıların yanında Çantay'ın *İzmir Yolculuğundan Kısa İntibalar* başlıklı iki bölümlük gezi yazısı da yine aynı gazetede neşredilen kısa yazılarıdır¹⁸⁴.

Hasan Basri Çantay'ın gazeteler dışında ulusal ve yerel düzlemde yayın yapan çeşitli dergilerde de yazı ve şiirleri vardır. Çantay, Balıkesir'de yayınlanan *Irmak*, *Çağlayan*, *Gençler Yolu*, *Kaynak* gibi dergiler yanında İstanbul ve Ankara'da neşredilen *Sırât-ı Müstakîm*, *Sebiürreşat*, *İslâm*, *İslâm'ın Nuru*, *Tanrıdağ* gibi yayın organlarında dinî, ilmî, fikrî içerikli yazı ve şiirler neşretmiştir.

Hasan Basri Bey'in, yalnızca Balıkesir için değil, Türk Edebiyatı'nda dergicilik faaliyeti açısından da değer taşıyan ve 15 Kasım 1925 tarihinde

¹⁸² Abdullah Yurdakök, *Balıkesir Basın Tarihi*, Balıkesir: byy. , s.151-162.

¹⁸³ Hasan Basri Çantay, "Emanetlerin Ehline Tevdii", *Balıkesir Adalet*, nr.32, 8 Eylül 1962.

¹⁸⁴ Hasan Basri Çantay, "İzmir Yolculuğundan Kısa İntibalar", *Balıkesir Adalet*, nr.106-107, 6-7 Aralık 1962.

yayınlanmaya başlanan *Irmak* dergisinde birkaç tane yazısı bulunmaktadır. Bu yazılardan ilki, *Bir Hatıra* adını taşımaktadır. Bu yazıda Hasan Basri'nin Balıkesir'in işgal dönemine ait kısa bir hatırası anlatılmaktadır¹⁸⁵. Hasan Basri'nin *Irmak*'ta yayınlanan yazılardan biri de *Hikmet Çiçekleri*'dir. Bu yazıda farklı kaynaklardan yapılmış tercüme sözler yer almaktadır¹⁸⁶. Ayrıca Çantay, 1939 yılında yayınlanan *Ülkü Edebiyatı* adlı eserinde *Irmak* dergisine gönderdiği yazılarından ve bazı mektuplarından söz etmektedir. *Ülkü Edebiyatı*'nda Ruhi Naci, Esat Adil gibi isimlerin kendisine *Irmak* nüshalarını gönderdiklerini ifade eden Çantay, bu mektuplarda *Irmak* dergisi ile ilgili düşünce ve eleştirilerini dile getirdiğini belirtmektedir¹⁸⁷.

Irmak dergisinden sonra *Gençler Yolu* dergisi de yazarın eserlerini neşrettiği dergiler arasındadır. Eğitimci Eminittin Çeliköz'ün sahibi olduğu ve 28 Şubat 1929 tarihinde yayın hayatına başlayan dergi, döneminde başta eğitim olmak üzere kültür, sanat, edebiyat, tarih gibi sahalarda önemli yazılara sütunlarında yer vermiştir. Hasan Basri'nin *Gençler Yolu* dergisinde 30 Kasım 1929 tarihli 19. sayısında *Gamsız Köse ile Deli Turgut* adında bir piyesi neşredilmiştir. Ayrıca derginin bu sayısında yer alan bir habere göre Hasan Basri'nin çocuk temsillerinden oluşan *Mektepli Yavrularıma* adlı kitabının ikincisinin yayınlanacağı bildirilmektedir¹⁸⁸.

Hasan Basri'nin *Gençler Yolu* dergisinde 31 Ocak 1932 tarihinde *Mesel Oyunu* adlı tek perdelik bir çocuk piyesi daha yayınlanmıştır¹⁸⁹. Bu piyes Çantay'ın *Mektepli Yavrularıma* adlı eserinde de yer almaktadır. Yine *Gençler Yolu* dergisinde Hasan Basri'nin *Fıkralar, Latifeler* başlığı altında tercümeleri de bulunmaktadır¹⁹⁰.

Gençler Yolu dergisinin 15 Haziran 1931 tarihli 53 sayılı nüshasında Hasan Basri'nin *Vefa çekildi zeminden semâ semâ diyerek* mısraıyla başlayan naziresi neşredilmiştir. Abdülaziz Mecdî Efendi'nin bir gazeline nazire olan bu şiirden önce Çantay'ın *Gençler Yolu* dergisindeki yazı faaliyeti hakkında şöyle bir not bulunmaktadır:

¹⁸⁵ Hasan Basri, "Bir Hatıra", *Irmak*, nr. 3, 1928.

¹⁸⁶ Hasan Basri, "Hikmet Çiçekleri", *Irmak*, nr.14, 1928.

¹⁸⁷ Hasan Basri Çantay, *Ülkü Edebiyatı*, Balıkesir: Türk Pazarı Basımevi, 1939, s.31-33.

¹⁸⁸ *Gençler Yolu*, C:1, nr.19, 30 Kasım 1929.

¹⁸⁹ Hasan Basri, "Mesel Oyunu", *Gençler Yolu*, nr.66, 31Ocak1931.

¹⁹⁰ Hasan Basri, "Nazire", *Gençler Yolu*, C:4, nr.74, 1932.

Çantayzâde Hasan Basri Bey'in zaman zaman aruz ve hece vezinleriyle çok kıymetli şiirler yazdığını okuyucularımız bilirler. Bir vakit "Gençler Yolu"muzda edebî intikâdât ile Türk harsiyât ve halkiyâtına ve mevzular namı altında yazıcılara senelerce sermaye teşkil edecek yakası açılmadık mevzulara dair üstadane parçalar intişar ettiği halde rahatsızlığı yüzünden bu himmetlerine fasıla vermiş olan ve bundan sonra da yazılarını diriğ etmeyeceğine söz veren üstadın evvelce yazıp intişar etmemiş bir şiirini elde ettiğimiz için derc ediyoruz¹⁹¹.

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere Hasan Basri'nin *Gençler Yolu* dergisinde tenkitleri, kültür ve folklor yazıları da neşredilmiştir. Çantay'ın bu yazılarının derginin mevcut olmayan nüshalarında yer alması ihtimal dâhilindedir.

Hasan Basri Çantay'ın, Balıkesir'de uzun süre yayınlanan ve şehrin kültür ve sanat hayatına büyük bir canlılık getiren *Kaynak Dergisi*'nde de şiir ve yazıları bulunmaktadır. *Balıkesir Halkevi* tarafından aylık olarak çıkarılan *Kaynak*, ilk olarak 19 Şubat 1933 tarihinde yayınlanmaya başlanmıştır. Esat Adil Müstecaplıoğlu tarafından kurulan *Kaynak* dergisi yalnızca Balıkesir'de değil, ulusal düzeyde de edebiyat, tarih, folklor gibi sosyal ve kültürel alanlardaki önemli yazılarıyla dikkat çekmiştir. *Kaynak*, Balıkesir'in önde gelen fikir ve sanat adamlarının yanısıra genç yeteneklere de sayfalarında yer vermiştir¹⁹². *Kaynak* dergisinin çıkışını haber veren *Türk Dili* gazetesi, *Kaynak* dergisinin *Çağlayan* ve *Irmak* dergilerinden sonra Balıkesir'in dört senelik edebî boşluğunu doldurduğunu ve bu dergilerin çok üstünde bir yayın başarısı elde ettiğini bildirmektedir¹⁹³.

Hasan Basri Bey'in *Kaynak* dergisinde yayınlanan yazılarından biri *Büyük Türk Âlimi Molla Fenârî, Hayatı ve Eserleri* adlı incelemesidir. Bu makalede Molla Fenârî'nin biyografisi verilerek onun Türk ilim tarihindeki yeri ifade edilmiştir¹⁹⁴. Ayrıca yazarın *Kaynak* dergisinde *Eski Balıkesir Vali ve Mutasarrıfları* başlıklı kısa bir inceleme yazısı mevcuttur. Bu yazıda Balıkesir vali ve mutasarrıflarının isimleri, tayin ve ayrılış tarihleri kronolojik olarak verilmektedir. Yazının baş tarafında

¹⁹¹ *Gençler Yolu*, nr.53, 15 Haziran 1931.

¹⁹² Yurdakök, s.290-291.

¹⁹³ *Türk Dili*, nr.2052, 27 Şubat 1927.

¹⁹⁴ Hasan Basri Çantay, "Büyük Türk Âlimi Molla Fenârî, Hayatı ve Eserleri", *Kaynak*, C:12, nr.155-156, 1946, s.2-5.

Çantay'ın neşrettiği *Karesi Takvimi* ve diğer özel notlarından alınan bilgilerle bu listenin oluşturulduğu belirtilmektedir¹⁹⁵.

Hasan Basri Çantay'ın *Kaynak*'ta ayrıca *Kıt'a* ve *Serçe* adlı iki manzumesi bulunmaktadır. Aşağıya aldığımız *Kıt'a* Balıkesir'in kurtuluşu için yazılmıştır¹⁹⁶.

Kurtuluş dendi mi pürşâ'saa tarihimizin,

Yedi iklimi tutan sıyti, muazzam ve güzîn,

Kahramanlıkları ölgün birer efsane gelir.

Kurtuluş cengi huzurunda cihanlar eğilir.

Hasan Basri'nin *Kaynak* dergisinde çıkan *Serçe* adlı şiiri ise uzun bir manzum hikâyedir. Çantay, bu manzumeyi Üstâd ve Şair Kuşadalı Ali Bey'e ithaf etmiştir¹⁹⁷.

Hasan Basri Çantay'ın Balıkesir dışında yayınlanan siyasî, dinî ve kültürel mahiyette yayın yapan ve dönemin önde gelen âlim, şair, akademisyenlerinin yazı neşrettiği dergilerde de yazı ve şiirleri bulunmaktadır. Bu dergilerin başında *Sebilürreşat* ve *Sırat-ı Müstakîm* dergileri gelmektedir. Sahibi ve Sorumlu Müdürü H. Eşref Edip Fergan'ın olduğu ve başyazarlığını Mehmet Akif Ersoy'un yaptığı *Sebilürreşat*'ta dönemin ilim, din, edebiyat, tarih, felsefe, gibi sahalarda isim yapmış şair ve akademisyenleri önemli yazılara imza atmış, bu yazılarla Türk kültür ve fikir hayatına yön vermişlerdir. Bu isimlerden bazıları: Mehmet Akif, Manastırlı İsmail Hakkı, Bereketzâde İsmail Hakkı, Kamil Miras, Ebu'ûla Mardin, Ferit Kam, Elmalılı Mehmet Hamdi Yazır, Mahmut Esat, Mehmet Ali Aynî, Ahmet Hamdi Aksekili, Mehmet Tahir Bursalı, Tahirü'l-Mevlevî, Abdürreşit İbrahim, Ağaoğlu Ahmet, Yusuf Akçura gibi isimlerdir. Hasan Basri'de derginin *Sırat-ı Müstakîm* ve *Sebilürreşat* adı altında çıkan dönemlerinde dinî, tarihî, felsefî ve sosyal içerikli makaleler yayınlamıştır. Ayrıca bu dergilerde Hasan Basri'nin şiirleri de mevcuttur.

Hasan Basri Mehmet Akif'le ilk olarak İstanbul'da *Sebilürreşat*'ın idarehanesinde tanışmışlardır. Bu tanışma aynı zamanda yıllarca süren Hasan Basri-Mehmet Akif dostluğunun temelini de oluşturur. Mücteba Uğur'un da ifade ettiği gibi

¹⁹⁵ Hasan Basri Çantay, "Eski Balıkesir Vali ve Mutasarrıfları", *Kaynak*, nr.158- 159, Mart- Nisan 1946.

¹⁹⁶ Hasan Basri Çantay, "Kıta", *Kaynak*, C:3, nr.56, 1946, s.2-5.

¹⁹⁷ Hasan Basri Çantay, "Serçe", *Kaynak*, C:13, nr.152-153-154, 1945, s.13-14.

Mehmet Akif'in o dönemde Balkan Savaşları, 1. Dünya Savaşı gibi savaşlar dolayısıyla yazdığı şiirlerde memleketin derinlerini dile getiren toplumun problemleri anlatan şiirleri, Balıkesir'de gazetecilik yapan Hasan Basri'yi oldukça etkilemiştir¹⁹⁸. Hasan Basri edebî, siyasî, fikrî ve şahsî yönden Mehmet Akif'i üstat olarak görmüş, hayatının sonuna kadar Akif'le aynı çizgide yürümüşlerdir.

Hasan Basri'nin *Sırât-ı Müstakîm* ve *Sebilürreşat*'taki yazı faaliyetlerine dönecek olursak bu dergilerde müellifin yıllarca yazılarını neşrettiği görülür. Hasan Basri'nin *Sırât-ı Müstakîm*'deki ilk yazısı bir *Bir Hadis-i Şerif* başlıklı hadis incelemesidir¹⁹⁹. Bu yazının ardından aynı dergide Basri Bey'in *İnkisâr-ı Hayâl* adında bir şiiri yayınlanmıştır. *Sevgili İzmir'in işgali Münasebetiyle* ifadesiyle yayınlanan, *Diyorduk: Zulm ü vahşet kalktı, bir başka cihan geldi! Onu tedvir eden Vilson gibi kutb-ı zaman geldi* mısralarıyla başlayan bu şiir, H. 9 Cemzîyelahir 1339 tarihlidir²⁰⁰. Bu şiirin ardından Hasan Basri'nin *Sırât-ı Müstakîm*'de *İrşad Meselesi* başlıklı makalesi çıkmıştır²⁰¹. Hasan Basri'nin bu dergideki son yazısı ise *Meçhul Vatanperverlerden Balyalı Mustafa Çavuş* adını taşımaktadır. Makalede, Balıkesir Kuvâ-yı Milliyesi'nin önemli isimlerinden ve Hasan Basri'nin yakın dostlarından Balyalı Mustafa Çavuş'un şahsiyeti, kahramanlıkları ve ona dair hatıralar anlatılmıştır²⁰².

Hasan Basri Çantay'ın yazı hayatında *Sebilürreşat* dergisinin çok önemli bir yeri vardır. Zira yazarın en fazla yazı neşrettiği mecmua *Sebilürreşat*'tır. Yayın hayatına *Sırât-ı Müstakîm* olarak başlayan, 1948 yılından itibaren de *Sebilürreşat* olarak çıkan dergide Hasan Basri Bey'in başta İslâm bilimleri ile ilgili olmak üzere tarihî, sosyal, felsefî içerikli ses getiren yazılara imza attığı görülür. Çantay, 1948-1960 yılları arasında *Sebilürreşat*'ta 116 yazı neşretmiştir. Bu yazıların 55'i hadis meali, 14 tanesi tefsir-i şeriftir. Diğer yazıları ise dil, eğitim, dinî ve sosyal meseleler ile biyografi ve tenkit içerikli yazılardır.

Çantay, Dr. Rıza Nur'un yayınladığı dönemin Türkçü dergilerinden *Tanrıdağ* dergisinde de şiirler neşretmiştir. Derginin ideolojisine uygun şiirler yayınlayan

¹⁹⁸ Uğur, s.20.

¹⁹⁹ Hasan Basri, "Bir Hadis-i Şerif", *Sırât-ı Müstakîm*, C:14, nr.355, 1916, s.130- 131.

²⁰⁰ Hasan Basri, "İnkisâr-ı Hayâl", *Sırât-ı Müstakîm*, C:18, nr.468, 17 Şubat 1337/17 Şubat 1921, s.307.

²⁰¹ Hasan Basri, "İrşad Meselesi", *Sırât-ı Müstakîm*, C:20, nr.509, 1921, s.171- 172.

²⁰² Hasan Basri, "Meçhul Vatanperverlerden Balyalı Mustafa Çavuş", *Sırât-ı Müstakîm*, C:19, nr.477, 1921, s.85-87.

Çantay'ın *Tanrıdağ*'da *Âvâmfirîb*, *Sarmaşık* gibi manzumeleri yer almıştır. Bu şiirler, zaman zaman çeşitli gazete ve mecmualarda yayınlandığı gibi Çantay'ın şiir kitabında da mevcuttur.

Hasan Basri Çantay'ın Ankara'da neşredilen ve dönemin özellikle İlahiyat akademisyenlerinin sıklıkla yazılarını neşrettikleri *İslâm* dergisinde de yazıları mevcuttur. Siyaset, ilim, din, fikir ve sanat mecmuası olan *İslâm* dergisinin sahibi ve yazı işleri müdürü Salih Özcan'dır. *Örnek Matbaası*'ndan aylık olarak çıkan derginin ilk çıkış tarihi 27 Nisan 1956'dır. *İslâm* dergisinin yazar kadrosunda *din bilgini ve muharrir* sıfatıyla Hasan Basri'nin yanında Ali Fuat Başgil, Müjgan Cumbur, İsmail Hami Danişmend, Nurettin Topçu, Fuat Sezgin, Halide Nusret Zorlutuna gibi isimler bulunmaktadır. Derginin İngiltere, Almanya, Pakistan gibi ülkelerde muhabirleri de bulunmaktadır²⁰³. Hasan Basri Çantay, *İslâm* dergisinde 1956 ile 1963 yılları arasında çoğunluğu Kur'an meâlî ve tefsiri olmak üzere, ahlâkî, sosyal ve tenkit sahalarda makaleler yayımlamıştır. Çantay'ın *İslâm* mecmuasında toplam 37 yazısı bulunmaktadır.

Hasan Basri Çantay'ın İstanbul kaynaklı *İslâm'ın Nuru* dergisinde de yazıları mevcuttur. Hasan Basri Bey bu dergide 1952 ve 1953 yılları arasında yazı neşretmiştir. Çantay'ın çoğunluğu Kur'an meali ve hadis tercümeleri olan bu yazılarından başka çeşitli konularda kaleme aldığı dinî ve sosyal içerikli yazıları da derginin sayfalarında yer almaktadır. Çantay'ın bu tarihlerde tamamladığı ve neşrettiği *Kur'an-ı Hakîm ve Meal-i Kerîm* adlı tercümesinin *Önsöz* bölümü de *İslâm'ın Nuru* mecmuasında yayınlamıştır²⁰⁴.

Hasan Basri Çantay'ın uzun süren yazı ve edebiyat hayatı boyunca çeşitli imza ve takma isimler kullandığı görülür. Hasan Basri'nin şiir ve nesirlerinde kullandığı takma isim ve imzalar şöyledir: *Hasan Basri*, *H. Basri*, *H.B. Çantay*, *H.B.*, *H.*, *Çantayoğlu*, *Sîretî*, *Kulak Misafiri*, *Kelimeci*, *Sebâtî*, *Nasûhî Dede*, *Pîr-i Fânî*, *Kalender*, *Mü'min*, *Muvahhit*, *Basri*, *Hüznî*, *Serserî*, *Hasaneyn* ve *Âşık Hasan*'dir.

Sonuç olarak Hasan Basri'nin yazı hayatının başlangıcı 1902-1903 sıraları olduğu düşünülürse, Çantay, hayatının sonuna kadar yaklaşık 62 yıl Türk ilim, basın,

²⁰³ *İslâm*, C:1, nr.1, Nisan 1956.

²⁰⁴ Hasan Basri Çantay, "Kur'an-ı Hakîm ve Me'âl-i Kerîm (Önsöz)", *İslâm'ın Nuru*, nr.16, Ağustos 1952.

siyaset, tarih ve edebiyat sahasına hizmet etmiş, İslâm âlimi, gazeteci, şair ve yazardır. Çantay'ın yazı hayatına bir bütün olarak bakıldığında kendisinin Osmanlı ilim geleneğinin son temsilcilerinden Cumhuriyet döneminin de öncü âlimlerinden olduğu anlaşılmaktadır. Bu tanımlamalar Hasan Basri Çantay'ın yalnız bir İslam âlimi olması hasebiyle değil, gazetecilik, dil ve edebiyat, tenkit, tarih ve ilgilendiği diğer sahaların tümü için geçerlidir. Hasan Basri Bey'in ilim adamlığı ve gazeteciliği onun en belirgin iki vasfıdır. Onun dışında kalan yönleri ve ilgileri bu iki vasfının daima ardında yer almaktadır.

Üçüncü Bölüm

HASAN BASRİ ÇANTAY'IN EDEBÎ ESERLERİ

Hasan Basri Çantay'ın edebî kişiliğinden ziyade din âlimliği, gazeteciliği, eğitimciliği ve kanaat önderliği yönleri bilinmektedir. Çantay'ın bu yönlerinden başka pek bilinmeyen bir tarafı da şairliğidir. Oğlu Mürşit Çantay'ın belirttiği gibi, Hasan Basri Çantay'ın şairlik yönü gözardı edilmiştir. Zaten Basri Bey, şairliğine inanmadığını çeşitli vesilelerle söylemektedir²⁰⁵. Bununla beraber, Hasan Basri, yazı hayatı boyunca hiç de azımsanamayacak sayıda şiirler yazmıştır. Çantay'ın çeşitli gazete ve dergilerde çıkan ve daha sonra büyük bir kısmının kitap olarak neşredildiği şiirlerine bakıldığında onun bir Meşrutiyet ve Cumhuriyet devri şairi olduğu açıkça görülür. Tespit edilebildiği kadarıyla Çantay, 1903 sıralarından hayatının sonuna kadar, edebiyatla, özellikle şiirle ilgilenmiştir. Çalışmamızın, müellifin yazı hayatını ele aldığımız bölümünde belirtildiği gibi, Mutasarrıf Ömer Ali Bey'e yazdığı tam tarihli tâmiyenin Çantay'ın ilk şiiri olduğu bilinmektedir. Fakat söz konusu tâmiyeye herhangi bir kaynakta rastlamak mümkün olmamıştır. Çantay'ın tespit edilebilen en eski tarihli şiiri ise Mutasarrıf Mehmet Ali Aynî Bey'in naziresine yazdığı naziredir. Bu nazirenin yazılış tarihinin 5 Ağustos 1907, yani II. Meşrutiyet'in ilanından bir yıl önce düşünülürse Çantay'ın şiir hayatının başlangıcının aşağı yukarı II. Meşrutiyet Döneminin ilk yılları olduğu görülür.

Çantay bu dönemde bir yandan hece vezinli şiirler yazarken bir yandan da yeni bir muhteva anlayışı ile gazel türünde manzumeler yazmıştır. Hasan Basri Çantay'ın şiirlerinin önemli bir kısmı Cumhuriyet Dönemi'nde yazılmıştır. Cumhuriyet Dönemi'nin özellikle ilk 10 yılında oldukça etkili olan Millî Edebiyat Cereyanı'nın etkisi, Çantay'ın şiirlerinde açıkça görülmektedir. Çantay, bu anlayışı edebî hayatı boyunca devam ettirmiştir. Bununla birlikte Çantay; gazel, kıta, manzum tarih gibi eski edebiyatımızın en belirgin tür ve şekillerini de kullanmıştır.

Şiirlerinin dışında, Hasan Basri, edebiyatla ilgili kabul edilebilecek başka yazılar da yayımlamıştır. Bunlar genel olarak hatıra, edebiyat tarihi, edebiyat teorisi, edebiyat eleştirisi vb. çalışmalardır. Yazar aynı zamanda edebî nitelikli tercüme de

²⁰⁵ Hasan Basri Çantay, *Babamın Şiirleri (Haz. Mürşit Çantay)*, İstanbul: Ahmet Sait Matbaası, 1964, s.3.

yapmıştır. Bununla birlikte roman ve hikâye türünde eser yayımlamadığını bilinen yazarın tiyatro türünde eserleri de mevcuttur. Hasan Basri'nin ayrıca *Zekâ Demetleri* adlı tercüme fıkralardan oluşan bir eseri daha bulunmaktadır. Bu eserler çalışmamızın ilgili bölümlerinde incelenmiştir. Aşağıda ilk olarak Hasan Basri'nin şiirleri ele alınmış, ardından diğer edebî eserleri analiz edilmiştir.

3.1. Şiirleri

Daha önce de belirtildiği gibi Hasan Basri Çantay üzerine yapılan çalışmalar daha çok onun biyografisi ve İslâmî ilimlere dair eserleri üzerinedir. Buna karşılık bu çok yönlü yazarın, şairlik yönü göz ardı edilmiştir. Bu nedenle Hasan Basri Çantay'ın şiirlerinin ve şairlik yönünün ortaya konulması çalışmamızın temel hedeflerindedir. II. Meşrutiyet, Cumhuriyet dönemlerinde hiç de azımsanmayacak sayıdaki şiirleriyle edebî faaliyet göstermiş Çantay'ın, şiirlerinin ve şairliğinin Türk Edebiyatı'ndaki yerinin tespiti, edebiyat tarihimiz açısından da bir ihtiyaçtır.

Çantay, ilk edebî faaliyetine, bir yandan klasik Türk şiirinin etkinliğini sürdürdüğü, öte yandan modern Türk şiirinin artık edebiyatımızda yerini sağlamlaştırdığı Meşrutiyet devrinde başlar. Bilindiği gibi, II. Meşrutiyeti takip eden yıllar, millî romantik duyuş tarzının edebiyatımızda belirgin bir şekilde ortaya çıktığı bir dönemdir. Bu dönem aynı zamanda *Millî Edebiyat Dönemi* olarak kabul edilmektedir. Çantay'ın şiirini de yazdığı ve yayımladığı *Millî Edebiyat Dönemi* hakkında Şerif Aktaş şu bilgileri vermektedir:

Bu dönemde geçmişi bütünüyle değerlendirebilen insanlar, millî devletlerin teşekkülünde vazgeçilmez unsurlar olan sosyal müesseselerin ve sanat meselelerinin yeniden şekillenmesine hizmet etmişlerdir. Bu insanların hâkim vasfı; dil, kültür, sanat ve edebiyatta, millete vücut veren değerleri, yığın halindeki malzeme içinden, beyin-kalp diyalogu kurarak seçmeleri ve onları zamanın şartlarına göre yorumlayarak işlemeleri ve tartışmalarıdır²⁰⁶.

Hasan Basri Bey'in artık şiir yazmaya iyiden iyiye ısındığı 1911 sonrasında, Türk Edebiyatı'nda Ziya Gökalp'in kişiliği ve düşünceleri etrafında toplanarak yeni bir şiir hareketinin ortaya çıktığı görülür. *Türkçü Şiir* olarak da adlandırılan bu harekette yalnız hece vezni ve sade Türkçe değil; tema, yapı ve imgede de milli

²⁰⁶ Şerif Aktaş, *Millî Edebiyat (1911-1923), Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. , C:3, 2007, s.185.

romantik duyuş tarzı kendini gösterir²⁰⁷. Bu dönemde millî romantizm yanında millî realizm de işlerlik kazanır. Milleti içinde bulunduğu cehalet, yoksulluk, gurbet, hastalık ve milleti trajik sonlara iten öteki unsurlar da şiirin konusu olur²⁰⁸.

II. Meşrutiyet Dönemi'nde yalnızca *Millî Edebiyat* ya da *Türkçülük Akımı* etrafında şiir yazan şairler değil, *Servet-i Fünûncular*, *İslamcılar*, *Mistik Akım*, *Fecr-i Âti* gibi şiir akımlarının yanısıra, Yahya Kemal gibi kendi çizgisinde şiir faaliyeti gösteren şairler de bulunmaktadır²⁰⁹

Hasan Basri Çantay'ın yoğun gazetecilik faaliyeti gerçekleştirdiği Millî Mücadele Dönemi'nde dönemin ruhunu yansıtan coşkulu şiirler kaleme aldığı görülür. Zaman zaman eski dil ve aruz vezni kullansa da Çantay, bu dönem şiirlerinde *Türkçülük* fikrini belirgin bir şekilde işler.

Hasan Basri Çantay'ın şiir faaliyetinin önemli bir kısmı ise Mütareke ve Cumhuriyet dönemlerine rastlar. Bu dönemde Çantay üzerindeki Akif etkisi, iyice belirginleşir. Özellikle Hasan Basri Bey, Ankara'daki mebusluk günlerinde Akif'ten edebiyat okur, onun şiir yazma ve tercüme tekniklerini yakından görme imkânı bulur.

Hasan Basri Bey'in *Millî Edebiyat* olarak adlandırılan dönem şairlerinden olduğu açıktır. Ancak Akif için farklı sınıflandırmalar mevcuttur. Kimi araştırmacılar Akif'i, II. Meşrutiyet Devrinin şiir akımlarından *İslamcılar* grubu içinde değerlendirirken²¹⁰ kimileri de *Millî Edebiyat'a vücut veren husus vezin, terkipsiz dil değil, bizi biz yapan değerler bütünü hissetmek ve bunları edebî eserlerde işlemektir. Öyleyse Mehmet Akif, pek tabii olarak Millî Edebiyat bütünü içinde ele alınmalı ve özellikle belirtilmelidir* ifadeleri ile onun Çantay ile aynı çizgide olduğunu doğrulamaktadır²¹¹.

Hasan Basri de Mehmet Akif gibi bir idealisttir. O, sanatı da dâhil, ele aldığı hiçbir meseleye ferdî olarak bakmamıştır. O da üstadı Akif gibi, İslâm'ın hayatın her sahasına hâkim olmasını ister ve İslâm dünyasının bir parçası olduğumuzun

²⁰⁷ Aktaş, s.190-191.

²⁰⁸ Ali İhsan Kolcu, *Cumhuriyet Edebiyatı I*, Erzurum: Salkım Söğüt Yayınevi, 2009, s.14.

²⁰⁹ İnci Enginün, *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)*, İstanbul: Dergâh Yay., s. 574.

²¹⁰ Enginün, s. 574.

²¹¹ Aktaş, s.203.

bilincindedir. Fakat Hasan Basri'yi Akif'ten ayıran en belirgin fikrî farklılık onun İslâmî hassasiyetlerle birlikte özellikle şiirlerinde açık şekilde görülen Türkçülüğüdür.

Yukardaki hususlar ile birlikte Akif'in şiirlerinde yer verdiği *sosyal yara ve hastalıklar, hürriyet, sosyal adalet, Osmanlı ve İslam dünyasının meseleleri, ahlâkî çöküş ve cehalet, vahdetin parçalanması, savaşların doğurduğu yıkım ve acılar*²¹² Hasan Basri'nin şiirinde de aynı bakış açısıyla bir şekilde işlenmiştir.

Hasan Basri Çantay, kalemını milletinin huzura kavuşması için kullanmış, millî romantik bir şahsiyettir. Aktaş'ın Akif için kullandığı ifadelerle Çantay'ın Akif gibi sanatı başta olmak üzere *bütün eserleri ve hayatı toplum karşısındaki mesuliyet duygusu ve gerçek bir samimiyet* etrafında şekillenmiştir. Akif'in edebiyatın toplumun ahlâkına hizmet ettiği ölçüde değerli olduğu görüşü Hasan Basri'de de vardır. Hatta bu iki şair bu yönleriyle Namık Kemal çizgisinin birer devamıdır.

Hasan Basri Çantay kendi şiiri üzerindeki Akif etkisini, *Akifnâme* adlı eserinde pek çok kez dile getirmektedir. Çoğu zaman Akif'e *ustad* diye hitap eden Çantay, Mehmet Akif'in şiir yazma tekniklerini yakından gözlemlediğini söylemektedir²¹³. Hasan Basri Bey'in Mehmet Akif'ten ne kadar etkilendiğini *Mehmet Akif Lisani'ndan* adlı kısa şiirinde açıkça görmek mümkündür. Bu şiirinde Çantay, Akif aleyhtarlarına Akif'in diliyle cevap vermektedir:

*Ölünün kabrini nebbâşâne,
Soyarak, na'sını tâ beyne kadar
Ekleden, zevkini leşlerde bulan
Hani, yamyam gibi bir andık var;
Çöktü kabrimde musibet akşam,
Ki çelik kal'ada bir rahne arar.
O çelik kal'a, o tesis-i Huda
Vurulan başları bin parça eder,*

²¹² Fazıl Gökçek, *Mehmet Akif'in Şiir Dünyası*, İstanbul: Dergâh Yay. , 2005.

²¹³ Çantay, *Babamın Şiirleri*, s.58.

*Çekil ey "tek dişi kalmış canavar!"*²¹⁴

Hasan Basri Çantay, memleketçi edebiyat dediğimiz şiir anlayışına bağlılığını sanat hayatının sonuna kadar devam ettirmiştir. 1930'lu yıllardan itibaren edebiyat gündemine gelen toplumcu-gerçekçi edebiyatın ya da *Birinci ve İkinci Yeni* şiir akımlarının edebî yönelimlerini onun şiirinde görmek mümkün değildir. Zaten kendisi bu edebî yönelimlerin alt yapısındaki fikrî yaklaşımlara karşıdır.

Hasan Basri Çantay, Batı tesirinde gelişen Türk Edebiyatı'nın tür, şekil, muhteva, dil ve üslup özelliklerini kullanmış ve fikrî olarak bu dönemin kaynaklarından beslenmiş olmakla birlikte doğu kültür ve edebiyatının birikimlerinden de faydalanan bir şairdir. Dolayısıyla bu kültürün değerler dünyasından vazgeçilmesine tepkilidir.

Diğer şair ve yazarlar için de geçerli olduğu üzere Çantay'ın Türk Edebiyatı'ndaki yerini belirlemek için sanatının estetik kaynaklarını belirlemek gerekir. Mustafa Özsarı, *Şeyh Vasfi* adlı kitabının giriş bölümünde, Türk Edebiyatı'nda edebiyatın yarar yönünün ağır bastığı Şinasi- Namık Kemal- Ziya Paşa geleneğini Avrupa Aydınlanma Çağı rasyonalizmine dayandığını ifade etmektedir²¹⁵. Hasan Basri Çantay da bu çizgiyi devam ettiren şairler arasındadır. Daha açık ifadeyle Hasan Basri, sanatı toplum yararı için kullanma eğilimindedir ve başta şiir olmak üzere sanatla, belirli kavramların nakledilmesi ilkesini temel prensip olarak benimsemiştir. Onun ele aldığı temel kavramlar aynı zamanda Meşrutiyet Dönemi Türk toplumunun belli başlı meselelerini oluşturmaktadır. Dolayısıyla Hasan Basri, şiir yoluyla toplumu yönlendirme ve eğitme ilkesini benimseyen bir anlayışa mensuptur. Bütün bunlar Hasan Basri'nin Namık Kemâl-Şinasi-Ziya Paşa geleneğinin bir devamı olduğu düşüncesini doğrulamaktadır.

Hasan Basri Çantay'ın şiirleri, yayınlandığı dönemde oldukça ilgi görmüştür. Ancak Hasan Basri Bey hayatının son dönemlerine kadar bu şiirlerini kitaplaştırmamıştır. Çantay'ın vefat ettiği 1964 senesinde, Mürşit Çantay tarafından yayımlanan *Babamın Şiirleri* onun tek şiir kitabıdır. Bu kitap *Ahmet Said Matbaası*'ndan İstanbul'da yayınlanmıştır. Bu kitabın önsözünde Mürşit Çantay,

²¹⁴ Çantay, *Babamın Şiirleri*, s.52.

²¹⁵ Mustafa Özsarı, *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Yaşamış Bir Neo- Klasik: Şeyh Vasfi*, Ankara: Altınpost Yay. , 2013, s.17.

kitabın hazırlık aşamasında kitapta yer alan şiirlerin Hasan Basri Çantay ile birlikte seçtiklerini ifade etmektedir²¹⁶.

Hasan Basri Çantay'ın yayınlanan tek şiir kitabında 58 manzume vardır. Bunların dışında Hasan Basri'nin en eski tarihli şiirini yazdığı 1907'den 1964 yılına kadarki 57 yıllık edebî hayatı boyunca çeşitli gazete ve mecmualarda yayınlanan şiirleri bulunmaktadır. Çantay'ın *Yıldırım*, *Nasihât ve Balıkesir* gazetelerindeki şiirlerine bu gazetelerin koleksiyonları mevcut olmadığı için ulaşılamamıştır. *Doğru Söz* gazetesinin elde mevcut nüshalarında ise Hasan Basri'nin yalnızca birkaç şiirine rastlanmıştır.

Hasan Basri'nin Balıkesir'de yayınlanan süreli yayınlar başta olmak üzere İstanbul'da yayınlanan birtakım mecmualarda da şiirleri çıkmıştır. Tespit edilebildiği kadarıyla Hasan Basri Çantay'ın şiirleri kronolojik olarak *Doğru Söz* (gazete-Balıkesir), *Sırât-ı Müstakîm* (dergi-İstanbul), *Sebilürreşat* (dergi- İstanbul), *Zafer-i Millî* (gazete- Balıkesir), *Türk Dili* (gazete-Balıkesir), *Gençler Yolu* (dergi-Balıkesir), *Kaynak* (dergi-Balıkesir), *Tanrıdağ* (dergi-İstanbul), *Balıkesir Postası* (gazete-Balıkesir), *Balıkesir Adalet* (gazete-Balıkesir) gibi gazete ve dergilerde yayınlanmıştır. Söz konusu dergi ve gazeteler yayınlandıkları dönemin önemli yayın organlarıdır.

Hasan Basri Çantay'ın, şiir kitabı dâhil, yukardaki süreli yayınların taranması neticesinde toplam 64 şiirinin yayımlandığı tespit edilmiştir. Aşağıda Hasan Basri'nin tespit edilen şiirleri, temaları açısından bir analize tabi tutulacaktır.

3.1.1. Şiirlerindeki Temalar

Daha önce de belirtildiği gibi Çantay, şiirlerini II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde yazmıştır. Hasan Basri, yazı faaliyeti gösterdiği bu dönemlerde bir yandan yeni nazım şekil ve türleri kullanırken, öte yandan gazel, kıta, manzum tarih gibi eski edebiyatımızın şekil ve türleri ile de manzumeler kaleme almıştır. Çantay'ın eski tarz şiirlerinde Tanzimat ile birlikte Türk şiirine giren yeni muhteva anlayışı hâkimdir.

Hasan Basri Çantay'ın şiirlerinde işlediği temalar, şairin yaşadığı dönemin siyasî, kültürel ve sosyal şartları ile birebir ilişkilidir. Bir başka ifade ile Çantay, *Şiir*

²¹⁶ Çantay, *Babamın Şiirleri*, s.3.

topluma hizmet etmelidir anlayışına bağlı olarak yaşadığı dönemin ruh halini ve şartlarını şiirine yansıtmış, şiiriyle topluma faydalı olmayı bir vazife bilmiştir.

Hasan Basri Çantay'ın şiirlerini tematik açıdan 6 grupta toplamak mümkündür. Bunlar: 1-Kahramanlık ve Vatan Sevgisi, 2- Dinî, Felsefî, Mistik Şiirler, 3- Çocuklar ve Gençler için Yazdığı Şiirler, 4- Devrin Şahsiyetleri Üzerine Yazdığı Şiirler, 5- Tabiat Şiirleri, 6-Diğer Şiirleri.

Aşağıdaki başlıklarda Hasan Basri Çantay'ın şiirleri, özellikle temalar tarihi açısından ele alınacak sonra da şairin söz konusu temayı nasıl bir edebî malzeme olarak kullandığı incelenecektir.

3.1.1.1. Kahramanlık ve Vatan Sevgisi

Hasan Basri Çantay'ın kahramanlık ve vatan sevgisi temalı şiirleri, diğer temaları işlediği şiirlerinden sayıca daha fazladır. Öncelikle belirtilmelidir ki Çantay, hemen hemen tüm şiirlerinde kahramanlık ve vatan sevgisini az ya da çok bir şekilde işlemiştir. Bu durum şairin, Millî Mücadele'de aktif görevler üstlenmiş ve kalemini millî meselelere hasretmiş bir dava adamı olmasıyla yakından ilgilidir. Hayatının her sahasında olduğu gibi şiirde de ferdiyetçilikten sakınan şair, manzumelerinde sıklıkla kahramanlık ve vatan sevgisini terennüm etmiştir.

Hasan Basri Çantay'ın *İlâhî, Yakarış, Anadolu, Yılmaz Türk, Sarmaşık, Köylü* gibi çocuk ve gençler için yazdığı manzumeleri başta olmak üzere *İnkisâr-ı Hayal, Gemisini Kurtaran Kaptandır, Ah Rumeli, Vur Beline, Âvâm Nedir, Geçtim* gibi şiirlerinin tamamında kahramanlık ve vatan sevgisi işlenmiştir. Çantay'ın şiir kitabında yer almayan; fakat çeşitli yayın organlarında yayınlanmış 5 şiirinde de yine kahramanlık ve vatan sevgisi teması hâkimdir.

Hamâsî veya vatanî şiir yazma geleneği Türk Edebiyatı'nda oldukça eskilere dayanmaktadır. Ancak Tanpınar'ın ifade ettiği gibi Yeni Türk Edebiyatı'nda *sade fikir* ile şiir yazılması Tanzimat Dönemi şairlerinden Şinasi ile başlar. Bu devre, edebiyat tarihimizde *gazelden vatanî şiire* diyerek de adlandırılmıştır²¹⁷. Türk Edebiyatı'nda modern anlamda hürriyet fikrinin işlendiği bu dönemde Namık Kemal'in çabaları bu fikrin yerleşmesinde oldukça önemlidir.

²¹⁷ Ahmet Hamdi Tanpınar, *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Çağlayan Kitabevi, 1997, s.370.

Tanzimat döneminde hamasî şiir geleneğinin ilk örneklerinden Namık Kemal'in *Hürriyet Kasidesi*, yeni bir insan tipini ortaya koyar. Bu şiirde vatan sevgisi ve kahramanlık teması şiirin bütününe hâkimdir ve bu tema bir fikir olarak da karşımızdadır. *Hürriyet Kasidesi*'nde edebiyatımıza vatani için herşeyini feda eden, cesur, idealist bir insanın duygu, düşünce ve tavırları anlatılır. Namık Kemal ile edebiyatımıza giren bu yeni insan tipi, daha sonraki dönemlerde geliştirilerek işlenir.

Memleket meselelerine karşı oldukça hassas olan Çantay, dönemin olağanüstü şartları içerisinde belli bir sosyal gayeye hizmet etme amacıyla yazdığı hamasî şiirlerinde, Namık Kemal ile edebiyatımıza giren yeni insan tipinin benzeri olan ideal bir genç tipini ortaya çıkarır. Şairin hamasî şiirlerinde sıklıkla işlediği ideal genç tipi, fikrî ve edebî sahalarda kendisinden çok etkilendiği Mehmet Akif'teki *Asım* tipine pek çok açıdan benzer. Ancak Çantay'ın şiirlerindeki bu tip, keskin bir Türk milliyetçiliği fikri ile birlikte işlenir. Ayrıca bu tipin fizikî tasvirleri de dikkat çeker. Olağanüstü niteliklerle anlatılan bu tip; yiğit, sağlam yapılı, sporla uğraşan, memleket meselelerine çok hassas, vatan, millet, ordu ve bayrak, kardeşlik sevgisi ile dolu, namuslu, cesur, ahlâklı ve savaşçıdır. Örneğin, Çantay, *İdmancı Marşı*'nda bu tipin belirgin vasıfları açıkça ortaya koyar:

İdmancıyız kollarımız demirden,

Örülmüştür bizde çelik bir beden,

Gücümüzdür dünyaları titreten

İdmancıyız, Türk genciyiz imanlı,

Türk genciyiz, idmancıyız pek şanlı²¹⁸.

Çantay'ın şiirlerinde gördüğümüz bu genç tipinin yanı sıra çocuk şiirlerinde sıkça karşılaştığımız bir çocuk tipi de bulunmaktadır. Bu tip, Çantay'ın piyeslerinde de mevcuttur. Aslında bu tip, şairin hayal ettiği gençliğin çocuk halidir. Örneğin *Yakarış* şiirinde vatani için dua eden bir çocuk vardır.

Ulu Tanrı, yurdumuzu şenlendir,

Dışı elmas, içi olsun bir ipek.

²¹⁸ Çantay, *Babamın Şiirleri*, s.16-17.

Atam, anam bir oh çeksin, dinlendir,

Kızıl duman üstümüzden giderek.

Palamızı keskin eyle, Âmîn!²¹⁹

Şiirin bütününde Millî Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasının ve Cumhuriyet'in getirdiği heyecan ve gurur bir çocuğun dilinden anlatılmaktadır. Çantay'ın şiir kitabının başına koyduğu bu şiir, eski edebiyatımızdaki münacat türüne benzerliği ile de dikkat çekmektedir. Şiirinde; Türklüğü yücelten, dinî duygularla millî duyguları birleştiren şair, aydınlık ve bilgi vurgusuyla genç Cumhuriyet'in medeniyet yolunda gideceği yola işaret etmektedir.

Millî Mücadele Dönemi'nin bütün sıkıntılarını yaşamış bir insan olarak Çantay'ın şiirinde yer verdiği savaşa ve savaşçılığa dair unsurlar dönemin ruh halini yansıtır niteliktedir. Çantay'ın kaçaklık döneminde Kepsut dağlarında Kürseli İzzet Efe ile birlikte bulunduğu ve halka Millî Mücadele konusunda tebliğler yaptığı dönemde bir yandan da Balıkesir'de yayınlanan *Doğru Söz* gazetesine Hüznî müstearıyla şiirler gönderdiği bilinmektedir. Şiir kitabında yer almayan; ancak *Doğru Söz*'ün ulaşabildiğimiz tek nüshasında bulunan *Geçtim* başlıklı şiiri Hasan Basri'nin en güzel vatan sevgisi temalı şiirlerindendir. Şiirde vatani için kendi hayatından geçen bir insanın duyguları anlatılmaktadır:

Vatan derdiyle yıllarca huzûr u hâbdan geçtim.

Kocaldım millet uğrunda tüvân u tâbdan geçtim.

Himmet nâmına terk-i sükûn u menfaat etmek,

“Hamâkatmış” bıraktım, ben dahi ol bâbdan geçtim.

Gözüm ağlar, digergâmlıkla kalbim daim ağlardı.

Bu endişeyle artık zihnimi it'âbdan geçtim²²⁰.

²¹⁹ Çantay, *Babamın Şiirleri*, s.5.

²²⁰ Hüznî, “Geçtim”, *Doğru Söz*, nr.1, 22 Nisan 1335/22 Nisan 1919.

Hasan Basri Çantay'ın yine eski tarzda yazılmış vatan temalı şiirlerinden biri de *İnkisâr-ı Hayâl*'dir. Şiir, İzmir'in işgali münasebetiyle yazılmıştır. İlk olarak 18 Şubat 1921 tarihinde *Sebilürreşat* dergisinde neşredilen bu manzume, Hasan Basri'nin şiir kitabında da yer almaktadır. Şiirde barışın bir türlü gelmeyeşine ve Yunan işgaline duyulan tepkiler dile getirilmektedir.

Diyorduk: zulm ü vahşet geçti, bambaşka cihan geldi.

Onu tedvir eden "Vilson" gibi kutb-ı zaman geldi.

Diyorduk: En zaif akvama hatta saltanat-ı mev'ud,

Kristof ülkesinden böyle bir sâhir-i beyân geldi.

Fakat heyhat! Bunlar hep birer hülyâ-yı mu'fel imiş,

Adalet beklenen yerden ateş geldi, kan geldi²²¹.

Şiirde, Wilson prensiplerine atıflar yapılmış, beklenen barışın gelmemesinden ve memleketin huzura kavuşamamasından kaynaklanan üzüntü, öfke ve hayal kırıklığı ifade edildikten sonra yıllarca süren savaşların ve ateşkesin ardından gelen yeni saldırıların Türk ve İslâm milletleri üzerinde yarattığı tahribat anlatılmıştır. Şair, bu felaketlerin sebebini sorgular ve şöyle devam eder:

İlâhî mücrimiz dergâh-ı ihsanından ayrıldık,

Tapındık garbe, aldandık, belâ-yı âsümân geldi.

İlâhî kible-i ümidimiz sensin ve sen varsın.

İnandık, ders-i hüsrân ü felâket çok yaman geldi²²².

²²¹ Çantay, *Babamın Şiirleri*, s.25.

²²² Çantay, *Babamın Şiirleri*, 25.

Hasan Basri'ye göre bu felaketlerin sebebi Türk ve İslâm milletlerinin Allah'ın *İhsan Dergâhı*'ndan ayrılmasıdır. Batı'nın değerlerine tapma derecesindeki koşulsuz teslimiyet, Türk milletini ve İslâm dünyasını gökten gelen, ilâhî kaynaklı bir belaya maruz bırakmıştır. Bu belanın bir felaket ve hüsrân dersi olduğunu ifade eden şair, vatanın bir gün kurtulacağı konusunda ümitsiz değildir.

Hasan Basri Çantay'ın vatan sevgisi ile ilgili şiirlerinden biri Rumeli ile ilgilidir. Onun Rumeli ve muhacirler konusundaki hassasiyeti gazete makalelerinde sıklıkla yer aldığı gibi şiirine de yansımıştır. Çantay'ın şiir kitabında yer almayan, ilk olarak *Karesi* gazetesinin 17 Haziran 1918 tarihli nüshasında yayınlanan *Ah Rumeli* adlı şiirinde kaybedilen Rumeli'ye duyulan özlem ve üzüntü ifade edilmektedir.

Efkârında Rumeli, niçin temvîc etmiyor?

Semâlara şeref saçan benim anlı bayrağım.

Niçin, Niçin görünmüyor benim şanlı bayrağım?

Evet, neden bu matemin henüz figanı bitmiyor.

Ezan sesinle sustururken sedâ-yı şarkı sen,

Bu gün minarenin yetim ve pek kederli bir hâli var.

Avrupa'nın sükûtunun ne menkul meâli var,

Unutmadım; fakat seni garip vatan garip vatan!

.....
Tahassür-ü aşk ile bütün yüreğimle özledim.

Yabancı bayrağın tahakkümünde ağlıyan seni,

Şerefli, şanlı vuslatın nasip olunca Rumeli,

Cihân benim, zaman benim ve sen müebbeden benim²²³!

Hasan Basri Çantay'a göre Rumeli'nin kaybedilişinin en acı tarafları Türk bayrağının dalgalanmayışı ve ezan seslerinin susmasıdır. Şiirin son dördlüğünde ise

²²³ Hasan Basri, "Ah Rumeli", *Karesi*, nr.5-213, 17 Haziran 1918.

garip vatan Rumeli'nin asla unutulmayacağı, sönmeyen intikam ateşiyle tekrar alınacağı düşüncesi işlenmektedir. Bu şiir, Hasan Basri'nin Rumeli hakkında yazılmış tek manzumesidir.

Sonuç olarak Hasan Basri Çantay şiirlerinin önemli bir bölümünü kahramanlık ve vatan sevgisi teması etrafında yazmıştır. Bu tema Hasan Basri Bey'in pek çok şiirinde az çok bulunur. Hasan Basri Çantay'ın şiir kitabının *Çocuk ve Okul Manzumeleri* bölümünde yer alan şiirlerinin tamamında kahramanlık ve vatan sevgisi işlenir. Ayrıca bu şiirlerde *Türkçülük* fikrinin keskin bir didaktik tavır ile işlendiği görülür. Bazı yerlerde *İslâmcılık* ideolojisinin izleri görülse de onun şiirinde daha çok millî duygular ön plandadır. Çantay'ın vatan sevgisini işlediği şiirlerinde iki farklı dönemin ruh hali görülür. Çantay'ın *devr-i muğfel* diye nitelendirdiği savaşlarla ve kayıplarla dolu Balkan ve Birinci Dünya Savaşları onun şiirinde daha çok hüznü ve öfke duyguları ile ifade edilmiştir. Şairin Millî Mücadele'nin kazanılmasından sonra yazdığı şiirlerinde ise sevinç, gurur, coşku ve geleceğe duyulan umut duyguları hâkimdir.

3.1.1.2. Dinî, Tasavvufî Şiirler

Hasan Basri Çantay, kahramanlık ve vatan sevgisi temalı şiirlerinden sonra en fazla dinî, tasavvufî şiirler yazmıştır. (10 şiir). Bu şiirlerde yaşadığı devirden şikâyet, Allah ve peygamber sevgisi, dünya hayatının faniliği, sonsuzluk özlemi, vefasızlık, ayrılık gibi konuları işlemiştir. Hasan Basri Çantay'ın bu klasik konular üzerine şiirler yazması içinde bulunduğu dönemin olağanüstü özelliklerinden kaynaklandığı gibi mizacından ve her ne kadar yeni tür ve şekillerde şiirler yazsa da eski şiir geleneğimize olan bağlılığından kaynaklanmaktadır. Zira Çantay'ın şiir yazmaya başladığı II. Meşrutiyet Devri, Divan Şiiri'nin hâlâ etkinliğini sürdürdüğü bir dönemdir. Bir yandan Çantay'ın yetiştiği ortamın Türk-İslam tasavvufunun yaşandığı kültür çevreleri olduğu düşünülürse tasavvufî konuların onun şiirinde anlatılması gayet tabiidir.

Hasan Basri Bey'in tasavvufla ilişkisi epeyce eskiye dayanır. Basri Bey, çocukluk çağlarında babasından ve Arap Hoca gibi tasavvufla ilgilenen hocalardan aldığı ilk eğitimden sonra bir dönem devam ettiği *Mevlevihâne Medresesi*'nde de tasavvuf kültürünü yakından görme imkânı bulmuştur. Daha önce de bahsedildiği gibi tasavvufa karşı mesafeli duran Hasan Basri Çantay'ın tasavvufla yakından ilgilenmesi Ankara'da TBMM I. Devre Karesi Milletvekilliği dönemine rastlar. Hasan Basri,

Balıkesir'e döndükten sonra tasavvufa ilgisini artırmıştır. Mahir İz'in belirttiğine göre, şairin tasavvufa yeniden yönelmesinde şair ve mutasavvıf Abdülaziz Mecdî'nin etkisi vardır²²⁴.

Bilindiği gibi tasavvufun Türk-İslâm kültürünün teşkilinde önemli bir rolü vardır. Çeşitli kaynaklarda tasavvuf, İslâm âlimleri tarafından pek çok yönüyle ele alınmış, kelimenin manası konusunda farklı tanımlar ve görüşler öne sürülmüştür. Bu tanımlardan hareketle tasavvufu; *Zühd ü takvâ ile ruhu temizlemek, kendi varlığını, Cenâb-ı Hakk'ın sevgisinde eritmek, kalbini bütün mâsivâdan boşaltıp Hakk'a tahsis etmek, kendini yok bilip Allah'ın varlığında yaşamak, O'nun bütün emirlerine uymak, yasaklarından kaçmak ve böylece en büyük mutluluk olan Allah'ın cemalini müşahedeye erip rızasına nail olmaktır* şeklinde tanımlamak mümkündür²²⁵.

Türk milletinin tarihî bilincinin ayrılmaz bir parçası olan tasavvuf, Türk Edebiyatı'nda sıklıkla işlenen temalardandır. İslamiyet'in kabulünden sonra Türk Edebiyatı'nda tasavvufî şiir yazma geleneği ortaya çıkmış, bu gelenek hem Eski Türk Edebiyatı hem de Halk Edebiyatı'nda asırlarca mevcudiyetini sürdürmüştür. Eski Türk Edebiyatı'nın gazel, kaside, mesnevi gibi nazım türlerinde sıklıkla işlenen tasavvuf, Ahmet Yesevî ile başlayan Tekke Edebiyatı'nın özellikle Anadolu sahasında 13-15. yüzyıllar arasında büyük bir atılım gerçekleştirerek Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli, Kaygusuz Abdal gibi derviş-şairler tarafından en güzel şekliyle ifade imkânı bulmuştur²²⁶. Yüzyıllardır süregelen tasavvuf geleneği ile beslenen Türk Edebiyatı'nın Tanzimat'tan sonraki devresinde de tasavvuftan vazgeçilmemiştir.

Meşrutiyet döneminde şiire başlayan Hasan Basri'nin uzun süren yazı ve sanat hayatı boyunca, hem Eski Türk Edebiyatı hem de Tekke Edebiyatı'nın tür ve şekillerini kullanarak dinî, felsefî, tasavvufî şiirler kaleme aldığı görülür. Hasan Basri Bey'in Eski Türk Edebiyatı şiir geleneği çerçevesinde yazdığı bu temadaki şiirleri; *Gazel, Gazelçe, Nazire, Tahmis* başlıklarını taşır. Basri Bey, bu klasik nazım tür ve şekillerinde aşk temasını işlemekten şiddetle kaçınmış, dünyanın fâniliği, ayrılık, zamandan şikâyet, sonsuzluk gibi konulara ağırlık vermiştir. Çantay'ın tasavvufî ve hikemî tarzda yazdığı bu şiirlerin hemen tamamında, vatan sevgisi teması da bir şekilde işlenmiş ve milletin maruz kaldığı felaketlere mutlaka değinilmiştir. Bir

²²⁴ İz, s.205.

²²⁵ Süleyman Ateş, *İslam Tasavvufu*, Ankara: Elif Matbaacılık, 1972, s.9.

²²⁶ M. Fuat Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları I*, İstanbul: Akçağ Yay. , 2004, s.177.

anlamda Hasan Basri Bey'in yaşadığı dönemin siyasî ve sosyal atmosferi, şiirinde karamsarlık duygusu şeklinde karşılık bulmuş, bu duygu; diğer temaları işlediği şiirlerinde olduğu gibi dinî, felsefî, mistik şiirlerine de yansımıştır. Şairin bu temalı şiirlerinden biri *Ne gülmez tali'im varmış, hazan ağlar baharında* mısraıyla başlayan gazelidir:

Ne gülmez tali'im varmış, hazan ağlar baharında,

Elemeler titriyor çeşmimde, kalb-i iğbirârında.

Ziyâdan, nûrdan bir lem'a olsun yok civârında.

Bırakmış haybetin umkunda saf bir aşk-ı yârimde.

Atılmış sine-i ağyâra, mefluc oldu ilhâmım.

Onun için ağlarım, isyân eder emvâc-ı âlâmum²²⁷.

Gazelde gülmeyen talih, baharın hazan ağlaması, elem, kırılmış kalp, karanlık, yalnızlıktan ağlayan şair gibi eski şiirimizin klasik imajları bulunmakta ve bu karanlık ruh hali, şairi yeryüzünde insaniyetin bir hiçten ibaret olduğu sonucuna götürmektedir.

İhanet küfrdür nass-ı kerimi an'âtında,

Melâik ders alır, ders-i vefâ arş-ı sebâtında

.....

Demek ma'nâsı insaniyetin hiçtir, meali hiç,

Vefâ bir lafz-ı mühmeldir, hakîkât piç ve herşey piç²²⁸!

Çevresindeki insanların vefasızlığını şaşkınlık ve elemle seyreden şair, derin bir karamsarlığa saplanmaktadır. Şair, dünyada insanlık, vefa denilen şeylerin kalmadığını ifade ederek yaşadığı devirden şikâyet etmekte ve kendisinin hiçliğin karanlığına sürüklendiğini görmektedir. Hasan Basri Bey'in burada ulaştığı *hiçlik* varlığı tümüyle reddeden hiççilik anlayışı şeklinde değil, hakikat diye sunulan şeylerin

²²⁷ Çantay, *Babamın Şiirleri*, s.33.

²²⁸ Çantay, *Babamın Şiirleri*, s.33.

boş ve anlamsızlığına, vefasızlığa duyduğu tepki olarak anlaşılmalıdır. Bu şiir, Çantay'ın en karamsar şiirlerindedir.

Yukarıdaki şiirde görülen karamsarlık duygusunun aksine Hasan Basri'nin ümitle ve kalenderâne bir eda ile yazdığı *Gazelçe*'de ise dış dünyaya ait bütün varlık unsurlarına karşı mistik bir boş vermişlik ve kabulleniş duygusu hâkimdir.

İsterim her hazân bahâr olsun,

Vatanım bir şükûfezâr olsun.

.....
Açılıp leyl-i mâtem-i hicrân,

Subh doğsun, gönül nehâr olsun.

.....
Bu cedelgâh-ı bî-bekâda beni,

Seven de sevmeyen de var olsun²²⁹.

Vatanının kurtulması ve aydınlık bir dünya Çantay'ın en büyük hayalidir. Bu uğurda dünyanın bütün sıkıntılarına dervişâne bir eda ile bakan şair, tasavvuf yolunda yürüyen gönül insanlarının sonsuz bir kabulle hayatı karşılayışlarını anlatarak kullandığı *biz* ifadesi ile kendisini de gönül erenleri ile aynı yolda yürüdüğünü ifade etmektedir. Burada açıkça Mehmet Kaplan'ın *Tip Tahlilleri* adlı eserinde tanımladığı bir *veli-derviş tipi* mevcuttur. *Veli- derviş* tipinin başlıca özelliği dünyaya ait şeyleri reddetmeleridir. Velilerin asıl gayesi varlığın gizli sırrına yani Allah'a ulaşmaktır. Onlar için dünyaya ait hiçbir nesnesinin ya da değerinin bir anlamı yoktur²³⁰. Şiirin son beytinde dünyayı bir kavga yerine benzeten şairin gözünde kendisini seven-sevmeyen tüm insanları birdir. Bu, tasavvufta 10 makamın sonuncusu olan *Rıza* makamına ulaşıldığının bir ifadesidir. Bu makama ulaşan sûfî, her ne tecelli ederse kabullenir, her şeye rıza gösterir²³¹.

²²⁹ Çantay, *Babamın Şiirleri*, s.34.

²³⁰ Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3, Tip Tahlilleri*, İstanbul: Dergâh Yay. , 1991, s.120-131.

²³¹ Mahir İz, *Tasavvuf*, İstanbul: Rahle Yayınevi, 1969, s.100.

Hasan Basri Çantay'ın dinî- tasavvufî şiirlerinin bir kısmı da Halil Edip Bey, Mehmet Ali Aynî Bey, Abdülaziz Mecdî Efendi gibi isimlerin şiirlerine yazdığı nazirelerdir. Bu şiirlerinden biri ilk olarak *Karesi* gazetesi, nr.5- 109, 9 Mayıs 1332/22 Mayıs 1916 tarihinde yayınlanan *Bir Nazire* adlı manzumedir²³².

Hasan Basri Çantay'ın şiir kitabında yer almayan bu şiir, Balıkesir Mutasarrıfı Mehmet Ali Aynî'nin Halil Edip Bey'in bir gazeline yazdığı nazireye yazılmış naziredir. Bu nazire dönemin ruhunu yansıtan ve Ziya Paşa'nın hikemî şiirlerine benzeyen ifadeleri ile dikkat çekmektedir.

Bu devr-i muğfeli bir âsiyâba benzetirim.

Esas izzet ü câhı dolaba benzetirim.

Kayıplarla dolu bu kırgın devir bir değirmen gibidir. İnsana, millete, maddî- manevî değerler dünyasına dair pek çok şey öğütülmüş, un ufak edilmiştir. Devirden yola çıkarak insan hayatına ve varoluşa dair hikemî düşünceler, tespit ve benzetmeler şiirde şu şekilde sıralanmıştır:

Binâ-yı ömrü yıkar bir dakika zevk-i şarâb,

Humâr u neşveyi ben zehr-i âba benzetirim.

Görür de hâlini sermest-i nahvet insanın,

Habâb-ı bahre ve yâhud serâba benzetirim.

Benim benim gibi âvaz-ı hod-pesendîyi,

Hatâ görülse de savt-ı gurâba benzetirim.

Gedâ-pâzede-i renc-i kendi Tûrunda

Zaman olur şeh-i mâlik-i rikâba benzetirim²³³.

²³² Hasan Basri, "Bir Nazire", *Karesi*, nr.5- 109, 9 Mayıs 1332/22 Mayıs 1916.

²³³ Hasan Basri, "Bir Nazire", *Karesi*, nr. 5-109, 9 Mayıs 1332/22 Mayıs 1916.

Hasan Basri Bey, Eski Türk Edebiyatı'nın klasik mazmunlarının sıkça kullandığı bu şiirinde, tasavvufî düşünüş tarzının hayata ve insana dair temel yaklaşımlarını ifade etmiştir. Dünya hayatının geçiciliği, zamandan şikâyet, nefsi duyguları hor görme, mütevâziliği yüceltme gibi temel mistik konulara yer verilen şiirde, varlık-yokluk zıtlığı, ölüm gibi konular da ele alınmıştır. Yer yer *Melamilik* izlerinin görüldüğü şiirin sonunda şair, *Vahdet-i Vücut* anlayışına ulaşmaktadır.

Tasavvufta *Melamilik* her tarikatta rastlanan bir hâl ve bakış açısidir. Dervişin kendisini halkın gözünde kötü tanıtması, herkesin beğenme ve saygısı yerine hor görmesini isteyişi Melamiliğe göre gerçeğe ulaşmanın en etkili yoludur. İki yüzlülük ve gösterişten uzak olan bu hareket tarzı, *Melamilik*'te nefsi öldürmenin yollarından biri olarak benimsenmiştir²³⁴.

Gazel ve nazirelerden başka Hasan Basri Çantay'ın tasavvufî şiirleri arasında hem dil ve üslup özellikleri hem de hacim yönünden *Remzi Baba'nın Bir Gazelini Tahmisten* başlıklı manzumesi dikkat çeker.

Tahmis, Türk Edebiyatı'nda bir gazelin her beytinin başına başka bir şair tarafından aynı vezinde üç dize eklemek suretiyle meydana getirilen nazım biçimidir²³⁵. Eski edebiyatımızda hemen hemen her şairin kendinden önceki veya çağdaşı bir şairin seçkin bir gazelini tahmis ettiği görülür. Hasan Basri Çantay da bu geleneğe uyarak Remzi Baba'nın bir gazelini tahmis etmiştir.

O sâkidir ki ekvân ü mekâna can veren cânân,

Onun pâyinde in ü ân kurban, ins ü cân kurban,

Hakâyık-bîni görmez çeşm-i nâbiyâni bî-irfân,

“Haberdâr olmamışsa alleme'l- esmâ rümûzundan”

“Benî âdemse de âdem mükerrerrem olduğun bilmez”

Güneşler berk urur her zerre-i şems-i hakikatte,

Cemâl-i yâr olur, cünbüş-nümâ âsâr-ı vahdette,

²³⁴ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Ötüken Yay. , 1998, s.267.

²³⁵ Pala, s.380.

Mutalsem bin cihân-ı ma'rifet var sırr-ı hilkatte.

“Sabah-ı Hakkı idrâk etmeyen tahmîr-i tynette”

“Zuhûr-ı âdem'in âlemden akdem olduğun bilmez.”²³⁶

Basri Bey, bu şiirinde diğer tasavvufî şiirlerinde olduğu gibi tasavvufî aşk, yaratılışın sırrı, gönül, vahdet-i vücud, dünyanın faniliği, nefis terbiyesi, Allah'ın yüceliği, Hak âşıklarının halleri, rint-zahit karşıtlığı gibi klasik konuları işlemiştir. Ayrıca şair, manzumesinde Abdülaziz Mecdî Bey'in “*Müşa'şadır derûnum câmiul'ezdâda hayretten*” mısraına da yer vermiştir²³⁷.

Hasan Basri Çantay'ın mistik şiirlerinden bir kısmı da *Âşık Hasan* mahlasıyla yazdığı Tekke tarzındaki şiirlerdir. Bu şiirlerin tamamına yakın kısmı Çantay'ın şiir kitabının *Tasavvuf Özentileri* adlı bölümünde yer almaktadır. Ayrıca bu şiirler; *Tanrıdağ, Gençler Yolu, Zafer-i Millî, Türk Dili, Balıkesir Postası* gibi gazete ve mecmualarda neşredilmiştir.

Çantay'ın Yunus Emre tarzında yazdığı Tekke şiirleri de mevcuttur. Bu şiirlerinden biri *Dostnâme* adını taşımaktadır. İlk olarak *Gençler Yolu* dergisinde yayınlanan ve Muallim Gazali Bey'e ithaf edilen şiirde, Allah sevgisi ve vahdet-i vücud felsefesi işlenmiştir²³⁸.

Hasan Basri Bey'in tasavvufî şiirlerinde sıklıkla işlediği vahdet-i vücud kavramının 13. yüzyıldan bu yana Türk şiirinde oldukça sık işlendiği görülür. *Vahdet-i Vücud*, bütün varlık âleminin *Vücûd-ı Mutlak*'tan yani Allah'ın isimleri ve sıfatlarından ibaret olduğu nazariyesine dayanan bir tasavvuf düşüncesidir. Buna göre Vücûd (varlık) birdir. O da Allah'ın varlığıdır. Bütün varlıklarda çeşitli şekillerde ortaya çıkan da O'dur. Herşey O'nun varlığına, birliğine delâlet eder ve âlem varlığın alâmetidir. O'nsuz hiçbir şey var olamaz. Var olan şeyler, bir an için vardır ve asılları yoktur²³⁹.

Düştüml bir gizli derde.

Çağırırım dost dost ,

Kâh gökte, kâhi yerde,

²³⁶ Çantay, *Babamın Şiirleri*, s.86.

²³⁷ Çantay, *Babamın Şiirleri*, s.87.

²³⁸ Hasan Basri, “Dostnâme”, *Gençler Yolu*, nr.68, C:4, 15 Mart 1932, s.8.

²³⁹ Pala, s.406.

Çağırırım dost dost.

.....
Kesret de bir vahdet de,

Hikmet de bir nimet de,

Dûzah da bir, cennet de,

Çağırırım dost dost.

.....
Varlık da bir yokluk da,

Azlık da bir çokluk da,

Açlık da bir, tokluk da,

Çağırırım dost dost²⁴⁰.

Yunus Emre tesirinin açıkça görüldüğü şiir, onun *Dağlar ile taşlar ile/ Çağırırım Mevlam seni* mısraları ile başlayan şiirine benzerliği ile dikkat çeker. Hasan Basri Bey, *Çağırırım dost dost* mısraının Niyazî'nin olduğunu, Yunus'ta da bulunduğunu dipnot bilgisi şeklinde belirtir²⁴¹.

Tasavvufa göre insanın varoluş yolculuğunda tabiat, aşk, bütün varlık âlemi vs. insanı yalnızca tek bir noktaya götürür. Varlığın tek amacı birliğe, bir olana yani Allah'a vâsıl olmaktır. Şiirin bütününde insanın bu âlemdeki yolculuğu anlatılmış, varlığın asıl arzusunun insanın kendi özündeki dostu ulaşmak olduğu ifade edilmiştir.

Mehmet Kaplan'a göre Yunus Emre bazı yönlerden varoluşçu filozoflara yaklaşır. Yunus Emre de dış âlem ile iç âlem birbirinden ayrılır. Ona göre en yüksek hakikat olan Tanrı, dış âlemde değil, insanın içindedir. Ebedî varlığı bulmak için delicesine yeri göğü arayan şair, onu hiçbir yerde değil, kendi içinde bulur²⁴². Hasan Basri Çantay da *Dostnâme* şiirinde yeri, göğü, cihanı, peygamberler tarihini vs. dolaşarak tasavvufî bir yolculuk yapmakta ve sonunda aradığını kendi özünde

²⁴⁰ Çantay, *Babamın Şiirleri*, s.82-83.

²⁴¹ Çantay, *Babamın Şiirleri*, s.80.

²⁴² Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 1*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1995. s.155.

bulmaktadır. Bu yolculuğun vardığı nokta şiirin şu dördlüğünde açıkça ifade edilmektedir:

Bin hikmet var sözümde,

Yâri buldum özümde,

Başka şey yok gözümde

Çağırırım dost dost²⁴³.

Tasavvufta insanın iç âlemi hakkında kullanılan tabirlerden biri de *nefs* tir. Tavvufta nefis, vücudun en bayağı tabakasıdır. Bunun üstünde kalp, ruh ve sır mertebeleri vardır. Altında ise *tab* ' denilen maddeden ibaret beden vardır. Sûfi, sırasıyla *tab* 'dan nefse, nefsten kalbe, kalpten ruha, oradan da sırra geçerek müşahadeye erer. Allah'a ulaşmak için insan önce nefesine hâkim olmalı, nefsin isteklerine kapılmamalıdır. Bu da iyi amel ve Allah rızası ile mümkündür²⁴⁴ .

Hasan Basri Çantay tasavvuftaki *nefs* konusunu en açık şekilde şiir kitabının *Tasavvuf Özentileri* adlı bölümünde yer alan *Nefsime* adlı şiirinde işlemiştir. Bu şiirde insan nefsinin çeşitli yönleri ve insanı Allah'tan nasıl uzaklaştırdığı konuları ele alınır.

Âşıkım der yürürsün,

Ölü yılan sürürsün,

Hod nefisini bilmeden,

İlde noksan görürsün²⁴⁵.

Vahdet-i vücut felsefesinde Allah'ı bilmek, tanımak ve O'na ulaşmak aşk yoluyla mümkündür. İnsan-ı kâmilin Allah aşkına ulaşmak için ilk yapacağı şey ise mâsivâdan geçmek ve dünya ile bağları koparmaktır. Bu da ancak nefse hâkim olmak ve egoyu öldürmekle olur²⁴⁶. Nefse hâkim olmanın yolu ise nefisini yani kendini tanımaktan geçer. Hasan Basri Çantay, yukarıdaki dördlükte Hâk âşığı olan bir kimsenin önce kendi nefisini bilmesi gerektiğini ifade eder, insan nefsinin en belirgin

²⁴³ Çantay, *Babamın Şiirleri*, s.83.

²⁴⁴ Pala, s.313.

²⁴⁵ Çantay, *Babamın Şiirleri*, s.84.

²⁴⁶ Pala, s.4.

yönlerinden olan iki yüzlülük ve kendi kusurunu görmeden başkalarının kusurunu aramanın âşıklık ile çeliştiğini söyler.

*Tuza ekmek banarsın,
Küfre fetvâ sunarsın,
Hem göğsünde haçın var,
Hem haç yolun ararsın.*

*Tamu kaynar özünde,
Dünya cennet gözünde,
Kalbin şeytan çağırır,
Tanrı adı sözünde²⁴⁷.*

Nefsime şiirine bir bütün olarak bakıldığında, şiirde hiciv üslubunun ustalıklı bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Hiciv konusunda keskin bir üsluba sahip olan Hasan Basri Çantay, şiirinde nefsin davranışlarını hicvederek özellikle tasavvuf yolundaki insanları uyarmaktadır. Şiirde hiciv oklarını en son nefesine yönelten şair, kendi şahsında iki yüzlü davrananları şöyle eleştirmektedir:

*Âşık Hasan bu ne iş?
İblisedir bu gidiş,
İçin fesat çarşısı,
Dışın kâzip bir ermiş²⁴⁸.*

Çantay, halk ozanlarından Seyrâni'ye yazdığı naziresinde de tasavvuf temasını işlemektedir. 7 Mart 1935 tarihli *Türk Dili* gazetesinde de yayınlanan bu şiir, Çantay'ın bir halk şairine yazdığı tek naziredir. Bu nazire, Çantay'ın şiir kitabının *Tasavvuf Özentileri* bölümünde yer almaktadır.

²⁴⁷ Çantay, *Babamın Şiirleri*, s.84.

²⁴⁸ Çantay, *Babamın Şiirleri*, s.84.

*Hak erenler niyazının,
Sırdaş olsam dillerine.
O inleyen aşk sazının,
Mızrap olsam tellerine.*

*Hak yoluna giden erler,
Her şey Haktan gelir derler,
Fedâ olsun canlar, serler,
Ariflerin illerine²⁴⁹.*

Tekke Edebiyatı'nda asırlarca işlenen Allah'a ulaşma yolunda erenlerin yani Hak âşıklarının yoluna girme arzusu, şiirin bütün dörtlüklerinde işlenen temel duygudur. Hakikati bulmak tasavvufa göre bir tarikata, yani bir yola girmekle mümkündür.

Yukarıda ele aldığımız şiirlerden başka Çantay'ın bazılarını kendisinin yazdığı bazılarını da tercüme ettiği hikemî nasihatler veren kıtaları da mevcuttur. Bu kıtalardan biri, şairin 21 Mayıs 1931 tarihli *Yeni Bir Felsefe* başlığını taşıyan kıtasıdır.

*Gûş ver erbâb-ı hûşun pendine
Kanma, aldanma güzeller fendine
Yâri bendetmek istersen ey gönül,
Zümre-i ağıyârı yâr et kendine²⁵⁰.*

Kısaca Hasan Basri, şiirlerinin önemli bir kısmının dinî-tasavvufî sahalarda yazmıştır. Dönemin çeşitli gazete ve dergilerde de neşredilen bu şiirler, Çantay'ın şiir kitabının *Tasavvuf Özentileri* bölümünde yer almaktadır. Hasan Basri Bey edebî hayatının başlangıcından beri yazdığı dinî, tasavvufî, hikemî şiirlerinde hem Eski Türk Edebiyatı'nın hem de Halk Edebiyatı'nın tür ve şekillerini kullanmıştır. Çantay'ın

²⁴⁹ Çantay, *Babamın Şiirleri*, s.85.

²⁵⁰ Uğur, s.160.

Tekke Edebiyatı tarzındaki şiirlerinde, II. Meşrutiyet döneminden sonra Yeni Türk Edebiyatı'na giren ve Rıza Tevfik'in başını çektiği mistik akımın etkisi açıkça görülür.

Eserlerinden, tercüme-i hâlimden ve diğer faaliyetlerinden çıkarabildiğimiz kadarıyla Çantay, hayatının belli bir döneminden itibaren tasavvufa ilgi duymasına rağmen tam manasıyla bir mistik sayılmaz. Bununla birlikte Çantay'ın tasavvufi yönü en açık şekilde şiirlerinde ortaya çıkar.

Hasan Basri Bey'in tasavvufi şiirlerinde ölüm-hayat, sonsuzluk, varlık-yokluk, Allah ve peygamber sevgisi, dünyanın faniliği, devirden şikâyet, vahdet-i vücut gibi klasik konulara yer verdiği görülür. Çantay, diğer manzumelerinde olduğu gibi hikemî, tasavvufî tarzda yazdığı şiirlerinde de vatan temasına bir şekilde yer vermiştir. Bir başka ifadeyle Çantay, yaşadığı devirden şikâyet ederken daha huzurlu bir memleket özlemini dile getirir.

3.1.1.3. Çocuklar ve Gençler İçin Yazdığı Şiirler

İdealist bir eğitimci olan Çantay, bir kısım şiirlerini çocuklar ve gençler için yazmıştır. Çantay, hayalindeki nesli yetiştirmek için edebiyatın, özellikle tiyatro ve şiirin gücüne inanmış; bu nedenle çocuklar ve gençler üzerinde olumlu duygu ve davranış kalıpları geliştirecek konulara eserlerinde hassasiyetle yer vermiştir.

Bilindiği gibi çocuğa güzellik ve insanlık duyguları, yurt ve millet sevgisi kazandırmada şiirin etkisi büyüktür. Çocuk edebiyatındaki çalışmalarıyla tanınan A. Fergan Oğuzkan'ın ifadeleriyle *Anadilini sevdirmeye ve onun zenginliğini tanıtmaya, bir duygu, düşünce ve izlenimin sanatlı bir biçimde nasıl anlatılabileceğini öğretme bakımından da şiirin çocukların eğitiminde büyük bir işlevi vardır*²⁵¹.

Klasik Edebiyatımızda da çocuklar için yazılan manzumeler mevcuttur. Nabi'nin *Hayriyye'si*, Sümbülzâde Vehbi'nin *Lutfiyyesi* bugünün çocuk şiiri tanımına ve ölçütlerine uymasa da bir dönem için bu işlevi görmüştür. Tanzimat'la birlikte edebiyatımızda tanınmaya başlanan fabllarla birlikte modern edebiyatımıza çocuk şiiri girmeye başlamıştır. Şinasi'nin *La Fontaine*'den çevirdiği fabllar, Recaizâde Mahmut Ekrem'in fabl çevirileri ve daha sonra oğlu Nijat için yazdığı şiirler, Muallim Naci ve Nabizâde Nâzım'ın çocuk manzumeleri bu dönemin çocuk edebiyatı içinde önemli sayılabilecek girişimlerdir. Edebiyatımızda modern anlamda çocuk şiiri yazma

²⁵¹ Oğuzkan, s.248.

girişimleri ise 1915'ten sonra özellikle anaokullarının açılmaya başlanması ile görülmüştür. *İstanbul Dâr'ül-Muallimîni* Müdürü Sâti Bey'in zamanın edebiyatçılarından ve müzik yazarlarından bu alanda eser vermelerini istemesi ve onları teşvik etmesi çocuk şiirleri açısından önemli bir adımdır. Teşvik edilenler arasında Tevfik Fikret, İ. Alaettin Gövsa, Ali Ulvi Elöve gibi çocuk şiirleriyle tanınan isimler de bulunmaktaydı. Bu dönemden sonra *Millî Edebiyat Akımı*'ni temsil eden şairler; açık, sade bir dille çocuk şiirleri yazmaya başlamışlardır. Daha çok *Türkçülük* ülküsünün işlendiği bu didaktik şiirler; yaşama sevinci, aile, doğa, yurt ve millet sevgisi, sağlık, ahlâk, yurttaşlık gibi olumlu duygu ve davranışları kazandırıcı, geliştirici ve pekiştirici niteliktedir. Daha çok hece vezni ve dörtlüklerle yazılan bu şiirlerde sade, akıcı, ahenk zenginliği olan bir üslup bulunmaktadır²⁵².

Hasan Basri Çantay'ın *Millî Edebiyat Akımı* etkisinde çocuklar ve gençler için yazdığı şiirlerin önemli bir kısmı yazarın *Karesi Şehit Çocukları Yuvası*'ni idare ettiği döneme aittir. Çantay, *Mektepli Yavrularıma* adlı eserinin önsözünde, hece vezinli çocuk şiirlerini *memlekette çocuk manzumelerinin yok denecek kadar azalmasından* dolayı kaleme aldığını ifade eder²⁵³. Hasan Basri Bey, çocuk ve okul şiirlerini, eğitimcilik yaptığı bu dönemde eğitim amaçlı olarak yazmış, bir kısmını da marş olarak bestelemiştir.

Hasan Basri Çantay'ın yalnız yuva müdürlüğü yaptığı dönemde değil, *Karesi* gazetesini yayınladığı döneme ait çocuk şiirleri de mevcuttur. Araştırmalarımız neticesinde bu döneme ait olan ve şiir kitabında yer almayan 3 çocuk şiirine rastlanmıştır. *Mini Mini Mektepliye* ithafıyla yayınlanan bu şiirlerden biri *Mektepliler Bayramı*, diğerleri *Mektepli ile Şeytan* ve *İlâhî* adlarını taşımaktadır.

Hasan Basri *Mektepliler Bayramı* adlı şiirinde; okul, vatan ve millet sevgisi konularını işler²⁵⁴.

Bu bayramdır, talebenin gönüllerin şenleten,

Birlik için, vifâk için açık bir yol gösteren,

Bu bayramdır, mektepliye büyük bir gün yaşatan,

²⁵² Oğuzkan, s.248-259.

²⁵³ Hasan Basri, *Mektepli Yavrularıma*, Vilayet Matbaası, Balıkesir: 1927, s.3.

²⁵⁴ Hasan Basri, "Mektepliler Bayramı", *Karesi*, nr.1-57, 15 Recep 1335/ 7 Mayıs 1917.

Kardeşleri kucaklatan, birbiriyle koklatan.

Mektepliler bu bayramı tas'id eder, alkışlar,

Bugün kalbin âmâkından büyük şenlikler kopar.

Osmanlı dönemi eğitim sisteminde var olduğu ve 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı gibi ilkbaharda kutlandığı anlaşılan *Mektepliler Bayramı*, çocukların okula intibak ettiği, eğitimin önemine dikkat çekildiği, arkadaşlık ve paylaşma duygularının geliştirildiği kutlamalardır. Dili ve değerler dünyası eskiye ait olduğundan Çantay'ın şiir kitabında yer almadığını düşündüğümüz bu şiir, dönemin çocuk ve okul bayramları hakkında bilgi verir niteliktedir. Ayrıca şiir, Çantay'ın çocuklar ve eğitim konusuyla o dönemde de ilgilendiğini göstermektedir.

Hasan Basri'nin *Mektepli ile Şeytan* şiirinde ise bir öğrenci ile Şeytan arasındaki diyaloglar yer almaktadır. Şiir, piyes şeklinde kurgulanmıştır.

-Arkadaşım nereye?

-Mektebime, dersime.

-O fikrini sen hâlâ

Atmadın mı vâh sana!

Mektebine öyle mi?

Bırak şu boş kafayı!

-Boş kafayı doldurmak,

- Tahsilledir ey ahmak!

-Vazgeç haydi gezelim.

Güzelce eğlenelim.

-Gezmek bana haramdır.

-Adam olmak meramdır²⁵⁵.

²⁵⁵ Hasan Basri, "Mektepli ile Şeytan", *Karesi*, nr.31-187,2 Rebiülevvel 1336/17 Kâmumevvel 1917.

Okul sevgisinin işlendiği bu şiirde; Şeytan, mektepliye kandırarak onu okulundan uzaklaştırmak için türlü hilelere başvurmakta; fakat başarılı olamamaktadır. Günümüzün eğitim anlayışında yer bulmayan bir kurgu ve kişileştirme ile öğrencileri motive etmek, okulu ve dersleri sevdirmek amacıyla yazılan şiir, Çocuk edebiyatı tarihi açısından dikkate değer bir manzumedir.

Bilindiği üzere Osmanlı dönemindeki çocuk bayramları günümüzden çok farklıdır. Bu dönemde çocukların okula gitmeleri dolayısıyla birtakım törenler düzenlenmiştir. *Âmin Alayı*, *Bed'-i Besmele Cemiyeti*, *Dua Cemiyeti* gibi adlar verilen bu törenler esnasında okunan ilâhiler, güfte mecmualarında mektep ilâhisi adıyla kaydedilmiştir²⁵⁶. Hasan Basri Çantay'ın *İlâhî* şiiri bu dönemde yazılmış bir mektep ilâhisidir.

Ulu Tanrı! Bize açık bir yol ver,

Selamete gayemize varalım.

Bükülmeyen, yorulmayan bir kol ver,

Hainlerin kafasını kıralım.

Düşmanları makhûr eyle, Âmin!

Kalbimizi mesrûr eyle, Âmin!

Ulu Tanrı! Müslümanlar bekliyor,

Giymek için büyük zafer tâcını,

Köylü kızı sana duâ eyliyor.

Gönder artık onun nişanlısını.

Hasretliyi sen kavuştur, Âmin!

Birbiriyle hep sarıştır, Âmin²⁵⁷.

Birinci Dünya Savaşı sürerken yazılan bu şiirde, dönemin sosyal psikolojisi açıkça görülmektedir. Manzume, bir çocuğun milleti, devleti için ettiği bir duadır. Bir

²⁵⁶ Mustafa Uzun, "Mektep", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C:29, S.11, Ankara: TDV Yay. , 2004, s.44.

²⁵⁷ Hasan Basri, "İlâhî", *Karesi*, nr.38-194, 21 Rebiülahir 1336/4 Şubat 1918.

çocuk şiirinde eğitimle ilgili şeylerden çok memleketin sosyal ve siyasal durumundan bahsedilmesi, dönemin olağanüstü şartlarından kaynaklanan kaygıların, eğitim de dâhil olmak üzere pek çok meselenin önüne geçtiğinin ifadesidir.

Hasan Basri Çantay'ın Cumhuriyet'in ilanından sonra yazdığı şiirlerindeki muhteva, dil ve üslup özellikleri, daha önceki dönemlerde yazılan çocuk şiirlerinden biraz farklıdır. Şair, Cumhuriyet dönemi şiirlerinde vatan, millet, bayrak sevgisi gibi konuları ele almış, sağlıklı yaşayış, izcilik ve spor, ahlâk meselelerine değinmiştir.

Şairin okul manzumelerinde, pek çok şiirinde olduğu gibi *Millî Edebiyat Akımı*'nın dil ve üslup özellikleri bulunmakta ve hamasî duygularla *Türkçülük* ideolojisinin işlendiği görülmektedir. Dil sadedir, cümleler kısa ve keskindir. Hece vezniyle yazılmış bu şiirlerde tam ve zengin kafiye görülmekte, özellikle redifler çok sık kullanılmaktadır. Çoğu marş olarak bestelenen bu şiirlerin bazıları: *Kardeş Marşı*, *23 Nisan*, *Anadolu*, *İdmancı Marşı*, *Yerli Malları*, *Köylü*, *Namus*, *Sağlık ve Yaşayış* başlıklarını taşımaktadır.

Kahramanlık ve vatan sevgisi temasının işlendiği bu şiirler zaman zaman gazete ve dergilerde de yayınlanmış, daha sonra Hasan Basri Çantay'ın şiir kitabında bir araya getirilmiştir. Bu şiirlerden biri *Anadolu* şiiridir. Memleketçi edebiyatta sıklıkla görüldüğü gibi bu manzumede Anadolu yüceltilmektedir.

Anadolu, ey Türklüğün can yurdu!

Arslan ordu senin sinenden doğdu.

Evlatların kahpe düşmanı boğdu.

Yaşa yiğit Anadolu çok yaşa²⁵⁸!

Çantay'ın *Yılmaz Türk* adlı şiirinde ise yüreği vatan ve millet sevgisi dolu bir Türk çocuğu tipi çizilmiştir. Şiirin son kıtasında *Hasan* adı geçmektedir.

Bu vatanın temeli

Benim iyi bilmeli.

Azmim önümde düşman,

²⁵⁸ Çantay, *Babamın Şiirleri*, s.15.

Zilletle irkilmeli.

Bana arslan Türk derler.

.....
Özü sözü doğruyum,

Namuslu Türk oğluyum.

Ben hiçbir şeyden korkmam,

Yalnız Hakk'ın kuluyum.

Bana, Hasan, Türk derler²⁵⁹.

Kısaca Çantay'ın çocuk ve gençlik şiirleri Millî Edebiyat çizgisinde eğitim amaçlı yazılmış şiirlerdir. Söz konusu şiirlerde kahramanlık ve vatan sevgisi işlenmiş, dönemin idealize edilen çocuk ve gençlik tipi anlatılmıştır. Hasan Basri'nin tamamını hece vezni ile yazdığı çocuk şiirleri dil ve üslup bakımından dönemin edebiyat anlayışına uygundur. Aynı zamanda eğitimci olan Çantay, yazdığı çocuk şiirlerinde çocukların gelişimine katkı sağlayacak değerlerin kazandırılmasında şiiri bir vasıta olarak kullanmıştır. Çantay'ın bu şiirleri, şiir-tiyatro ilişkisi bakımından da dikkati çekmektedir. Hasan Basri söz konusu şiirleriyle döneminin Çocuk Edebiyatı'na farklı bir açılım getirmektedir.

3.1.1.4. Devrin Şahsiyetleri Üzerine Yazdığı Şiirler

Hasan Basri Çantay, yaşadığı dönemde tanıdığı, sevdiği veya sevmediği kişileri anlatan şiirler yazmıştır. Şairin devrin şahsiyetleri üzerine yazılmış 15 manzumesi vardır. Hasan Basri Bey'in manzume yazdığı şahsiyetler arasında Mehmet Akif Ersoy, dönemin İstanbul Valisi Fahrettin Kerim (Gökay) Bey, Mimar ve Şair Numan Kıyat, Ahmet Naim Efendi, Nurullah Ataç, Profesör Kamil Miras, Mehmet Vehbi Bolak, Yusuf Ziyaettin Efendi, Abdülaziz Mecdî Tolun, Şair Ruhi Naci Sağdıç, Esat Adil Müstecaplıoğlu gibi isimler bulunmaktadır. Yazdığı bu manzumelerin bir kısmı methiye bir kısmı ise hiciv niteliğindedir. Bu manzumelerin önemli bir bölümü ise o şahısların vefatları dolayısıyla yazılmış manzum tarihlerdir.

²⁵⁹ Çantay, *Babamın Şiirleri*, s.12-13.

Bu manzumelerden biri dönemin İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Bey'e yazdığı *Manzum Arzuhal'* dir. Söz konusu manzumede Hasan Basri, Fahrettin Kerim Gökay'dan kitapların basımı için kâğıt istemektedir. Vali de Hasan Basri Bey'in bu isteğini yerinde görmüş ve ona yardım edeceğini belirten bir tezkere yazmıştır.²⁶⁰

Çantay, yakın dostu ve üstadı Mehmet Akif için de bir şiir yazmıştır. *Akifnâme'* de yer alan *Sana Şair Diyemem* başlıklı şiiri ile Çantay, Mehmet Akif'e olan sevgi ve hayranlığını ifade etmiştir. Bu şiir Çantay'ın, Mehmet Akif'e yazdığı iki şiirden biridir.

Sana şair diyemem, şiir senin pâyinde,

Alçalır, hâke düşer; yükselir, eflâki aşar.

Tâc-ı şiirindeki her rîze-i tarsî-i bedî'

O güneştir ki, semâlarda parıldar par par.

.....

Sana şair diyemem şiir-i revânında senin,

Beşerin girye-i masûmu, hurûşân çağlar²⁶¹.

Çantay'ın üstadı, yakın dostu, dava arkadaşı olan Mehmet Akif, Çantay'a ona göre yalnızca bir şair değil, aynı zamanda olağanüstü vasıflara haiz bir insandır. Akif'i ve şiirini yere göğe sığdıramayan şair, Akif'in şiirindeki belağata dikkat çekmekte ve onun şiirinde insanların masum gözyaşlarının çağladığını ifade etmektedir.

Tevfik Fikret'in *Hemşirem İçin* manzumesi gibi Hasan Basri'ninde trajik bir sonla hayatını kaybeden kızkardeşine yazdığı bir şiiri bulunmaktadır. Şair, bu manzumeyi veremden ölen kız kardeşi Feriha için yazmıştır. Şiir, Çantay'ın şiir kitabında *Hemşirezadem Feriha'nın ölümü münasebetiyle hastalığı zamanını hatırlayarak* notu ile neşredilmiştir²⁶².

Acep gonce yâre kim dokundu?

²⁶⁰ Aydın Ayhan, *Hasan Basri Çantay*, Balıkesir: Balıkesir Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yay. , 1990, s.5.

²⁶¹ Çantay, *Babamın Şiirleri*, s.363.

²⁶² Çantay, *Babamın Şiirleri*, s.72.

O Őebnem ki ruhsâra dűŐműŐtű, hűndu.

Baharın içinden elemler okundu.

Acep gonce yâre bugűn kim dokundu?

Çok genç yaŐta verem nedeniyle hayatını kaybeden Feriha'nın vefatının Hasan Basri'yi ne denli sarstığı bu Őiirin her mısraından derinden hissedilir. Őiir, duygusu ve anlatım ifadeleriyle Hasan Basri antay'ın en gűzel Őiirlerindedir. Hasan Basri Bey'in Balıkesir'de Veremle Műcadele konusunda bu kadar önemli görevler űstlenmesi, veremle műcadeleyi önemli bir görev addetmesinde kız kardeŐi Feriha'nın veremden ölmesi ve veremin acı sonuçlarını bizzat kendi ailesinde tecrűbe etmesinin etkili olduėu dűŐnűlebilir.

Hasan Basri antay'ın ulemadan Ahmet Naim Bey'in vefatı űzerine yazdıėı ve bu vefatın manzum tarihinin de bulunduėu manzumesi, canlı tasvirleri ile dikkat çekmektedir. Mersiye olarak yazılan bu Őiirden anlaŐıldıėı űzere çok sevdiėi, âlim Őahsiyetlerden Ahmet Naim Bey vefatı antay'ı derinden etkilemiŐtir. Őiirde, baŐtan sonra bir cenaze töreninin detayları anlatılmakta, vefatın öncesi ve sonrası; Őairin gıpta, hayranlık ve hűzűn duygularıyla hikâyeleŐtirilmektedir.

Limaallah 'ın en mahrem deminde,

Peygamber dedi ki:” bir sevgilim var,

Rűy-i revân oldum nâzik cisminde,

Yâd illerde Şimdi mâtemle aėlar²⁶³.

Hz. Peygamber tarafından sevilen ve Hz. Peygamberin duasıyla kendisine kavuŐmasını arzu ettiėi Naim Bey'in lűmű bu bakımdan gűzel bir sebebe baėlanmıŐtır:

Naim habersizdir, der ki ufuklar:

Bir baŐka neŐveyle gűlűmser, parlar,

Göklerde Şenlik var, yerde Şenlik var.

²⁶³ antay, *Babamın Şiirleri*, s.69.

Naim Bey'in ölümüne gıpta eden Hasan Basri, bir düğüne benzettiği Naim Bey'in vuslatını şu mısralarla anlatır:

*N'olurdu bu zevka ben de dalsaydım,
Dalmak değil; fakat hakkın ey miskin,
Günahkâr bir kulsun veli değilsin.
Bu şenlik kim bir vuslat için,
Hakkın düğünüdür, uçup kalsaydım²⁶⁴.*

Hasan Basri Çantay; devrin, şair, gazeteci, yazar ve politik duruşuyla dönemine damgasını vurmuş şahsiyetlerden Esat Adil Müstecaplıoğlu için de bir manzume yazmıştır. Çantay'ın sert ifadeleriyle dikkat çeken "...*Mı Dedim*" başlıklı şiiri, ilk olarak *Bir Nefes* adıyla Esat Adil ithaf edilerek 24 Ağustos 1927 tarihli *Türk Dili* gazetesinde neşredilmiştir²⁶⁵. Bu manzumeye Esat Adil, *Demedim* başlıklı bir nazire ile cevap vermiştir. Bu nazire ise 26 Ağustos 1927 tarihli *Türk Dili* gazetesinde yayınlanmıştır²⁶⁶. Ayrıca Âşık Hasan mahlasıyla yazılan söz konusu manzume Dr. Rıza Nur'un dergisi *Tanrıdağ*'da da neşredilmiştir²⁶⁷.

*Sana mert ol dedim, atıl mı dedim?
Bir çürük sicimle asıl mı dedim?
Alçak gönüllü ol dedimse git de,
Bir kalbur samana satıl mı dedim?
.....
Vicdanın kararmış, hissin bir nasır,
Altın olur mu bir kızıl bakar?
Azamet Hakk'ındır, Hakk'a yaraşır.
Sana bir put ol da tapıl mı dedim²⁶⁸?*

²⁶⁴ Çantay, *Babamın Şiirleri*, s.69.

²⁶⁵ Hasan Basri, "Bir Nefes", *Türk Dili*, nr.385, 24 Ağustos 1927.

²⁶⁶ Esat Adil, "Demedim", *Türk Dili*, nr.387, 26 Ağustos 1927.

²⁶⁷ Âşık Hasan, "Mı Dedim?" , *Tanrıdağ*, C:1, nr.6, Haziran 1942.

²⁶⁸ Çantay, *Babamın Şiirleri*, s.42.

Balıkesirli şairlerden Müstecâbizâde İsmet'le aynı aileye mensup, dönemin gazeteci, Şair ve aksiyonerlerinden ve aynı zamanda Balıkesir Halkevi'nin ilk başkanı olan Esat Adil Müstecaplıoğlu, Hasan Basri ile aynı kültür çevrelerinde bulunmuş bir şahsiyettir. Sosyalist Esat Adil Müstecaplıoğlu²⁶⁹, hem Hasan Basri Çantay'ın hemşehrisi hem de Çantay'ı üstat bilen dostlarından. Yukarıdaki manzumesinde Esat Adil'e seslenen şair, sivri dilli, sözünü esirgemeyen keskin bir tavırla Esat Adil'e hiciv oklarını fırlatmıştır. Çantay manzumesinde, Esat Adil'in sosyalistliğine ince ince dokundurmakta ve ona nasihatler vermektedir.

Hasan Basri Çantay'ın devrin şahsiyetleri için yazdığı şiirlerin önemli bir bölümünü ise *Kıta* 'lar oluşturur. Bu kıtaların büyük bir kısmı, Çantay'ın yakın dost, arkadaşları ve kaybettiği talebeleri için yazılmıştır. Ayrıca kendisiyle zıt kutuplarda olan Nurullah Ataç için yazdığı kıtada keskin bir hiciv bulunmaktadır.

Bîşe-i san'atte yangın var, yazık,

Kalmıyor tek bir fidan, tek bir ağaç,

Bir muhafız söyle i'lam etti kim:

İzmaritler attı" Nurullah Ataç"²⁷⁰.

Türk edebiyatının ünlü deneme ve eleştiri yazarı Nurullah Ataç, bilindiği gibi yaşadığı dönem ve sonrasında belli kesimlerin eleştiri oklarına hedef olan isimlerin başında gelmektedir. Dönemin sağ ideolojisine mensup muhafazakâr kesimleri Nurullah Ataç hakkında genellikle olumsuz bir görüş içindedir. Bu isimlerden biri de Hasan Basri Çantay'dır. Şair, kıtasında Nurullah Ataç'ı sanat ormanını yakmak için izmarit atmakla suçlamaktadır. Çantay, bu suçlama ile Nurullah Ataç'ın edebiyat eleştirmenliğini tenkit etmektedir.

Çantay'ın bu sert eleştirisinde Ataç'ın Mehmet Akif'le girdiği polemikler ve Akif'in sanatına yönelik yorumların etkisi olduğu görülmektedir. Zira Ataç, Akif ve şiiri için 30 Ocak 1937 tarihli Akşam gazetesinde "*Akif'in bir insan olarak kıymeti ne olursa olsun, bir şair sayılması hayli zor işlerdendir. Hele onda fikir aramak, fikre hüürmetsizlik olur. Din şairi, din filozofu değil, mahalle kahvesi hatibi.*" ifadelerini

²⁶⁹ Emin Karaca, *Umutulmuş Sosyalist: Esat Adil*, İstanbul: Belge Yay. , 2008.

²⁷⁰ Çantay, *Babamın Şiirleri*, s.65.

kullanmaktadır²⁷¹. Başka bir yazısında ise Ataç, İstiklâl Marşı'nı bestesi ve güftesiyle başarısız bulduğunu, dönemin ideallerine uymadığını ve Türkiye'yi temsil etmediğini söylemektedir²⁷². Çantay, üstadı ve yakın dostu Akif'i bu şekilde gören Ataç için söz konusu kıtayı yazması oldukça tabiidir.

Daha önce de belirtildiği gibi Hasan Basri Çantay'ın kıtalarının önemli bir bölümü yakın dost ve arkadaşlarının vefatları dolayısıyla yazdığı manzum tarihlerdir. Bu isimler arasında Prof. Kamil Miras, Yusuf Ziyaettin Efendi, Abdülaziz Mecdi Tolun, Ruhi Naci Sağdıç, Mehmet Vehbi Bolak gibi isimler yer almaktadır²⁷³.

3.1.1.5. Tabiat Şiirleri

Tabiat ve tabiata ait unsurlar edebiyat tarihimizin her devresinde bir şekilde yer almıştır. Tanzimat'tan bu yana hem tema hem de problem olarak edebiyatımıza giren tabiat, alegorik değerdeki mazmunlarıyla veya stilize edilmiş şekliyle eski edebiyatımızdaki tabiat anlayışından çok farklıdır. Tabiat Türk şiirinde Tanzimat'tan sonra daha gerçekçi bir vasıf kazanmaya başlamıştır. Fransız romantiklerinden Rousseau'nun temeline atarak, şehir hayatına bir antitez olarak sunduğu tabiat anlayışı, bizde Ziya Paşa ve Abdülhak Hamit gibi Tanzimat şairlerinde mistik ve hikemî bir vasıf kazanmıştır²⁷⁴. Özellikle Hamit, şiirimizde farklı bir tabiat anlayışı getirmiştir. Mehmet Kaplan'ın ifadeleri ile *ilk defa olarak tabiat Abdülhak Hamid, Sahra adlı kitabı ve diğer eserleri ile bize tabiat hakkında küllî bir görüş getirdi; tabiatı felsefi bir düşünce konusu yaptı; derin duyguların doğduğu ve inkişaf ettiği bir muhit haline koydu; bilhassa yeni unsurlar ile dolu ve geniş ufuklu manzaralar resmetti*²⁷⁵.

Hasan Basri Çantay'ın şiirlerinde Hamid'in Türk edebiyatına getirdiği tabiat anlayışı tam olarak bulunmasa da bütünüyle eski edebiyatımızdaki gibi stilize edilmiş klasik bir tabiat görüşü de yoktur. Aslında Hasan Basri'nin hiçbir şiirinde tek başına tabiat bir tema olarak yer almamakta ve kahramanlık veya diğer temaların anlatıldığı şiirlerde bir dekor hüviyeti kazanmaktadır. Başka bir deyişle Hasan Basri Çantay için tabiat, başlı başına bir mevzu değil, vatan toprağını insanlarıyla ağaçlarıyla vs. vatani

²⁷¹ Şerife Çağın, *Bir Şiir Eleştirmeni Olarak Ataç*, İstanbul: Dergâh Yay. , 2012, s.171.

²⁷² Çağın, s.172.

²⁷³ Çantay, *Babamın Şiirleri*, s.76-77.

²⁷⁴ Orhan Okay, *Batıllaşma Devri Türk Edebiyatı*, İstanbul: Dergâh Yay. , 2010, s.83-84.

²⁷⁵ Mehmet Kaplan *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 1*, İstanbul: Dergâh Yay. , 1995, s.314.

temsil eden bir varlıktır. Hasan Basri Çantay'ın gözüyle kutsallaşan vatan, şiirlerine konu ettiği insanlarıyla, tarihiyle, sembollerıyla aynı zamanda onun için tabiat demektir. Şairin, tabiatı bir tema olarak kullanmasa da tabiatı belirgin bir dekor olarak işlediği *Türkü*, *Sarmaşık* ve *Serçe* gibi manzumeleri bulunmaktadır.

Hasan Basri Bey'in sıklıkla tabiat unsurlarını kullandığı şiirlerinden *Türkü*, Edremitli Ruhi Naci'ye ithaf edilerek ilk olarak *Köy Türküsü* başlığı ile 23 Ağustos 1927 tarihli *Türk Dili* gazetesinde yayınlanmıştır²⁷⁶. Şiir, sevdiğini cepheye gönderen bir köylü kızının bekleyişini anlatan bir manzum hikâyedir. Şiirde köy yaşantısı; hayvanları, bitkileri ve diğer unsurlarıyla resmedilmiş, insan-tabiat ilişkisi canlı hayat manzaralarıyla verilmiştir.

Dağlar, taşlar, ırmaklar,

Kırlangıçlar, İshaklar,

Sarı saçlı başaklar,

Ömer seni sayıklar.

Kuzu meler sayada,

Sesin inler kayada,

Vefasızmış, darıldım,

*Yıldıza da aya da*²⁷⁷.

Yukarıdaki şiir, dönemin *Memleketçi Edebiyat Akımı* etkisi ile Halk şiiri tarzında yazılmış romantik bir köy manzumesidir. Şiirin bütününe bakıldığında gurbet duygusu vatan sevgisi ile birleştirilmiş, bir yandan da bu duyguya yol açan dönemin şartları bir köy hayatı çerçevesinde anlatılmıştır.

Şairin *Sarmaşık* şiirinde ise tabiat unsurlarıyla istiare yaptığı görülür. Basri Bey'in şiir kitabında yer verdiği bu manzume, Dr. Rıza Nur'un çıkardığı *Tanrıdağ* dergisinde de yayımlanmıştır²⁷⁸.

²⁷⁶ Hasan Basri, "Köy Türküsü", *Türk Dili*, nr.384, 23 Ağustos 1927.

²⁷⁷ Çantay, *Babamın Şiirleri*, s.27-28.

²⁷⁸ Hasan Basri Çantay, "Sarmaşık", *Tanrıdağ*, C:1, nr.1, Ağustos 1942.

-Şu gördüğün çiçek ne şık!

-Çiçek değil o, sarmaşık.

-Fakat güzel,

-Güzel fakat;

Ederse bir kuruş o, sat!

-Güzelse bir çiçek, yeter,

-Ki hüsnü en büyük değer.

-Yılan da bir nevi çiçek,

Nakış nakış ve renk renk!

Zararlıdır o şey ki bil!

Çiçek değil, güzel değil.

-Çiçek nasıl verir zarar?

-Bu, yemyeşil fidan arar?

Sarar, emer, emer sarar;

Fidan odun olup yanar!

Dedim ya ben "O sarmaşık"

Ne sırnaşık, ne sırnaşık!

Bir ot. örer o her sene,

Yabancı sokma bağçene²⁷⁹!

Sarmaşık şiirine ilk bakıldığında, şiirde belirgin bir tabiat anlayışının hakim olduğu görülür. Şiirin başında yer alan sarmaşık ve arkasından yılan tasviri okuyucuda ilk etapta bu duyguyu uyandırır. *Fakat* ifadesinden sonra sarmaşığın; güzel, hoş görüntüsüyle göz alan, bir yandan da sarıldığı bünyeye zarar veren bir unsur olarak metaforik anlamda kullanıldığı görülür.

²⁷⁹ Çantay, *Babamın Şiirleri*, s.11.

Dikkat edilirse şiirin başlarında *Ederse bir kuruş o, sat* ifadesi okuyana şaşkınlık verecek faydacı bir bakış açısı sunmaktadır. Hasan Basri’de sıkça görüldüğü üzere güzelliğin faydalı olması gerektiği anlayışı tabiatta estetik güzellik arayanlar için beklenmedik bir çıkış ortaya koymaktadır.

Şiirin devamında çiçek gibi görünen, göz alıcı renk ve desenleriyle sarmaşığa benzetilen bir de *yılan* istiaresi mevcuttur. Şiirdeki bu istiare, saf bir iyimserlikle olaylara ve nesnelere yaklaşmanın bir ferde ve daha geniş anlamıyla bir topluma verebileceği zararları anlatmak için kullanılmıştır. Bu mesaj, Hasan Basri Çantay’ın yaşadığı dönemin sosyal ve siyasal olayları ile yakından ilgilidir.

Şair, şiirinde kullandığı sarmaşık ve yılan istiaresinden sonra *Yabancı sokma bağçene* mısraı ile vermek istediği mesajı özetlemiştir. Bilindiği gibi Osmanlı Devleti’nin sonunu getiren sebepler arasında özellikle son dönemlerde artan, yabancı unsurların faaliyetleri de bulunmaktadır. 19. yy. sonunda ve 20. yy. başlarında gayrimüslim ve Müslüman Osmanlı vatandaşlarının ayrılıkçı faaliyetleri özellikle Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele dönemlerinde devleti oldukça fazla uğraştırmıştır. Millî Mücadele dönemini yaşamış, ayrılıkçı unsurlarla mücadele etmiş bir Kuvâ-yı Milliyeci olan Hasan Basri Bey’in yaşanan ihanet olaylarına bu tür tepkiler vermesi oldukça tabiidir.

Hasan Basri Bey, *Serçe* adlı manzum hikâyesinde de tabiatı yine dekoratif bir unsur olarak kullanmıştır. Aşağıya alınan paşajda görüldüğü gibi şiirde tabiat, birtakım felsefi ve hikmetli düşüncelerle birlikte ele alınmıştır.

Serçe göğsümde bir abanmıştı

Ki benim kendi ruhu sanmıştı.

Atıyor kalb-i zârı bî-ahenk,

Sanki kalbimle âşinâ o yürek.

.....

İnliyor sanki âsümân ü zemîn

İnliyor penceremde bir kumru,

İnliyor hep menekşe, gül, sünbül

İnliyor lâl dem çeken bülbül.

-“Ötme, bülbül, yanımda yârim yok”

Vatanım yok, şükûfezârım yok.

Aşyanımda üç yetim nâlân,

Anasız, aç, susuz, bitik, giryân²⁸⁰.

Akif’i hatırlatan mısralarla şiirine başlayan ve daha sonra Hamit gibi devam eden Çantay, hikemiyâta daldığı yerlerde hüznle bahsettiği vatanına da yer vermektedir. Şiirin sonraki bölümünde ise serçenin etrafına toplanan kuşlar konuşurulmuştur. Bülbülün serçeyi vuran insana verdiği nutuk düşündürücüdür.

Başım üstünde çekti bülbül dem,

Şu hitabeyle:

-Ey benî âdem,

Sanma nev’inle sâde insansın;

Sen de bir hayvanoğlu hayvansın!

Kuvvetin hakka zulmü böyle nedir?

Bu cefâ bi’n-netîce gülşenedir.

Bir cılız kuşcağız cihâna bedel.

Onu bir örselirse zâlim el,

Vatanından kaçır bahâristan,

O vatan bir mezâr olur o zaman.

Yok muyuz biz, vatan da yok iyi bil,

Ne şiir var, ne aşına bir dil²⁸¹.

Bülbülün dilinden insanoğluna verilen ve insanın insana yaptığı kötülükleri anlatan mesajlar dikkat çekicidir. İnsan, yalnız hayvanlara ve diğer canlılara değil,

²⁸⁰ Çantay, *Babamın Şiirleri*, s.59.

²⁸¹ Çantay, *Babamın Şiirleri*, s.60.

haklı ile haksızı ayırt etmeden kendi türüne de vahşet uygulamakta, hiçbir canlının kendi nevi'ne yapmadığı kötülükleri yapmaktadır.

Hasan Basri'nin araya fabl parçaları yerleştirdiği yukarıdaki manzum hikâyede tabiat, pek de realist bir şekilde işlenmemiş, şairi çeşitli hikemî düşüncelere sevk eden bir vasıta olarak kullanılmıştır.

Kısaca Hasan Basri Çantay'ın, şiirinde tabiatı başlı başına bir tema olarak kullanmadığı görülür. Tabiat, onun şiirinde kimi yoğun mesajlar veya hikemî duygulanmalarının daha iyi anlaşılması için kullandığı bir dekor, kimi zamanda bir istiare unsurudur. Çantay'ın şiirlerinde işlediği tabiat, Tanzimat Devri Türk Şiiri ile Türk Edebiyatı'na giren bütünlüklü bir tabiat düşüncesinden ziyade anlatmak istediği düşünceleri veya vermek istediği mesajları ifade etmeye yarayan bir araçtır. Ayrıca tabiat, Çantay'ın şiirinde vatan ya da vatani temsil eden değerlerdir.

3.1.1.6. Diğer Şiirleri

Bu bölümde Hasan Basri'nin şiir kitabında ağırlıklı olarak *Mizah ve Çatmalar* bölümünde yer alan 13 şiiri ele alınmıştır. Söz konusu şiirler genellikle kitap hâlinde neşredilmeden önce *Türk Dili*, *Zafer-i Milli*, *Tanrıdağ*, *Merhaba*, *Balıkesir Postası* gibi yayın organlarında yayınlanmıştır. Çantay'ın bu şiirlerden biri *Kutlama* adını taşımaktadır. Manzume, Balıkesir'de yayınlanan *Merhaba* isimli mizah dergisi için yazılmıştır²⁸².

Hakperest ol, kimseye eğme boyun,

Kendi vicdanınla kal, histen soyun.

Oy verirken oyuna katma oyun,

Merhaba ey nâzenin merhaba!

Dalkavukluk arınız olsun, emi!

Takmayın zinhar o altın gemi,

Gelmeli gerçek demokrasi de mi?

Merhaba ey sahn-ı bülbül merhaba²⁸³!

²⁸² Çantay, *Babamın Şiirleri*, s.38.

²⁸³ Çantay, *Babamın Şiirleri*, s.38.

Baştan sona sosyal ve siyasal eleştiri unsuru içeren bu şiir, bir mizah dergisinin hangi ilkeler ile hareket etmesi gerektiğini ifade eden tavsiyelerle doludur. Bu tavsiyelerden hakperest olmak, vicdanlılık, demokratiklik, dalkavuk olmamak Hasan Basri Çantay'ın pek çok yerde tekrarladığı kendi gazetecilik anlayışının da temel ilkeleridir. Şiirde geçen *Oy verirken oyuna katma oyun* mısraı Çantay'ın siyasî hayatına yönelik bir göndermedir. Zira Çantay, 1946 seçimlerinde kazanmasına rağmen oyuna getirilerek seçilmemiş gibi gösterilmiştir.

Çantay, *Bir Deyiş* adlı manzumesinde ise kendisini anlatmıştır.

Sapmam ne tuzluya, ne ekşiye,

Erkeklik yaraşır erkek kişiye

İblisin öptüğü o pis eşiğe,

Ömrümde ben bir kez ayak basmadım.

Aman vermedim hiç sefil arzuma

Kendi ekmeğimi bandım tuzuma,

Haram yedirmedim hatta kuzuma,

Dikenli hülyalar kurup yasmadım.

Din ü milletimi sevdim Hak için,

Hakka ben de oldum sırr-ı aşk için,

Kavuk sallayamam ben alçak için

Elimle boynuma lâle asmadım.

Âşık Hasan der ki bağrım yanıktır.

Helâl süt emmişim, alnım açıktır.

Milletin derdiyle çehrem asıktır.

*Yoksa kimseye ben kafa asmadım*²⁸⁴.

11’li hece vezniyle koşma tarzında yazılan yukarıdaki şiir, Çantay’ın *Ářık Hasan* mahlasıyla halk edebiyatı tarzında kaleme aldığı manzumelerindedir. şiirde Hasan Basri’nin kendi şahsiyetini anlatması, kendisinin hayatta duruşunu tasvir etmesi yönünden de dikkat çekicidir. Çantay, bu manzumesinde kendinden örnekler vererek toplumun aksayan yönlerini ince mesajlarla eleştirmektedir. *Milletin derdiyle çehrem asıktır/ Yoksa kimseye ben kafa asmadım* mısraları Hasan Basri’nin vatan-millet sevgisi ile dolu, milletin derdine kafa yoran idealist ve vatanperver yönünü anlatmaktadır.

Hasan Basri Çantay’ın dikkat çeken şiirlerinden biri de *Ávâm Nedir?* başlıklı şiiridir. *Tanrıdağ, Türk Dili, Balıkesir Adalet* gibi yayın organlarında neşredilmiş olan bu manzume, Çantay’ın şiir kitabında da mevcuttur²⁸⁵. şiir, bütünüyle Çantay’a yöneltilen *âvâm-firiblik* eleştirisine bir cevap niteliğindedir. şair, halkın hoşuna gidecek şekilde hareket eden, demagog anlamlarında kullanılan *âvâmfirib*²⁸⁶ kelimesi üzerinden kendisini suçlayanları hoş bir üslûpla hicvetmektedir.

Bana “âvâm- firib” dedi,

Cahil, bilgiç bir zibidi.

Dedim “âvâm bir üstattır,

Olamazsın sen şakirdi”.

O kitaptır şerh olmamış,

Bir cihândır fetholmamış,

Onu sezen şimdiye dek,

*Kâh olmuş, kâh olmamış*²⁸⁷.

²⁸⁴ Çantay, *Babamın şiirleri*, s.39.

²⁸⁵ Çantay, *Babamın şiirleri*, s.47.

²⁸⁶ Devellioğlu, Ferit, “Ávâm-firib”, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi, 2004, s.53.

²⁸⁷ Çantay, *Babamın şiirleri*, s.47.

Hasan Basri Çantay'ın şiirlerinde hicvettiği tiplerin başında hurafeci hocalar gelmektedir. Yanlış dinî bilgilerle, hurafelerle halkı kandıran bu tip insanlarla yazarın mücadelesi hayatı boyunca devam etmiştir. Çantay'ın *Meşhur Bir Hurafeciye* adlı şiiri onun bu konudaki hassasiyetini şiirine de taşıdığını göstermektedir. Şiirde, hurafecilerle birlikte bu tip insanların peşinden gidenler de eleştirilmektedir.

*Kırıldı benliğin kolu kanadı,
Kaldı öz dininin sade hoş adı,
Bırakmadın gittin gavur inadı,
Bu püsküllü bela sana az hocam!*

.....
*Dünya uyanırken yan gelip yattın,
Hakikat dinini bir pula sattın!
Bir hurafeye sen bin daha kattın!
İşin yoksa artık, muska yaz hocam!²⁸⁸*

Hasan Basri Bey'in mücadele ettiği bu tipler; cahil, inatçı, İslâm'ın özünü anlamamış, gerçeklerden habersiz, muskacı ve halkı maddî ve manevî yönden sömüren insanlardır. Toplumun en büyük darbeyi bu tiplerden yediğini düşünen Çantay, bu tiplerin insanları yönlendirmesini ve sömürmesini engellemek için hayatının her sahasında özellikle gazete yazılarıyla ve münakaşalarıyla ciddi bir şekilde savaşmıştır.

Hasan Basri'nin oldukça sert ifadeler kullandığı şiirlerinden biri de *Vur Beline* adlı şiiridir. Çantay, manzumesinde Türk milletine düşmanlık besleyenleri, tarihini inkâr edenleri, fitnecilik ve batı taklitçiliği yapanları vurucu cümlelerle hicvetmektedir.

*Türkü düşman hor bilenin,
Vur beline, vur beline,*

²⁸⁸ Çantay, *Babamın Şiirleri*, s.41.

*Kulu olan her gelenin
Vur beline, vur beline!*

*Tarihine kim söverse,
Moskofları kim överse,
Haksız yere kim döverse,
Vur beline, vur beline!*

*Deli deli taşanların,
Yurda fitne saçanların,
O kemiren sıçanların,
Vur beline, vur beline!²⁸⁹*

Hasan Basri Çantay'ın yukarıya alınan şiirinde, şairin rahatsız olduğu kesimler eleştirilmektedir. Dönemin ruhunun açık bir şekilde anlaşıldığı manzumede, şiirin başlığı ile de bağlantılı olarak oldukça keskin ve vurucu ifadeler mevcuttur. Çantay, tarihini inkâr edenlere ve Rusya'nın peşinden giden komünist ve sosyalistlere de tepkilidir. Millete fitne saçarak milletin maddî-manevî değerlerini kemirenler de Çantay'ın hedefindedir.

Hasan Basri'nin kıta türünde şiirler yazdığı daha önce ifade edilmişti. Şairin kıtalarının bir kısmında da topluma ve yaşadığı devre yönelik hicivler mevcuttur. Aşağıdaki kıtada gösteriş meraklısı tipler eleştirilmekte, insanî değerlerdeki yozlaşmaya dikkat çekilmektedir.

*Selef yapardı fakat söylemezdi hiçbir şey,
Halef de yapardı kavl ile fiil peyder pey.*

²⁸⁹ Çantay, *Babamın Şiirleri*, s.45.

*Zamane halkını hiç sorma, yapmadan söyler,
Odur cihanı kuran lafla, hey utanmaz hey²⁹⁰!*

Hasan Basri Çantay'ın mizah ve hiciv unsurlarını yoğun olarak kullandığı şiirlerine bütün olarak bakıldığında Çantay'ın sıkı bir toplum eleştirmeni olduğu görülmektedir. Sözünü sakınmayan ve zaman zaman çok sert ifadeler kullanmaktan kaçınmayan Hasan Basri Bey, tartışmacı üslubuyla toplumun aksayan yanlarını hicvetmekte ve toplum için zararlı gördüğü insan tiplerini kıyasıya eleştirmektedir. Mizah ve hicivleriyle toplumu yönlendirmeyi amaçlayan şair, bu amaç doğrultusunda şiir türünü etkin bir şekilde kullanmıştır. Çantay'ın hiciv ve mizah şiirlerindeki keskin üslup, şairin zekâsını ve Türkçeyi kullanmadaki maharetini ortaya koyması açısından dikkat çekicidir.

3.1.2. Şiirlerinin Dil ve Üslûp Özellikleri

Bu çalışmanın temalar bölümünde belirtildiği gibi Hasan Basri Bey şiirlerini Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde yazmıştır. Çantay'ın şiire başladığı dönemde *Millî Edebiyat Cereyanı* bütün etkinliği ile edebiyatımıza yön vermektedir. Çantay, şiirlerinde bu akımın genel özelliklerini yansıtan bir şair tipi sergilemiştir. Bununla birlikte şair, eski şiir geleneğimizin varlığını devam ettiren kültür çevreleriyle olan ilişkisinden dolayı klasik şiirimizle olan bağı koparmamıştır.

Hasan Basri Bey'in şiirlerinin dil ve üslup özelliklerini ortaya koymak için öncelikle şairin şiire ve şaire bakış açısının, şiirlerindeki ses, armoni, ritim ve nazım biçimlerinin genel hatlarıyla değerlendirilmesi gerekecektir. Bu değerlendirmeler yalnızca Hasan Basri Çantay'ın şiiri ve şairliğini anlamak açısından değil, aynı zamanda Yeni Türk Edebiyatı Tarihi'nin Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemi şiirleri hakkında fikir vermesi bakımından da önemlidir.

3.1.2.1. Şiire ve Şaire Bakışı

Hasan Basri Çantay'ın şiirindeki dil ve üslup özelliklerinin tam olarak anlaşılması için onun felsefi ve estetik açıdan nasıl bir şiir anlayışı benimsediğinin ve şairi nasıl tanımladığının belirlenmesi gerekir. Çantay'ın şiir ve şairler hakkındaki

²⁹⁰ Uğur, s.160.

görüşlerine geçmeden önce, onun sanat ve sanatkâr kavramları ile ilgili düşüncelerini anlamak yerinde olacaktır. Yazar, *Ülkü Edebiyatı* adlı eserinde konu ile ilgili şu ifadelerle yer verir:

Sanatın maksat ve gayesi kendindedir. Evet, bu belki doğru olabilir. Bizde "Sanat Sanat İçindir" diyenlerin sayısı çoktur. Fakat bu, hiçbir zaman sizin anladığınız manada değildir. Ahlâksız bir eser bence sanat eseri olamaz²⁹¹.

Evet, benim tezim şu: güzellik hükmünü veren ruh ahlâka aykırı eserleri bir sanat eseri diye kabul edemez. Edememek lazımdır. Çünkü sanat ahlâksızlığı kabulden uzaktır, nezihdir²⁹².

Bendeniz gayri ahlâkî; fakat şerait-i sanatı tamamen câmi bir eserin mutlaka sanat eseri olacağına inanıyorum. Güzellik hükmünü verecek olan "zevk-i selim" in bu hükmü bir ahlâk hükmü değil, bir sanat hükmüdür²⁹³.

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere şaire göre bir eserin sanat eseri sayılması için önce o eserin ahlâkî değerlere uygun olması gerekmektedir. Hasan Basri bunu tek bir cümleye *Güzellik, yani sanat ahlâksız olamaz* şeklinde ifade etmektedir²⁹⁴.

Hasan Basri Çantay, sanatkâr için ise şu ifadeleri kullanır.

Bir sanatkâr en nezih inanlardan daha nezih bir insandır. O, sufliyât ile değil, ulviyât için uğraşır. Onun ruhu, mülevvesâtı, behimiyâtı, shehevâtı düşünmez; meâliyi ve mehâsini düşünür. Bir milletin sanatkârı demek o milletin en yüksek ve en insan adamı demektir. O derecededir ki onun yükseldiği göklere bütün ruhlar uçmak, yükselmek ister. Ve bunun için de masum kuşlar gibi kanatlarını açar²⁹⁵.

Sanatkârı toplum ve insanlık adına oldukça önemli bir yerde konumlandıran Çantay, onun ulvî, yüksek duygularla sanatını icra etmesi gerektiğine inanır. Sanatkâr bu nedenle sanatında yüce değerleri konu etmelidir. Sanatkâr, ahlâka aykırı, insanı küçülten mevzularla uğraşmamalıdır.

²⁹¹ Hasan Basri Çantay, *Ülkü Edebiyatı*, Balıkesir: Türk Pazarı Basımevi, 1939, s.14.

²⁹² Çantay, *Ülkü Edebiyatı*, s.18.

²⁹³ Çantay, *Ülkü Edebiyatı*, s.18-19.

²⁹⁴ Çantay, *Ülkü Edebiyatı*, s.25.

²⁹⁵ Çantay, *Ülkü Edebiyatı*, s.27.

Ahlâk ölçütünü, sanat anlayışının temeline koyan Çantay, şairler hakkında ise *milletin iktisadî, ilmî, medenî, ictimai, ahlâkî mücadelelerini dile getirmelidirler, heveyât ile uğraşmamalıdır*lar ifadesini kullanır²⁹⁶.

Çantay, bir edebiyat teorisi kitabı olan *Ülkü Edebiyatı* adlı eserinde şiir hakkında şu açıklamalara yer verir:

Bir şiirin zâtî güzelliği belâgatı iledir. Tezyinatı ârizî güzelliklerindedir. Belâgat demek fasih bir sözün hâl ve icaba uyması demektir. Hâl ve icab deyince cemiyetinizi, muhitinizi, zamanınızı, muhatabınızı düşünmeye mecbursunuz. Her şeyi cemiyetin suratına fırlatamazsınız.

Eski edebiyatımızda halin icaplarına uymayan sözleri “asvât-ı hayvanât”dan addederlerdi. Ruhun asâlet ve nezâhatinden doğmayan bir eser ne kadar süslü olursa olsun sanat dairesine giremez. Esasen ruh ona temayül edemez²⁹⁷.

Hasan Basri Çantay, şiirde güzellik kavramını açıklarken *zevk-i selim* ölçütünü getirir. Çantay’a göre *zevk-i selim, zevkin en yüce payesidir, ayıplardan, afetlerden münezzeh, gill ü gışdan azade, selâmet-i his ile belâgat melekesinin bir mahsûlü olan zevk. O behîmiyeti, rezîleti, şehvâniyeti alkışlayamaz²⁹⁸.*

Hasan Basri Çantay *Ülkü Edebiyatı* ’nda 1928 yılında Balıkesir’de Orhan Şaik, Ruhi Naci, Mustafa Seyyit gibi şairlerin çıkardığı *Irmak* dergisinden bahsederek bu dergiye gönderdiği iki mektuptan alıntılar yapmış, sanat ve şiir hakkındaki düşüncelerini ifade etmiştir. Hasan Basri, burada özellikle şiirde muhteva konusunu ele almaktadır.

Sade kadın, sade şerâb, sade gül, sade bülbül! A, evlad başka menbâlar bulamadınız mı? Irmak yalnız şekliyle güzelliği ile değil; fakat faidesi ile de akmakta devam etmelidir. Faidesiz, akışı güzel ırmaklar vardır ki irvâye, iskâye hiç yaramazlar. Onun civarındaki topraklar susuz, ziraatler ölüdür. Bize böyle ırmaklardan ziyade faydeli ırmaklar lazım²⁹⁹

²⁹⁶ Çantay, *Ülkü Edebiyatı*, s.42-43.

²⁹⁷ Çantay, *Ülkü Edebiyatı*, s.28.

²⁹⁸ Çantay, *Ülkü Edebiyatı*, s.289.

²⁹⁹ Çantay, *Ülkü Edebiyatı*, s.33.

Ülkü Edebiyatı adlı eserinde yazar, edebiyata bakış açısını özetleyen şu paragrafa yer verir:

Edebiyat terbiyede güzel bir etkindir. Yurt hizmetinden, ulus kaygısından kaçan adamların yalnız maddî ve şehvânî eserlerine sanat eseri diyenin dili yanar. Biz hâlâ “sanat sanat içindir” düsturunu kabul etmekte veya “sanat ahlâkı yıkmaktır” diye ayak direyelim. Bize bu gibi yaldızlı hapları yutturmaya çalışan düşman yazmanlar hâlâ kendi düşmanlıklarını yazmaktan, hâlâ uluslarını bizim zararımıza kamçulamaktan vazgeçmiyorlar.

Sayın bir yazmanımızın dediği gibi “ulusumuzun edebiyatı şampanya gibi yalancı keyf verici değil, et suyu gibi besleyici ve güçlendirici olmalıdır”³⁰⁰.

Türk Dili gazetesinin bir edebiyat anketine katılan Hasan Basri, bu anket vasıtasıyla sanat ve edebiyat görüşlerini ilginç tespitlerle ve hiciv üslubuyla beyan eder. Gazetenin 2 Ağustos 1935 tarihli nüshasında yayınlanan ankette, yazarın şiirimizdeki klasik muhteva anlayışından duyduğu rahatsızlık ve yenilikçi tavrı dikkat çeker. Anketörün: *Biliyorsunuz ki bizim Divan Edebiyatı olsun Yeni Edebiyat olsun daima kadını bir mihver yapmış ve bir pervâne gibi onun etrafında dönüp durmuştur. Size göre edebiyatta bu çehre değişecek midir? Yoksa aynen kalacak mıdır?* sorusuna Çantay şu cevabı verir:

Kehânet göstermemi istiyorsunuz. Bizde şiir demek kadın demektir. Yâr, cânân, mahbube gibi kelime ve mefhumlar şairlerimize belli başlı sermaye olmuştur.

Asırların ömr-ü derbederini yaşayan “Bin bir kocadan arta kalan o bunak ve yosma yâri artık boşamalıyız. Zaten millet bu edebiyattan usandı. Eğer bunca ihtiyaçlar, bunca bakir mevzular önünde hala o vadi devam ediyorsa çok yazık! ”Onlar bugünün ihtiyacına cevap vermekten çok uzaktırlar”³⁰¹.

Şiirde toplumun ihtiyacına yönelik konular işlenmesi gerektiğini vurgulayan Hasan Basri'nin şiir ve şiirde kadın konusundaki teşbihleri dikkate değerdir. Eski şiir anlayışımızdan süratle uzaklaşmamız gerektiğini belirten müellif, yine aynı ankette yer alan, *Sizin için şiir ne demektir?* sorusuna şu karşılığı verir:

³⁰⁰ Kulak Misafiri, “Ülkü Edebiyatı 7”, *Türk Dili*, nr.9774, 15 Ekim 1935.

³⁰¹ İki Yıldız, “Hasan Basri Çantay’la Röportaj”, *Türk Dili*, nr.9743, 2 Ağustos 1935.

Benim için şiir, en ince his ve en hakiki benliğimizi asalet ve hüviyetimizi terennüm eden, feyzini yalnız cemiyetten almakla kalmayıp fakat daha ziyade cemiyete veren sözdür.

Bir zamanlar bana “sanat sanat için mi idi, yoksa bir gaye için mi idi?” sorularını sormuştunuz. Şimdi cevabını veriyorum: Faideli olmayan sanat yerin dibine geçsin³⁰².

Ankette *Fikirsiz duygu, meyvesiz ağaca benzer* teşbihini yapan Hasan Basri, o dönemde yeni başlayan Öz Türkçecilik faaliyetleri ile ilgili olarak *Öz dil bir ihtiyaç ve zarurettir* ifadesini kullanır³⁰³.

Hasan Basri'nin şiirde muhtevayı öne çıkaran ve şiirin ahlâka hizmet etmesi gerektiğini vurgulayan sanat görüşünün yanında, şiirde ifade güzelliğinin önemine dikkat çeken değerlendirmeleri de mevcuttur. Çantay, *Akifnâme*'nin *Boğaz Harbi (Çanakkale Şehitlerine)* şiirini yorumladığı bölümünde, şiirde ifade güzelliği hakkında şu cümleleri kullanır.

Bir sanatkârı en çok alâkadâr eden şey, mevzudan ziyade ruh-ı sanattır. Görüyoruz ki Akif, bu eserinde şairliğin en yüksek şâhikalarına çıkmıştır³⁰⁴.

Çantay'ın şiir görüşünü kısaca özetleyecek olursak şair, şiirde muhtevanın çok önemli olduğunu her fırsatta vurgular. Bununla beraber, söz ve ifade güzelliğinin şiirin vazgeçilmez unsurlarından biri olduğu düşüncesindedir. Çantay, şiirde muhtevanın toplumun ahlâkî değerlerine uygun olması gerektiğini sıklıkla tekrarlar. Şiirdeki ifade güzelliğini belâğat kavramı ile tanımlayan şair, topluma faydalı muhtevanın en belîğ şekilde işlenmesi ile şiirin asıl maksadına ulaşacağını belirtir. Kısaca Çantay, tebliğci yanı sıra ön planda olan, bir yandan da şiir estetiğine de önem veren bir şairdir.

3.1.2.2. Ses ve Armoni

Hasan Basri Çantay'ın muhtevayı ön planda tutması şiirle hangi mesajın iletilmek istendiği sorusunun kendisi için öncelikli olduğunu göstermektedir. Ancak şiirde belagatin önemine sıkça vurgu yapan Çantay, şiirde ifade güzelliğini *zevk-i selim* ölçütü ile belirleyerek şiirin belli estetik kurallar çerçevesinde yazılması gerektiğine inanmaktadır.

³⁰² İki Yıldız, “Hasan Basri Çantay’la Röportaj”, *Türk Dili*, nr.9743, 2 Ağustos 1935.

³⁰³ İki Yıldız, “Hasan Basri Çantay’la Röportaj”, *Türk Dili*, nr.9743, 2 Ağustos 1935.

³⁰⁴ Çantay, *Akifnâme*, s.196.

Klasik şiir kültürünün ve Batı etkisindeki Türk şiirinin beraber yürüdüğü bir dönemde ilk şiirlerini yazmaya başlayan şair, eski şiirimizin sese ve nağmeye önem veren tarafını da benimsemiştir. Bestekârlık yönü de bulunan Hasan Basri'nin şiirlerinde müzikaliteyi ön planda tutması gayet tabiidir. Özellikle bir kısmını kendisinin bestelediği ve şiir kitabının *Çocuk ve Okul Manzumeleri* bölümündeki şiirlerindeki müzikalite hemen hissedilir. Özellikle *İdmancı Marşı*, *İzci Marşı* gibi marş olarak tasarlanan şiirlerinde şiirle müzik birliktedir.

İdmancıyız, kollarımız demirden

Örölmüştür bizde çelik bir beden.

Gücümüzdür dünyaları titreten

İdmancıyız, Türk genciyiz imanlı

Türk genciyiz, idmancıyız pek şanlı³⁰⁵.

Hasan Basri Çantay'ın tüm şiirlerinde olduğu gibi gazel ve nazirelerinde de müziğe ait unsurları belirgin bir şekilde kullandığı görülür. Örneğin, Bestekâr Sıtkı Sahil tarafından segâh şarkı olarak bestelenen aşağıdaki gazel, müzikalitenin şiirde ne derece gözetildiğine güzel bir örnektir.

Vefa çekildi zeminden semâ semâ diyerek

Ufukta inledi matem vefâ vefâ diyerek.

Hayat düşünme, düşün hayata bâr oldu,

Üşüştü sineme her derd ibtilâ diyerek.

Melâl geldi leyâle enîn ü âhımdan,

Enîn ü âhımı yok dinleyen cefâ diyerek.

İtâatım mı benim affedilmeyen günehim,

³⁰⁵ Çantay, *Babamın Şiirleri*, s.16.

*Belaya düştü başım, ey Hudâ, belâ diyerek*³⁰⁶.

Yukarıdaki beyitlerde de görüldüğü gibi şair mısralardaki sesleri seçerken belli bir uyumu, yani armoniyi gözetmeye çalışmıştır. Armoni, *şiirde bir veya birkaç mısradaki seslerin birbirine uymasına, birbirleriyle veya bir manaya göre armonize edilmesine* denir³⁰⁷. Armoni, aliterasyon ve asonanslarla sağlanır. Bir metinde ünlülerin tekrarına asonans, ünsüzlerin tekrarına ise aliterasyon denir.

Yukarıdaki gazelde Hasan Basri Bey'in *Vefâ çekildi zeminden semâ semâ diyerek* mısraında a ve e ünlülerinin; *Hayat düşünme, düşün hayata bâr oldu* mısraında u ve a ünlülerinin; gazelin bir başka mısraındaki *Eser nesîm-i besîmî yabancı illerde* ifadesinde e ve i ünlülerinin yoğunlaştığı görülür. Bu asonans örneklerinde görüldüğü gibi şiirde bu yolla bir müzikalite sağlanmaya çalışılmıştır.

şair, asonanslarla sağladığı müzikaliteye ilave olarak aliterasyonlar vasıtasıyla da bir armoni yakalamaya çalışmıştır. *Melâl geldi leyâle enîn ü âhımdan* mısraında l sesi, *İtâatım mı benim affedilmeyen güneğim*, mısraında ise m sesi tekrar edilmiştir.

Görüldüğü gibi Hasan Basri Çantay, şiirinde bir ahenk unsuru olarak ses ve armoni unsurlarından faydalanmıştır. Ayrıca Çantay'ın bazı şiirlerinde aliterasyon ve asonansları belli temaları anlatmak için kullandığı da görülmektedir. Örneğin *İdmancı Marşı*'ndaki dörtlüklerde bazı ses tekrarlarının şiirin temasına uygun olarak kullanıldığı hemen fark edilir.

İdmancıyız kollarımız demirden,

Örölmüştür bizde çelik bir beden.

Gücümüzdür dünyaları titreten.

İdmancıyız, Türk genciyiz imanlı,

*Türk genciyiz, idmancıyız pek şanlı*³⁰⁸.

Bu duruma şairin *Sarmaşık* şiirinde de rastlanır. şiirde ses tekrarları ile yakalanan armoni, şiirin teması ile bir bütünlük oluşturur.

³⁰⁶ Çantay, *Babamın şiirleri*, s.35.

³⁰⁷ Mehmet Kaplan, *Tevfik Fikret*, İstanbul: Dergâh Yayınları,1998, s.199.

³⁰⁸ Çantay, *Babamın şiirleri*, s.16.

-Şu gördüğün çiçek ne şık!

-Çiçek değil o, sarmaşık.

.....
-Çiçek nasıl verir zarar?

-Bu yemyeşil fidan arar.

-Sarar emer, emer sarar,

-Fidan odun olup yanar³⁰⁹!

Özetlersek, Hasan Basri Çantay'ın muhtevayı öne çıkarmasına rağmen şiirde ifade güzelliğine de değer verdiği anlaşılmaktadır. Bu unsurları kullanarak şiirinde yakaladığı müzikalite, Çantay'ın şiirine estetik güzellik kazandırmış, şiirini müziğe yaklaştırmıştır. Çantay'ın bu konuda oldukça başarılı olduğu söylenebilir. Ayrıca Hasan Basri Bey'in bu konudaki ustalığı onun şairlik vasfının yanında müzikle ilgilenen bir şahsiyet olmasından ve bunun yanında kimi şiirlerini bestelenecek nitelikte yazmasından kaynaklanır.

3.1.2.3. Ritim

Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ın da ifade ettiği gibi şiirde ritim, vezin ve kafiye ile sağlanır³¹⁰. Şiirde ritim unsurlarından biri de rediftir. Ritim teriminin ne anlama geldiği konusunda Yahya Kemal, *Edebiyata Dair* adlı eserinde oldukça orijinal görüşler ortaya koymaktadır. Yahya Kemal, şiirde ritmi *derûnî âhenk* kavramıyla açıklamaktadır³¹¹. Yahya Kemal'in açıklamasından yola çıkarak şiirde ritmin, aynı zamanda derûnî ahengin sağlanmasında vezin, kafiye ve redifin rolü olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. Yahya Kemal'in kullandığı derûnî ahenk ile şiirde ifade düzeyi kavramları arasındaki ilişkiyi Mustafa Özseri, Şeyh Vasfi'yi incelediği çalışmasında şöyle belirtir:

Vezin, kafiye ve redif Danimarkalı dilbilimci Louis Hjelmslev'in (1899-1965) terminolojisiyle, şiirin fonetik düzeyini anlatmak için kullandığı ifade düzeyi

³⁰⁹ Çantay, *Babamın Şiirleri*, s.11.

³¹⁰ Kaplan, *Tevfik Fikret*, s.199.

³¹¹ Yahya Kemal Beyatlı, *Edebiyata Dair*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1997, s.20-21.

(*expression plane*) terimi ile ilişkili kavramlardır. İfade düzeyi ise metindeki işaretleyenin (*signifier*) fonetik düzeyini, işaretlenenin (*signified*) semantik düzeyinden ayırmaktadır. İfade düzeyi kavramı, metnin semantik yönünden ziyade, fonetik yönüyle ilişkilidir. Şiirin “*phone*”u veya ses düzeyi ile ilişkili olan ritim ya da Yahya Kemal’in terimiyle *derûni ahenk* manadan ziyade söz güzelliği ile ilişkilidir³¹².

Şiirde vezin, kafiye ve redifin gözle görülür şiiriyet malzemesi olduğunu ifade eden Özsarı, bir şairin bu malzemeyi kullanırken nasıl bir strateji benimsediğinin ortaya konulması, söz konusu şairin üsluba has özelliklerinin belirlenmesine katkı sağlar tespitini yapmaktadır³¹³.

Hasan Basri Çantay’ın şiirlerindeki ritmik özelliklerden vezne geçmeden önce Türk edebiyatında vezin konusuna nasıl bakıldığına kısaca değinmekte yarar vardır. Vezin konusu modern Türk Edebiyatı’nın kuruluşundan bu yana tartışılan konulardan biridir. Ziya Paşa, *Şiir ve İnşa* makalesinde o dönem Türk Şiiri’nin vezin konusundaki yönelimini gösteren şu ifadelerle yer verir. *Hayır, bizim tabii olan şiir ve inşamız taşra ahalileri ile İstanbul ahalisinin âvâm-ı beyninde hâlâ durmaktadır. Bizim şiirimiz hani şairlerin nâ-mevzun diye beğenmedikleri âvâm şarkıları ve taşralarda ve çöğür şairler arasında deyiş, üçleme ve kayabaşı tabir olunan nazımlardır*³¹⁴. Yahya Kemal’e göre ise *Aruz ve hece iki kardeş nehirdir. Fırat ve Dicle gibi yan yana akmaktadır, sonra birbirlerine kavuşup, milletin hafızası olan ummana karışmaktadırlar*³¹⁵.

Hasan Basri Çantay’ın şiire başladığı dönemlerde hece-aruz tartışmaları devam etmekte birlikte, bir yandan aruzla şiirler yazılırken diğer yandan da millî edebiyat akımı etkisiyle hece vezni sıklıkla kullanılmıştır. Şair, ilk dönem şiirlerini gazel türünde yazmış, bu dönemde doğal olarak daha çok aruz veznini tercih etmiştir. Millî Mücadele ve Cumhuriyet dönemlerinde ise Çantay’ın, şiirlerinde işlediği temalara uygun olarak daha çok hece veznini tercih ettiği kimi zaman da bu iki vezni yan yana kullandığı görülür. Buradan yola çıkılarak şairin kullandığı vezinle şiirde ele aldığı duygu arasında bir bağ kurduğu ve döneminin genel şiir eğilimlerine uygun vezin tercihi yaptığı söylenebilir. Aynı zamanda şair, özellikle vezin konusunda kendisini

³¹² Özsarı, *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Yaşamış Bir Neo-Klasik: Şeyh Vasfi*, Ankara: AltınpostYay. , 2013, s.146.

³¹³ Özsarı, *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Yaşamış Bir Neo-Klasik: Şeyh Vasfi*, s.146.

³¹⁴ Ziya Paşa, Ziya Paşa, “Şiir ve İnşa”, *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi* (Haz. Mehmet Kaplan vd), C:2, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1978, s.45-49.

³¹⁵ Beyatlı, s.110.

belirli kalıplara bağlamamış, hem aruz hem hece veznini kullanmak suretiyle, Klasik Türk Edebiyatı ile Halk Edebiyatı'nın yöntem ve stratejilerinden yararlanmıştır. Bu durum şairin Türk Edebiyatını bir bütün olarak ele aldığını ortaya koymaktadır.

Hasan Basri Çantay, gazel, kıta ve manzum tarih gibi aruz vezniyle yazdığı şiirlerinde en çok aşağıdaki aruz kalıplarını kullanmıştır:

Feilâtün Feilâtün Feilün (10)

Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün (6)

Mefâilün Feilâtün Mefâilün Feilün (3)

Mefâilün Mefâilün Mefâilün Mefâilün (3)

Bu değerlendirmeleri yaparken Hasan Basri Çantay'ın mevcut şiirlerinin sayısının pek fazla olmadığını belirtmemiz gerekir. Şiirlerinin büyük kısmını hece vezni ile diğer kalanını ise aruzla yazan Çantay, kıtalarında daha çok Feilâtün Feilâtün Feilün kalıbını kullanmış, toplamı 6 kadar olan gazel ve nazirelerini ise aruz vezninin çeşitli kalıpları ile yazmıştır.

Hasan Basri Bey; gazel, manzum tarih ve kıtaları dışındaki şiirlerini ise tamamen hece vezniyle yazmıştır. Özellikle şiir kitabının *Çocuk ve Okul Manzumeleri*, *Türkü*, *Mizah ve Çatmalar*, *Manzum Arzihal*, *Vefatlar* bölümlerindeki şiirlerinin bir kısmı da hece vezni ile yazılmıştır. Hasan Basri, 8'li ve 11'li hece vezinleri başta olmak üzere hece vezinlerinin hemen hemen tamamını kullanmıştır.

Çantay'ın şiirlerinde, aruz veznini üstadı Akif gibi ustalıkla bir şekilde kullandığı söylenemez. Hece veznini daha fazla kullanmasında hem aruzun kullanım zorluğu hem de yazdığı şiirlerin tematik açıdan hece veznine daha uygun olması etkilidir. Hasan Basri Bey, *Mektepli Yavrularıma* adlı piyes kitabının önsözünde şiirinde kullandığı vezinlerle ilgili şu mütevazi ifadelerle yer verir:

Hece vezni ile yazılmış güzel parçaları çok severim. Fakat kendim bu vezinde maatteessüf bir şey yazamam. Hoş, aruz vezninden çakdığım yok ya, ne ise... Memlekette çocuk manzumelerinin yok denecek kadar az olması beni de zaman zaman hece vezninde birkaç şey yazmaya sevk etmişti³¹⁶.

³¹⁶ Hasan Basri, *Mektepli Yavrularıma*, Balıkesir: Vilayet Matbaası, 1927, s.3.

Şiirde aruz veznini kullanması ilgili olarak yukarıdaki itirafta bulunan Çantay'ın şiirinde kafiye ve redif konusunda sıkıntı yaşamadığı açıkça görülmektedir. Çantay, az şiir yazmış olmasına rağmen şiirde yeni ifadeler bulma konusunda başarılıdır.

Şiiriyet unsuru olarak kullandığı kafiyelere bakıldığında şairin, daha çok tam ve zengin kafiyeyi tercih ettiği görülür. Ayrıca kafiye olarak kullandığı kelimelerle metnin semantik alanı arasında fark edilebilir düzeyde bir ilişki mevcuttur. Bu durum metni tamamen etkisi altına alabilecek niteliktedir. Örnek olarak, aşağıdaki naziresinde yalnızca redifler değil, kafiyeler yardımıyla da belirli bir ses ahengi yakalamıştır.

Hâr-ı hicrana düşüp bend-i hayât ederken,

Bana mecnun dediler, gonceme leylâ dediler.

Zulmetin umk-ı garîbinde sızarken rûhum,

Asümandan bana"Elleyletü hublâ dediler.

Tûr-ı Sinâ mahabbetle dolaştım hâsir,

Bana Mûsa gibi şeydâ-yı tecellâ dediler.

Ufk-ı hülyâda görüp kendimi şair sandım,

Bana tevcih olarak sadece mollâ dediler.

Kâ'be-i vaslı suâl ettim erenlerden de,

Bir tebessüm saçarak seng-i musallâ dediler.

Hâkten yükselir ilhamımı yerden alırım,

Bana tâ arşe eren bir yed-i tûlâ dediler.

Dedilerden de usandım, dediler hep dediler,

Hem de her şeyi eviddâ-yı ecillâ dediler³¹⁷.

Metinde *leylâ*, *hublâ*, *tecellâ*, *mollâ*, *musallâ*, *tûlâ*, *ecillâ* kelimeleri kafiyeli olarak kullanılmıştır. Bu kelimelerin semantik dairelerinin bazı yönlerden birbiri ile kesiştiği görülür. Dikkat edilirse bu kelimelerin tasavvuf terminolojisinde kullanılan kelimeler olduğu fark edilir. Dolayısıyla şair, yalnız kelimelerin ses olarak değil, semantik açıdan da birbirleri ile ilgili olmasına dikkat etmiştir.

Hasan Basri Çantay'ın kafiye bulmaktaki mahareti redifler için de söz konusudur. Hatta redif, Hasan Basri Çantay'ın şiirdeki en önemli estetik araçtır. Aşağıda Çantay'ın *Mı Dedim?* başlıklı şiirinden alınan dörtlüklerde, rediflerin şiirin armonisine hakim olduğu ve semantik açıdan şiire fonksiyonel olarak katkı sağladığı görülür.

Sana merd ol dedim, atıl dedim?

Bir çürük sicimle asıl mı dedim?

Alçak gönüllü ol dedimse git de

Bir kalbur samana satıl mı dedim?

Diller döktüm sana bir bülbül gibi.

Etrâfa neşve ver şen gönül gibi,

Kendin de neşvelen, dedim, gül gibi,

Buz çiçeği gibi açıl mı dedim?³¹⁸

Hasan Basri Bey, çocuklar için yazdığı ve bir kısmını marş olarak bestelediği şiirlerinde de redifleri, şiir estetiği ve müzikalitesi açısından fonksiyonel amaçlı olarak kullanmıştır.

³¹⁷ Çantay, *Babamın Şiirleri*, s.36.

³¹⁸ Çantay, *Babamın Şiirleri*, s.42.

Anadolu ey Türklüğün can yurdu,

Arslan ordu senin sinenden doğdu.

Evlatların kahbe düşmanı koğdu

Yaşa yiğit Anadolu çok yaşa!

Dünya değer tek bir taşın, toprağın,

İmrendirir cennetleri her bağın,

Ne mübarek o gürleyen ocağın.

Yaşa güzel Anadolu çok yaşa!³¹⁹

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi Hasan Basri'nin şiirlerinde redifler, şiir üslubu açısından belirleyici bir roledir. Kafiyeleler, şiirin estetiğine fonetik açıdan katkı sağlarken redifler ise bir yandan şairin hayal dünyasını sınırlamakta, öte yandan şiirin iç ses ahenginin sağlanmasında büyük kolaylık sağlamaktadırlar³²⁰. Bu durum Hasan Basri Çantay'ın pek çok şiirinde açıkça görülür. Yani Çantay, rediflerden şiirin iç ahengini sağlama konusunda faydalanmış; fakat redifler onun şiirindeki hayal dünyasını ister istemez sınırlamıştır.

Kısa bir değerlendirme yapacak olursak, şiirlerini hem hece vezni hem de aruz vezinlerini kullanan Hasan Basri Çantay'ın aruzdan ziyade hece vezninde daha başarılı olduğu görülür. Çantay bu nedenle hece veznini aruzdan daha çok tercih etmiştir. Ayrıca şairin vezin seçiminde, işlediği tema belirleyici rol oynamıştır. Şiirde ritmin diğer unsurlarından redif ve kafiye konusunda çoğu zaman ustaca buluşlarla dikkat çeken şair, öte yandan şiirlerinin büyük kısmını redifin hâkimiyetine bırakmıştır. Çantay, şiirlerinde etkileyici ve güzel tabirler bulmakta pek fazla zorlanmamakla birlikte, vezin, kafiye ve redif konusunda bir yandan klasik şiirimizin zengin mirasından epeyce yararlanmış, öte yandan da yeni şiirimizin sıkça kullandığı ses ve armoni malzemelerine başvurmuştur.

³¹⁹ Çantay, *Babamın Şiirleri*, s.15.

³²⁰ Özsarı, 19. *Yüzyılın İkinci Yarısında Yaşamış Bir Neo- Klasik: Şeyh Vasfi*, s.152.

3.1.2.4. Nazım Şekli ve Nazım Birimi

Hasan Basri Çantay, Halk Edebiyatı'ndan modern şiirimize geçmiş olan nazım biçimlerini kullanmıştır. Çantay'ın incelediğimiz 65 şiirinden 29'u koşma benzeri manzume, 14'ü kıta, bir kısmı yine hece vezinli olmak üzere 10'u manzum tarih, 7'si gazel, 3'ü serbest nazım, 1'i tahmis ve 1'i türküdür. Bunun yanında aruz vezni kullanarak yazdığı gazel ve nazire, manzum tarih ve kıtalar da onun şiirinde önemli bir yer teşkil eder.

Hasan Basri Çantay'ın şiir yazmaya başladığı dönemde eski edebiyatımız etkinliğini bir şekilde devam ettirmektedir. Hasan Basri Çantay da bu kültürde yetişmiş bir şair olarak eski şiirimizin nazım tür ve şekillerinden yararlanmıştır. Bu etkiyi Çantay'ın gazel ve kıtalarında açıkça görmek mümkündür. Şinasi ile edebiyatımıza giren muhteva yenileşmesini, yani şiirle fikir beyan etme anlayışını, Hasan Basri Çantay'ın şiirlerinde açıkça görmek mümkündür. Başka bir ifade ile onun gazellerinde kadın, aşk, şarap vs. gibi konular yer almaz. Gazellerinde dünyanın faniliği, devirden şikâyet, dönemin siyasî ve toplumsal meseleler gibi konuları işleyen Çantay, gazel formunun yalnızca şeklini almış, gazellerine konu, tema vs. yönünden kendi muhteva anlayışını yerleştirmiştir.

Hasan Basri Çantay'ın hece vezni kullanarak yazdığı şiirlerinde nazım şekilleri bakımından karışık bir durum bulunmaktadır. Örneğin Hasan Basri, koşma gibi yazdığı bir şiirinde o nazım biçimde olması gereken kafiye düzeni, konu ve anlatım gibi özelliklere riayet etmemektedir. Özellikle Halk şiirinden alınan nazım şekillerindeki farklı uygulamalar, o dönemin pek çok şairinde olduğu gibi Hasan Basri'de de vardır. Cem Dilçin *Türk Şiir Bilgisi* adlı eserinde bu durumu şöyle açıklamaktadır:

1911 yılından sonra başlayan Türkçülük akımıyla, şairler edebiyat alanında Türk şiirinin öz kaynağı olan Halk Edebiyatı'na yönelmişlerdir. Bu yöneliş, Batı'dan yeni alınan nazım biçimleri yanında, Türk halk şiirinin malı olan nazım biçimlerini, özde ve konuda yapılan yeniliklerle uygulama alanına çıkarmıştır. Bu biçimlerle yazılmış şiirlerin dize kümelenişi, uyak düzeni ve ölçüleri açısından, halk şairlerinin söyledikleriyle hiçbir ayrımı yoktur. Ancak onların bu biçimleri kullanırken halk şairlerinden ayrıldıkları nokta; dil, üslup ve içeriktir. Öncelikle bu biçimlerle yazılan şiirlerde bir konu bütünlüğü ve plan vardır. Şiire konu ile ilgili bir ad verilir.

Ayrıca şiirin son dörtlüğünde genellikle şairin adı (mahlası) da bulunmaz. Her ne kadar bu biçimlerle yazılmış şiirler yeni bir sanat anlayışıyla işlenmişse de, halk şiirinin kimi motiflerinin ham malzeme olarak kullanıldığı da görülür. Bu yolla Türk şiirine giren biçimler koşma, semai ve manidir³²¹.

Örneğin Hasan Basri Çantay'ın, *Türkü, Dostnâme* gibi şiirlerinde halk edebiyatı nazım şekilleri kullanılmakla birlikte, kafiye düzeni başta olmak üzere diğer unsurların tamamen başka biçimlerde yer aldığı görülmektedir. Bu durumu bir yandan Hasan Basri'nin döneminin edebiyatımızda bir geçiş dönemi olmasına diğer taraftan onu şairlik yönünün eksikliklerine bağlamak mümkündür.

Özetle, Çantay'ın kendine has bir sanat anlayışı mevcuttur. Çantay, şiirlerinde ifade güzelliğini hiçbir zaman gözardı etmemekle birlikte, kavram yani muhtevayı ön plana çıkarmıştır. Muhteva konusunda onu diğerlerinden ayıran temel çizgi, Çantay'ın muhtevanın ahlâkî hassasiyete uygunluğu ile ilgili düşüncesidir. Çantay'ın şiirlerinin dil ve üslupla ilgili özelliklerini genel anlamda değerlendirdiğimizde şu sonuçlara varmak mümkündür.

1. Hasan Basri Bey şiirde muhtevayı öne çıkarmış; fakat ifade güzelliğine de önem vermiştir. Onun için muhteva faydalı olmalı, birey ve toplumun ahlâkına katkı sağlamalıdır. Çantay'ın sanat görüşünde keskin bir ahlâk vurgusu vardır.
2. Topluma faydalı olması gereken şiir aynı zamanda ifade güzelliğine de sahip olmalıdır. Yani Çantay şiirinde *hem topluma faydalı olmalı hem de ifade güzelliğine sahip olmalıdır* düşüncesi ile hareket etmiştir. Başka bir deyişle Çantay, şiirde neyin anlatıldığını ön plan çıkarmış, nasıl anlatıldığını da önemsemiştir.
3. Şiirde ahenge büyük önem vermiş, şiiri müzikle ilgili unsurlarla birlikte düşünmüştür. Hem aruz hem de hece vezni ile yazdığı şiirlerinde kafiye ve redife önem vermiş, şiirde ritim konusunda hassasiyet göstermiştir. Hasan Basri'nin müzikle ilgilenmesi ve şiirlerinin bestelenmeye elverişli olması şairin müzik ve şiir arasında kurduğu ilişkinin bir göstergesidir.
4. Şiirlerinde devrinin geçerli edebî dilinden bir ayrılma göstermemiştir. Klasik şiirimizin nazım şekilleriyle yazdığı şiirlerinde kullandığı dil eski

³²¹ Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara: TDK Yay. , 1997, s.373.

olsa da üslup ve muhtevada yeni yaklaşımlar sergilemiştir. Millî Edebiyat akımı ile yazdığı şiirlerinde ise oldukça sade, akıcı bir dil kullanmıştır. Ayrıca bu dönemde Tekke Şiiri tarzında şiirler de yazmış, bu edebiyatın dil, üslûp ve muhteva özelliklerini şiirine taşımıştır.

3.2. Hatıraları

İnsanların başlarından geçen veya görüp şahit oldukları olayları edebî bir ifade ile anlatan yazılara hatıra denir. Hatıra; belli zaman dilimleri içinde kayda değer olaylar hakkında tarihî, sosyal ve kişisel bilgiler verdiği için öncelikle belge değerindedir. Ancak yine de hatıra yazıları, yazarın şahsiyeti, sosyal durumu, mesleği ve hayat tecrübesi çerçevesinde değerlendirilir. Çünkü kişi, hatıralarını yazarken taraf tutabilir. Tarafsızlık ve samimilik bu türün önemli özelliklerindedir. Hatıraların iki türü bulunmaktadır. Biri, günü gününe tutulan notlardır ki bunlara çoğunlukta günlük denilmektedir. Diğeri ise durumun, olayların tanığı olarak sonradan hatırlanarak yazılardır³²².

Hasan Basri'nin hatıra türündeki eserleri yukarıdaki sınıflandırmalardan *olayların tanığı olarak sonradan hatırlanan* yazılar şeklindedir. Yazarın hatıralarının önemli bir bölümü, dönemin gazetelerinde yazı dizisi şeklinde neşredilmiş ve daha sonra kitap olarak basılmıştır.

Bu yazı dizilerinden ilkinde, Hasan Basri, *Kaçaklık Devri*'ni anlatmıştır. Yazar, Millî Mücadele Dönemi'nde yaşadığı bu günlerini *Türk Dili* gazetesinde 10 Aralık 1939³²³ tarihinden başlayarak 27 Aralık 1939³²⁴ tarihine kadar 14 bölüm halinde yayımlamıştır. Hasan Basri, bu yazı dizisinde aynı zamanda Millî Mücadele Dönemi'nde Balıkesir merkezi başta olmak üzere İzmir ve çevresinde yaşadığı, tanık olduğu olaylara da yer vererek tarihe ışık tutacak nitelikte değerli bilgiler nakletmiştir.

Yazar, bu uzun yazı dizisinin ilk bölümünde kaçaklık devri hatıralarını neden yazdığına dair şu ifadelere yer vermektedir:

Her evin her ailenin kendine mahsus acı, tatlı hatıraları vardır. Onlar o ailenin adeta tarihini teşkil ederler. Bir gazeteci için de kendine göre bu kabil

³²² Kavruk, Salman, Öztürk vd. , *Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım*, Malatya: Sezer Ofset, 2004, s.169.

³²³ Hasan Basri, "Kaçaklık Devri", *Türk Dili*, nr.4078, 10 Ocak1939.

³²⁴ Hasan Basri, "Kaçaklık Devri", *Türk Dili*, nr.4093, 27 Ocak 1939.

hatıraların bulunması pek tabidir. Evimizde zaman zaman “kaçaklık devri” bir tarih, bir hatıra gibi yâd edilir. Oğlum Mürşit’in:

-Kaçaklık nedir, kim kaçtı, nereden kaçtı, niçin kaçtı?

Yolundaki suallerine daima “Dur söze karışma” tarzında susturucu cevaplar verirdim.

-Baba ya, şu kaçaklık devrini bana anlat; yahut bu sözü bir daha benim yanımda söyleme!

Bizim küçük bayın ısrarına dayanamadım; fakat notlarım yanmış, dimağım tab’dan henüz kurtulmaya başlamıştım.

Yıprak hafızamı biraz derleyip topladım. Kaçaklık devrini bir şema halinde kendisine şöylece anlattım³²⁵.

Kaçaklık devrine dair hatıralarını anlatmasına oğlu Mürşit Çantay’ın vesile olduğunu belirten Çantay, Kara günleri hatırlattığı ve gençliğe de ibret teşkil edeceği için belki faydeli olur diye düşündüm ifadeleriyle hatıralarını yazmasındaki maksadı dile getirmektedir.

Hasan Basri Bey, bu bölümde işgal döneminde yanan ve o döneme kadar çalışmalarının mahsulü evrak ve notları ile ilgili acı bir hatıraya da yer vermektedir. Çantay bunu şöyle ifade eder:

Hayatımın bütün safhalarını günü gününe yazmak âdetimdi. Yunan İşgali zamanına kadar olan kısımların notlarını, Balıkesir’in Kuvâ-yı Milliye hatıralarını da ihtiva etmek üzere hicret esnasında burada bir muallimin yed-i emanetine tevdi etmiştim.

Muallim bir gaz tenekesini dolduran o notları ve onlarla beraber bütün bir ömrümün tetkik ve tettebbu mahsulü ve sermayesi olan diğer evrak ve vesaikimi- ki Balıkesir Tarihine ve meşâhîrine ait notlarım da o meyanda idi- bir mahzende gizleyecek, kurtuluşu müteakip yine bana iade edecekti.

Kurtuluş olmuştu ve ben onları kendisinden istemiştim. Muallimin bana verdiği kat’i cevap şu oldu:

³²⁵ Hasan Basri, “Kaçaklık Devri”, *Türk Dili*, nr.4078, 10 Ocak 1939.

Akifnâme, Hasan Basri Çantay hayattayken basılamamıştır. Çantay'ın vefatının ardından Mürşit Çantay tarafından yayına hazırlanan eser, *Balıkesirli Hasan Basri Çantay* imzasıyla yayınlanmıştır. Yaklaşık 400 sayfalık bir çalışma olan *Akifnâme*, ilk olarak Ahmet Sait Matbaası'ndan 1966 yılında neşredilmiştir. Eser, daha sonraki tarihlerde de çoğaltılmıştır.

Akifnâme'nin başında Mahir İz ve Nurettin Topçu'nun esere dair yazıları bulunmaktadır. Kitabın önsözünde Hasan Basri'nin sebep-i telif niteliğinde şu ifadeler yer almaktadır:

Üstad-ı Kerimim Mehmet Akif Bey hakkında bir kitap neşretmek hatırımdan bile geçmezdi. Çünkü Akif, kanaatimce yazılamazdı. Hele onu ben hiç yazamazdım. Hem aczim mani idi, hem fart-ı muhabbetim. Üstadım öldü, Balıkesir'de çıkan Türk Dili gazetesi benden bir yazı istedi. Bu talebi reddedemedim. Kırık dökük bir şeyler yazdım. Teşvik ettiler, teşcî ettiler, nihayet şu avare eser meydana geldi³²⁷.

Bu mütevazı sözlerden sonra Çantay, *Akifnâme*'de yalnız kendi yazılarına değil, Akif hakkında çeşitli şekillerde elde edebildiği diğer yazılara da yer verdiğini belirtmektedir. Çantay, Akif hakkında tarafsız olmaya çalıştığını ifade ettikten sonra Akif'e karşı olumsuz eleştiriler bulunduğunu, bu eleştirilerin bir yandan da onun ismini yaşatacağını vurgulamaktadır. Önsöz niteliğindeki bu yazının sonunda yazar, Akif'e yönelik eleştirilere Avnî'nin *Bin safsata bir mısra- ı bercesteye değmez mısraı* ile cevap vermektedir³²⁸.

Akifnâme konu başlıklarına göre bölümlere ayrılmamıştır. Eserde, Akif'in hayatı anlatıldıktan sonra, onun kişisel özellikleri, edebî ve siyasî yönü, eserleri, Akif'e dair hatıralar karışık bir şekilde verilmiştir. *Safahat*'ın bütün bölümlerini tek tek ele alan Çantay, *Safahat*'tan seçtiği şiir örnekleriyle bu şiirler hakkındaki kısa değerlendirmelerde de bulunmaktadır. *Akifnâme*'de yalnızca Akif'in şiirleri değil, nesir türünde eserlerine de yer verilmiştir. Ayrıca Basri Bey, *İntikad* başlığı altında Akif'in bazı şiirlerini tenkit etmiştir.

Akifnâme'de Mehmet Akif'in sporculuğuna ve musiki ile ilişkilerine de yer verilmiştir. Ayrıca kitapta Hasan Basri'nin Akif'i anlatmaları için bazı dostlarına yazdığı mektupların cevapları yer almaktadır. Bu cevabî mektuplardan sonra sanat,

³²⁷ Çantay, *Akifnâme*, s.12.

³²⁸ Çantay, *Akifnâme*, s.13.

ilahiyat, edebiyat dünyasından çeşitli isimlerin yazıları ve Balıkesir Lisesi öğrencilerinin Akif'le ilgili yazı ve şiirleri de eserde verilmiştir. Eserin *İktibaslar* başlığı altındaki bölümlerinde ise dönemin gazete ve dergilerinde çıkan Akif'in ölümü üzerine yazılmış yazılar bulunmaktadır. *Akifnâme*'nin son sayfalarında *Yeni Adam* mecmuasının 11 Mart 1937 tarihli nüshasında yayınlanmış Akif'le ilgili düzenlenen ankete dair yazılarda mevcuttur. Bu ankette Peyami Safa, Orhan Seyfi, Falih Rıfkı, Nurettin Artam gibi isimlerin cevapları bulunmaktadır.

Hasan Basri, *Akifnâme*'de dönemin ilim ve sanat, fikir hayatının önde gelen isimlerine Akif'i anlatmaları için yolladığı mektuplardan da söz etmektedir. Bu isimler arasında Ahmet Hamdi Aksekili, Fatin Gökmen, Fuat Şemsi, Ruhi Naci, Tahir Harîmî Balcıoğlu, Hüseyin Siret Özsever, Mükerrerem Kamil Su, İsmail Hakkı Akay, Mustafa Seyyit Sutüven gibi isimler bulunmaktadır³²⁹.

Çantay'ın yukardaki hatıra türündeki eserleri dışında dönemin dergilerinde de zaman zaman neşredilen hatıra yazıları mevcuttur. Bunlardan biri, Balıkesir'in edebiyat dergilerinden *Irmak* dergisinin 15 Eylül 1928 tarihli 13. sayısında yer alan *Uğurlar Olsun* başlığını taşıyan hatırasıdır. Bu hatıra Balıkesir'in işgali döneminde yaşanan bazı durumları ortaya koyması açısından düşündürücüdür. Dönemin ruhunu ve Hasan Basri'nin hatıra üslubunu yansıtmaları açısından bu yazıya aşağıda yer verilmiştir:

Kahraman şehir işgalin yorgun ve elemli saatlerini çalıyordu. Sabaha karşı kalkacak trende bir delik bulabilmek için ben de mevkipte o maşer-i giryân-ı sefâlât arasında itile kakıla bekliyordum. Artık bir ayağımı kara vagonun üzengisine iliştirmiştim. Bir elimle de şöylece tutunmak istiyordum.

Rumlar, memleketin eski sahiplerini şetaret ve gurur ile teşyi' etmekte idiler. Ecdadımızı sinesinde saklayan "İlyas Dede Kabristanı" yalnız hıçkırıkları, gamgamaları değil, o kafirâne kahkahaları da dinliyordu.

Reji Muhakemât Müdürü Yanko, bana doğru şitab ile elini boş kalan elime uzattı ve:

- *Uğurlar olsun! dedi.*

³²⁹ Çantay, *Akifnâme*, s.244-297.

Hala kulaklarımda uğuldayan bir ukde-i inkisâr ü melâl gibi hatıramı geberinceye kadar tırmalayacak olan bu iltifât-ı mel'unâne ah bilerseniz, beynimde ne şimşekler patlattı, ne kıyametler kopardı! Yanko beni kendi evimden, kendi yuvamdan, kendi cennetimden koğuyordu. O benimle, benim tarihimle, benim varlığımla, istihza ediyordu. Tuttuğum merdivenden aşağı atladım ve dedim ki:

- Dostum ben gitmiyorum!

Ma'mafih belki de gideceğim; fakat bu gidişim memâta doğru değil, hayata doğrudur. Şu kabristandaki ecdadım şahit olsun! Yine geleceğim, yine güzel yurdunda yaşayacağım. Hem çok yakın bir zamanda hem kemal-i istiklal ile.

Hain Rum tehlikeli cevap verdi:

-Olabilir!

Tren artık son kampanasını çalıyordu. Ben atlayamıyordum. Çünkü utanıyordum. Çünkü Yanko bir kâbus gibi yanımda bekliyordu. Tren ufuklara doğru gömülüp giderken ben omzumdaki silahımla şehrin koyu ve sâmit karanlıkları içinde yalnızca ve sessizce ağlıyordum. Balıkesir baştanbaşa ridâ-yı mateme bürünmüş, inliyor, inliyordu.

Her anı bize acı ve elemli bin bir sahne gösteren hicret ve gurbet diyarını, zâr u giryân dolaştıktan Türk'ün, Türk ordusunun mucizeler yaratan harplerini, zaferlerini yakın bir alaka ile gördükten sonra artık hür ve müstakil Balıkesir'imize dönmüştük. Şimdi gözlerim hep Yanko 'yu arıyor, ona:

- İşte geldik, demek ihtiyacını duyuyordum. Fakat Yanko meydanda yoktu.

Sordum, dediler ki:

- O cehenneme gitti!

- Dostumun ruhuna bir tuhfe yollamak lazım değil miydi? Ben de dedim ki:

- Uğurlar olsun³³⁰!

³³⁰ Hasan Basri, "Uğurlar Olsun", *Irmak*, nr.13, 15 Eylül 1928, s. 4.

Genellikle Millî Mücadele Dönemi hatıralarını neşreden Çantay, Ali Saip Ece Bey³³¹, Balyalı Mustafa Çavuş gibi Balıkesir'in hafızasında iz bırakmış şahsiyetleri anlatırken hatıralarına da geniş yer vermiştir³³².

Hasan Basri Bey, Millî Mücadele Dönemi'ne dair hatıralarının önemli bir kısmını ise *Türk Dili* gazetesinde yayınlanan *İşlenmesi Gereken Tarihî Konular* başlıklı uzun makale dizisinde nakletmiştir. Tarihe tanıklık eden müellifin bu döneme ilişkin hatıraları, gazetenin 12, 15 ve 20 Nisan 1944 tarihli nüshalarında yer almaktadır. Yazarın bu önemli makalesindeki hatıraları dönemin sosyal, siyasal ve kültürel şartlarına dair önemli detaylar vermektedir.

Hasan Basri Bey, *Türk Dili* gazetesinin 12 Nisan 1944 ve 3841 numaralı nüshasında Meşrutiyet'in ilanı sonrasında bazı siyasî, sosyal ve gazetecilik olaylarını anlatmış, bu zamanlardaki faaliyetleri hakkında bilgi vermiştir. Bu dönemde yoğun gazetecilik faaliyeti ile dikkat çeken yazar, Yazıcızâde Muharrem Hasbi ile kendisinin *Balıkesir* gazetesini nasıl çıkardıkları ve *Cemil Efendi Matbaası*'nın yeniden aktif hale getirilişi hakkında kıymetli malumatlar zikretmektedir. Hasan Basri Bey ve arkadaşlarının özverili çalışmaları ile teşkil edilen *Tarih Encümeni*'nin kuruluş sürecine dair yaşananlara da yer verilen bu makalede, *Tarih Encümeni*'nin faaliyetlerinden ayrıntılı bir şekilde bahsedilmektedir. Çantay, bu encümenin çalışmaları neticesinde elde edilen bilgilerin, evrak ve vesikaların Balıkesir'in işgali sırasında yakılan notları arasında olduğunu ifade etmektedir³³³.

İşlenmesi Gereken Tarihî Konular adlı yazı dizisinin 20 Nisan 1944 tarihli nüshasında ise Hasan Basri Çantay, yine Millî Mücadele Dönemi'ne dair hatıralarına yer vermiş, Balıkesir'in on dört ay süren işgal döneminde yaşanan olayları anlatmıştır. Çantay'ın burada Balıkesir Tarihi'ni yazarken başvurulacak kaynak ve yöntemler hakkında verdiği ayrıntılı bilgiler, yazarın bu konu ile ne kadar yakından ilgilendiğini gösterir mahiyettedir³³⁴.

Kısaca Hasan Basri Çantay, hatıralarının bir kısmında yakın dost ve arkadaşlarını anlatmış, önemli bir bölümünü ise Millî Mücadele Dönemi ve Balıkesir Tarihi'ne ayırmıştır. Dönemin bir tanığı olarak Çantay'ın hatıralarını nakletmesindeki

³³¹ Hasan Basri Çantay, "Ali Saip Ece Bey", *Sebilürreşat*, C:1, nr.8, Temmuz 1948, s. 127- 128.

³³² Hasan Basri Çantay, "Balyalı Mustafa Çavuş", *Türk Dili*, nr.3652, 7 Ağustos 1943.

³³³ Hasan Basri Çantay, "İşlenmesi Gereken Tarihî Konular", *Türk Dili*, nr.3848, 20 Nisan 1944.

³³⁴ Hasan Basri Çantay, "İşlenmesi Gereken Tarihî Konular", *Türk Dili*, nr.3848, 20 Nisan 1944.

maksadı yaşadığı dönemin tarihine ışık tutmak ve toplumda özellikle gençler arasında millî şuur uyandırmaktır. Çantay'ın hatıraları tarihî belge niteliğindedir Yazarın hikâye üslubuyla anlattığı hatıraları edebî değeri olan metinlerdir.

3.3. Mektupları

Mektup; bir şey haber vermek, bir şey sormak veya istemek için birine çoğunlukla posta yoluyla gönderilen, zarfa konulmuş yazılı kâğıt, nâme olarak tanımlanır³³⁵. Edebiyat tarihinde belirgin bir yer edinen şahsiyetlerin mektupları, önemli kaynaklar arasında sayılır. Öyle ki, edebiyat ve fikir adamlarının özel mektupları, hayatlarını, çevreleri ile olan temaslarını başka yazılardan daha samimi ve somut bir şekilde yansıtmaktadır. Bu nedenle edebiyat ve fikir erbabının mektupları edebiyat tarihinin en kıymetli belgeleri arasında kabul edilmektedir³³⁶.

Uzun yıllar sürmüş yazı hayatında pek çok ilmî, edebî, siyasî ve kültürel çevreye girmiş biri olarak Hasan Basri Çantay'ın çok sayıda mektup yazdığı şüphesizdir. Ancak bazı eserleri ve süreli yayınlarda yer verdiği mektupları dışında diğer mektupları pek çok nedenden dolayı ortada bulunmamaktadır. Hasan Basri'nin işgal yıllarında Ankara'da iken evrak ve vesikalarının yandığı bilinmektedir. Bu evraklar içinde mektuplarının olması da muhtemeldir. Ayrıca yazarın çeşitli sebeplerden bir kısım evrakının yok olduğu da bilinmektedir. Araştırmacı Aydın Ayhan sözlü ifadesinde bu konuyla ilgili olarak Çantay'ın dostlarından Hukukçu H. Hurşit Kangal'ın şahit olduğu bir olayı anlatmaktadır. Hurşit Kangal, Hasan Basri'nin 27 Mayıs ihtilali döneminde evrakını yaktığını gördüğünü ifade etmiştir³³⁷. Bu evrağın içinde mektupların olabileceği ihtimali de bulunmaktadır. Ayrıca Mahir İz de Hasan Basri ile tasavvuf konusunda mektuplaştıklarını daha sonra Hasan Basri'nin mektuplarını kendisinden istediğini belirtmektedir³³⁸. Bu bilgilerden hareketle Hasan Basri'nin siyasî çekincelerden dolayı mektuplarını pek fazla bırakmak istememiş olduğu sonucuna varmak mümkündür.

Bunların dışında yazarın, dönemin gazete ve mecmualarında neşrettiği kimi zaman da bazı eserlerinde bahsettiği mektupların varlıklarından ve bazılarının da

³³⁵ Türkçe Sözlük, "Mektup", Ankara: TDK Yay. ,1998, s.1527.

³³⁶ Ömer Faruk Akün, *Namık Kemal'in Mektupları*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1972, s.1.

³³⁷ Aydın Ayhan, - Araştırmacı- "Hasan Basri Çantay'ın Mektupları" konulu görüşme, Balıkesir: 28.03.2014.

³³⁸ İz, *Yılların İzi*, s.206.

metinlerinden haberdarız. Takip edebildiğimiz kadarıyla Hasan Basri'nin dönemin gazetelerinde yayınlanan en eski tarihli mektubu 23 Mayıs 1927 tarihinde *Türk Dili* gazetesinde neşredilmiştir. Hasan Basri Bey, *Şehir Kenarlarından Şehir Dâhiline* başlığı ile yayınlanan bu mektubu, dönemin Balıkesir Belediye Başkanı Naci Bey'e yazmıştır. Mektubunda ziraatla uğraşan bir vatandaş olarak bazı şikâyetlerini dile getiren Hasan Basri, çiftçiliğin özellikle bağıcılığın Balıkesir için önemini vurgulamakta ve Naci Bey'den korucu sayısının artırılmasını, kır binicilerinin eğitilerek daha aktif çalışmalarını sağlamasını talep etmektedir. Etkili bir edebî üslupla yazılan mektup, Hasan Basri'nin biyografisi açısından olduğu kadar dönemin Balıkesir şartlarının anlaşılması bakımından da dikkate değerdir³³⁹.

Çantay bazı eserlerinde çeşitli vesilelerle yazdığı mektuplarına yer vermiştir. Mesela, dönemin edebiyat heveslisi gençlerinin üstat bildiği Hasan Basri Bey, *Ülkü Edebiyatı* adlı eserinde 1928 yılında Ruhi Naci, Orhan Şaik, Esat Adil, Mustafa Seyyit Sutüven, Mustafa Doğan ve Mansur Tekin gibi genç şairlerin çıkardığı *Irmak* mecmuasına gönderdiği mektuplardan geniş alıntılar yapmıştır. Basri Bey bu mektuplarda, sanata, şiire, dönemin şiir yönelimlerine, edebiyatın görevlerine dair düşünce ve yorumlarını ifade etmiştir³⁴⁰.

Hasan Basri, *Akifnâme* 'de bazı mektuplarına yer vermiştir. Bu mektuplardan biri, Çantay'ın 1 Mayıs 1937 tarihinde yazdığı ve *Yeni Adam Anketi Münasebetiyle Bir Mektup* başlığı ile neşrettiği mektubudur. Mektup, İsmail Hakkı Baltacıoğlu'na yazılmış; fakat gönderilememiştir. Yazar, mektubunda, *Yeni Adam* dergisinin Akif'le ilgili yaptığı anketine davet edilmediğini teessüfle belirterek Mehmet Akif'in şahsî, siyasî, edebî ve fikrî yönlerini anlatmış ve mektubunun sonuna Akif'e yazdığı *Sana Şair Diyemem* başlıklı şiirini ilave etmiştir³⁴¹.

Hasan Basri'nin 1946 seçimleri esnasında Demokrat Parti listesinden bağımsız aday olduğu ve seçimi kazanamadığı döneme ait bir mektubu da mevcuttur. Bu mektup, *Büyük Millet Meclisi'ne Açık Arıza* adıyla *Balıkesir Postası*'nın 24 Ağustos 1946 tarihli nüshasında yayınlanmıştır. Hasan Basri mektubunda, kendisinin 1946 seçimlerine Balıkesir milletvekili adayı olarak katıldığını belirterek Demokrat Parti'nin seçimlerde büyük bir oy miktarı almasına rağmen seçilememesinin

³³⁹ Hasan Basri, "Şehir Kenarlarından Şehir Dâhiline", *Türk Dili*, nr.308, 23 Mayıs 1927.

³⁴⁰ Çantay, *Ülkü Edebiyatı*, s.31-38.

³⁴¹ Çantay, *Akifnâme*, s.227.

nedenlerinin TBMM tarafından açıklığa kavuşturulmasını istemektedir. Hasan Basri, 1946 seçimlerinde yapılan kanunsuzlukların, haksızlıkların itirazla komisyonda incelendiğini; ancak Balıkesir milletvekilliği seçimlerinin itirazlarının komisyona dahi gitmediğini belirtmektedir. Ayrıca Çantay mektubunda, TBMM'nin manevî varlığı namına gerçekleşmesini temenni ettiği bu haberin, şehirde umûmî bir hayret uyandırdığını ve üzüntü ile karşılandığını belirtmektedir. *Kimin ne kadar oy aldığını mükemmel zabıt varakaları ile vesikalandırıldığını ve hatta bunların kısmen yayınlandığını* anlatan Hasan Basri, *seçilmeyen insanları milletvekili diye oraya gönderen Halk Parti'sinin ve seçim kurullarının maceralı zabıt varakaları da elbet elde mahfuzdur* ifadesini kullanmaktadır. Çantay, mektubunun sonunda bu haksızlığın giderilmesi için birtakım önerilerde bulunmaktadır. Çantay şu tavsiyelere yer verir:

Bunun üzerine Parti'nin cetvelleri karşılaştırılmalı, hangi kısımlarında tebayün görülürse oralara el basmak, o notaların dayandığı vesikaların asıllarının veya noterden tasdikli suretlerini bizzat tetkik etmek ve gerekiyorsa bu hususta mahallerine kadar gidip daha geniş tahkikler yapmak lazımdır³⁴².

Hasan Basri'nin 29 Ocak 1947 tarihli *Balıkesir Postası*'nda yayınlanan bir mektubu da *İçki Yasağı* konusu ile ilgilidir. *Değerli Üstad Doktor Adnan Adıvar'a* başlığını taşıyan mektupta Adnan Adıvar eleştirilmektedir. Adnan Adıvar, içkiyi yasaklayan kanun üzerine bu yasağın ile ilgili bir yazı yazmış ve yazısında "*Devletin yasağı üç gün sürer*" ifadesini kullanmıştır. Çantay, mektubunda bu sözü ve bu söz üzerinden Adnan Adıvar'ı tenkit etmektedir. Mektupta halkın içki yasağı konusunda çok duyarlı olduğunu vurgulayan Çantay, halka mâl edilerek yasağın uygulanamaz bir kanun şeklinde Adnan Adıvar tarafından lanse edilmesini şiddetle eleştirmektedir. Mektubun devamında Çantay, Birinci Dönem TBMM milletvekilliği zamanından tanıdığı Adıvar'ın *Me'n-i Müskirat* kanunu için verdiği oyun arkasında her daim durması gerektiğini ifade etmektedir. Kuvâ-yı Milliye hareketi sırasında, savaş zamanında halkın içki konusunda çok duyarlı davrandığını hatırlatan Çantay, bunun sivil bir halk hareketi olarak halk tarafından samimiyetle desteklendiğini özellikle belirtmektedir³⁴³.

³⁴² Hasan Basri Çantay, "Büyük Millet Meclisi'ne Açık Arıza", *Balıkesir Postası*, nr.1155, 24 Ağustos 1946.

³⁴³ Hasan Basri Çantay, "Değerli Üstad Doktor Adnan Adıvar'a", *Balıkesir Postası*, nr.1266, 29 Ocak 1947.

Hasan Basri Çantay, dinî ve ilmî meselelerde kendisine danışılan ve bu konularda bir otorite olarak kabul edilen bir şahsiyettir. Doğal olarak mektup, bu amaç için talebelerinin ve yazarın irtibatlı olduğu şahısların kullandığı temel vasıta olmuştur. Hasan Basri'nin ilmî konularda yazıştığı isimler arasında ilahiyatçılar ve din âlimleri başta gelmektedir. Bunlardan biri, bir dönem Diyanet İşleri Başkanlığı yapmış ve Hasan Basri'nin yakın dostu olan A. Hamdi Akseki'dir. *İslâm* dergisinde yayınlanan *Diyanetçe Neşredilen Kur'an-ı Kerim Hakkında İntikadlar* başlıklı tenkit yazısında A. Hamdi Akseki'nin mektubundan bahsedilmekte, bu iki zatın birbirleriyle dinî meselelerde fikir alışverişinde buldukları görülmektedir³⁴⁴.

Hasan Basri Bey'in mektuplaştığı isimler arasında İslam âlimlerinin yanısıra, dönemin şair ve yazarları da bulunmaktadır. Mehmet Akif, Kamil Miras, Elmalılı Ahmet Hamdi Yazır, Abdülbaki Gölpınarlı, Hüseyin Siret Özsever, Mükerrrem Kamil Su, İbnülemin Mahmut Kemal, Ruhi Naci Sağdıç, Mustafa Seyyit Sutüven, Fatin Gökmen, Tahir Harimi Balcıoğlu, Mahir İz gibi isimlerin bir takım vesilelerle Hasan Basri Çantay'la mektuplaştıkları, *Akifnâme* ve bazı kaynaklarda yer almaktadır. Bu isimlerden Mahir İz, Hasan Basri Çantay'la bir dönem tasavvuf konusunda mektuplaştıklarını, ayrıca bu vesile ile kendisinin halledemediği bazı mevzuları Hasan Basri Bey'e sorduğunu *Yılların İzi* adlı eserinde anlatmaktadır³⁴⁵. Ayrıca Çantay, mektup vasıtası ile talebelerinin sorularına cevaplar vermiş, bu şekilde onların eğitimine katkı sağlamıştır³⁴⁶.

Kısaca, Hasan Basri Çantay, genellikle dinî, ilmî sahalarla ilgili olmak üzere pek çok değerli isim ile mektuplaşmış, kimi zamanlarda mektup vasıtasıyla kendisine danışılan meselelere ışık tutmuştur. Dönemin haberleşme imkânları açısından önemli bir iletişim vasıtası olan mektupla düşüncelerini açıkça ifade edebilme fırsatı elde eden yazar, Mehmet Akif başta olmak üzere dost ve arkadaşları ile mektup sayesinde irtibat sağlamıştır. Hasan Basri'nin fikrî, siyasî, edebî hayatının aydınlatacak nitelikte değerli bilgiler ihtiva eden mektupları, aynı zamanda üslubu ile de dikkati çeken, Türkçe'nin güzel kullanıldığı birer edebî metindir.

³⁴⁴ Hasan Basri Çantay, "Diyanetçe Neşredilen Kur'an-ı Kerim Hakkında İntikadlar", *İslâm*, C:5, nr.9, Haziran 1962, s.261.

³⁴⁵ İz, *Yılların İzi*, s.206.

³⁴⁶ Uğur, s.143.

3.4. Tercüme Eserleri

Hasan Basri Çantay'ın tercümelerinin önemli bir kısmı Arapça'dan Türkçe'ye yapılan tercümelerdir. Yazar, az da olsa Farsça'dan tercüme yapmıştır. Hasan Basri'nin tercümelemleri genellikle İslâmî ilimler ile ilgilidir.

Hasan Basri Çantay'ın *Kur'an-ı Hakîm ve Me'âl-i Kerîm* adını verdiği Kur'an meali tercümelerinin en başta gelenidir. Bu eser, incelememizin *İslâmî İlimler ile İlgili Eserleri* başlıklı bölümünde ayrıntılı olarak ele alınacaktır. *Kur'an-ı Hakîm ve Me'âl-i Kerîm* yanında *Şifâ-yı Şerîf Tercümesi ve Hücetu'llahi Bâliğa Tercümesi ve Şerhi*, Hasan Basri Çantay'ın İslâm ilimleriyle ilgili yaptığı diğer önemli tercüme çalışmalarıdır.

Bu eserlerden *Şifâ-yı Şerîf Tercümesi* Hasan Basri Çantay'ın basılmamış eserlerindedir. Eser, Kadı İyad bin Musa el- Yahsûbî'nin *Eş- Şifa bi-Ta'rifî Hukukî'l- Mustafâ* adlı eserinin tercümesidir. Mücteba Uğur, Hasan Basri Bey'in *Kur'an-ı Hakîm ve Me'âl-i Kerîm* adlı eserinde, bu tercümeden alıntılar yaptığını belirtirken bu tercümeyle birtakım notları ile birlikte talebelerine okuttuğunu bildirmektedir. Uğur ayrıca, talebelerin tercümenin bir an evvel yayınlanması konusundaki ısrarlarının, Çantay'ın titiz tutumu nedeniyle sonuç vermediğini de nakletmektedir³⁴⁷.

Hasan Basri'nin bir diğer basılmamış tercümesi ise *Hücetu'llâhi Bâliğa Tercümesi ve Şerhi*'dir. Şah Veliyullah ed- Dihlevî'nin eserinin çevirisi ve şerhi olan bu tercüme eserden Çantay, *Kur'an-ı Hakîm ve Me'âl-i Kerîm*'de geniş alıntılar yapmıştır³⁴⁸. Ayrıca Hasan Basri Çantay, İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin *Fıkh-ı Ekber* adlı eserini de Türkçe'ye kazandırmıştır. Eser, Hasan Basri'nin önemli tercüme çalışmalarıdır.

Yazarın dinî tercümelerinden başka edebî tercümeleri de mevcuttur. Çantay'ın çoğunluğunu *Zekâ Demetleri* adlı eserinde topladığı, Arap ve Fars Edebiyatı'ndan yaptığı tercümeler, dönemin çeşitli gazete ve mecmualarında zaman zaman neşredilmiş, daha sonra *Zekâ Demetleri: Fıkralar, Latifeler, Cümleler* adı ile iki kez yayınlanmıştır. Eserin ilk baskısı Balıkesir'de *Türk Pazarı Basımevi* tarafından 1939 yılında yapılmıştır³⁴⁹. Kitabın ön yüzünde *Birinci Kitap* ibaresi yer almaktadır. Bu

³⁴⁷ Uğur, s.66.

³⁴⁸ Uğur, s.67.

³⁴⁹ Çantay, *Zekâ Demetleri: Fıkralar, Latifeler, Cümleler*, 1939

ibareden kitabın bir seri halinde yayınlanacağı anlaşılmaktadır. Uzun bir aradan sonra Hasan Basri Çantay, kitabına daha sonraki yıllarda yaptığı tercümeleleri de ekleyerek eseri, 1962 yılında tekrar bastırıştır. *Zekâ Demetleri*'nin ikinci baskısı İstanbul'da *Ahmet Sait Matbaası*'ndan çıkmıştır³⁵⁰.

Çantay, *Zekâ Demetleri*'nin 1939 yılında çıkan ilk baskısının önsözünde öncelikle kitapta yer alan latife, fıkra ve cümlelerin hangi kaynaktan tercüme edildiğini belirtmektedir. Burada tercümelelerin *Mecâniyü'l Edeb* adında âlim bir papaza ait 6 ciltlik derleme eserin ilk iki cildinden yaptığını ifade eden müellif, eserin *Sadi*'nin *Gülistan*'ı ile kıyaslanabilecek nitelikte bir eser olduğunu vurgulamaktadır. Ankara iken Mehmet Akif'ten cahiliye şiirlerini okuduğunu söyleyen Çantay, o sıralarda *Mecânî*'den çeviriler yapmaya başladığını ifade etmektedir³⁵¹.

Hasan Basri kitabın ilk baskısının ön sözünde *Zekâ Demetleri* adının *Savaş* gazetesi sahibi Esat Adil Müstecaplıoğlu tarafından konulduğu bilgisini verir. 1939 yılı itibariyle tercümelelerinin kısmen *Gençler Yolu* ve *Savaş* gazetelerinde de yayınlandığını söyleyen Çantay, kitabın *her evde zevk ve neşve ile okunacağını, hele mühim bir kısmının mekteplerde tahrir mevzularına yarayacağını tahmin ettiğini* belirtir³⁵².

Hasan Basri Çantay, *Zekâ Demetleri*'nin 1962 yılındaki baskısında, geçen zaman içinde yaptığı yeni tercümelere de yer vermiş; ayrıca kitabına *Kendi Fıkralarımızdan* başlığı ile bir bölüm daha eklemiştir. Bu bölümde Çantay, Balıkesir yöresinden çeşitli anlatılara yer vermektedir. Bir halk bilimi çalışması olan *Fıkralarımızdan* bölümü ile ilgili olarak yazar, *Herkesin hafızasında kıymetli hikâyeler, güzel fıkralar vardır: Ben de bu hususta o kadar züğürt değilim. Bunların yaşaması lüzumuna kani olduğum için tercümelelerden sonra kendi mahfûzâtımı da ekleyeceğim* ifadelerini kullanmaktadır³⁵³.

Zekâ Demetleri'nin ilk baskısında 107, ikinci baskısında ise toplam 126 tercüme fıkra, latife başlığı mevcuttur. Tercümenin içindeki fıkralar, latifeler ve cümleler zaman zaman Balıkesir dergilerinde de yayınlanmıştır. Bu süreli yayınlardan ilki *Irmak* dergisidir. Çantay'ın *Irmak dergisinde* 1 Ekim 1928 tarihinde *Hikmet*

³⁵⁰ Çantay, *Zekâ Demetleri*, İstanbul: Ahmet Sait Matbaası, 1962, s.3.

³⁵¹ Çantay, *Zekâ Demetleri: Fıkralar, Latifeler, Cümleler*, 1939, s.3.

³⁵² Çantay, *Zekâ Demetleri: Fıkralar, Latifeler, Cümleler*, s.4.

³⁵³ Çantay, *Zekâ Demetleri*, s.3.

Çiçekleri adı ile yayımlanmış bir tercümesi vardır³⁵⁴. Fıkraların bir kısmı da 15 Mayıs 1932 yılında *Gençler Yolu* dergisinde neşredilmiştir³⁵⁵. *Zekâ Demetleri* adı ile bu fıkralar zaman zaman uzun yazı dizileri şeklinde *Balıkesir Postası*, *Balıkesir Adalet*, *Türk Dili*, *Savaş* gibi gazetelerde de yer almıştır.

Zekâ Demetleri yayımlandığı dönemde ilgiyle karşılanmıştır. Hasan Basri Çantay, *Türk Dili* gazetesinde 22 Şubat 1947 tarihli bir yazısında eserin olumlu eleştiriler aldığını; hatta *Tasvir* gazetesinde de bu tercüme hakkında bir yazı yayımlandığını belirtmektedir³⁵⁶.

Zekâ Demetleri'nden başka Hasan Basri'nin tercümelerinden bir kısmı da *İslâm'ın Nuru* mecmuasında yayımlanmıştır. Bu tercümelerden biri Mayıs 1952 tarihinde neşredilen *Edeb* başlıklı tercüme yazısıdır. Hasan Basri bu yazıda edep konusu ile ilgili 7 maddelik tercüme sözlere yer vermiştir³⁵⁷.

Hasan Basri Çantay, aynı zamanda bir tercüme tenkitçisidir. Özellikle Kur'an tercümeleri başta olmak üzere o dönemde yayınlanan bazı tercümeleri bu işin inceliklerini bilen bir mütercim olarak tenkit etmektedir. Çantay'ın bu yönüne örnek olarak *Balıkesir Postası*'nda çıkan 3 bölümlük *Bostan Tercümesi* başlıklı yazısında yer verdiği görüşleri verilebilir. Yazısında, Mütercimi Kilisli Rifat olan *Bostan Tercümesi*'ni eleştiren Çantay, tercümelerde olması gereken kuralları hatırlatmış, eserde gördüğü tenkit edilecek noktaları madde madde sıralamıştır. Yazar, burada Farsça öğrenmeye çalışan bir genci konuşturmuş, bu gencin dilinden esere yönelik tenkitlerini sıralayarak özellikle tercümelerin asıllarıyla uygunluk içerisinde olması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca Hasan Basri, yazısında tercümelerin dil öğrenen gençlere faydalı olması gerektiğini belirtmektedir³⁵⁸. Tercümelerin nasıl olması gerektiğini pek çok yazısında dile getiren Çantay, görüşlerini şöyle özetler:

-Tercümeleer Türkçeleştirilmelidir.

-Tercümeleerde dilimizin şivesine, sadeliğine, duruluğuna riayet etmekle beraber asla tam bir sadakatten ayrılmamalıdır

³⁵⁴ Hasan Basri, "Hikmet Çiçekleri", *İrmak*, nr.14, 1 Ekim 1928, s.3. I

³⁵⁵ Hasan Basri, "Fıkralar, Latifeler", *Gençler Yolu*, nr.72, C:4, 15 Mayıs 1932, s.9.

³⁵⁶ Hasan Basri Çantay, "Kelimeci'den Öylesine Böylesi", *Türk Dili*, nr. 4683, 22 Şubat 1947, s.2-3.

³⁵⁷ Çantay, "Edeb", *İslâm'ın Nuru*, nr.13, Mayıs 1952, s.12.

³⁵⁸ Hasan Basri Çantay, "Bostan Tercümesi", *Balıkesir Postası*, nr.725, 22 Haziran 1945, s.2.

-Tercümeleler kısa sürede değil, acele edilmeden yapılmalıdır.

-(Kilisli Rifat'ı kastederek) Eserleri; şöhretlerinden ve yetkelerinden dolayı hiçbir tetkike tabi tutulmadığı anlaşılan üstatların daha ağır başlı ve titiz olmaları gerekir³⁵⁹.

Yukarıdaki tercümelerinden başka, Hasan Basri Çantay'ın *Şifâ-yı Şerif Tercümesi ve Şerhi* adlı basılamamış bir tercümesi daha bulunmaktadır. Çantay'ın bir polemik yazısında ifade ettiği gibi, tamamlanan ve yayına hazırlanan eser, tamamen maddî sebeplerden dolayı basılamamıştır. Ayrıca Çantay'ın yine aynı yazısında bahsettiği iki tercüme eseri daha bulunmaktadır. Bu tercümelerden biri kendisinin *resmî mukavele ile tercüme ve şerh* ettiğini söylediği *Hikmet-i Teşrî* adlı tercümesidir. Bu eserden başka Çantay, dönemin Yargıtay İkinci Hukuk Başkanı Ali Himmet Bey ile birlikte tamamlamaya çalıştıkları *Ahkâm-ı Sultanî* adlı bir eserinin bulunduğunu ifade etmektedir. Eser *Maverdî*'ye ait olup, kamu hukukuna dair İslâm Hukuku'nda yazılmış ilk eser olarak bilinmektedir³⁶⁰. Bu eserin tamamlanıp tamamlanmadığına dair herhangi bir bilgi mevcut değildir.

3.5. Tiyatro ile İlgili Eserleri

Hasan Basri Çantay'ın tiyatro ile ilgili eserlerinin tamamını çocuklar için yazdığı piyesler oluşturur. Tiyatronun eğitimdeki önemini kavramış olan yazar, döneminde pek de yaygın olmayan çocuk piyesi türünde eğitici oyunlar yazmış ve bu çocuk oyunlarını sahnelemiştir.

19.yy. ortalarından itibaren edebiyatımızda çağdaş anlamda tiyatro çalışmaları başlamıştır. Cumhuriyet'ten önce okullarda tiyatro faaliyetlerinden ziyade manzume okuma, hitabet söyleme çalışmalarına ağırlık verilmiş, 1908'ten sonra okullarda ünlü piyeslerden seçme sahnelerin oynanmasına başlanmıştır. Ayrıca Maarif Nezareti'nin *Mektep Temsillerinin Usûl-ü Tedrîsi* adlı bir eserin yayınlanması bu alanda okul temsilleri konusunda birtakım ilke ve yöntemlerin tespitine ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Cumhuriyet'ten sonra ise okullarda dramatisasyon çalışmalarına çok önem verilmeye başlanmış, ulusal bayramlar için düzenlenen törenlerde ve belirli

³⁵⁹ Hasan Basri Çantay, "Bostan Tercümesi", *Balıkesir Postası*, nr.726, 23 Haziran 1945, s.2.

³⁶⁰ Hasan Basri Çantay, "Kelimeci'den Öylesine Böylesi", *Türk Dili*, nr.4683, 22 Şubat 1947, s.2- 3.

haftalarda günün ve haftanın anlamını belirtmeye yardım eden piyeslerin oynanması bir gelenek halini almıştır³⁶¹.

Hasan Basri Çantay'ın bir eğitimci olarak Cumhuriyet döneminde artan çocuk temsilleri yazma ve sahneye koyma eğiliminden etkilendiği görülmektedir. Hasan Basri Çantay, çocuklar için *Mektepli Yavrularıma* adlı iki çocuk kitabı yazmıştır. İki kitaplık bir seri halinde yayınlanan bu kitaplar, 1927 ve 1929 yıllarında tarafından Balıkesir'de *Vilayet Matbaası*'ndan çıkmıştır. Geliri *Karesi Şehit Yuvası* çocuklarına bağışlanan söz konusu kitapların ilki *Mektepli Yavrularıma*, ikincisi *Mektepli Yavrularıma Yeni Temsiller* adıyla neşredilmiştir.

Mektepli Yavrularıma adıyla yayınlanan ilk kitap iki bölümden oluşmaktadır. Kitabın ilk bölümü *Manzumecikler*, ikinci bölümü ise *Temsiller* adını taşımaktadır. Manzumecikler bölümünde kendisine ait ve çoğunu şiir kitabına da aldığı çocuk şiirleri bulunmaktadır. Hasan Basri Bey, *Temsiller* bölümünde ise *Lügat Oyunu*, *En Büyük Düşmanımız*, *Tasarruf Sandığı*, *Meslek Kavgası*, *Hayat Derneği* adıyla 5 piyese yer verilmiştir³⁶². *Mektepli Yavrularıma*, *Yeni Temsiller* adıyla yayınlanan kitabın ikinci serisinde ise *Dikkatsizlik ve Korku*, *Eden Bulur*, *İftira*, *Gamsız Köse ile Deli Turgut* gibi yeni piyesler bulunmaktadır³⁶³. Hasan Basri'nin bu piyeslerinden *Gamsız Köse ve Deli Turgut*, 30 Kasım 1929 tarihinde çıkan *Gençler Yolu* dergisinde de yayımlanmıştır³⁶⁴. Yazarın, yine aynı dergide atasözlerini konu alan *Mesel Oyunu* adında bir piyesi bulunmaktadır³⁶⁵.

Kısaca Hasan Basri'nin çocuk piyesleri muhteva yönünden ilköğretim çocuklarının ve gençlerin eğitimi amacıyla yazılmıştır. Bu piyesler, öğrencilerin dil gelişimine katkı sunacak, ahlâkî gelişimlerini olumlu etkileyecek doğru davranış kalıpları geliştirmek, dinî ve millî değerler kazandıracak niteliktedir. Hasan Basri, tüm eserlerinde olduğu gibi piyeslerinde de sanatını toplumun faydasına sunma düşüncesiyle hareket etmiştir. Hasan Basri'nin piyeslerde kullandığı dil; çocuk ve gençlerin öncelikli olarak anlayabileceği sade, konuşma diline yakın ve basittir. Cümleler kısa ve anlaşılırdır. Hasan Basri'nin piyesleri hem okunmak hem de oynanmak içindir. Sahnelenmesi güç olmayan bu piyesler, bizzat Hasan Basri

³⁶¹ Oğuzkan, s.293.

³⁶² Hasan Basri, *Mektepli Yavrularıma*, Balıkesir: Vilayet Matbaası, 1927.

³⁶³ Çantayoğlu, *Mektepli Yavrularıma*, *Yeni Temsiller*, Balıkesir: Vilayet Matbaası, 1929.

³⁶⁴ Çantay, "Gamsız Köse ve Deli Turgut", *Gençler Yolu*, nr.66, 30 Kasım 1929, s.15.

³⁶⁵ Çantay, "Mesel Oyunu", *Gençler Yolu*, nr.66, 31 Ocak 1932, s.10.

tarafından prova ve temsil ettirilmiştir³⁶⁶. Çantay'ın piyesleri, eğitim ve tiyatro tarihimiz açısından olduğu kadar Cumhuriyet dönemi çocuk edebiyatı açısından da ele alınması gereken çalışmalardır.

3.6. Gezi Yazıları

Son dönem Türk Edebiyatı'nda önemli bir tür olarak görülen gezi yazıları, gezilip görülen yerleri edebî bir anlatımda tanıtan yazılardır. Tanımak, incelemek, değerlendirmek amacıyla yapılan gezi yazıları, gazete ve dergilerde yayınlanabileceği gibi bir çevre hakkında bağımsız bir kitap halinde de neşredilebilir. Gezi yazılarında dilin kullanım şekli oldukça önemlidir. Akıcı, sade, yabancı kelime ve terimlerle ağırlaştırılmamış dil, gezi yazılarında aranılan özelliklerdir³⁶⁷.

Hasan Basri Çantay'ın müstakil bir gezi yazısı kitabı yoktur. Hasan Basri Çantay'ın Hac ziyareti dışında herhangi bir dış ülkeye gitmediği de bilinmektedir. Onun gezi yazısı kapsamında değerlendirilebilecek yazıları saptayabildiğimiz kadarıyla dönemin Balıkesir gazetelerinde çıkan yazılarından ibarettir. Bu kapsamda Hasan Basri'nin 6 gezi yazısına rastlanmıştır. Bu yazılardan dört tanesi *Karesi* gazetesinde yayınlanmıştır. Basri Bey, bu yazılarında Bigadiç, Giresun (Savaştepe), Kepsut ve İvrindi nahiyelerine yaptığı gezilere dair izlenimlerine yer vermiştir. Bu yazılar tarihleri ile şöyledir:

Bigadiç Nahiyesi, *Karesi*, nr.27- 26, 16 12 Teşrinievvel 1331/25 Ekim 1915.

Giresun Nahiyesi, *Karesi*, nr.28- 80, 19 Teşrinievvel 1331/1 Kasım 1915.

İvrindi Nahiyesi, *Karesi*, nr.30- 82, 2 Teşrinisani 1331/15 Kasım 1915.

Kepsut Nahiyesi, *Karesi*, nr.4-108, 2 Mayıs 1332/15 Mayıs 1916.

Hasan Basri Bey, bu yazılarında o dönemlerde Karesi Sancağı'na bağlı birer nahiye konumundaki yerlere yaptığı gezilerdeki izlenimleri, gördüğü manzaraları bir araştırmacı gazeteci-yazar tavrıyla anlatmaktadır. Çantay, yazılarında yol boyundan başlayarak nahiyelerin girişlerine ve içlerine dair gördüklerini gerçekçi ve ayrıntılı bir şekilde vermektedir. Hasan Basri nahiyelerin binalarını, mimarî eserlerini, insanlarını ve genel anlamda yaşantısını oldukça realist bir şekilde tasvir eder. Hasan Basri, bu

³⁶⁶ Hasan Basri, *Mektepli Yavrularıma*, Balıkesir: Vilayet Matbaası, 1927.

³⁶⁷ Kavruk, Selman, Öztürk ve diğerleri, s.1717.

kasabaların sosyal hayatına dair tenkit ve tespitler yapmaktadır. Çantay, yazılarında kullandığı mecaz ve teşbihlerle dolu edebî üslubuyla dikkat çekmektedir. Örneğin Giresun (Savaştepe) nahiyesini anlattığı yazısında kasabanın yıkık dökük ve düzensizliğine işaret etmek için *İnsan bir kabristana girdiğini zannediyor* ifadesini kullanmaktadır³⁶⁸.

Çantay'ın seyahat yazıları çeşitli tavsiyeler içermektedir. Örnek olarak, Hasan Basri Bey yukarıdaki yazılarında kasabalardaki kahvehâne sayısının fazlalığını belirtir, bunların yerine bakkalların açık olması gerektiğine işaret ederek ticarî faaliyetlerin önemini vurgular. Ayrıca, yazılarında sıklıkla şehirlerin mamur olması gerektiğini ifade eden Çantay, bu konuda neler yapılması gerektiğini detaylı bir şekilde sıralar. Ayrıca yazar, kırsal kesimdeki bu insanların eğitimsizliği meselesine değinerek nahiyelerde yeni okullar açılmasına ve mevcut okulların eğitim seviyesinin yükseltilmesine dikkati çeker.

Hasan Basri'nin gezi yazılarından ikisi de *Balıkesir Adalet* gazetesinde 6 ve 7 Aralık 1962 tarihinde yayınlanan *İzmir Yolculuğundan Kısa İntibalar* adını taşımaktadır. İzmir'de gördüklerini, yol boyunca edindiği izlenimleri sade ve hoş bir üslupla anlatan yazar; diğer yazılarında olduğu gibi bu yazılarında da birtakım hususlara dikkat çekmiş, gördüklerini gerçekçi gözlemler ve yer yer tenkitlerle nakletmiştir. Örnek olarak Çantay, 7 Aralık 1962 tarihli yazısında Sındırgıda yeni açılan bir dinlenme tesisini eleştirmekte, yollarda trafik kontrolünün olmayışını dile getirmektedir³⁶⁹.

Hasan Basri kaleme aldığı bu gezi yazılarında, gerçekçi sosyolojik tespitler yapmakta, sorunları tespit ederek çözüm önerileri getirmektedir. Yazarın diğer yazılarında olduğu gibi fayda prensibini öne alan, idealist tavrı gezi yazısı niteliğindeki bu yazılarının genel niteliğini oluşturmaktadır. Hasan Basri pek fazla gezi yazısı kaleme almamıştır. Bunun başlıca sebebi, yazarın çeşitli nedenlerden dolayı fazla seyahat etmemiş olmasıdır. Çantay'ın gidip gördüğü yerler anlaşıldığı kadarıyla İstanbul, Ankara, İzmir dışında memleketi Balıkesir'in yakın çevreleridir. Hasan Basri

³⁶⁸ Hasan Basri, "Giresun Nahiyesi", *Karesi*, nr.28- 80, 23 Zilhicce 1333/ 19 Teşrinievvel 1331.

³⁶⁹ Hasan Basri Çantay, "İzmir Yolculuğundan Kısa İntibalar", *Balıkesir Adalet*, nr.106- 107, 6- 7 Aralık 1962.

1954 yılında yaptığı hac seyahati dışında herhangi bir yurt dışı seyahati yapmamıştır. Ayrıca bu 5 gezi yazısı dışında Çantay'ın başka yazılarının olması da muhtemeldir.

Dördüncü Bölüm

HASAN BASRİ ÇANTAY'IN DİĞER ESERLERİ

4.1.Edebiyatla İlgili Eserleri

Hasan Basri Çantay'ın edebiyat ile ilgili eserleri, edebiyat biliminin üç temel sahasından edebiyat teorisi, edebiyat eleştirisi ve edebiyat tarihi başlıkları altında ele alınacaktır. Çantay, yazı faaliyeti içerisinde bu sahalara ilgili pek fazla olmamakla birlikte eser yayımlamış, çeşitli mecralarda görüşlerini dile getirmiştir. Çok yönlü bir yazar ve şair olarak Çantay'ın bu eserleri, hem edebî şahsiyetinin daha iyi anlaşılması hem de dönemi hakkında değerli yaklaşımlar sunmaktadır.

4.1.1. Edebiyat Teorisi ile İlgili Eserleri

Edebiyatla ilgilenen; ancak eserlerinin büyük çoğunluğunu edebiyat dışı alanlarda vermiş bir yazar olarak Çantay'ın, edebiyat teorisi ile özellikle ilgilendiği söylenemez. Hasan Basri'nin edebiyat teorisi alanında değerlendirebileceğimiz tek kitabı *Ülkü Edebiyatı* adlı eseridir. Hasan Basri, bu eserinde şiirin ne olduğu, nasıl yazılması gerektiği, şiirde muhteva, dil ve üslup, şairler, şiir akımları vs. gibi konulara açıklamalar getirmiştir. Ayrıca yazarın Mehmet Akif'e dair yazdığı *Akifnâme*'de de şiir konusunda görüşleri yer almaktadır. Bunların dışında dönemin gazete ve dergilerinde de zaman zaman şiir ve şairler hakkında yazılar yazmış, çeşitli anket ve röportajlara katılmıştır.

Hasan Basri'nin sanat ve daha ziyade şiirle ilgili fikirlerini dile getirdiği eseri *Ülkü Edebiyatı*, ilk kez 1939 yılında Türk Pazarı Basımevi tarafından Balıkesir'de yayınlanmıştır. Eser, yazarın *Türk Dili* gazetesinde 8, 9, 10, 11, 12, 13 ve 14 Ekim 1935 tarihlerinde *Kulak Misafiri* takma adıyla yayımladığı 7 bölümlük *Ülkü Edebiyatı* başlıklı yazı serisinin bir araya getirilmesi ile ortaya çıkmıştır.

Ülkü Edebiyatı, Hasan Basri ile genç bir şair arasında geçen diyaloglar üzerine kurgulanmıştır. Dört muhavere oluşmuş eser her bölümünde sanat ve şiir konuları tartışılmıştır. Birinci muhavere şiirde şekil konusuna ayrılmıştır. Yazar bu bölümde veznin yalnızca bir ölçü olduğunu, asıl önemli olan şeyin ruhun gıdalanacağı yeni mevzular bulmak olduğunu vurgulamaktadır. Edebiyatın ahlâkiyat demek olmadığını; ancak bunun edebiyatta ahlâksızlık anlamına gelmediğini işaret eden Çantay, edebiyattan yola çıkarak sanatın gayesini ahlâk kaideleri çerçevesinde

değerlendirmektedir. Başka bir ifadeyle Hasan Basri'ye göre sanatın gayesi birebir ahlâk değildir; ancak sanat da toplumun doğal ve sosyal kanunlarına bağlı olduğu için sanat eserinde ahlâkî kaidelere riayet edilmelidir³⁷⁰.

Ülkü Edebiyatı'nın ikinci muhaveresinde edebiyatta güzellik konusu ele alınmaktadır. Edebiyatın güzellik ifade etmeden sanat olamayacağı görüşünde olan Çantay, bir esere *güzeldir* hükmü veren *zevk-i selim* kavramına işaret etmektedir. Yazarın bu bölümde kullandığı *Güzellik hükmünü veren ruh ahlâka aykırı eserleri bir sanat eseri diye kabul edemez* ifadesi onun sanat eserinde gözettiği estetik değerler ve ahlâk ölçüleri arasındaki ilişkiyi ortaya koyar niteliktedir³⁷¹.

Bir sanat eserine güzellik hükmünü verecek yegâne merci olarak gördüğü³⁷² *Zevk-i selim* kavramını estetik zevklerin en yüksek mertebesine yerleştiren yazara göre bu zevk, duygu ve belâğatin bir mahsulüdür ve her türlü ahlâksızlıktan münezzehtir. Bir başka ifadeyle Çantay'a göre sanat eseri yüce duyguları terennüm etmelidir.

Ülkü Edebiyatı'nın üçüncü bölümü ise *belâğat* konusuna ayrılmıştır. Belâğat, terim olarak her şeyden önce me'ânî (kelamın mukteza-yı hale uygunluğunu sağlama), beyân (en açık bir şekilde ifade), bedî' (kelamı süsleme) ve tevâbî'ini içine alan bir ilmin adıdır³⁷³. Hasan Basri belâğati, *fasih bir sözün hal ve icaba uyması* olarak tanımlayarak şöyle devam eder: *Hâl ve icap deyince cemiyetinizi, muhitinizi, zamanınızı, muhatabınızı düşünmeye mecbursunuz. Her şeyi cemiyetin suratına fırlatamazsınız*³⁷⁴.

Ülkü Edebiyatı'nın son bölümü olan dördüncü muhaverede ise sanatta fayda konusu işlenmiştir. Çantay'ın, *Sanatın bizzat kendinde meknûn olan faidesinden başka-ki bu, esasen maksûd değildir- ahlâkî, felsefî, iktisadî, millî, vatanî...faidelere de şâmil olması şüphe yoktur ki şâyân-ı temennidir* ifadeleri, yazarın sanattan beklediği fayda prensibini açıkça ortaya koymaktadır³⁷⁵. Edebiyat teorisinde sıkça tekrarlanan klişe tabirle *sanat toplum içindir* düsturunu benimsediğini ifade eden yazara göre sanat, toplumun ahlâkî ve felsefî gelişiminde olduğu kadar iktisadî, millî ve vatanî terakkisinde de faydalı olmalıdır. Saydığı bu düsturları kendi şiirine bizzat tatbik eden

³⁷⁰ Çantay, *Ülkü Edebiyatı*, s.11.

³⁷¹ Çantay, *Ülkü Edebiyatı*, s.18.

³⁷² Çantay, *Ülkü Edebiyatı*, s.28.

³⁷³ Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1989: 21.

³⁷⁴ Çantay, *Ülkü Edebiyatı*, s.28.

³⁷⁵ Çantay, *Ülkü Edebiyatı*, s.39.

Hasan Basri, *Ülkü Edebiyatı*'nda sanatın, ahlâksız olamayacağını sıkça tekrarlar. Cumhuriyetle birlikte yeni bir toplumun inşa edildiğini ve mücadelenin bitmediğini belirten yazara göre böylesine ciddi konularla topyekûn uğraşılırken *hevâiyât* ile meşgul olmak ayıptır. Çantay bunu şöyle anlatır:

*Milletimizin iktisadî, ilmî, medenî, ictimai, ahlâkî...mücadeleleri hala devamdadır. Bunlar karşısında seyirci kalmak, hâlâ hevâiyât ile uğraşmak milliyet namına ayıptır*³⁷⁶.

*Milletimizin edebiyatı; şehvanî hislerin değil, insanî, ilmî, medenî, hamasî duyguların tercümanı olmalıdır*³⁷⁷.

Ülkü Edebiyatı'nda Çantay'ın kendi sanat görüşünü destekleyici nitelikte Dünya Edebiyatı'nın önemli isimlerinin edebiyat ilgili düşüncelerine yer verdiği görülür. Zola, Flaubert, Alphonse Doudet, Taine gibi edip ve muharrirler, yazarın görüşlerine yer verdiği isimlerden birkaçıdır³⁷⁸. Türk Edebiyatı'ndan aldığı örnekler dışında Batı Edebiyatı'ndan örneklerle düşüncelerini açıklaması Çantay'ın bu meseleye daha geniş bir açıdan yaklaştığını ve Batı Edebiyatı hakkında bilgi sahibi olduğunu gösterir.

Çantay'ın eserinde dikkat çeken bir husus da edebiyat ve hukuk ilişkisine değinerek edebiyatı bu zaviyeden değerlendirmesidir. Yazar'a göre sanatkarlar toplumun ahlâk ve nizamını düşünmelidirler. Müstehcenliğin ve bu tür neşriyatın sanat diye milletin önüne konulamayacağını ifade eden yazar, bunun bir suç olduğunu belirterek konu ile ilgili kanun maddelerini sıralamaktadır³⁷⁹. Kısaca, yazara göre sanatçı, sanatını icra ederken ait olduğu toplumun hukuk kaidelerine riayet etmelidir.

Bir tiyatro kurgusu ile yazdığı eserinin sonunda Çantay, *Ülkü Edebiyatı*'nı öğrencilerin bir piyes olarak temsil edebileceğini belirterek temsilin sonunda bu düşüncelere uygun şiirler okunabileceğini tavsiye eder³⁸⁰.

Kısaca Hasan Basri Çantay, *Ülkü Edebiyatı*'nda şiir ve genel anlamda sanatla ilgili düşüncelerini açıkça ortaya koymuştur. *Sanat toplum içindir* prensibi çerçevesinde sanatın topluma faydalı olması gerektiğine inanan yazara göre şiirde ne

³⁷⁶ Çantay, *Ülkü Edebiyatı*, s.43.

³⁷⁷ Çantay, *Ülkü Edebiyatı*, s.44.

³⁷⁸ Çantay, *Ülkü Edebiyatı*, s.37-45.

³⁷⁹ Çantay, *Ülkü Edebiyatı*, s.17-23.

³⁸⁰ Çantay, *Ülkü Edebiyatı*, s.45.

anlatıldığı kadar nasıl anlatıldığı da önemlidir. Çantay, eserinde şiirde dil, üslup, muhteva konusu hakkındaki düşüncelerine de geniş yer vermiştir. Şiirde muhtevanın ahlâkî ve millî olması gerektiğini belirten yazar, şiirde muhtevanın yanı sıra güzellik unsuruna da dikkat çekerek belâğatin önemine işaret etmiştir. Tek bir cümle ile ifade etmek gerekirse Hasan Basri'ye göre şiir ve genel anlamda sanat, topluma faydalı, ahlâkî, millî ve bunlarla birlikte güzellik unsurlarıyla bütünleşmiş olmalıdır.

Hasan Basri'nin edebiyat teorisi ile ilgili yazılmış; ancak basılamamış bir kitabı daha vardır. Hasan Basri'nin *Edebî Kaideler* adını verdiği bu eserin basılmak üzere olduğu *Ülkü Edebiyatı*'nın son sayfasında yer alan yazarın çıkacak kitaplarının ilanından anlaşılmaktadır³⁸¹. Ancak yazarın bu kitabı neşredilememiştir.

4.1.2. Edebiyat Tarihi ile İlgili Eserleri

Hasan Basri Çantay, edebiyat tarihi ile de ilgilenmiştir. *Akifnâme*, Hasan Basri'nin Mehmet Akif'in hayatı, şahsiyeti ve sanatı başta olmak üzere pek çok yönünü ele alan edebiyat tarihi sahası içinde değerlendirilebilecek bir eserdir. *Akifnâme*'ye daha önce Hasan Basri'nin hatıraları bahsinde geniş yer verildiği için tekrar ele alınmayacaktır.

Hasan Basri'nin yazı hayatı boyunca çeşitli süreli yayınlarda özellikle Balıkesirli yazar ve şairlerle ilgili yazıları da bulunmaktadır. Bu yazılardan en eski tarihli olanı H. 24 Safer 1330/ M. 31 Ağustos 1914 tarihli *Karesi* gazetesinde çıkan *Edincikli Ravzî* ile ilgili kısa yazısıdır. Aslında bu yazı bir çağrıdır. *Edincik Ahâlî-i Muhterimîne* şeklinde yapılan çağrıda *Edincikli Ravzî* adında bir şair olduğu, bu şairin büyük bir yazma divanı bulunduğu belirtilerek şair hakkında bilgi sahibi olanların gazeteye haber vermeleri rica edilmektedir³⁸².

Hasan Basri'nin yine *Karesi* gazetesinde edebiyat tarihi ile ilgili bir yazı dizisi bulunmaktadır. Bu 3 bölümlük yazı dizisi Çantay'ın hocası olan Balıkesirli Şair Helvacızâde Muharrem Hasbî ile ilgilidir. H.10 Safer 1333/23 Aralık 1914. tarihli *Karesi* gazetesinde yayınlanan yazı dizisinin ilk bölümünde Helvacızâde Muharrem Hasbî'nin hal tercümesi ve eserlerinden seçmeler verilmiştir. Yazıda, Muharrem

³⁸¹ Çantay, *Ülkü Edebiyatı*, s.47.

³⁸² Hasan Basri Çantay, "Edincik Ahâlî-i Muhterimîne", *Karesi*, nr:19, 18 Ağustos 1330/31 Ağustos 1914.

Hasbî'nin doğumu, hayatı, ailesi, şahsî ve edebî hayatı, memuriyeti anlatılmış, Balıkesir'e hizmetlerinden bahsedilmiştir³⁸³.

Hasan Basri, *Karesi*'deki bu yazı serisinin ikinci ve üçüncü bölümlerinde de Muharrem Hasbî'nin eserlerinden örnekler vermiş, şairin edebî ustalığını anlatmıştır. Muharrem Hasbî'nin sanatının inceliğini, dilinin zarafetini, çeşitli örnekler üzerinden gösteren Çantay, Muharrem Hasbî'nin Edebiyat Tarihimizdeki yeri ve önemini tespit edilmesinde önem taşıyan belge niteliğinde değerli bilgiler verir. Ayrıca Hasan Basri yazısında, Hafız Şakir Efendi'nin vefatı münasebetiyle Muharrem Hasbî'nin Şeyhülislam Musa Kazım Efendi'ye gönderdiği taziye mektubuna da yer vermiştir³⁸⁴.

Hasan Basri Çantay'ın ayrıca basılmamış *Türk Edebiyatı, Arap Edebiyatı ve Antolojisi* adlarını verdiği iki eseri daha bulunmaktadır. Tamamlanmış ve yayına hazırlanmış bu eserler, basılamamıştır³⁸⁵.

4.1.3. Edebiyat Tenkidi ile İlgili Yazıları

Hasan Basri, yazı faaliyeti süresince pek çok tenkit yazısı kaleme almıştır. Ancak tenkitlerinin önemli bir kısmı ilahiyat sahası ile ilgilidir. Bu tenkitler çalışmamızın ileriki başlıklarında yer alacaktır. Yazarın, edebî tenkit sahasındaki yazıları ise daha azdır.

Öncelikle, Hasan Basri'nin *Tenkitletim* adlı bir çalışmasının var olduğunu; fakat basılamadığı bilinmektedir³⁸⁶. Ancak bu eserin edebî tenkit türünde olup olmadığına dair açık bir bilgi mevcut değildir. Yazar, çeşitli süreli yayınlarda neşrettiği tenkit yazılarını bu adlandırma ile belirtmiş olabilir.

Hasan Basri'nin tenkitçiliğini *Akifnâme* adlı eserinde kısmen görmek mümkündür. Hasan Basri, bu kitabında Mehmet Akif'in eserlerin tanıtıktan sonra *Üstadın Şiirleri etrafında bir Tavaf* adı ile kısa değerlendirme yazıları yazmıştır. Bu kısa değerlendirmelerinde Akif'in şiirleri ile ilgili yorum ve değerlendirmelere yer vermiştir. Bu yorum ve değerlendirmelerini eleştirel bir gözle yapan Hasan Basri,

³⁸³ Hasan Basri, "Muharrem Hasbî", *Karesi*, nr.36, 15 Kânunuevvel 1330/28 Aralık 1914.

³⁸⁴ Hasan Basri, "Muharrem Hasbî", *Karesi*, nr.36-38, 22-29 Kânunuevvel 1330/4-11 Ocak 1916.

³⁸⁵ Hasan Basri Çantay, "Kelimeci'den Öylesine Böylesi", *Türk Dili*, nr.4683, 22 Şubat 1947. Söz konusu eserler, yazarın diğer kayıp eserlerinde olduğu gibi ortada yoktur.

³⁸⁶ Hasan Basri Çantay, "Kelimeci'den Öylesine Böylesi", *Türk Dili*, nr.4683, 22 Şubat 1947.

örnek olarak kendisinin çok sevdiği Akif şiirlerinden biri olan *Geçinme Belası* adlı manzumeden bir iktibas yaptıktan sonra şu ifadelere yer vermektedir:

*Akif gibi müşkülpesent bir şairin asarı yalnız esaslarıyla değil, şekilleriyle de intikâda layıktır. Benim gözüüm başlangıcından buraya kadar hayli kusurlar gördü. Sehl-i münteniye örnek gösterdiğim ilk kıtada bile tenafürler var. Diğerlerinde de buna benzer hatalar sırtıyor*³⁸⁷.

Hasan Basri, *Akifnâme*'de Akif'in şiirlerini daha ziyade *İntikâd* başlıklı bölümlerde eleştirir. Bu tenkit yazılarının birinde yazar, edebî tenkit ve münekkit hakkındaki kanaatlerini şöyle ifade eder:

Akif'in şiirlerinde bir sanat intikatçısının arayacağı şey yalnız sanattır. Akif intihâb ettiği mevzuları iyi tasvir edebilmiş midir, karilerine ruhi bir vecd, bedii bir zevk verebilmiş midir? Daha kısası, eserlerinde muvaffak olabilmiş midir? İşte asıl aranacak şey budur.

Gerçi bir müntekid kanaatler ve fikirler üzerinde de söz söyleyebilir. Fakat, bu, yazılan eserin eser-i sanat olup olmamasıyla değil, daha ziyade fikr ile, ilm ile, mantıkla alakadardır. Serbest sanat taraftarlarınca âsâr-ı sanat arasında "Bu çıplaktır, bu örtülüdür" diye bir fark gözetilmez, fırça ile kalem serbesttir. Akif'i bağlı sanatçı da tetkik edebilir. Çünkü, o, tam kendisi gibi bir sanatkar karşısındadır. Serbest sanatçı da sevebilir, zira onun mesleğinde zaten takyîd ve tefrik yoktur.

*Müntekid her şeyden evvel bî-taraf olmalı, Akif'in meslek-i vicdanîsi ile şairliğini yekdiğerine karıştıranlar bir lahza mukayese-i nefis ile bir nebze de kıyas-ı gayr ile bir düşünürlerse o meslek sahibinin doğuşundaki safvetle ölüşündeki ulvî temizlik arasında geçen o yekpâre vahdet ve samimiyet önünde hürmetle eğilirler*³⁸⁸.

Yazar, *Akifnâme*'de Akif'in şiirlerinin farklı bakış açılarıyla da değerlendirebileceğini ifade eder. Mesela, Akif'in şiirlerinin halkiyat noktasından tahlil edilebileceğine dikkat çeken Çantay, *Said Paşa İmamı, Mahalle Kahvesi, Meyhane* gibi şiirlerin tarih ve folklor açısından zengin malzemeler taşıdığına işaret eder³⁸⁹.

³⁸⁷ Çantay, *Akifnâme*, s.103.

³⁸⁸ Çantay, *Akifnâme*, s.98.

³⁸⁹ Çantay, *Akifnâme*, s.219.

Dönemin bazı gazetelerinde Hasan Basri'nin eleştirisi yazıları çıkmıştır. Bu yazılardan biri Hüseyin Rahmi'yi tenkit ettiği *Bir Anket Münasebetiyle* başlıklı yazıdır. Hüseyin Rahmi'nin *Kuvvetten başka hak, nizam, kanun tanımıyorum* sözü üzerinden Hüseyin Rahmi'yi eleştiren yazar, onun bu düşüncesinin arkasındaki Nietzsche felsefesini de tenkit eder. Yazar, bu felsefenin karşısında İslam Tarihi'nden Farâbi, İbn-i Sina, İbn-i Kemal gibi isimlerin bulunduğunu hatırlatarak bu değerli şahsiyetlerin kendi zamanlarında *İndiyye ve Laedriyye* gibi batınî cereyanlara karşı mücadele verdiklerini belirtir. Hüseyin Rahmi'nin neden böyle düşündüğü konusundaki fikirlerini sıralayan Çantay, maddenin karşısına maneviyatın gücünü çıkarır³⁹⁰.

Yukarıdaki tenkit yazılarına ilaveten Hasan Basri Çantay ayrıca çeşitli vesileler ile düzenlene anketlerde, daha çok gazete üzerinden yaşadığı polemiklerinde de eleştirisi nitelikli yazılar kaleme almıştır.

Hasan Basri'nin tenkit yazılarında eleştirdiği eserin veya kişinin niteliğine göre farklı üsluplar takındığı görülür. Yazar, bazen tenkitlerinde yumuşak ve nasihat verici bir üslup kullanırken bazen de sert ve vurucu bir tarz benimseyebilmektedir. Hasan Basri, edebiyat eleştirisi sahası da dâhil olmak üzere bütün eleştirilerinde mantık ilkeleri çerçevesinde hareket etmiş, ortaya koyduğu düşüncelerini kendine has tenkit üslubuyla dile getirmiştir.

4.2. İslâmî İlimler ile İlgili Eserleri

Hasan Basri Çantay şahsiyetinin en belirgin vasfı onun ilmî cephesidir. Uzun yıllar süren ilmî çalışmalar neticesinde oldukça mühim eserlere imza atan Çantay'ın bu çalışmalarının bir kısmı matbu, bir kısmı da ya gazete veya dergi sayfalarında kalmış ya da basılamadığı ve notları da özenle korunamadığı için ortadan kaybolmuştur. Çantay'ın matbu veya bir kısım yayın organlarında neşredilmiş eserleri herkesin istifadesine açık, hâlen değerini ve geçerliliğini koruyan önemli kaynak eserlerdir. Aşağıda Çantay'ın İslâmî İlimler ile ilgili tespit edilen eserleri, makaleleri ve farklı türlerdeki yazıları ele alınmış, bu alandaki diğer eserleri hakkında ulaşılan bilgiler ortaya konulmuştur.

³⁹⁰ Hasan Basri Çantay, "Bir Anket Münasebetiyle", *Balıkesir Postası*, nr.236, 11 Ekim 1943.

4.2.1. Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm

Hasan Basri'nin ilmî cephesinin asıl yönünü İslâmî ilimler ile ilgili çalışmaları oluşturur. Bu alandaki en önemli çalışması şüphesiz *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm* adlı Kur'an tercümesidir. Bu çalışmasının dışında *Fıkh-ı Ekber* ve *On Kere Kırk Hadis* tercümeleri de Hasan Basri'nin yayınlanmış önemli eserleri arasındadır.

Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, Hasan Basri'nin uzun yıllar titizlikle üzerinde çalıştığı, Türkiye'de yapılmış Kur'an mealleri arasında önemli bir yeri olan çalışmasıdır. Türkiye'de yayınlanan ilk Kur'an meallerinden olan *Meâl-i Kerîm*'in ilk cildi 1952, ikinci ve üçüncü ciltleri 1953 yılında İsmail Akgün Matbaası tarafından İstanbul'da yayınlanmıştır. 3 cilt halinde basılan mealin, yoğun ilgi görmesi üzerine 1957, 1958, 1959, 1962, 1965, 1969, 1972, 1973 1974, 1980, 1984 yıllarında tekrar basılmıştır. Eserin 16. baskısı 1992 yılında yapılmıştır. 1993 yılında *Risale* yayınları tarafından biri üç, diğeri bir cilt olmak üzere iki farklı baskısı daha yapılmıştır. Üç ciltlik baskıda dizgisi, tek ciltlik baskıda ise tefsir ve mizanpaj bölümü atılarak eser, standart meal formuna dönüştürülmüştür³⁹¹. Eserin bir de M. Ali Yekta Saraç tarafından sadeleştirilen bir baskısı vardır. Bu çalışma, 2005 yılında *Risale* Yayınları tarafından İstanbul'da neşredilmiştir³⁹².

Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm adlı eserin ilk baskısını temel alarak tanıtacak olursak, esere *Takriz* ve *Önsöz* bölümlerinden başlamamız gerekecektir. Zira kitabın bu bölümleri, dönemin Kur'an tercümeleri hakkında önemli tespit ihtiva eden, sanatlı nesir üslubuyla yazılmış kayda değer metinlerdir. *Meal-i Kerîm*'in tanıtıldığı *Takriz* bölümünde, Profesör Kamil Miras'ın eser münasebetiyle Çantay'a yazdığı 26 Mayıs 1952 tarihli bir mektuba yer verilmiştir. Bu bölümde *Meal-i Kerîm*'in inceliklerinden, Kur'an'ın aslına sadık kalınarak yapılmış iyi ve güzel bir tercüme olduğundan bahsedilmiş, Kur'an'da geçen mefhumların yüksek bir edebî üslupla anlatıldığı ifade edilmiştir. Ayrıca Kamil Miras mektubunda, *Meal-i Kerîm*'in *Önsöz* bölümüne dikkat çekmiş, bu bölümün özellikle edebî üslubunun güzelliğini vurgulamıştır³⁹³.

³⁹¹ Abdullah Yılmaz, *Hasan Basri Çantay ve Meal-i Kerîm* 'indeki Tefsir Kısımlarının Analizi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2007, s.38-39.

³⁹² Hasan Basri Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm* (Sadeleştiren: M. Ali Yekta Saraç), İstanbul: Risale Yay. , 2005.

³⁹³ Hasan Basri Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, C:1, İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1952, s.3-4.

Muhteva, dil ve üslubuyla dikkat çeken *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*'in *Önsöz*'ü eserin tanıtıldığı bir bölüm olmasının yanı sıra Çantay'ın o vakte kadar neşredilmiş Kur'an tercümeleri hakkında değerlendirmeler yaptığı önemli bir tenkit yazısıdır³⁹⁴.

Meal-i Kerîm'in *Önsöz*'ü besmele ile başlamaktadır. *Hamd ü Sena*'dan sonra Kur'an-ı Kerim'in hem lafzen hem de manen mu'ciz bir eser olduğu, onu hakkıyla tercüme etmekte insanın aciz kaldığı belirtilmektedir. Hasan Basri, burada *Kur'an-ı Kerim*'in pek çok dile çevrildiğini; ancak onun belâgat ve icazını hiçbir dilin karşılamadığını ve hiçbir tercümenin hem okuyanlar hem de tercüme edenler tarafından tam manasıyla beğenilmediğini ifade etmektedir. Çantay, *Kur'an*'ın bizde aslından veya yabancı dillerden yapılmış pek çok tercümesi bulunduğunu belirtirken bu tercümelerin hiç birinin asıl Kur'an'ı yansıtmadığı sonucuna varmaktadır. Bu dillerde yapılmış tercümelerin birer taklit olduğunu ifade eden müellif, günümüzde de sıkça tartışılan şu soruyu sormaktadır: *Kur'an-ı Kerim anlaşılmaq için değil de sadece okunmaq için mi indirildi?*³⁹⁵

Söz konusu soruya *Kur'an*'ın anlaşılmaq için indirildiği cevabını veren yazar, *Kur'an-ı Kerim*'in doğru bir şekilde anlaşılması için doğru tercüme edilmesinin önemine işaret eder. Çantay'a göre, Kur'an'ın hakkıyla tercüme edilmesi mümkün değildir. Hatta insana ait bir eserin bile bir dilden diğerine çevrilirken aslına ait bütün hususiyetlerini aynen yansıtamaz. Bu sebepten dolayı *gönüllerin bu tercümelere asılları gibi kayıtsız şartsız incizab ve itimat* edemediklerini söyleyen Çantay, tercüme ile aslı arasındaki anlam farklarını ve inceliklerini belirtmek için *Ak akça kara gün içindir* atasözünü örnek verir. Yazara göre bu atasözünün dünyanın bütün dillerine çevrilse bile Türkçe'de ifade ettiği anlamın tam karşılığını veremez. Bu konuda Harîrî'nin *Makâmât*'ını da misal veren Çantay, eserdeki incelik ve derinliğin yüzde yüz hiçbir tercümesinde bulunamayacağını ifade eder. Bütün bu hususların tercümenin teknik yönü olduğunu belirten yazara göre *Kur'an* gibi Arap Dili'nin *en beliğ, en eşsiz ve ilâhî şahikasının* tercümesinde, bu teknik mesele dışında pek çok hususiyete dikkat edilmelidir³⁹⁶. Çantay, Kur'an tercümeleri ile şu ifadelere yer verir:

³⁹⁴ Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, s.5-9.

³⁹⁵ Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, s.5.

³⁹⁶ Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, s.5.

*Kur'an'ın bir tek lafzında behâ biçilmez, atlanıp geçilmez nadide cevherlerden üstün ve gömülü öyle muhtelif manalar vardır ki bütün onlar dinimizin pırlantadan kıymetli temel taşlarıdır. Bunların hepsini tercümenin metninde sıralasak o tercüme olmaz, izah veya tefsir olur, ihmal edersek taksir olur*³⁹⁷.

Çantay eserinin önsözünde tercümenin sebab-i telifine geniş yer ayırır. Bu bölümde yazarı o güne kadar yapılmış Kur'an tercümelerine dair değerlendirme ve tenkitleri bulunmaktadır. Eleştirilerine *Tibyân*, *Mevâkib* gibi Kur'an tercümelerinden başlayan Çantay, bu tercümelerin bu günün dilinden ve tercüme tekniğinden uzak tercümeler olduğunu belirterek tercümelerde asılsız veya faydasız eklemeler olduğunu ifade etmektedir. Bu nedenle bugünün nesli bu tercümeleeri anlayamamaktadır ve anlayanlar bulunsa dahi bu tercümeler zamanın *ruhî ve hakîkî* ihtiyaçlarını karşılamaktan uzaktır³⁹⁸

Hasan Basri, sözlerinin devamında o dönemde imzalı veya imzasız bir şekilde yayınlanan Kur'an tercümelerine sert eleştiriler getirerek bu tercümelerle ilgili şu ifadeleri kullanır:

*Bunlar ya "Hak Dini"mizin temellerine bomba yerleştirmekten zevk alan garazkâr müsteşriklerin şeytanî tercümelerini ve mâ'hud meslek ve mektebini yahut dünyanın herhangi bir bucağındaki bazı zümrelerin bize ve gerçeğe uymayan bâtil ve menfî mezheplerini dile getiren propaganda eseridir. Onları ilmin ve hakikatin sınırları dışında tanısak yeridir. Onların vatanda uluorta intişarı müminlerin pek haklı ba'is-i inkisarı olmuştur*³⁹⁹.

Çantay'ın tenkit ettiği Kur'an tercümeleri arasında Şeyh Muhsin-i Fâni müstearıyla Hüseyin Kazım'ın *Nur'ul Beyân*'ı, İzmirli İsmail Hakkı'nın iki ciltlik Kur'an tercümesi, Mehmet Vehbi Bey'in 15 ciltlik *Hülâsat'ül-Beyân*'ı, Bereketzâde İsmail Hakkı Bey'in *Envâr-ı Kur'an*'ı ve Mûsa Kazım Efendi *Safvet'ül Beyan* adlarını taşıyan Kur'an tercümeleri de yer almaktadır⁴⁰⁰.

Çantay, *Meâl-i Kerîm*'in önsözünde en fazla Elmalılı Mehmet Hamdi Bey'in Kur'an tercümesine yer vermiştir. Onun *Hak Dini Kur'ân Dili* adındaki 8 ciltlik Kur'an tercümesini bir şaheser olarak niteleyen yazar, kendi tercümesinin hacmine

³⁹⁷ Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, s.6.

³⁹⁸ Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, s.6.

³⁹⁹ Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, s.6.

⁴⁰⁰ Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, s.6-7.

sıgmayan bazı meselelerde okuyucuların *Hak Dini Kur'ân Dili* 'ne veya Profesör Kamil Miras'ın *Buhârî Tercümesi* 'ne müracaat etmelerini tavsiye etmektedir⁴⁰¹.

Çantay'ın bu bölümde, yakın dostu Elmalılı Mehmet Hamdi Bey'in *Hak Dini Kur'ân Dili* adlı tercümesi üzerine birtakım tenkitlerde bulunduğu görülür. Cumhuriyet tarihinin en fazla okunan tercümelerinden olan bu eserin, daha çok ileri seviyede İslâm ilimleriyle ilgilenenlerin faydalanabileceği yüksek bir eser olduğunu belirten Çantay, bu sebeple halkın ve dönemin aydınlarının eserden arzu edilen derecede faydalanamadığını düşünmektedir. Ayrıca yazar, eserin meal kısmının, tefsir yönü kadar kuvvetli ve akıcı olmadığını da belirtmektedir. Bu nedenle halk ve dini ilimlerle ilgisi olmayan aydınlar, büyük ve kalabalık ciltlerden teşekkül bu eseri okumakta zorlanacaklardır⁴⁰².

Çantay, dönemin mevcut Kur'an tercümeleeri hakkında yaptığı tespit ve eleştirilerden sonra *halkın ve münevverlerin aradığı izahlı Meâl-i Kerîm*'in bulunmadığı sonucuna ulaşmaktadır. Müellif bu tespitini sanatlı bir nesir diliyle şöyle ifade eder:

*Görüyoruz ki elde halkın da münevverlerin de hep birden aradığı faideyi temin edecek "İzahlı Meal-i Kerim" yoktur. Mevcutların da ya hem dili ve şivesi pürüzlü hem gidişi münafık, iki yüzlü; ya görünüşte dili oldukça akık, fikri ve mezhebi sapık; ya dil yanı şöyle böyle usta malı, tetkik ve teknik tarafı hatalı; ya dili çok zayıf ilmi ve görünüşü bugünün ihtiyacına göre pek hafif; yahut dili üzgün, ilmi seviyelerden cidden üstündür*⁴⁰³.

Hasan Basri Çantay, *Meâl-i Kerîm*'in önsözünde misyonerlik faaliyetlerine de dikkat çekmektedir. *Kitâb-ı Mukaddes* şirketlerinin bütün köylere varıncaya kadar Türkçe İncil yaydıklarını söyleyen Çantay, halkın zevkle okuyup anlayacağı bir izahlı *Meâl-i Kerîm*'in bu nedenden dolayı ihtiyaç olduğunu belirtir⁴⁰⁴.

Hasan Basri *Önsöz* bölümünün sonunda izahlı Kur'an mealinde bulunması gereken nitelikleri maddeler halinde sıralamıştır. Bu maddeleri özetleyecek olursak:

1. Kur'an'ın metnine sadık kalmalıdır.

⁴⁰¹ Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, s.7.

⁴⁰² Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, s.7.

⁴⁰³ Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, s.7.

⁴⁰⁴ Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, s.7.

2. Dili yaşıyan dil olmalıdır.
3. Metin dışındaki izahlarda uydurma söz ve hadislere yer verilmemelidir.
4. İtibarlı tefsir kitaplarını kaynak edinmelidir.
5. Meal, birebir tercümeyle yaklaşmalıdır.
6. Karşılığı Kur'an metninde bulunmayan sırf tercümeyle güçlendirmek ve ifadeyi süslemek için seçilen kelimelerden mümkün oldukça kaçınılmalıdır.
7. Metin dışına eklenecek tefsir ve açıklamalar parantez içinde verilmelidir.
8. Ayet meallerinin sonundaki açıklamalarda Arap Dili ve Edebiyatı'nın inceliklerine riayet edilerek açıklamalar yapılmalıdır.
9. Açıklamalarda başvurulacak hadisler sağlam olmalıdır.
10. Kur'an'daki kelime ve tamlamalar Türkçeye çevrilirken Türkçedeki tam karşılıklarını bulma konusunda titiz davranılmalıdır.
11. Kur'an ve bilimin teorileri birbirine karıştırılmamalıdır. Meal, her meslekten tüm insanlara hitap etmelidir.
12. Kur'an metni ve meal arasında karşılaştırma yapmak isteyenlere kolaylık sağlanması açısından sıra numarası konulmuş ayetlerin metinleri ile mealleri aynı yerde bulunmalı, mealler bu numaralara göre sıralanmalıdır⁴⁰⁵.

Hasan Basri Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*'in yukarıdaki hususlara dikkat edilerek kendi ifadesiyle *göz nuru dökerek, titiz, yorulmaz ve usanmaz* bir çalışma neticesinde özenle hazırlandığını ifade etmektedir. Ayrıca Çantay, bu konuda yüzde yüz başarılı olduğunu hiçbir zaman iddia edemeyeceğini de sözlerine eklemektedir. *Meâl-i Kerîm* hakkında eleştiri ve ikazlara açık olduğunu ifade eden yazar, yapıcı eleştirilerin eserleri olgunlaştırdığına dikkat çekmektedir. Çantay burada eseri ile ilgili bir vasiyetini zikreder:

*İzahlı Meâl-i Kerîm'in ikinci tab'ı Allahın inayetiyle müyesser olursa haklı göreceğim mü'minâne intikad ve itirazları şükran ve minnetle dikkat gözüne alacağım. Ömrüm olmaz veya o tab'a imkân bulunmazsa bunların umûmî efkâr önünde neşrini şimdiden vasiyyet ettiğimi açıklarım*⁴⁰⁶.

Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm dikkatle incelendiğinde Çantay'ın, Kur'an mealleri konusunda dikkat çektiği hususları kendi mealinde tatbik etmeye çalıştığı görülür. Çantay, mealinde Kur'an'ın Arapça metnine titizlikle riayet etmiş, tercümenin

⁴⁰⁵ Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, s.7-8.

⁴⁰⁶ Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, s.9.

tefsîrî tercüme olmamasına özen göstermiştir. Ancak parantez ve dipnotlarda yer verdiği geniş açıklamalar ve ek bilgiler esere tefsîrî tercüme niteliği kazandırmaktadır. Çantay'ın, uzun yıllara dayanan bilgi birikimini ve tercüme tekniklerini *Meâl-i Kerîm*'in her satırında ustalıkla kullandığı ve tercümenin sağlam kaynaklarla desteklendiği açıkça görülmektedir. Tercümenin önemli bir tarafı da Hasan Basri'nin altını çizerek sıkça vurguladığı gibi mealin her kesimden insanın anlayabileceği yaşıyan Türkçe ile hazırlanmış olmasıdır. Eserde ayet meallerinin daha iyi anlaşılması için gerek duyulan kelime veya cümlelerin sonuna parantez içinde verdiği açıklayıcı bilgiler, *Meâl-i Kerîm*'e diğer mealler ve İslâmî ilimler açısından değerli bir kaynak eser olma niteliği kazandırmaktadır. Ayrıca Çantay'ın verdiği dipnot bilgileri tercümeyle zenginleştirmekte, eserin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Eserin *Önsöz* bölümünde işaret edildiği üzere *Meâl-i Kerîm*'de başvurulan kaynaklar, güvenilir ve orijinal kaynaklardır. Mücteba Uğur'un da belirttiği gibi *Meâl-i Kerîm*'de kullanılan üslup, mümkün olduğunca Kur'an üslubuna yakındır. Örnek olarak müjdeleyici ayetlerde güzel ve yumuşak, korkutucu azap ayetlerinde ise sert bir üslup kullanılmıştır⁴⁰⁷. Çantay'ın Kur'an belâğatini mealine yansıtmaya çalıştığı da dikkat çeker. İlmî metotlarla hazırlanan bir çalışma olan *Meâl-i Kerîm*'de, Çantay'ın daha önce yapılan Kur'an meallerinde gördüğü eksikleri tamamlamaya çalıştığı ve yeniliklerle dolu, örnek bir meal hazırlama gayesi ile hareket ettiği açıkça görülmektedir.

Meâl-i Kerîm yayınlandığı tarihten itibaren pek çok otorite tarafından değerlendirilmiş, tenkide uğramıştır. Esere yönelik inceleme ve eleştiriler çeşitli mecralarda halen devam etmektedir. *Meâl-i Kerîm*'e yönelik tenkitler; genellikle eserdeki parantez, dipnot fazlalığı; eserin cilt sayısı ve baskı kalitesi ve kullanılan dil ve üslup özellikleri hakkındadır⁴⁰⁸. Ayrıca eserin tercüme metoduna yönelik eleştiriler de bulunmaktadır⁴⁰⁹.

⁴⁰⁷ Uğur, s.69-106.

⁴⁰⁸ Salih Akdemir, *Cumhuriyet Dönemi Kur'an Tercümeleleri*, Ankara: Akid Yay. , 1989, s.86.

⁴⁰⁹ İbrahim Karlı, *Hasan Basri Çantay'ın Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm 'indeki Tercüme Metodu*, *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl:6, nr.13, 2002, Erzurum, 2002, s.127-128.

4.2.2. Fıkıh-ı Ekber Tercümesi

Hasan Basri Çantay'ın fıkıh alanında bir de tercümesi bulunmaktadır. Bu eser, Çantay'ın İmam-ı A'zam Ebu Hanife'nin *Fıkıh-ı Ekber* adlı eserinden yaptığı ve aynı isimle neşrettiği tercümesidir. Eser, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın isteği üzerine hazırlanmış ve ilk olarak Diyanet İşleri Reisliği Yayınları'ndan 1954 yılında Ankara'da neşredilmiştir. Tercümenin ikinci baskısı ise 1982 tarihlidir.

Toplam 22 sayfalık bu kısa tercümenin *Başlangıç* bölümünde Ebu Hanife'den bahsedilerek onun *Fıkıh-ı Ekber* adlı eseri tanıtılmıştır. Eserin, ehl-i sünnet itikadının temel bilgilerini kapsayan ilk kitaplardan olduğunu belirten yazar, *Fıkıh-ı Ekber* tercümesi ve kendi tercüme anlayışı hakkında bilgiler vermekte ve eseri aslına uygun olarak tercüme ettiğini belirtmektedir. Çantay, tercümesinde istenirse metin ile tercümeyi karşılaştırarak ayrıca istifade edilebileceğine de dikkat çekmektedir. Yazar burada, *Fıkıh-ı Ekber*'le ilgili yanlış bir iddiadan da söz etmektedir. Bu iddia, eserin Buharalı Ebu Hanife'ye ait olduğu görüşüdür. Hasan Basri'ye göre, *Fıkıh-ı Ekber*'i Buharalı Ebu Hanife'ye mâl etmek isteyenler mutezile taraftarlardır. Bu iddianın temelinde İmam-ı A'zam'ın kendi mezheplerinden olduğunu ispat etmek amacı vardır. Halbuki, *Fıkıh-ı Ekber*'in ruhu, bütün açıklığı ile o iddiayı ve mutezile doktrinlerini reddeder. Eserin *Başlangıç* bölümünde kitabın müellifi İmam-ı A'zam Ebu Hanife hakkında kısa bilgi veren Çantay, daha sonra Hanefilik mezhebinin genel vasıflarını anlatır. Ayrıca bu bölümde İmam-ı A'zam'ın yetiştirdiği âlim ve müçtehitlerden de söz eder. Hasan Basri Çantay, eserin vasfını *Bu kitap, Allah'ın birliğine inanmanın esaslarını ve hangi şeylere i'tikad etmenin doğru olacağını bildirir* sözleriyle özetler⁴¹⁰.

Fıkıh-ı Ekber, iman konusu ile başlamaktadır. Öncelikle eserde imanın ne demek olduğu, Allah'ın varlığı, birliği, sıfatları hakkında açıklamalar yapılarak *Kur'an*'ın vasıfları anlatılır. *Kur'an*'ın niteliği, telaffuzu, *Kur'an*'ın *mahlûk* olup olmadığı mevzuları irdelendikten sonra kelâm konusu ele alınır. Kelâmdan sonra yaradılış, kaza ve kader, küfür, iman, varlık yokluk kavramlarına değinilir. *Fıkıh-ı Ekber*'de ele alınan bir diğer konu; peygamberler ve Hz. Muhammet'tir. Bütün

⁴¹⁰ Hasan Basri Çantay, *Fıkıh-ı Ekber Tercümesi*, Ankara: Diyanet İşleri Reisliği Yayınları, 1954, s.3-4-5.

peygamberlerin günahlardan, küfür ve kabahatlerden münezzehtir oldukları ifade edildikten sonra Hz. Muhammet için şu cümleler kullanılır:

*Muhammed sallallahü aleyhi ve sellem (Allah'ın) sevgilisi, kulu, resulü, peygamberi, mustafası, müctebasıdır. O, asla puta (ve Allah'tan başkasına) tapmamış, Allah'a bir an bile eş tanınmamış; ne küçük ne büyük hiçbir günah işlememiştir*⁴¹¹.

Fıkh-ı Ekber'de Hz. Peygamber'den sonra 4 halifeden bahsedilir. Burada Hz. Muhammet ve diğer peygamberlerden sonra insanların en üstün dereceli olanlarının 4 halife olduğu belirtilerek Ebu Bekir Es-Sıddık, Umer bin Hattâb, Osman bin Affân, Ali'yyü'l-Murtaza bin Ebu Tâlib'in *daima ibadet eden, hak üzerinde sabit ve hak ile beraber olan büyük zatlar olduğu* ifade edilir⁴¹².

Fıkh-ı Ekber'de küfür ve iman kavramlarının yanında sevap-günah, tevbe, farz-sünnet, cennet-cehennem konuları kısaca ele alınır. Peygamberlerin mucizeleri, evliyaların kerametleri, Allah'ın sıfatları, Allah'ın cemalinin ahirette görülmesi ve Hz. Peygamberin kimlere şefaate edeceği eserde işlenen konular arasındadır⁴¹³.

Kitabın son bölümünde *Tevhit* kavramı hakkında bilgi verilir. *Tevhit* ilminin ince meselelerinin halli konusunda âlimlerin görüşlerinin alınması gerektiği belirtilerek *Tevhit* kavramı hakkında açıklamalar yapılır⁴¹⁴. Kitabın sonraki konusu ise *Kıyamet*'tir. Bu bölümde Mirac, Deccal, Yecüc-Mecüc, İsa Aleyhisselam'ın gökten indirilişi ve diğer kıyamet alametleri hakkında bilgiler verilerek bu mevzuların İslam dinindeki yeri belirtilir⁴¹⁵. *Fıkh-ı Ekber*, *Allahü Teâla kimi dilerse onu doğru yola iletir* cümlesi ile son erer⁴¹⁶.

Kısaca, Çantay'ın İmam-ı Azam Ebu Hanife'den tercüme ettiği *Fıkh-ı Ekber*, kısa bir risale olmasına rağmen İslam'ın temel konularını ele alan açıklayıcı ve kapsayıcı nitelikte temel bir kaynaktır. Eser'in tercümesinde Hasan Basri, sade, açıklayıcı, kısa ve özlü bir anlatım kullanmıştır. Tercümede yazarın düzgün, akıcı üslubu ve Türkçe hassasiyeti dikkat çekmektedir. Tüm tercümelerinde görüldüğü gibi *Fıkh-ı Ekber* tercümesinde de yazarın kitabın aslına sadık kalma endişesi dikkat çeker.

⁴¹¹ Çantay, *Fıkh-ı Ekber Tercümesi*, s.14.

⁴¹² Çantay, *Fıkh-ı Ekber Tercümesi*, s.15.

⁴¹³ Çantay, *Fıkh-ı Ekber Tercümesi*, s.19.

⁴¹⁴ Çantay, *Fıkh-ı Ekber Tercümesi*, s.15-22.

⁴¹⁵ Çantay, *Fıkh-ı Ekber Tercümesi*, s.22.

⁴¹⁶ Çantay, *Fıkh-ı Ekber Tercümesi*, s.22.

Eserin daha doğru anlaşılması konusunda oldukça titiz davranan Çantay'ın bu hassasiyeti, tercüme metnine ilave ettiği kelime ve cümleleri parantez içinde göstermesinden, ayrıca sıklıkla açıklayıcı dipnotlar kullanmasından açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Kullandığı tüm bu yöntemlerle Çantay, İslâmî ilimlerin temel kaynaklarından *Fıkh-ı Ekber*'i, aslına sadık, açık, net ve halkın anlayabileceği bir dil ve üslupla Türkçe'ye kazandırmıştır.

4.2.3. On Kere Kırk Hadis

Kırk Hadisler Hadis Edebiyatı içinde önemli bir yer tutan, kırk tane hadisin bir arada bulunduğu hadis kitapları için kullanılan bir isimdir⁴¹⁷. Hasan Basri Çantay, hadis tercümeleri de yapmış yaptığı bu tercümeleri birtakım mecmualarda yayımladığı gibi *On Kere Kırk Hadis* adlı tercüme eserinde de bir araya getirmiştir. 10 ciltten müteşekkil eser, ilk olarak Çeltüt Matbaası tarafından 1955 yılında İstanbul'da neşredilmiştir.

10 Kere Kırk Hadis adından da anlaşılacağı üzere çeşitli hadis kaynaklarından derlenmiş hadislerin tercüme ve açıklamalarını içermektedir. Her bir kitap için *Birinci Kırk Hadis*, *İkinci Kırk Hadis*, *Üçüncü Kırk Hadis*.....gibi başlıklar kullanmıştır. Eser, toplam 400 hadisin yer aldığı 10 kitapçıktan meydana gelmiştir.

Kitabın ilk cildinde bir *Önsöz* bulunmaktadır. Bu bölümde sahih hadislerden seçilen hadislerin, kırk hadis şeklinde 10 kitap olarak neşredileceği haberini veren Çantay, bu şekilde *Dindaşlarımız bir hadis külliyyatına sahip olacaktır* ifadesini kullanır⁴¹⁸. *Önsöz*'ün devamında yazar, bu hadis külliyyatının yalnız müslümanların değil, bütün insanlığa *Hak Yolu*'nu göstermeye yarayacak bir eser olduğunu ifade ederek *Herkesin seve seve okuyacağına ve başkalarına da okutacağına ve onları yükte hafif pahada ağır cevherlerden daha üstün ve daha kıymetli armağan olarak saklayacaklarına inanıyoruz* sözleriyle çalışmasındaki amacı belirtmektedir⁴¹⁹.

Hadis kitapçıklarının her birinde, önce hadislerin Arapça metinleri daha sonra Türkçe mealleri verilmektedir. Hadislerin Arapça metinlerinden sonra kimden rivayet edildiği ve hangi kaynaktan alındığı bilgilerine de yer verilmektedir. Türkçe meallerde ise gerekli görülen yerlerde dipnotlar verilerek o konu ile ilgili geniş

⁴¹⁷ Uğur, s.65.

⁴¹⁸ Hasan Basri Çantay, *On Kere Kırk Hadis (Birinci Kırk Hadis)*, İstanbul: Çeltüt Matbaası, 1955, s.4.

⁴¹⁹ Çantay, *On Kere Kırk Hadis (Birinci Kırk Hadis)*, s.4.

açıklamalar yapılmaktadır. Meallerde kullanılan parantezlerdeki kelimeler hadislerin lafız yönünden rivayet farklılıklarını ifade etmektedir.

Birinci Kırk Hadis kitabının sonunda *Fihrist* bölümü bulunmakta ve hadisler konularına göre sıralanmaktadır. Ancak diğer kitapların sonunda fihrist değil, hadislerin sıralarına göre düzenlenmiş *Münderecat* bölümü yer almaktadır.

Hadislerin sıralanmasında klasik bir anlayışla hareket edilmiştir. Konu ya da rivayet bakımından herhangi bir sınıflandırmaya tabi tutulmadığı görülen hadisler, karışık olarak sıralanmıştır. Bazı hadisler yalnızca tercüme edilirken bazıları ise dipnotlarla detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Hadis tercümelerinde kısa, özlü, anlaşılır bir ifade üslubu kullanılmış, kelime seçimine çok dikkat edilmiştir. Diğer tercümelerinde olduğu gibi öncelikle eserini halkın kolaylıkla okuyup anlamasını isteyen yazar, sade bir dil kullanmaya özen göstermiştir.

4.2.4. İslam-The Straight Path

İslam-The Straight Path, Hasan Basri Çantay'ın *İslamic Culture in Turkish Area* başlıklı makalesinin yayınlandığı kitabın adıdır. Kitap, Colgate Üniversitesi'nden, Amerikan ilahiyatçı Kennet W. Morgan tarafından yazılan dünya dinlerini anlatmak için hazırlanmıştır. Kitabın İslâm dinine ayrılan bölümünde yayınlanan makalelerden biri Çantay tarafından yazılmıştır. Eser, *The Ronald Press Company* tarafından 1958 yılında New York'da yayınlanmıştır.

İslâm-The Straight Path'ta yalnızca Çantay makale yazmamıştır. Mısır'dan Mohammed Abdallah Draz, Şafik Ghorbal, Mahmud Shaltout, A.E. Affifi, İshak M. Hussaini; Endonezya'dan P. A. Hoesein Djajadiningrat, Mohammad Rasjidi, Pakistan'dan Mazheruddin Siddiqi ve Çin'den Dawood C.M. Ting kitapta makaleleri yayınlanan diğer İslam âlimleridir⁴²⁰.

Eserin başında İslâm coğrafyasını gösteren harita bulunmaktadır. Daha sonra *İçindekiler ve Önsöz* bölümleri yer almaktadır. Eserin *Önsöz* bölümünde İslâm dininin ve bu dinin en başta gelen noktalarının o dine inanan samimi, mütedeyyin âlimler tarafından tanıtıldığı belirtilmektedir. Bu çalışmanın karşılaştırmalı veya müslüman düşünürlerin kendilerini anlamayan batılılara karşı İslâm'ı savunmak

⁴²⁰ Hasan Basri Çantay, "İslamic Culture in Turkish Areas", *İslam-The Straight Path* (Haz. Kenneth W. Morgan), 1958, s.1-3.

amacıyla yapılmış bir çalışma olmadığını vurgulayan Kenneth W. Morgan, asıl maksadın İslâm'ın tarihi, yayılışı ve bu dine mensup inananlarının dönemin seçkin âlimleri tarafından anlatılması olduğunu belirtmektedir⁴²¹.

Morgan, kitaba makale yazan İslam âlimlerini tanıtırken Hasan Basri Çantay hakkında şu ifadeleri kullanır:

*İstanbul'dan Hasan Basri Çantay, son dönemlerde Kur'an'ı Türkçe'ye tercüme etmiş emekli bir âlimdir. Emekliliğine rağmen pek çok insan İslam konusunda öğrenim ve rehberlik için ona gelmektedir ve (Çantay) bugün Türkiye'de İslâm konusunda bilgili ve en iyi örnek olarak gösterilebilecek dini bütün bir müslüman olarak oldukça ilgi görmektedir*⁴²².

Hasan Basri Çantay'ın *İslamic Culture in Turkish Areas (Türk Sahalarında İslâmî Kültür)* başlıklı makalesi, kitabın yedinci bölümünde ve 253-296 sayfaları arasında yer almaktadır. Makalenin; *İslâm Kültürü'nde Türk Etkisinin Gelişimi, Türk İmparatorlukları, İslâm'ın Esasları, Türkiye'de Sufizm, Türkiye'de Yönetim, Bugünkü Türk Sahası, Neden Müslüman Kültürü Bugün Çok Geridedir? , Bugünkü Durum* adlarını taşıyan altbaşlıkları bulunmaktadır.

Çantay, makalesine Türklerin yaşadığı coğrafya, Türklerin din anlayışları ve İslâm'a hizmetlerinden bahsederek başlar. Balkanlardan Çin denizine kadar Türklerin yaşadığı alanları belirten yazar, bu alanlarda yaşayan Müslümanların Türkiye'yi merkez olarak gördüklerini ifade eder. Türklerin İslâmiyet öncesi inandıkları dinlere değinen Çantay, Türklerin hiçbir zaman kendi inançları dışındaki insanlara karşı tutucu davranmadıklarını ve her zaman toleransla yaklaştıklarını vurgular. Bilhassa Türklerin tarihleri boyunca İslâm'ı ve Müslümanları koruduklarını belirten yazar, İslâm'ın Türkler sayesinde daha geniş alanlara yayıldığı tespitini yapar⁴²³.

Hasan Basri Çantay'ın makalesinin ilk alt başlığı *İslâm Kültürü'nde Türk Etkisinin Gelişimi* adını taşır. Bu bölümde Türklerin İslâmiyet'le tanışmaları, bu sürecin nasıl geliştiği ve Türklerin İslâmiyet'e ne şekilde hizmet ettikleri özetlenir. Türklerin İslâm'la tanıştıkları bu süreci dönem dönem anlatan Çantay, İslâmiyet'in bu devresinde Türklerin özellikle askerî açıdan İslâmiyet'e büyük hizmetlerde

⁴²¹ Çantay, "İslamic Culture in Turkish Areas", *İslam-The Straight Path*, âs.3.

⁴²² Çantay, "İslamic Culture in Turkish Areas", *İslam-The Straight Path*, s.5.

⁴²³ Çantay, "İslamic Culture in Turkish Areas", *İslam-The Straight Path*, s. 253-257.

bulduğunu belirtir. İslâm coğrafyasının bu sayede Avrupa'dan Çin'e kadar genişlediği tespitini yapan yazar, Türklerin İslâm kültüründeki rollerini daha iyi anlamak için bilhassa bu yüzyıllar içinde hüküm sürmüş Türk Devletlerinin ele alınması gerektiğini ifade eder⁴²⁴.

Bu uzun makalenin diğer alt başlığı *Türk İmparatorlukları* adını taşımaktadır. Çantay, bu bölüme Büyük Selçuklu Devleti'nden başlar. Selçukluların en önemli fonksiyonlarının Abbasiler zamanında yükselen ve nüfuzunu artıran Şîi etkisine karşı Sünnî doktrinlerin güçlenmesini ve gelişmesini sağlamak olduğunu ifade eden yazar, Alparslan'ın Türk tarihi için önemini anlatır. Bununla birlikte Vezir Nizam'ül-Mülk'ün Bağdat'ta bir üniversite kurarak Gazâlî, Ömer Hayyam gibi âlim ve şairlerin yetişmesini sağladığını ifade eden müellif, Selçukluların sanat, ilim ve edebiyata büyük önem verdiklerini belirtir. Ayrıca Çantay, Türklerin Selçuklulardan itibaren İslâm'ın liderliğini Araplardan aldığı tespitini de yapmaktadır. Sözü Türk tasavvufuna getiren yazar, Ahmet Yesevî ve Mevlana Celalettin Rûmî'nin Türk kültür hayatındaki öneminden bahsederek İslâm sufizminin bu dönemden itibaren çok önemli gelişmeler kaydettiğini belirtir. Tolonoğulları, İhşidîler, Fatimîler ve Eyyubiler gibi Türk- İslâm devletlerinden de kısaca bahseden Çantay, burada Haçlı Seferlerine de değinmektedir. Danişmentliler ve Atabeyler döneminden de söz eden müellif, daha sonra Anadolu Selçukluları ve Osmanlı İmparatorluğu'na yer vermektedir⁴²⁵.

Çantay bu kapsamlı makalesinde Osmanlı dönemine geniş yer ayırmaktadır. Kuruluşundan itibaren Osmanlı tarihinin belli başlı padişahların ve dönemlerindeki tarihi olayların kısaca özetlendiği bu bölümde, Osmanlı coğrafyası bölge bölge anlatılarak Türklerin o bölgelerdeki siyasî, ekonomik, kültürel vs. faaliyetlerine yer verilmiştir. Osmanlı'nın duraklama ve çöküş dönemlerinin de kısaca ele alındığı bu bölümde, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve halifeliğin kaldırılışı süreçleri de yer almaktadır. Bu bölümün sonunda Hasan Basri şu değerlendirmeleri yapmaktadır:

Türklerin Müslüman olmalarından bu yana devam eden uzun tarihlerine bakıldığında, Türklerin İslâm'a büyük katkı sağladığı açıktır. Türk insan, Arapların ve diğer Müslümanların ellerinde canlılığını yitirmiş bir duruma gelmiş İslam dünyasına yeni bir canlılık getirmiştir. Türkler, felsefî ilgileri ve rasyonalist

⁴²⁴ Çantay, "Islamic Culture in Turkish Areas", *İslam-The Straight Path*, s. 256-259.

⁴²⁵ Çantay, "Islamic Culture in Turkish Areas", *İslam-The Straight Path*, s.260-262.

düşünceleri ile edebiyat ve mistisizm sahasındaki yorumlarıyla İslâm'a büyük şahsiyetler ve ekoller kazandırmışlardır. Türkler, yüzyıllardır İslâm ülkelerini Avrupa ve Rusya'nın istilalarına karşı koruyarak İslâm'ın hayatîyetini ve güvenliğini koruma görevini üstlenmişlerdir. Eğer Türkler olmasaydı, Arap coğrafyası uzun bir süre önce Komünist sömürgeci imparatorluğun bir parçası olacaktı. Allah'ın dini İslâm, ne Arap'ın ne de Türk'ündür. Türkler bu uzun tarihleri boyunca sadece Allah'ın verdiği imanla gerektiğinde canlarını feda ederek İslâm'a hizmet etmişlerdir⁴²⁶.

Hasan Basri Çantay, makalesinin *İslâm'ın Esasları* adlı bölümünde İslâm'ın şartlarından bahsetmektedir. Bu şartların İslâm'ın özü olduğu belirterek Sünnî, Şîî ve diğer müslümanların bu esasları küçük anlayış farklılıkları dışında kabul ettiklerini ifade etmektedir. İslâm'ın ve imanın şartlarını birer birer açıklayan Çantay, bu bölümde Kur'an ve hadislerin İslâm'daki yeri ve önemini de izah etmektedir⁴²⁷.

Hasan Basri Çantay'ın makalesinde ele aldığı bir diğer konu da tasavvuftur. *Türkiye'de Sufizm* başlığı altında sufizmin İslâm dininde özellikle Türkler arasında önemli bir yeri olduğunu ifade eden Çantay, İslâm tasavvufunun özünün Allah ve peygamber sevgisi olduğunu belirtir. Yazar, uzun bir tasavvuf tanımı ve açıklamasıyla konuya giriş yaparak şeyh, tekke, zikir, gibi tasavvufî kavramlar hakkında da bilgi verir. Tasavvufla ilgili ayet ve hadis örnekleri veren Çantay, tasavvuftaki bütün aşamaları tek tek açıklamaktadır. Yazar burada Türklerin tasavvufla tanışmalarını ve Ahmet Yesevî'nin Türk tasavvufundaki önemini anlatarak Ahmet Yesevî'nin öğrencilerinin Anadolu ve diğer bölgelere gelerek tasavvufu nasıl yaydıkları konusu hakkında bilgiler verir. Bu bölümde Türk Tasavvufunun en önde gelen isimlerinden Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli ve Mevlana tanıtılır. Müellif, bilhassa Mevlana ve Mevleviliğe geniş yer verir; ayrıca Nakşilik tarikatına da değinir. Çantay, tasavvufun Türkiye'deki durumu hakkında şu sözleri zikretmektedir.

Bugün Türkiye'de bütün sûfî tekkeleri kapalıdır ve tasavvuf yolunun takipçileri ve onların dinî törenleri yasaktır. Bazı tekkelerdeki eski saflık ve samimiyet uzun süre önce bozulmuştur. Tasavvufun etkisi tamamen kaybolmamıştır;

⁴²⁶ Çantay, "Islamic Culture in Turkish Areas", *İslam-The Straight Path*, s.267.

⁴²⁷ Çantay, "Islamic Culture in Turkish Areas", *İslam-The Straight Path*, s.267-269.

*fakat herkes istediği gibi dua etmek, kendi münzevi köşesinde zikrini yapmak ve Allah ve Hz. Peygamberin öğretisi ve emirlerine itaat etmekte özgürdür*⁴²⁸.

Hasan Basri Çantay'ın ele aldığı bir diğer başlık *Türkiye'de Yönetim*'dir. Türkiye'de İslâm konusunda yasal idarenin Diyanet İşleri Başkanlığı ve onun atadığı müftülerin sorumluluğunda olduğunu belirten Hasan Basri Bey, ırkçılık ve İslâm'ın doğru anlaşılması meselelerini ele alır. Yazar, Türkiye'nin millî politikasının ırkçı olmadığını ve İslâm'ın ırkçılığı yasakladığını, doğru İslâm anlayışının temelinde istişare, bilgi ve tecrübe, sorumluluk ve kontrolün olduğunu belirterek bu temel prensipleri açıklayan ayet ve hadis örnekleri sıralar. Çantay, bu bölümde cihadın ne olduğunu da açıklamış ve İslâm'da cihat anlayışı hakkında bilgi vermiştir. Türklerin geniş topraklar fethederek büyük imparatorluklar kurmasında cihat fikrinin olduğuna dikkat çeken yazar, Türklerin sahip olduğu topraklardaki müslüman olmayan unsurlara daima hoşgörülle yaklaştığını ifade eder. Çantay, bu bölümde Türkiye'de din eğitiminden ve dinî eğitim kurumlarından da bahseder. İlahiyat fakültelerinden, imam hatip okullarından ve diğer okullardaki din eğitimi hakkında bilgi veren yazar, Osmanlı döneminde dinî eğitim kurumlarına, vakıflara da değinir. Müellif, Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne vakıfların tarihi ve toplumda oynadığı önemli roller konusunda yaptığı değerli tespitler ve verdiği bilgilerle makalesinin bu bölümünü tamamlar⁴²⁹.

Hasan Basri Çantay'ın *İslam-The Straight Path* makalesinde yer verdiği bir diğer alt başlık *Bugünkü Türk Sahası* adını taşımaktadır. Yazar, bu bölümde; Türkiye, Balkan Yarımadası, Sovyetler Birliği, Kıbrıs, Irak-İran-Afganistan, Çin ve Sincan gibi Müslüman Türklerin yaşadığı coğrafi bölge ve devletlerdeki İslâm dininin nasıl yaşandığı, din-devlet ilişkisi, din eğitimi ve müslümanların hayat şartları konuları üzerinde durmaktadır⁴³⁰.

Çantay, makalesinin *Neden Müslüman Kültürü Bugün Çok Geridedir?* başlığı ile bu gün bile tartışması devam eden bir meseleyi ele almakta, Batı Medeniyeti karşısında müslümanların neden geri kaldıkları sorusunun cevabını araştırmaktadır. Çantay, burada kendi ifadesiyle *Pakistanlı büyük şair, filozof ve vatansever Muhammet İkbâl*'in bu soruya verdiği şu genel cevabı nakletmektedir: *İslâm'la ilgili*

⁴²⁸ Çantay, "Islamic Culture in Turkish Areas", *İslam-The Straight Path*, s.280.

⁴²⁹ Çantay, "Islamic Culture in Turkish Areas", *İslam-The Straight Path*, s.283-284.

⁴³⁰ Çantay, "Islamic Culture in Turkish Areas", *İslam-The Straight Path*, s.284-290.

*bir problem yoktur. Bütün yanlışlık bizim nasıl Müslüman olduğumuzdadır*⁴³¹. Müslüman toplumların bugün geri kalmasını bir realite olarak gören Hasan Basri Çantay'a göre bu problemin bazı nedenleri müslümanların kendileriyle, bazıları da İslâm dünyasının içinde bulunduğu siyasî, ekonomik ve tarihî şartlarla ilgilidir⁴³².

Oldukça kapsamlı bilgi ve tespitler ihtiva eden bu uzun makale, *Bugünkü Durum* adlı bölümüyle son bulmaktadır. İslâm dünyası ile Batı arasındaki ilişkilerin kesin bir şekilde değiştiğini belirten Çantay, eskiden pek çok Batılı yazarların İslâm'a alaycı ve küçümseyici yaklaştığını; bugünse durumun değiştiğini; saygın ve tarafsız Batılı akademisyenlerin önyargılı olmadan İslâm'ı anlamaya çalıştıklarını ifade etmektedir. Aynı şekilde Müslümanların da Batıya karşı tutumlarının değiştiğini belirten yazara göre Müslümanlar artık Batılı insanların hepsinin aynı olmadığını anlamış ve onlardan teknik sahalar başta olmak üzere öğrenecek pek çok şeyin bulunduğunu fark etmişlerdir. İslâm'ın Türkiye ve İslâm dünyasındaki son durumunu kısaca özetleyen Çantay, İslam'ın dünyada yayılmaya devam ettiğinin özellikle entelektüeller arasında da yayıldığını ifade ederek makalesini tamamlamaktadır⁴³³.

Kısa bir değerlendirme yapacak olursak Hasan Basri Çantay'ın *Türk Sahalarında İslâmî Kültür* başlıklı makalesi, İslâm'ı ve İslâm Kültürünün Türkler arasındaki gelişimi geçmişten günümüze özetleyen ve Türk- İslâm dünyasını geniş bir panoramadan inceleyen değerli bir çalışmadır. Çantay, küçük bir eser niteliğindeki makalesinde; Türklerin İslâm kültüründeki yerini dinî, tarihî, coğrafi, sosyal ve siyasal yönleriyle değerlendirerek kendi birikimi ve sosyolojik bakış açısıyla bu konu üzerindeki görüşlerini ortaya koymuştur. Ayrıca Çantay'ın dönemin Türkiye'si hakkında verdiği bilgi, tespit ve değerlendirmeler, makaleye özellikle din eğitimi ve sosyolojisi açısından orijinal bir kaynak olma vasfı kazandırmaktadır.

4.2.5. Diğer Makaleleri

Hasan Basri Çantay'ın yukarıdaki basılmış eserlerinden başka çeşitli gazete ve dergilerde yayınlanmış İslâmî ilimler ile ilgili pek çok yazısı mevcuttur. Tespit edilebildiği kadarıyla *Karesi*, *Zafer-i Millî*, *Türk Dili*, *Balıkesir Postası*, *Balıkesir Adalet* gazetelerinin yanında *Gençler Yolu*, *Irmak*, *Sırât-ı Müstakîm*, *Sebilürreşat*,

⁴³¹ Çantay, "İslamic Culture in Turkish Areas", *İslam-The Straight Path*, s.291.

⁴³² Çantay, "İslamic Culture in Turkish Areas", *İslam-The Straight Path*, s. 291.

⁴³³ Çantay, "İslamic Culture in Turkish Areas", *İslam-The Straight Path*, s. 253-257, s.294-295.

İslâm, İslâm'ın Nuru gibi dergilerde de Hasan Basri'nin dinî içerikli önemli sayıda makalesi yer almaktadır. Yalnız, koleksiyonuna ulaşamadığımız yayın organlarında da Çantay'ın bu içerikte yazılarının mevcudiyeti göz önünde bulundurulmalıdır.

Hasan Basri'nin kimi zaman kendi adıyla kimi zaman ise *Sîretî* mahlasıyla *Karesi* gazetesinde yazdığı yazıların önemli bir kısmı Ramazan vaazları ile ilgilidir. Özellikle yazarın *Ramazan Vaazları ve Vaazlar Nasıl Olmalıdır?* başlıkları ile yayınladığı bu makalelerde; vaazların nasıl olması gerektiği, bu hususta nelere dikkat edileceği, ramazan vaazlarının önemi ve halk üzerindeki etkileri ele alınmıştır.

Örnek olarak, 7 Temmuz 1330/20 Temmuz 1914 tarihli *Karesi* gazetesinde *Ramazan Vaazları* başlıklı makalesinde Hasan Basri, Ramazan vaazlarının İslâm dininde çok önemli olduğunu vurgulamış, Ramazan vaizlerinin özellikle köylere giderek oradaki halkı aydınlatması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Halkın büyük kısmının köylerde yaşadığını belirten yazara göre bu insanların dinî eğitim imkânlarından uzak olmalarından dolayı cehaletin yok edilmesi, ahlâkî değerlerin kazandırılması için özellikle köylülere ulaşılması çok önemlidir. Hasan Basri bu makalelerinde; birlik, beraberlik, çalışma, hak, hukuk ve ahlâk konularında tebliğ yolu ile köylü vatandaşların eğitilebileceğinin önemini vurgularken özellikle o dönemde çok ciddi sıkıntılar doğuran, köylülerin can ve mal güvenliğini tehdit eden eşkıyalık sorununa da dikkat çekmektedir⁴³⁴.

Hasan Basri makalesinin ikinci bölümünde İslâm'ın bilgiye, terakkiye, çalışmaya verdiği değer köylülere anlatılması gerektiğini belirtir. Yazar, vaizlerin bu tür dinî-ahlâkî konuları anlatırken köylülerin anlayabileceği sade bir dil kullanmalarını ve sağlam hadis kaynaklarından örnekler vermelerini tavsiye eder⁴³⁵.

Hasan Basri, *Vaazlar Nasıl Olmalıdır?* yazı dizisinin üçüncüsünde ise köylülerin sorunlarından bahsetmiştir. Makalede, köylüler arasındaki husumetlerin onları zor duruma düşürdüğü, onları maddî ve manevî olarak hırpaladığı anlatılarak ittifakın, kardeşliğin faydaları vurgulanmaktadır. Makalede ele alınan konular arasında köylülerin cahilliği, devleti ve milleti ilgilendiren konulardaki bilgisizlikleri, kayıtsızlıkları ve köylerin temizliği meseleleri de vardır⁴³⁶.

⁴³⁴ Sîretî, "Ramazan Vaazları", *Karesi*, nr. 13, 7 Temmuz 1330/20 Temmuz 1914.

⁴³⁵ Sîretî, "Vaazlar Nasıl Olmalıdır?", *Karesi*, nr.15, 12 Temmuz 1330/25 Temmuz 1914.

⁴³⁶ Sîretî, "Ramazan Vaazları Nasıl Olmalıdır?", *Karesi*, nr.16, 28 Temmuz 1330/10 Ağustos 1914.

Hasan Basri'nin Ramazan vaazlarına gösterdiği hassasiyet büyüktür. Bu hassasiyet yazı hayatının her dönemindeki yazılarında da mevcuttur. Özellikle köylülerin eğitimi meselesini her zaman gündeme getiren yazar, Ramazan vaazlarının bunun için bir fırsat olduğunun altını ısrarla çizmektedir. Savaşlar, yaşanan sosyal, siyasal ve ekonomik sıkıntılar, eşkıyalık gibi birbiri ile bağlantılı nedenlerden dolayı halkın maddî ve manevî çöküşünü gözlemleyen yazar, köylülere ulaşmayı ve onları dinî-ahlâkî konularda bilinçlendirmeyi bir görev bilmiştir. O dönem ülke nüfusunun büyük kısmını köylülerin oluşturduğu düşünülürse toplumu eğitmenin yolunun köylerden geçtiği anlaşılmaktadır. Bu gerçeğin farkında olan müellif, *Ses* gazetesi başta olmak üzere köylülerin eğitimi meselesini pek çok mecrada sıklıkla dile getirmiştir.

Hasan Basri'nin ileride ayrı bir başlık altında inceleyeceğimiz sosyal içerikli yazılarının hemen hemen tamamında dinî yaklaşımlar mevcuttur. İslâm'ı hayatının merkezine koymuş bir insan olarak Hasan Basri'nin bütün meselelere bu noktadan bakması oldukça tabiidir. Çantay'ın yazı faaliyetini anlattığımız bölümde de belirtildiği gibi Hasan Basri'nin Ankara'dan döndükten sonraki yıllardan başlayarak çok partili hayata geçildiği dönem arasında dinî içerikli yazı yayımlamadığı görülmektedir. Bu dönemde Çantay, *Zafer-i Millî*, *Türk Dili* gibi Balıkesir gazetelerinde sosyal içerikli yazılar yazmasına rağmen bu yazılarında dinî referansları pek fazla kullanmamıştır. Hasan Basri'nin dinî içerikli yazıları daha çok 1945 yılından sonraki tarihlere aittir. Bu durumun, Demokrat partinin kuruluşu ve çok partili hayata geçildiği dönemin nispeten daha demokratik siyasî ortamından kaynaklandığı aşikârdır.

Hasan Basri, Demokrat Parti'nin kuruluşundan sonra yayın hayatına giren *Balıkesir Postası*'nda dinî içerikli yazılar başta olmak üzere siyasî, sosyal ve kültürel sahada pek çok yazıya imza atmıştır. Hasan Basri'nin bu dönemden itibaren *Balıkesir Postası*'nda yayınlanan dinî içerikli makalelerinden biri, düzme hadisler konusunu ele aldığı yazı dizisidir.

Yazarın *Balıkesir Postası*'ndaki ilk yazısı 30 Temmuz 1948'de neşredilmiştir. Bu yazısında düzme hadislerle cemaate vaaz verme konusunu işlemiştir. Yazısında ramazan dolayısı ile camilere gittiğini, camilerde vaaz ve nasihat edenleri dinlediğini belirten yazar, bu gezileri sonrasında birtakım sonuçlara vardığını

kaydetmektedir. Hasan Basri'ye göre iki kısım vaiz bulunmaktadır. Bunlardan ilki, düzme hadis ve yalancı hikâyelerle cahil halkın ilgisini çekerek merak uyandıranlar-ki bunların başına çok cemaat toplanmaktadır-ikincisi ise beş o kişiden fazla cemaati olmayan; ancak hakikatleri anlatan vaizlerdir. Bir tenkit yazısı olarak da değerlendirebileceğimiz bu yazının sonunda yazar, hakikatin yetim ve garip kalmasına üzüldüğünü ifade eder⁴³⁷.

Vaazlar konusuna büyük hassasiyet gösteren yazar, düzme hadisleri ele aldığı diğer bir yazısında da düzme ve sahih hadislerin özelliklerini sıralamış ve bunların birbirinden nasıl ayırtedileceklerini açıklamıştır. Düzme hadisle vaaz edenlerin İslâm'daki yerinden bahseden ve bu konuyu ayet ve hadis örnekleriyle açıklayan Çantay, bu konunun çok hassas olduğunu vurgulayarak vaizlere sahih hadislerle vaaz etmeleri konusunda uyarılarda bulunmaktadır⁴³⁸.

Hasan Basri'nin *Balıkesir Postası*'nda ilginç sayılabilecek meselelere karşı dinî yaklaşımlarını ifade eden yazıları da mevcuttur. Müellifin bu yazılarından biri *Balda Şifa Vardır* başlığını taşımaktadır. 30 Mayıs 1950 tarihinde çıkan bu yazısında Çantay, balın faydalarını anlatan ayet ve hadislerden örnekler vermektedir. İstanbul'dan bir doktorun kendisinden balın şifası ile ilgili ayet ve hadis meallerini yazmasını istediğini belirten Çantay, bu vesile ile balın şifasından bahseden Kur'an'ın Nahl suresinden ayetleri ve çeşitli hadis örneklerini gazeteye yazdığını ifade etmektedir⁴³⁹.

Hasan Basri'nin bir diğer ilginç konulu makalesi de 4 Ocak 1952 tarihli *Balıkesir Postası*'nda çıkan *Hıristiyan'a mevlüt okunur mu?* başlıklı yazısıdır. Şişli Camii'nde bir Hıristiyan madama mevlit okutulması üzerine yazar, bunun caiz olup olmadığı konusunu, verdiği ayet ve hadis örnekleriyle anlatan bir yazı kaleme almıştır. Çantay, yazısında cami yaptıran ve Müslümanlara yardım eden bir Hıristiyan bayana bazılarınca *İhtimal mü'mindir* denilmesini ve ruhuna ithâfen mevlüt okutulmasını eleştirmektedir. Hasan Basri, bu yazısı aracılığı ile müminliğin şartının iman olduğunu belirterek bir kimsenin bu hayır faaliyetlerinden ötürü müslüman sayılamayacağını ifade etmektedir. Mescitlerin yapımının ve tamirinin müslümanların üstlenmesi gerektiğini vurgulayan Çantay'a göre, Hz. Peygamberi tanımayan birine Hz.

⁴³⁷ Hasan Basri Çantay, "Düzme Hadisler", *Balıkesir Postası*, nr.1709, 30 Temmuz 1948.

⁴³⁸ Hasan Basri Çantay, "Düzme Hadisler", *Balıkesir Postası*, nr.1801, 2 Ağustos 1948.

⁴³⁹ Hasan Basri Çantay, "Balda Şifa Vardır", *Balıkesir Postası*, nr.2555, 30 Mayıs 1951.

Peygamberin mevlidini okumak büyük bir faciadır ve aynı zamanda Hz. Muhammet'le alay etmek manasına gelmektedir⁴⁴⁰.

Hasan Basri'nin dinî içerikli makalelerinin sayısının diğer yazılarından sayı olarak oldukça fazladır. Bu yazıların içinde ayet ve hadis mealleri ile birlikte dinî referansları sıkça kullandığı sosyal hayat, spor, dil ve kültür ve dönemin önde gelen şahısları ile ilgili makale ve tenkit yazılarının da bulunduğunu ifade etmek gerekir. Bu yazıların büyük bölümünü *Sebilürreşat*, *İslâm ve İslâm'ın Nuru* gibi devrin önde gelen İslâmî mecmualarında neşredilmiştir.

Bu mecmualar içerisinde *Sırât-ı Müstakîm* dergisinin devamı niteliğindeki *Sebilürreşat*'ın ayrı bir önemi bulunmaktadır. Eşref Edip'in sahibi olduğu ve yazı işlerini yürüttüğü, dînî, ilmî, edebî ve ahlâkî haftalık dergi hüviyeti ile çıkan *Sebilürreşat*'ta Çantay'ın çoğunluğunu tefsir, Kur'an ve Hadis meallerinin oluşturduğu toplam 65 yazısı bulunmaktadır. Bu meallerin bir kısmını belli konular hakkındaki Kur'an ve hadis mealleri oluşturmaktadır. Örneğin Çantay, *Hadis-i Şerif: İdman ve Yarış Hakkında* başlıklı 7 bölümlük yazı dizisinde spor ve yarış hakkında hadisleri ele almıştır⁴⁴¹ Hasan Basri'nin *Sebilürreşat*'ta yer alan Kur'an mealleri, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm* adlı eserinde de mevcut olduğu için burada daha çok belli konular üzerine yazdığı makalelerine yer verilecektir.

Hasan Basri'nin *Sebilürreşat*'ın bazı sayılarında *Söz'ün Özü* sütununda yazdığı dini ve sosyal içerikli makaleleri dönemin gündemini ele alan, kısa ve etkileyici yazılardır. Hasan Basri'nin bu sütunda dikkat çeken yazılarından ikisi, 1948 tarihli *Dinde Reform* ve *Dinde Reform Ne Demek?* başlıklarını taşımaktadır. Hasan Basri, bu makalelerinde o dönemin gündemini meşgul eden *İslâm'da reform* söylemlerini ele almaktadır.

Yazar, *Dinde Reform Ne Demek?* başlıklı makalesinde İslâm'da reform yapmanın bir gereklilik olduğunu iddia ederek bunu çeşitli mecralarda dillendirenlere oldukça sert cevaplar vermektedir. İslâm'ın özünün saf ve ileri olduğunu vurgulayan yazar, İslâm'ın reforma ihtiyacının olmadığını belirterek bu düşünceyi savunanlara *İslâm'da inkılap isteyenler başka pazar arasınlar* ifadesi ile karşılık verir. Ayrıca bazı

⁴⁴⁰ Hasan Basri Çantay, "Hıristiyan'a Mevlüt Okunur mu?" , *Balıkesir Postası*, nr.2731, 4 Ocak 1952.

⁴⁴¹ Hasan Basri Çantay, "Hadis-i Şerif: İdman ve Yarış Hakkında", *Sebilürreşat*, C:1, nr.11, Ağustos 1948.

kaynaklarda İslâm dini ile ilgili iftira ve hurafelerin bulunduğunu ve bunların İslâm uleması tarafından ortaya çıkarılarak kitaplar yazıldığını belirten Çantay, bu iftira ve hurafelerden yola çıkarak İslâm'da reform isteyenlerin iddialarının temelsiz olduğunun altını çizmektedir⁴⁴².

Çantay, *Dinde Reform* başlıklı ikinci yazısında, *Dinde Reform Yapılmalıdır* anlayışında olanlara yine sert eleştirilerini devam ettirmektedir. İslâm'la ilgisi olmayan insanların dinî eğitim meselesi dolayısıyla dinde reform konusunu sürekli gündeme getirdiklerini ifade eden yazar, Kur'an ve hadislerin sapasağlam durduğunu belirterek kasıtlı çıkarılan bu tartışmaların kötü niyet taşıdığına işaret etmektedir. İslâm'ın reforma ihtiyacı olmadığını tekrarlayan müellif, İslâm'ın *ilâhî, kutsî bir din* olduğunu belirtir ve İslâm'da reform yapmak isteyenleri *idraksiz* olarak niteler⁴⁴³.

Sebilürreşat'ta yayınlanan yazılara bakıldığında *Dinde reform* konusunun dönemin İslâm âlimlerinin üzerinde önemde durduğu ve hakkında tartışmaların yaşandığı meselelerden biri olduğu görülmektedir. Hatta *Sebilürreşat*'ta bu konu ile ilgili *Dinde Reformcular* adını taşıyan bir kitap yazıldığı haberi de yer almaktadır. Eşref Edip, Ali Fuat Başgil, Nurettin Topçu, İ. Hamdi Danişment, M. Raif Ogan gibi dönemin bilim ve düşünce adamlarının birlikte çıkardıkları bu kitap, *Dinde Reformcuların Kötü Kasıtları, İslâm'da Teceddüt, İctihat Usulleri, Müslüman Milletler Arası İslâm Şurası* gibi konu başlıklarını ihtiva etmektedir⁴⁴⁴.

Hasan Basri Çantay, *Sebilürreşat* dergisinde neşredilen *Asıl Mürteci Onlardır* başlıklı yazısında ise müslümanlara karşı yöneltilen *mürtecilik* suçlamasına cevap vermektedir. Hasan Basri, makalesinde İslâm'ın temel düsturlarını sıralayarak bu düsturlara uygun bir hayat sürmenin insana sağlayacağı faydaları anlatmaktadır. Bu düsturlara uymanın ve bunlardan faydalanmanın irtica ve gerilik olmadığını ifade eden yazar, *Biz mi muhalifiz, yoksa bunları isteyenler mi?* diyerek bu konudaki yanlış anlamaların ve suçlamaların haksızlığını dile getirmektedir⁴⁴⁵.

Hasan Basri düzme hadisler yalancı hikâyelerle İslâm dininin halka anlatılması meselesini pek çok yerde gündeme getirdiği gibi bu konuya *Sebilürreşat*'ta da yer vermektedir. Çantay'ın düzme hadis konusunda yazdığı yazılarından biri

⁴⁴² Hasan Basri, Çantay, "Dinde Reform Ne Demek?", *Sebilürreşat*, C:1, nr.11, Ağustos 1948, s. 170.

⁴⁴³ Hasan Basri Çantay, "Dinde Reform", *Sebilürreşat*, C:1, nr.13-Eylül 1948, s.197.

⁴⁴⁴ *Sebilürreşat*, C:12, nr. 300, s.402.

⁴⁴⁵ Hasan Basri Çantay, "Asıl Mürteci Onlardır", *Sebilürreşat*, C:1, nr.13, Eylül 1948, s.200.

Sebilürreşat'ta *Sözün Özü* sütununda yer alan *Biz Böyle Din İstemiyoruz* başlıklı yazısıdır. Müellif burada, sıkça gündeme getirdiği düzme hadislerle İslâm'ın yanlış anlatılması meselesine ve bu konuda yapılan yanlışlıklara dikkati çekmektedir.

Sebilürreşat'ta Hasan Basri'nin Kur'an tercümelerine yönelik tenkitleri de bulunmaktadır. Hasan Basri'nin ilahiyat sahası açısından ayrı bir değer ve önemde olan bu tenkitlerine *Türkçe Kur'an mı?*, *Baltacıoğlu ve Kur'an* gibi makale dizileri örnek gösterilebilir. Bu tenkit yazılarına Çantay'ın tenkit türündeki eserlerinin inceleneceği bölümde yer verilecektir.

Hasan Basri'nin Ankara'da yayınlanan *İslâm* dergisinde de İslâmî ilimler ile ilgili mühim yazıları bulunmaktadır. Hasan Basri, İslâm mecmuasında 1956 ve 1963 yılları arası Kur'an mealleri ve tefsirleri başta olmak üzere dinî, sosyal, kültürel ve ahlâkî konularda toplam 37 yazı neşretmiştir. *İslâm* dergisinin ilk sayısının Nisan 1956 yılında çıktığı göz önüne alınırsa; derginin yayın hayatına girişinden itibaren Çantay, hayatının son dönemlerine kadar derginin daimî yazar kadrosunda yer aldığı anlaşılır.

Hasan Basri'nin *İslâm* dergisinde yer alan yazılarının önemli bir kısmını belli konular hakkında yaptığı Kur'an tefsirleri, ayet ve hadis mealleri oluşturmaktadır. Örnek olarak müellif, *Şairler Hakkında* başlıklı makalesinde şairler hakkındaki ayetlere yer vermiş, bu ayetlerin tefsirleri yapmıştır. Bu yazısında olduğu gibi, Hasan Basri'nin tefsirlerinde, diğer müfessirlerden ve o konu ile ilgili hadis örneklerinden faydalandığı görülmektedir. Hikmetli söz ve hikâyeler de yine Hasan Basri'nin tefsirlerinde kullandığı unsurlardandır⁴⁴⁶.

Hasan Basri'nin *İslâm* mecmuasında, *Basiret Hakkında*, *İçki*, *Fal ve Kumar Hakkında* gibi başlıklar altında belli konular etrafında yaptığı tefsirler dikkati çekmektedir. Yazar, bu tefsirlerinde önce ele aldığı konu ile ilgili ayet veya ayetleri vermekte, daha sonra tefsirlerini yapmaktadır. Çantay'ın kendisini aynı zamanda bir müfessir olarak gördüğümüz bu yazılarını, kapsamlı bir anlatım ve etkileyici bir üslupla kaleme aldığı görülür.

Sonuç olarak Hasan Basri Çantay'ın İslâm ilimleri ile ilgili eserleri onun ilmi hüviyetinin asıl cephesini oluşturmaktadır. Bu eserler içerisinde *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm* onun en başta gelen çalışmasıdır. Onun Türk ilim dünyasında üzerinde

⁴⁴⁶ Hasan Basri Çantay, "Şairler Hakkında", *İslâm*, nr.4, Temmuz 1956, s.3-4.

önemle durulan en bilinen eseri de bu çalışmadır. İslâm'ın doğru bir şekilde anlatılması ve toplumun ahlâkî yapısının güçlendirilmesi konusunda önemli bir görev üstlenmiş olan Çantay, İslâm'ın hayatın her alanında yaşanması ve yaşatılması gerektiğini pek çok mecrada dile getirmiş, insana ve topluma dair bütün meselelerin çözümünü İslâm kaynaklarında aramıştır.

4.3. Tenkitleri

Hasan Basri Çantay, aynı zamanda tenkit sahasında önemli yazılara imza atmış bir eleştirmendir. Çantay'ın tenkitleri; ilmî, edebî, siyasî, gazetecilik ve diğer sosyal ve kültürel alanlarla ilgilidir. Daha önce de belirtildiği gibi Çantay'ın tenkit türünde basılmış müstakil bir eseri yoktur. Hasan Basri Çantay'ın, tenkit sahasında *Tenkitlerim* adını verdiği bir eseri, *Türk Dili* gazetesinde neşredilen kendisine ait bir polemik yazısından tespit edilmiştir. Fakat eser tamamlandığı ve yayına hazırlandığı halde neşredilememiştir. Bu eserin basılmamasının nedeni de yine kendisinin ifade ettiği üzere tamamen maddî sebeplerdir⁴⁴⁷. Ayrıca Çantay'ın bu eserinin çeşitli süreli yayınlarda neşredilen tenkitleri olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Hasan Basri Çantay'ın yukarıdaki basılmamış eseri dışında çeşitli konularla ilgili, farklı yayın organlarında çıkmış tenkit yazıları bulunmaktadır. Bu tenkit yazılarının yanında Hasan Basri Bey'in pek çok yazısı muhtevastaki tenkit unsurları dolayısıyla birer eleştiri yazısı niteliğindedir. Özellikle sosyal meseleleri dile getirdiği yazılarda tenkit unsurları açıkça görülmektedir. Hasan Basri Bey'in dil, edebiyat ve sosyal konularla ilgili tenkitlerine daha önce yer verildiği için bu bölümde İslâmî ilimler ile ilgili tenkitleri ele alınacaktır.

Hasan Basri Çantay'ın *Sebilürreşat*, *İslâm*, *Balıkesir Postası* gibi süreli yayınlarda da İslâmî ilimler ile ilgili tenkit yazıları bulunmaktadır. Bu yazılar genellikle Kur'an tercümeleleri, dönemin yeni çıkmış eserleri, çeşitli şahsiyetler ve farklı konular üzerine yazılmış makaleler hakkındadır.

Balıkesir Postası, Hasan Basri'nin İslâmî ilimler ile ilgili yazılarını en fazla yayınladığı gazetelerdendir. Hasan Basri'nin bu gazetede çıkan tenkit yazılarından ilki

⁴⁴⁷ Hasan Basri Çantay, "Kelimeci'den Öylesine Böylesi", *Türk Dili*, nr.4683, 22 Şubat 1947.

30 Haziran 1945 tarihlidir. Söz konusu tenkit yazısı *Muallekat'üs-Seb'a* hakkındadır. *Muallekat'üs-Seb'a* ya da *Seb'a-i Muallaka* kaside türünün ilk örneklerindendir⁴⁴⁸.

İmri'ül-Kays, Yedi Askı- Elmüallekat'üs -Seb' adını taşıyan 2 bölümlük bu tenkit yazısında Çantay, Şerafettin Yaltkaya'nın aynı eserden yaptığı tercümeyle eleştirmektedir. Hasan Basri, tenkit yazısının ilk bölümünde İslâm öncesi Arap şiirinde Kâbe'ye asılan en güzel 7 şiirin tercümesi olan bu eserin başlığının *Yedi Askı* olarak tercüme edilmesinin Arapça dil kurallarına aykırı olduğunu belirterek doğrusunun ne olduğu konusunda detaylı bir açıklama getirmektedir⁴⁴⁹.

Çantay yukarıda zikredilen tenkit yazısının ikinci bölümünde ise *Elmüallekat'üs-Seb'* isminin *Yedi Askı* olarak çevrilmesinin üzerinde durur. Yazar, Türkçe'de -gı, -gi ekinin ism-i âlet olarak kullanıldığını vurgulayarak eserin *7 Asılı* veya *7 Asman* olarak tercüme edilmesinin daha doğru olacağını belirtir. Hasan Basri, dil ile uğraşan bir mütercim olarak eserde gördüğü yanlışları teker teker göstererek doğrularını ayrıntılı bir şekilde vermektedir. Yazar, daha sonra *Şemsettin Yaltkaya gibi Arap Edebiyatı'nda yetkili sayılan bir üstad için bağışlanamayacak kusurlar var. Küçük bir eserin pek küçük bir kısmında göze çarpan bu kadar fahiş hata bize bu tercümenin değeri hakkında bir fikir vermeye yeterdir. Bir anbar buğdayın numûnesi bir avuçtan ibarettir*⁴⁵⁰ cümleleriyle eser hakkındaki değerlendirmesini ifade eder.

Hasan Basri, *Balıkesir Postası*'nda yayınlanan bir yazısında ise *Sebilürreşat* dergisi yanında çıkarılan *Âsâr-ı İlmiyye Kütüphanesi* sahibi Eşref Edip'in *İslâm-Türk Ansiklopedisi*'nden bahsetmektedir. Bu yazısında Çantay, o dönemde yayınlamış olan *İslâm Ansiklopedisi* hakkında dikkat çekici iddialarda bulunmaktadır. *İslâm Ansiklopedisi*'nin müsteşrik ve misyonerler tarafından İngilizce, Türkçe, Fransızca çıkarılan bir ansiklopedi olduğunu belirten yazar, bu ansiklopedinin Türkçeye çevrilmesinin ve basılmaya çalışılmasının maksatlı olduğuna dikkat çekerek o dönemde yayınlanan *İslâm Ansiklopedisi*'nin bütün İslâmî maddelerinin hatır ve hayale gelmedik iftiralarla dolu olduğunu söylemektedir. Çantay, Eşref Edip'in *İslâm-Türk Ansiklopedisi* ile yabancı kaynaklı tercüme *İslâm Ansiklopedisi*'ni kıyaslamakta ve Eşref Edip'in eserinin İslâm'ı doğru yansıtan değerli bir kaynak

⁴⁴⁸ Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara: TDK Yayınları, 1997, s.122.

⁴⁴⁹ Hasan Basri, "İmri'ül Kays, Yedi Askı-Müallekatü's-Seb'", *Balıkesir Postası*, nr.731, 29 Haziran 1945.

⁴⁵⁰ Hasan Basri Çantay, "İmri'ül-Kays, Yedi Askı-Müallekatü's-Seb'", *Balıkesir Postası*, nr.732, 30 Haziran 1945.

olduğunu belirtmektedir⁴⁵¹. Ayrıca *Türkiye Diyanet Vakfı* tarafından yeniden çıkarılan *İslâm Ansiklopedisi*'nin bu iddialarla hiçbir ilgisinin bulunmadığı bilinmelidir.

Hasan Basri, 15 Ocak 1951 tarihli *Balıkesir Postası*'nda Ahmet Hamdi Aksekili'nin vefatı dolayısıyla bir yazı kaleme almıştır. Çantay, yazısında İslam âlimi A. Hamdi Aksekili'nin *Antalya'nın feyizli muhitinden fıskıran üç mümtaz ve eşsiz değerden biri* olduğunu ifade ederek bu üç mümtaz şahsiyetlerden birinin müfessir ve mütefekkir Elmalılı Ahmet Hamdi Yazır, diğerinin âlim ve mütefekkir Fatih Gökmen, bir diğerinin de A. Hamdi Akseki olduğunu belirtmektedir. Hasan Basri, yazısında yüze yakın eseri olan bu İslam âliminin bir defasında beyaz cüppe ile *Hacı Bayram Veli Camii*'nde vaaz vermesinin *Ulus* gazetesi tarafından *Şeyhülislamlığa heves* diye nitelendirilmesini eleştirmektedir. Ayrıca Çantay, *Ulus* gazetesinin bu yazıyı A. Hamdi Bey'in ölümle pençeleştiği ve nihayetinde öldüğü gün yayınlanmasının ne kadar üzüntü verici bir olay olduğunu ifade etmiş ve Aksekili gibi samimi vatanseverlerin benzer şekillerde kötülenmesini eleştirmiştir⁴⁵².

Hasan Basri'nin tenkit yazılarında Kur'an tercümelemleri ile ilgili tenkitlerinin önemli bir yeri vardır. *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*'in *Önsöz*'ü aynı zamanda Hasan Basri'nin o dönemde mevcut Kur'an tercümelemlerini genel anlamda eleştirdiği bir tenkit yazısıdır.

Hasan Basri Çantay, *Sebilürreşat* dergisinde *Türkçe Kur'an mı?* başlıklı 4 bölümlük bir yazı dizisi yayımlamıştır. Bu dizinin ilk bölümünde Hasan Basri, Bağdat'ın yüksek bir ilim adamından aldığı ve kendisini hayrete düşüren bir mektuptan bahsetmektedir. Mektupta şöyle denilmektedir:

Türkiye'de Türkçe bir Kur'an-ı Kerîm nazil olmuş! Bu yeni bir düzme Kur'an mı, yoksa bizim bildiğimiz İlahi Kur'an mı? Herkes birbirine bu suali soruyor ve cevabını merakla bekliyor.

Türk âlimleri de pek iyi bilirler ki İlahi Kur'an- kendi beyanınca da – "Lisân-ı Arabî-i Mü'min" ile nazil olmuştur. Ondan sonra ne ikinci bir Kur'an nüzulüne ne de Hatemü'l Enbiya olan peygamberimizden sonra diğer bir peygamberin gelmesine imkân yoktur. Batıl bir mezhebin uydurduğu ve mukaddes tanıdığı ma'hut kitaba bile

⁴⁵¹ Hasan Basri Çantay, "İslâm –Türk Ansiklopedisi Hakkında Okuyuculara Âcizane Tavsiyelerim", *Balıkesir Postası*, nr.1257, 16 Ocak 1947.

⁴⁵² Hasan Basri Çantay, "Ahmet Hamdi Aksekili", *Balıkesir Postası*, nr.2442, 15 Ocak 1951.

“Kur’an” adını vermemiştir.” Müseylemet’ül Kezzâb gibi adamların vaktiyle uydurmak istedikleri; fakat kendilerinin dahi inanmadıkları ve onun yüzünden zulmet ve hakâretlere uğrayarak tepelendikleri o yavelerin gayr-ı meşru bir cenin-i sâkit gibi nasıl doğmadan öldüğünü Türk kardeşlerimiz elbette bilirler. Onlar gûya Kur’an dilinde yani Arapça uydurmalarıdır.

Kur’an-ı Kerîm’e nazire yapmaktan kat’i acizlerini anlayan müşrik Arap edip ve şairlerinin nihayet yeis ve fütur ile nasıl kılıca sarıldıkları ve bu kabadayılıklarında da ser-nigûn edildikleri ma’lum değil midir? İlahi Kur’an’ımızın “bana ne ins, ne cin asla nazire yapamazlar” mealindeki ayetleri bugün dahi ayaktadır, kainâta meydan okumaktadır.

Türkçe Kur’an-ı Kerîm, yoksa bir terceme midir? Fakat buna Kur’an denilemez” Terceme” belki. Eğer bunu başaracak bir dâhî zuhur ettiyse! Hayır, Kur’an hakkıyla terceme de edilemez. Nitekim siz de bunu “Kur’an-ı Hakîm ve Meal-i Kerîm” adlı eserinizin “Önsöz”ünde mükemmelen ve müdellelen isbât ve itirâf ediyorsunuz.

Bizi o nev-zuhûr Türkçe Kur’an-ı Kerîm (!) hakkında lütfen tenvir etmenizi rica ederim, biz de telebelerimiz de bu bâbdaki yazılarınıza sabırsızlıkla muntazırız⁴⁵³.

Hasan Basri bu mektuba *ne yalancı bir peygamber ne bir yalancı peygamber türemiştir* diye başlayarak cevap vermektedir. Mektupta bahsi geçen kitap, Osman Nebioğlu’nun *Türkçe Kur’an* adını vererek neşrettiği Kur’an tercümesidir. Hasan Basri, söz konusu kitaba Türkçe Kur’an isminin verilemeyeceğini ifade ederek Osman Nebioğlu’na oldukça sert tepki göstermektedir. Çantay tenkit yazısının 2. ve 3. bölümlerinde kitapta gördüğü hataları birer birer sıralamaktadır⁴⁵⁴.

Hasan Basri yazısının 4. bölümünde ise bu kitabın baştan sona hatalarla dolu olduğunu belirterek kitabın *gayr-ı ilmi ve acemice hazırlanmış tercüme denemesi* olduğunu vurgulamakta ve hele isminin *Türkçe Kur’an* olmasının kabul edilemez bir hata olduğu söylemektedir⁴⁵⁵. Tenkidinin devamında *Elmalılı Hamdi Efendi* gibi bu sahada her yönden yüksek bir otorite olan âlimimizin bile meşhur eserine tercüme demediğini ifade eden müellif, onun *Hak Dini Kur’an Dili* adlı tefsirinin dibâcesinde

⁴⁵³ Hasan Basri Çantay, “Türkçe Kuran mı?”, *Sebilürreşat*, C:11, nr.252, s.23.

⁴⁵⁴ Hasan Basri Çantay, “Türkçe Kur’an mı?”, *Sebilürreşat*, C:11, nr.253, s.35-36.

⁴⁵⁵ Hasan Basri Çantay, “Türkçe Kur’an mı?”, *Sebilürreşat*, 4, C:11, nr.255, s.67.

Kur'an tercümesine “Kur'an” denilmesinin ne büyük günah olduğunu belirttiğini hatırlatarak sözlerine şöyle devam etmektedir:

Tefsirsiz, izahsız, mesnetsiz ve sayısız yanlışlıklarla dolu “Türkçe Kur'an” (!) yazarının her halde o yalçın dağa tırmanmak sevdasında bulunmadığını ve bulunmayacağını zannederim. Ancak bu hatalı eserini ortadan kaldırırsa yalnız dindar pederinin ruhunu değil, bütün müminlerin kalplerini şâd edeceğinden şüphe yoktur. Kendisinden bunu bekliyor ve rica ediyoruz⁴⁵⁶.

Hasan Basri yazısının bu bölümünde Mehmet Akif'in Kahire profesörlüğü zamanında beş senede titiz bir emekle tamamladığı Kur'an tercümesini niçin geri alarak göndermediğinin sebebini de açıklamaktadır. Çantay, sıkça tartışılan bu konu ile ilgili olarak Mehmet Akif'in o sıralarda namazın Türkçe tercüme ile kılınması temayülünden korktuğunu, bu nedenle Kur'an tercümesi müsveddelerini geri alarak bir daha göndermediği ifade etmektedir⁴⁵⁷.

Hasan Basri'nin *Sebilürreşat*'ta tenkit ettiği Kur'an tercümelerinden biri de İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun *Kur'an* ismini taşıyan Kur'an tercümesidir. Hasan Basri Çantay, 4 bölümlük tenkit yazısında çok sert ifadeler kullanarak Baltacıoğlu'nu eleştirir.

Nebioğlu'nun eserine *Türkçe Kur'ân-ı Kerim* adını vermesinden sonra İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun yaptığı Kur'an tercümesine yalnızca *Kur'an* ismini vermesini çok büyük bir saygısızlık ve hata olduğunu belirten Çantay, eleştirisine bu noktadan başlamaktadır. İsmayıl Hakkı'nın ismini dahi yeni Türkçecilik anlayışından dolayı İsmail yerine *İsmayıl* olarak değiştirmesini eleştiren yazar, Kur'an tercümesine yalnızca *Kur'an* diyerek Baltacıoğlu'nun dengesiz bir davranış sergilediğini belirtmektedir. Baltacıoğlu'nun ayet ve sure adlarına dokunmadığına şaşırıldığını ifade eden Çantay, Abdullah Cevdet'in bir yaklaşımını örnek göstererek eleştirilerini sürdürmektedir. Çantay'ın eleştiri üslubuna örnek olması açısından kısa bir bölüm aşağıya alınmıştır.

Şaşılır ki ustamız “eski”nin yerine “yeni”yi getirme, yeni dili çivileme yolunda en çetin çalışmalara son hızını vermiş ve bu uğurda pek çok yorulmuşken” Kur'an'a yakışıklı bir karşılık bulmamıştır, neden? Kişi adlarının değişmezliği bir genel kural

⁴⁵⁶ Hasan Basri Çantay, “Türkçe Kur'an mı?” 4, *Sebilürreşat*, C:11, nr.255, s. 68.

⁴⁵⁷ Hasan Basri Çantay, “Türkçe Kur'an mı?”4, *Sebilürreşat*, C:11, nr.255, s.100-101.

idi, ustam, babasının üflediği”İsmail”i bile “İsmayıl”a çevirmiş. Şu var ki “Hakkı”sına ilişmeye kıyamamış! İlk işe öz adından başlamış, ancak onu da yarıda bırakmış! Bunu onun “İsmayıl”lığına yakıştıramadım doğrusu! Ustamızda yazla kışın, sıcakla soğğun, akla karanın hep bir arada yıllarca barınıp geçindiğini söylerler. Bu “Kur’an” da kim bilir, onun bir çeşit gösterisi ve belirtisi olacaktır.

Ayet, sure, sure adları da olduğu gibi durmaktadır.” Abdullah Cevdet” bile sağlığında daha TDK yokken- “Bakare”ye “öküz” suresi karşılığını vermişti! “İnek”le “öküz”ü ayırt edemeyen o kıyak yenilikçi kişinin şimdiki Kur’an çevirgenlerinden daha usta olduğunu söylersem yalan demiş olmam. Bu boy daha toydur!

İlkin ustamızın nedense adını değiştirmeyip bıraktığı Fatiha’nın çevirimine (tercemesine) şöylece bir göz atalım:

Sayın Bay, surenin ayetini yediden “8” e çıkarmış! İsmail Usta bu!⁴⁵⁸

Çantay, tenkit yazısının devamında Baltacıoğlu’nun tercümesinde gördüğü fahiş hataları tespit ederek doğru şekillerini sıralamaktadır.

Hasan Basri Çantay, bu tenkit yazısının ikinci bölümünde ise Kur’an tercümelerinde gösterilmesi gereken hassasiyete örnek vermek için Mehmet Akif ve A. Hamdi Aksekili ile ilgili bir hatırasını paylaşmaktadır. Cumhuriyet döneminin ilk Kur’an tercüme üzerindeki tartışmaları gösterir nitelikteki bu hatıra şöyledir:

Rahmetli Hamdi Aksekili, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin ikinci devresindeki kararına istinaden Kur’an-ı Kerim tercümesi işini Mehmet Akif merhuma tevdi etmeye çalışıyor, o da:

-“Hayır, Kur’an tercüme edilemez!” diye buna muvafakat etmiyordu. Ben de o sırada İstanbul’da idim. Bir aralık içimizden biri:

-Canım iki gözüm, mümkün olabildiği kadar da tercüme edilemez mi? deyince Akif merhum kükreyerek şu cevabı verdi:

⁴⁵⁸ Hasan Basri Çantay, “Baltacıoğlu ve Kur’an”, *Sebilürreşat*, C:11, nr.257, s.100-101.

-Mümkün olabildiği kadar ne demek? Ben mümkün değildir diyorum. Bana şu ilk surenin, Fatiha'nın "Elhamdülillah" cümlesini tam karşılığı ile dilimize çevirebilir misiniz?

Hepimiz derin düşüncelere daldık, gerçekten onun tam bir tercümesini başaramadık.

Tefsir kısmını da rahmetli Üstâd Mehmet Hamdi Yazır'a yüklemek istiyorlardı, o da:

-Hay, hay, fakat tercümesini, Akif'ten sonra hangi babayığit deruhte edebilecek? Dedi ve nihayet uzun müzakerelerden sonra ittifakla şu karara varıldı:

-Tercüme demeyelim, meal diyelim!

Bu vakıanın bir şahidi de Eşref Edip Bey kardeşimizdir. Hatta Akif'e ait eserinde bunu yazdığını iyi hatırlıyorum, Elmalı'nın aradığı "babayığit" çıktı amma hem pek geç kaldı, hem çok fena çıktı!⁴⁵⁹.

Hasan Basri yukarıdaki hatırasından sonra yine aynı yazısında Kur'an meali ortaya koymak için hangi vasıflar taşınmasını gerektiğini şu ifadelerle anlatır:

*Kur'an-ı Hakîm'i tam karşılıklarını bularak ve hakkını vererek tercüme etmek nasıl mümkün değilse onu doğru dürüst meallendirmek ve tefsir etmek de kolay değildir. Bunu başarabilmek için sayısı 40'a kadar yükselen Kur'an ve lisan ilimlerini ve o miktara yakın hadis şubelerini kavramak ve onlardan evvel de Allah kelamını tam bir ihlas ve samimiyetle bağlanmak, iman etmek, onun hazzından ve zevkenden behredâr olmak gerektir*⁴⁶⁰.

İslâm dergisinde Çantay'ın dönemin Kur'an tercümelerine yönelik tenkitleri de yer almaktadır. Bu tenkitlerden biri *Diyanetçe Neşredilen Kur'an-ı Kerim Tercümesi hakkında İntikadlar* adlı 3 bölümlük yazısıdır. Çantay, yazısında Diyanet'in yayınladığı Hayri Mumcuoğlu'nun hazırladığı *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı* adlı Kur'an tercümesini tenkit etmiş, uzun bir giriş bölümünden sonra ayetlerden alıntılarla bu Kur'an tercümesi ile ilgi eleştirilerini dile getirmiştir⁴⁶¹.

⁴⁵⁹ Hasan Basri Çantay, "Baltacıoğlu ve Kur'an", *Sebilürreşat*, C:11, nr.257, s.100-101.

⁴⁶⁰ Hasan Basri Çantay, "Baltacıoğlu ve Kur'an", *Sebilürreşat*, C:11, nr.257, s.101.

⁴⁶¹ Hasan Basri Çantay, "Diyanetçe Neşredilen Kur'an-ı Kerim Tercümesi Hakkında İntikadlar", *İslâm*, C:5, nr.9-10-11, s. 1962.

Sonuç olarak Hasan Basri Çantay'ın İslâmî ilimler ile ilgili tenkitlerinin çoğunluğu Kur'an tercümelere ile ilgilidir. Çantay çeşitli mecralarda neşrettiği bu tenkit yazıları ile eleştirileri merakla beklenen ve ilgiyle takip edilen bir otorite olduğunu kanıtlamıştır. Çantay'ın eleştirdiği Kur'an tercümelerinin adı başta olmak üzere içeriği ile ilgili hassasiyeti bu eleştirilerde açıkça görülmektedir. Çantay, bu eleştirilerinde gerektiğinde oldukça sert bir üslup kullanarak didaktik bir tarzda tercümelere gördüğü yanlış noktaları birer birer sıralamaktadır. Müellifin yalnızca Kur'an tercümelere ile ilgili eleştirileri bulunmamaktadır. Çantay, Arap, Edebiyatı'ndan yapılan tercümelere başta olmak üzere dönemin ilahiyat dünyasını ilgilendiren meseleleri de ele alarak bu konudaki düşüncelerini bir din âlimi sorumluluğu ile ifade etmiştir.

4.4. Dil ile İlgili Eserleri

Hasan Basri Çantay'ın ilmî hayatında İslâmî ilimlerden sonra en fazla ilgilendiği alan dil sahasıdır. Takip edebildiğimiz kadarıyla Hasan Basri, *Karesi* gazetesinden itibaren ilmî hayatının sonuna kadar dil meselesi ile ilgilenmiş, özellikle *Türk Dili* başta olmak üzere çeşitli gazete ve mecmualarda bu alanda makaleler kaleme almıştır.

Hasan Basri Çantay'ın dil ile ilgili yayınlanmış müstakil bir eseri bulunmamaktadır. Fakat kendi eserlerini tanıttığı bir polemik yazısında *Atalarımız Konuşuyor* adlı bir eserinden bahsetmektedir. Çantay bu yazısında 27 yıldır malzemesini topladığı ve her biri beşer yüz sayfalık beş ciltlik bu eserinin gece gündüz terkip ve tasnifiyle uğraştığını ifade etmektedir⁴⁶². Çantay'ın bu çalışmasının yazarın Türkçe olduğunu iddia ettiği yabancı dillerden Türkçe'ye geçen kelimeler üzerine yazılmış bir eser olduğu anlaşılmaktadır⁴⁶³.

Hasan Basri'nin dil sahası ile ilgili çalışmalarının en eski tarihli olanı, *Karesi* gazetesinde H. B. imzasıyla yayımladığı *Divanü Lugati't-Türk Tercümesi (DLT)*'dir. Bilindiği gibi DLT 1072-1074 tarihleri arası Kaşgarlı Mahmut tarafından yazılan ve dönemin Abbasi halifesi Ebu'l Kasım Abdullah'a sunulan bilinen ilk Türkçe ansiklopedik sözlüktür. DLT, hem Araplara Türkçe öğretmek hem de Türk Dili'nin Arap dili karşısındaki gücünü gösterebilmek için yazılmıştır. Eser, klasik Arap

⁴⁶² Hasan Basri Çantay, "Kelimeci'den Öylesine Böylesi", *Türk Dili*, nr.4683, 22 Şubat 1947.

⁴⁶³ Hasan Basri Çantay, "İş Mecmuasına Cevap", *Bahkesir Postası*, nr.922, 9 Kasım 1945.

leksikografisinin ilkelerine göre hazırlanmıştır. 11. yy. Karahanlı Türkçesi ile yazılmış olan DLT, o dönemdeki bütün Türk lehçelerini kapsayan açıklamalı ve karşılaştırmalı bir sözlük niteliğindedir. Eserde ayrıca bu lehçelere ait küçük bir dilbilgisi örneği sunmak da amaçlanmıştır. DLT bu hüviyeti ile Türk Dili üzerine yapılan ilk bilimsel çalışmadır⁴⁶⁴.

Hasan Basri Çantay, DLT'nin ancak küçük bir kısmını tercüme etmiştir. Tamamlanmamış olan bu tercümenin ilk bölümü, *Karesi* gazetesinin H.11 Cemaziyelevvel 1335 /M. 5 Mart 1917 tarihli nüshasında yayınlanmıştır. Hasan Basri, gazetenin *Terceme Mümareseleri* sütununda yayınlanan bu ilk bölümde, öncelikle *Divanü Lugati't-Türk*'ü tercüme etme sebebini açıklamaktadır. Bu bölümde arkadaşlarının ihtarı ve muhterem bir zatın tavsiyesi üzerine kitabı tercüme etmeye başladığını ifade eden yazar, bu teşvik ve tavsiyelerle eseri, gazetede parça parça neşretmeye cüret ettiğini belirtir. Ayrıca Hasan Basri, tercümenin kuşbakışı bir tercüme olduğunu ve kendisinin böyle bir eseri hakkıyla tercüme etmekte noksanlarının olacağından mazur görülmesi gerektiğini; ama hiç olmazsa gençler için bir inceleme ve münakaşa vesilesi teşkil edeceği düşüncesiyle bu işe başladığını ifade eder. Yazar, Maarif Nezareti'nin bu eseri tercüme ettiği takdirde sükût edeceğini ve bundan faydalanacağını da sözlerine ilave etmektedir⁴⁶⁵.

Hasan Basri, bu girişten sonra, *DLT* hakkında kısa bilgi vererek kitabın ilk baskısının dönemin Maarif Nâzırı ve Âsâr-ı İslamiyye Encümeni Şükrü Bey'in gayretleriyle yapıldığını ifade etmektedir⁴⁶⁶. Hasan Basri, kendi ifadesiyle bu *kuşbakışı* tercümesinde metindeki lugatların asıl ve sigalarını değiştirmek istemediğini, böylelikle gençlerin Türk lugatının asıllarıyla şimdiye kadar geçirdikleri safhaları inceleyebileceklerini belirtmektedir⁴⁶⁷.

Hamd ü Sena ifadelerinden sonra Türklerin ve Türk Dili'nin önemini anlatan Hasan Basri, eserin Kaşgarlı Mahmut tarafından Abbasi Halifesine sunulduğunu belirterek kitapta kullanılan metotlar hakkında kısa bilgiler verir⁴⁶⁸.

⁴⁶⁴ Hülya Savran, "Hasan Basri Çantay'ın Divanü Lugati' t- Türk'ü Tercüme Denemesi", *Türk Dili Dergisi*, C:XCVI, nr. 683, Kasım 2008, s. 553.

⁴⁶⁵ Hasan Basri, Divanü Lugati't-Türk, *Karesi*, nr. 44-148, 11 Cemaziyelevvel 1335/5 Mart 1917.

⁴⁶⁶ Hasan Basri, Divanü Lugati't-Türk, *Karesi*, nr. 44-148, 11 Cemaziyelevvel 1335/5 Mart 1917.

⁴⁶⁷ Hasan Basri, Divanü Lugati't-Türk, *Karesi*, nr. 44-148, 11 Cemaziyelevvel 1335/5 Mart 1917.

⁴⁶⁸ Hasan Basri, Divanü Lugati't-Türk, *Karesi*, nr. 44-148, 11 Cemaziyelevvel 1335/5 Mart 1917.

Hasan Basri, *Karesi* gazetesinin R.12 Mart 1333/M.1917 tarihli nüshasında ise *DLT* tercümesinin ikinci bölümünü yayınlamıştır. *Türkçe Harfler* başlığı ile yayınlanan bu bölümde Türkçedeki sesler tanıtılmış, bu seslerin Arapça karşılıkları örneklerle anlatılmıştır⁴⁶⁹.

Hasan Basri, *DLT* tercümesine daha sonraki tarihlerde yayınladığı 3. ve 4. bölümlerinde de devam etmiş, ses ve kelimelerin Türkçe karşılıklarını, Türk Dili'nin kaidelerini örneklerle anlatmıştır.

Kısaca, Hasan Basri'nin henüz iki yıl önce yayınlanmış Türk dilinin en özel eserlerinden *Divanü Lugat'it-Türk*'ün değerinin farkına vararak tercüme etme gayreti içerisine girmesi ve gençlere bu eseri tanıtmayı amaçlaması dönemin şartları açısından oldukça önemli bir girişimdir. Çantay, tamamlamaya muvaffak olamadığı bu tercüme denemesiyle dil çalışmalarına 1917 sıralarında da büyük ilgi duyduğunu göstermiş, bu eserin önemine dikkat çekmiştir. Balıkesir gibi bir Anadolu şehrinde o dönem bu tür gayretler içerisinde olunması, şehrin entelektüel seviyesinin anlaşılması açısından da kayda değer bir noktadır.

Hasan Basri'nin yukarıdaki çalışmasından sonra dil çalışmalarına bir dönem ara verdiği, dil devriminden sonra *Türk Dil Kurumu*'nun faaliyetleri kapsamında tekrar Türk dili ile ilgili yazılar kaleme aldığı görülür. Yaptığımız taramalarda yazarın, Türk dili alanında çeşitli süreli yayınlarda yayınlanmış 46 adet makalesine rastlanmıştır. Bu makalelerin çoğunluğu 1930'lu ve 1940'lı yıllarda *Türk Dili* ve *Balıkesir Postası* gazetelerinde yayınlanmıştır.

Hasan Basri Çantay, dil devriminden sonra devrime destek veren açıklamalar yapmış, yazılar kaleme almıştır. Bu açıklamalardan biri Balıkesir'in eğitim, kültür ve sanat dergilerinden *Gençler Yolu* dergisinde çıkmıştır. Çantay, *Bir Konuşma: Dil İşi Çerçevesinde* başlığı ile çıkan açıklamasında, dilin sadeleşmesi, *Öz Türkçe* kelimelerin Türk Dili'ne girmesi ve TDK'nın dil politikası ile ilgili düşüncelerini açıklar. Yazar, Çantay imzasıyla yayınladığı yazısında; *Öz Türkçecilik* faaliyeti nedeniyle bir kısım insanların dilde karışıklık ve düzensizlik meydana geldiğini, bilgili insanların cahil duruma düştüklerini iddia ettiklerini ve herkes ileri gitmeye çalışırken bizim

⁴⁶⁹ Hasan Basri, "Türkçe Harfler", *Karesi*, nr.45-149, 18 Cemaziyelevvel 1335/12 Mart 1917.

yüzyıllarca geriye gittiğimizi söylediklerini ifade ederek bu düşüncelerin yanlışlığını ortaya koyan görüşlerini sıralamaktadır⁴⁷⁰.

Çantay, büyük halk kitlelerinin kullandığı dile yaklaşmak gerektiğini, zamanla bize ait bu kelimelere herkesin alışacağını ve karşı çıkan insanların da bu dili öğrenmelerinin bir zaruret olduğunu belirtir. Yeni dil anlayışının *gerileme değil, büyük kitleleri anlama ve bunlarla anlaşma açısından bir ilerleme* olduğunu vurgulayan Çantay, *önce uymak, sonra uydurmak* ifadesini kullanarak *ozanlarımızın söyleyişlerinin, manilerinin, koşmalarının çok derin anlamlar taşıdığını* dile getirir. *Biz bize benzeyelim, bizi çağıralım* ifadesini kullanan Çantay, Dil Devrimi'nde yapılması gerekenleri maddeler halinde şöyle izah eder:

1-Dilimize giren yâd kelimelerin yerine ilk önce bugün küme (halk) arasında yaşayan kelimeleri arayıp bulmak,

2-Bunlarla eksikliğimiz bütünlemezse yazma ve basmalardan öz Türkçe dilleri alana çıkarmak,

3-Bu da yetişmezse ekleme, yakınlaştırma ile bütünlüğe varmak,

4-Totalım ki gene iş bitmedi. İşte o çağda büyük küme arasında Türkçeleşmiş gibi yaşayan yâd kelimeleri ister istemez tutmak.

Benim anladığıma göre bu dördüncüye başvurmadan iş bitip gidecektir. Ha şunu da unutmayalım ki bütün bunları bileklerimizin yazacağı büyük dil bitiği alana çıkaracaktır. İlk iş bu bitiği yazmaktır. Elimizde bu gün bir dil bitiği yoktur. Bilgeler toplanmışlar, bu eksikliği bütünlemeye çalışıyorlar⁴⁷¹.

Yukarıdaki pasajda ifade edildiği üzere Hasan Basri Dil Devrimi'ne ve sonrasında gelişen Öz Türkçecilik politikasına destek vermektedir. Çantay'ın yazısında o dönem benimsenen Öz Türkçe kelimeleri özenle kullanmaya çalışması Dil Devrimi'ne verdiği desteğin açık ifadesidir. Ayrıca yeni dil mevzusunu kendisine mesele edinmiş olan Çantay, pek çok makalesinde olduğu gibi burada da önce meseleleri tespit ederek çözüm önerilerini sıralamaktadır.

⁴⁷⁰ Hasan Basri, "Bir Konuşma: Dil İşi Çerçevesinde", *Gençler Yolu*, C:4, nr.77, 30 Temmuz 1932, s.2-3.

⁴⁷¹ Çantay, Bir Konuşma: Dil İşi Çerçevesinde, *Gençler Yolu*, C:4, nr.77, 30 Temmuz 1932, s.35.

Hasan Basri'nin 1932 ve 1934 yıllarında *Türk Dili* gazetesinde yazdığı makale dizilerinde yeni dil konusuna epeyce ilgi duyduğu görülmektedir. *Çantayoğlu ve Hasan Basri Çantay* imzaları ile yazdığı bu yazı dizileri, *Dilimiz Çerçevesinde, Yeni Dil Çerçevesinde Yapacağımız İşler, Yerli Dilimizden Örnekler, Öz Dilimiz* gibi başlıklar taşımaktadır.

Bu dönemde *Çantayoğlu* imzasıyla *Türk Dili* gazetesinde yayınlanan *Dilimiz Çerçevesinde* başlıklı yazısında yazar, Öz Türkçecilik konusunda şu ifadeleri kullanmaktadır:

Ben bu baylığı öteden beri sezmiyorum değilim. Ne yapayım ki ortada bu işi kurcalayan, araştıran, soruşturan sanki yok gibi idi.

Ben o düşüncedeyim ki dilimiz başkalarının diline boyun bükmeden kendi benliği, varlığı ve yalnızlığı içinde her eksikliğini bütünlemeğe hiç üzülmeden güç yetirecek, dil yapısının çok sağlam temellerini atacaktır⁴⁷².

Hasan Basri Çantay, yazısının sonunda Türk dili için yaptığı çalışmalarını kastederek *Bunları ben bilgiçlik için değil, dediğim gibi örnek için karalıyorum* diyerek dil meselesi ile ilgilenmesinin gerekçesini belirtmektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi Çantay, dil devrimine desteğinin bir ifadesi olarak bu yazılarında eski kelimelerin Öz Türkçe karşılıklarını kullanmaktadır. Örnek olarak *zenginlik- baylık, kelime-gelim, halk-küme, bitik-kitap* gibi kelimeler, bugün kullanılmayan; ancak Hasan Basri'nin yazılarında sıkça kullandığı kelimelerdir.

Hasan Basri'nin 1932 tarihli yazılarının tamamına yakın kısmı dil meselesi ile ilgilidir. Bu yazılar içinde *Türk Dil Kurumu*'nun başlattığı derleme çalışmaları çerçevesinde yazarın Balıkesir yöresine ait kelimeleri örneklerle anlattığı yazıları dikkat çekicidir. Örneğin 4 Ekim 1932 tarihli *Yerli Dilimizden Örnekler* başlıklı yazısında 83 kelime ve deyim Balıkesir'de kullanılan karşılıklarını vermektedir. Hasan Basri ayrıca bu kelimelerin anlamlarını ve kullanım şekillerini de inceler⁴⁷³.

Hasan Basri terimler konusunda da yazılar kaleme almıştır. Çantay ıstılah, terim kelimeleri yerine *koyma* tabirini kullanmıştır. *Türk Dili* gazetesinin 9 ve 27 Ekim

⁴⁷² Çantayoğlu, *Dilimiz Çerçevesinde, Türk Dili*, nr.1928, 30 Eylül 1932.

⁴⁷³ Hasan Basri Çantay, "Yerli Dilimizden Örnekler", *Türk Dili*, nr.1931, 4 Ekim 1932.

1932 tarihli nüshalarında çıkan çeşitli sahalarda kullanılan kelimelerin *Öz Türkçe* karşılıklarını tanıttığı yazıları oldukça dikkat çekici ve teşvik edicidir.

Hasan Basri'nin *Koyma Diline Örnekler* başlıklı yazılarında çeşitli alanlara dair terimlere yer verirken bu konuda yaşadığı münakaşalara da değinmiştir. Çantay'ın bu münakaşalarında halkçı tavrı açıkça görülür. Örneğin dil konusunda bir yazarın *Bilgi dilinin değiştirilmesi başarılmaz* demesi üzerine yazar, "*Başarılır*" şeklinde cevap vermektedir. Yine aynı yazarın eski kelimelere karşılık halk dilinin kaba olduğu iddiasına Çantay, *küme* olarak adlandırdığı halk dilinin *kaba* olarak nitelenmesinin kendimize dokunacağını belirterek bu dile alışıncaya çok güzel ve ince geleceğini ifade etmektedir. Ayrıca yazar, aynı yazısında Osmanlıca ile halk dilini karşılaştırarak halk dilinin daha güzel olduğunu vurgulamakta ve şöyle devam etmektedir: *Hâlâ çetrefilli dil kullanmaktan ne anlıyoruz. Yoksa bunlar yalnız bilgi adamları bilsin de küme adamları bilmesin diye mi isteniliyor? Öyle ise yazıktır. Kümeyi bu bilgisizlikle bırakmaya nasıl dayanıyorsunuz?Biz bugün bizi değil, bizden başka dilleri konuşuyoruz. Bizde adamın bilgisi arttıkça öz dilinden ayrılıyor. Öz dilinden ayrıldıkça da içinde doğup büyüdüğü ekmeği ile adam olduğu bu büyük kümeden ayrılıyor*⁴⁷⁴.

Hasan Basri terimler ile ilgili çalışmalarını 1934 yılında *Türk Dili* gazetesinde neşrettiği yazılarında da sürdürmüştür. Örnek olarak 3 Aralık 1934 tarihli *Türk Dili* gazetesinde Çantay'ın hukuk terimleri ile ilgili bir makalesi yayınlanmıştır. Çantay yazısında, 95 hukuk teriminin *Öz Türkçe* karşılığını vermiştir. Bu terimlerin anlamlarını örneklerle açıklayan Çantay, yazısının sonunda bu terimleri hukuk alanında işe yaraması için araştırdığını belirtmektedir⁴⁷⁵.

Hasan Basri, *Türk Dili* gazetesinde 27 Aralık 1934 tarihinde çıkan yazısında ise sağlık alanı ile ilgili terimlerin *Öz Türkçe* karşılıklarını verir. Hasan Basri'nin bu yazısında sarf ettiği *Bir tek yabancı söz katmadan öz dilimizde karşılıklar mı yok?* diyerek dilin tamamen *Öz Türkçe* olmasını arzu ettiğini belirtmektedir⁴⁷⁶.

⁴⁷⁴ Hasan Basri Çantay, "Koyma Diline Örnekler", *Türk Dili*, nr:1934, 9 Ekim 1932.

⁴⁷⁵ Hasan Basri Çantay, "Öz Dilimiz: Koyma İş", *Türk Dili*, nr.4366, 3 Aralık 1934.

⁴⁷⁶ Hasan Basri Çantay, "Öz Dilimizle", *Türk Dili*, nr.4386, 27 Aralık 1934.

Hasan Basri'nin 1945, 1946 ve 1947 yıllarında da yoğun olarak *Türk Dili ve Balıkesir Postası* gazetelerinde Türk diline dair yazılar yazdığı görülmektedir. Üç yıllık süre içerisinde yazarın bu gazetelerde 22 makalesi yayımlanmıştır.

Hasan Basri'nin 1945 yılında *Balıkesir Postası*'nda *Dilde Araştırmalar* adlı sütununda yayınlanmış makalelerinde etimolojik incelemeler yaptığı görülür. Yazar makalelerinde, ele aldığı çeşitli kelimeler üzerinde kelimelerin anlamı, kullanım şekilleri, Türkçe olup olmadığı, Türkçe değilse hangi dilden Türkçe'ye geçtiği konularını inceler.

Hasan Basri Çantay, kelimelerin hangi dilden geldiği konusunda *Divanü Lugati't- Türk, Kâmus-u Osmanî*, Besim Atalay'ın *Türk Dili'nde Ekler ve Kökler Üzerine* gibi kaynaklara başvurmaktadır. Ayrıca Çantay, Türkçe olduğunu düşündüğü kelimelerin günlük hayattaki kullanım şekillerine dayanarak fikir yürütmekte ve daha sonra bu konu üzerindeki iddiasını dile getirmektedir. Örneğin Çantay, 4-5 Temmuz 1945 tarihli *Balıkesir Postası*'nda *Bekâr ve Bekri* kelimeleri üzerine yazdığı bir incelemede, kelimenin hikâyesine yer vererek neden bu kelimeleri incelediğini anlatır. Yazısında bir gün kelime meraklılarından birinin *Bekâr* kelimesinin Arapça, bir diğersinin ise kelimenin Farsça olduğunu iddia etmesi üzerine bu kelimeyi incelemeye karar verdiğini açıklar. Kelimenin Arapça ve Farsça şekillerine bakarak kelimenin Türkçe olabileceğini söyleyen yazar, *Bekri* kelimesi için ise *Bekri Mustafa* örneğinden yola çıkmaktadır. *TDK'nın Türk Dili'nde Ekler ve Kökler* kitabını kullanan yazar, bu konuda çeşitli fikirler yürüterek kelimenin Türkçe olabileceği sonucuna ulaşmaktadır⁴⁷⁷.

Çantay'ın bu etimolojik incelemeleri kimi yerlerde amatörece ve okuyucuda zorlama yorumlar intibasını uyandıran yaklaşımlar ihtiva etmektedir. Keza yazar, yorumlarında çok iddialı olmadığını sıklıkla tekrarlar. Yukarıdaki makalenin sonunda kendisinin bir dil âlimi olmadığına işaret eden Çantay, *Aydınlarımız bu konulara dair ışıklar verirse çok iyi olur. Hem biz nurlanırız hem dilimiz kazanır* şeklindeki ifadeleriyle bu meselelerle dil âlimlerinin ilgilenmesi gerektiğine işaret eder⁴⁷⁸.

Etimolojik incelemelerinde çeşitli dil bilimi kaynaklarından yararlanan Hasan Basri'nin, bazı durumlarda akıl yürütme yöntemiyle kelimelerin Türkçe olabileceği

⁴⁷⁷ Hasan Basri Çantay, "Bekâr-Bekri Kelimeleri", *Balıkesir Postası*, nr.735, 4 Temmuz 1945.

⁴⁷⁸ Hasan Basri, Çantay, "Bekâr- Bekri Kelimeleri", *Balıkesir Postası*, nr.735, 4 Temmuz 1945.

yönünde getirdiği açıklamalar dikkati çekicidir. Yazar, etimolojik incelemelerinin daha çok Türkçe olabileceğini düşündüğü kelimeler üzerinde yoğunlaştırmıştır. Bilindiği gibi etimoloji dil biliminin en ihtiyatla yaklaşılması gereken alanlarından. Böyle hassas bir sahada Hasan Basri Çantay'ın yaptığı gibi çok da yeterli olmayan yaklaşımlarda bulunmak oldukça sakıncalıdır.

Hasan Basri Çantay, yalnızca kelimelerin değil, eklerin etimolojisiyle de ilgilenmiştir. Örneğin bir yazısında *-ık* ekini inceleyen yazar, Besim Atalay'ın ek ve kökler üzerine yazdığı kitabı kaynak göstererek bu ekin Türkçe'deki örneklerinden yola çıkmış, ek-kök tahlilleri yaparak buradan da kelimenin kökenine, anlamına dair yorumlarda bulunmuştur. Yazar, kelime, ek ve köklerin Uygurca, Kazan Türkçesi gibi Türk şivelerindeki şekilleriyle karşılaştırmalı bir yöntemle açıklamalarını sürdürür⁴⁷⁹.

Başka bir makalesinde Hasan Basri, Besim Atalay'ın *Türk Dili'nde Ekler ve Kökler Üzerine Bir Deneme* adlı kitabını tanıtır. Yazısında kendisinin kelimelerin ek ve köklerini bulmayı, kökenlerini araştırmayı *tatlı ve vazgeçilmez bir ibtilâ* olarak gördüğünü ifade eden yazar, böylece dil konusuna olan merakının sebebini de ortaya koyar⁴⁸⁰.

Hasan Basri Çantay'ın dil alanı ile ilgili tenkit yazıları da mevcuttur. Bu yazılardan biri *Türk Dil Kurumu*'na yöneliktir. Yazar, *Türk Dil Kurumu* başlıklı yazısında *TDK*'nin icraatlarını eleştirir. Kuruluş yıl dönümünü kutlayan *TDK*'nin o dönemde Türkçe'ye güzel ve değerli eserler kazandırdığını, bu bakımdan alkışlanması gerektiğini ifade eden Çantay, diğer taraftan da bazı icraatlarının doğru olmadığını belirtir. Hasan Basri Çantay, bu yazısında kuruma yönelik eleştirileri şu şekilde sıralamaktadır.

1-Kurumun çalışması ve başarısı uğrunda harcanan para ve emeklerin hakkı eksiksiz ödenmiş midir?

2-Kurum, ilk zamanlarda yurdun birçok yerine basılmış anket kâğıtları ile “yâd” kelimelerin karşılıklarını toplamaya çalıştı. Zaman geçtikçe halk ile olan bu bağlar gevşemiş, kurum git gide “Tekel” idaresi olmuştur. Kurum başkentten ziyade

⁴⁷⁹ Hasan Basri Çantay, “-ık Eki”, *Balıkesir Postası*, nr.1204, 14 Kasım 1946.

⁴⁸⁰ Hasan Basri Çantay, “Türk Dilinde Ekler ve Kökler Üzerine Bir Deneme”, *Balıkesir Postası*, nr.1199, 2 Kasım 1946.

illere, ilçelere dağılmalı, şubeler kurulmalı, dil çalışmalarına yeni bir hız ve düzen verilmelidir.

3-Biz bu kurumdan yalnız lügat ve gramer istiyoruz. Gerek neşredilen sözlüklerde gerekse de uydurulan kelimeler çarçabuk resmî terimler kabul ve tatbik ediliyor. Bu yüzden dilimiz düzenini bulmak şöyle dursun, gülünç oluyor. Terimlerin tekrar tekrar değiştirilmesi yüzünden yok yere damga, levha, basılmış kâğıt, kitap vs. masrafları bu işin cabasıdır.

4- Kurumun yayınladığı dergilerin, sözlüklerin içindeki birçok lügat vs. güven vermiyor⁴⁸¹.

Hasan Basri, yazısının devamında Türkçülüğün ve Türk Dili'nin pirlerinden saydığı *Velet İzbudak*'ın eski bir yazmadan çevirdiği ve kurumun kendisine mâl ettiği, hatta sözlüklerine kaynak olarak gösterdiği 100 sayfalık *Atalar Sözü* adlı çalışmasını da tenkit etmektedir. Sözlükte 99 adet yanlış bulduğunu ifade eden Çantay, sözlerine şöyle devam etmektedir:

*İş henüz olgunlaşmamıştır. Böyleyken resmi terimler kabul ve tatbikine kalkışmak elbette doğru değildir. Bunlar; öğretmenler, memurlar ve halk üzerinde iyi intiba bırakmıyor*⁴⁸².

Çantay, zaman zaman dille ilgili çeşitli uygulamalara yönelik eleştirilerde de bulunmuştur. Yazarın, bu uygulamalara yönelik eleştirilerini ifade ettiği yazılarından biri, 12 Şubat 1952 tarihli *Balıkesir Postası*'nda çıkan *Klakson Yasağı Pavyonu* başlıklı yazısıdır. Burada geçen pavyon kelimesi *bir kuruluşun, bir kurumun bir bahçe içindeki yapılarından her biri* anlamında kullanılmaktadır⁴⁸³. Bu yazıda Çantay, dönemin İstanbul Valisi ve Belediye Reisi Fahrettin Kerim Gökay'ın Haseki Hastanesi'ne ilave edilecek bir pavyona *Klakson Yasağı Pavyonu* ismi vermesini eleştirir. Müellif yazısının devamında sözü cadde ve sokak isimlerinin değiştirilmesine getirerek bu uygulamanın yanlışlığını ve sakıncalarını anlatmaktadır. Balıkesir'den örnek veren Çantay, ecdadı hatırlatacak *Şeyh Lütfullah, Melek Hoca, Yahya Efendi* gibi isimlerden utanılarak yerine farklı isimler verildiğini esefle anlatır. Hasan Basri'nin yazısında dikkat çektiği noktalardan biri de soyadı kanunun uygulanması

⁴⁸¹ Hasan Basri Çantay, "Türk Dil Kurumu", *Balıkesir Postası*, nr.1173, 27 Eylül 1946.

⁴⁸² Hasan Basri Çantay, "Türk Dil Kurumu", *Balıkesir Postası*, nr.1173, 27 Eylül 1946.

⁴⁸³ 'Pavyon' kelimesi, TDK Sözlüğü, s.1779.

sırasında kendi deyişiyile nasıl *asrî fetvalar* vermek zorunda kaldığıdır. Örneğin *Saraçoğlu* soyadını almak isteyen bir aileye “*Sar-aç Türkçedir.*” diyerek fetva verdiğini ve bu şekilde ailenin istediği soyadı aldığını ifade eden Çantay, binlerce vatandaşın Arapça diye eski soyadlarından koparılmasını eleştirmektedir⁴⁸⁴.

Sonuç olarak Hasan Basri, Türk Dili ile yakından ilgilenmiş bu konuda pek çok makale yazmıştır. Ancak bu yazılarını kitaplaştırmamıştır. Hasan Basri'nin dil ile ilgili yazılarının çoğunluğunu dil devriminden sonra ortaya çıkan Öz Türkçecilik akımının etkisi ile Türk Dili'nin tarama, derleme ve türetme faaliyetleri üzerine yazdıklarından oluşturmaktadır. Çantay yalnızca dil devriminden sonraki dönemde değil, yazı hayatının başlangıcından itibaren dil meselesine karşı duyarlı olmuş ve yazı dilinin halkın kullandığı dile yaklaşması gerektiğini savunmuştur. Çantay'ın etimoloji gibi hassas bir alanda yaptığı inceleme ve yorumlara ise fazla güvenmemek gerekir. Hatta zaman zaman Hasan Basri'nin etimoloji incelemeleri çeşitli kişilerce eleştirilmiş ve polemiklere neden olmuştur. Zorlama yorumlar olduğu intibahı uyandıran bu etimolojik incelemeler; Çantay'ı ve bir dönemin dil tartışmalarını anlamak için incelenmeye değer yorumlardır. Tenkit ve itirazlara her zaman açık olduğunu ifade eden Çantay, haklı ve yerinde tenkidin değerini daima vurgulamış, bu sayede doğrunun ortaya çıkacağını belirtmiştir.

4.5. Tarih ile İlgili Eserleri

Hasan Basri Çantay, gençlik yıllarından itibaren tarihle, özellikle Balıkesir Tarihi ile ilgilenmiştir. Çantay bu ilgisinin bir neticesi olarak Balıkesir Tarihine yönelik bir takım araştırma faaliyetlerinde bulunmuş, yazı hayatı boyunca çeşitli mecralarda Balıkesir Tarihi'ne dair makaleler neşretmiştir.

Hasan Basri'nin Balıkesir Tarihi'ne yönelik eski tarihli yazılarından biri R. 1 Kânunusani 1335/ M. 1 Ocak 1919 tarihli *İzmir'e Doğru* gazetesinde yayınlanan *Karesi- Kara İsa* başlıklı yazısıdır. Bu makalede Karesi Beyliği'nin adı, kuruluşu, yetiştirdiği tarihî şahsiyetler, Osmanlı Devleti ile ilişkileri vs. ele alınmıştır. Balıkesir tarihi üzerine yazılmış ilk makalelerden olan bu yazıda müellifin, *Karesi* adının etimolojisine geniş yer ayırdığı görülür⁴⁸⁵.

⁴⁸⁴ Hasan Basri Çantay, “Klakson Yasağı Pavyonu”, *Balıkesir Postası*, S:2764, 12 Şubat 1952.

⁴⁸⁵ Hasan Basri, “Karesi- Kara İsa”, *İzmir'e Doğru*, nr.14, 1 Kânunusani 1335/1 Ocak 1919.

Daha önce geniş yer ayırdığımız Çantay'ın hatıraları, yalnız hatıra olarak değil, Millî Mücadele Tarihi'ne ışık tutması açısından önemli bir tarihî kaynaktır. Yazarın bu dönem hatıralarını bir araya getirerek yayımladığı *Kara Günler ve İbret Levhaları* adlı eseri, Millî Mücadele Tarihi'nin özellikle Balıkesir Kuva-yı Milliyesi'nin çalışmalarının birinci ağızdan anlatılması açısından kayda değer bir çalışmadır. Ayrıca Hasan Basri'nin tarih ile ilgili *Maneviyat-ı Askeriyye Dersleri: Türk ve İslam Tarihinde Savaşlar ve İdmanlar* adlı tamamlanmış; fakat kendisinin de ifade ettiği üzere maddi sebeplerden dolayı basılamamış bir eseri daha bulunmaktadır⁴⁸⁶. Tüm çabalara rağmen bu esere ulaşmak mümkün olmamıştır.

Yukarıdaki eserlerin yanında Çantay, *Karesi, Ses, Zafer-i Millî, Türk Dili, Balıkesir Postası ve Balıkesir Adalet* gazetelerinde önemli sayıda tarih içerikli makale neşretmiştir. Hasan Basri'nin makaleleri içinde *Türk Dili* gazetesinde yayınlanan *İşlenmesi Gereken Tarihî Konular* başlıklı 12 bölümlük yazı dizisinin önemli bir yeri vardır. Bu dizi, Balıkesir Tarihi açısından önemli bir kaynak olmasının yanı sıra yazarın o dönem tarih çalışmaları hakkında bilgi vermesi açısından da önemlidir. 4 Nisan-11 Ağustos tarihleri arasında yayınlanan bu kapsamlı yazı dizisinde, Balıkesir'in Karesi Beyliği'nden o döneme kadarki tarihi özetlenmiş, şehrin önde gelen şahsiyetleri tanıtılmıştır.

Çantay, bu uzun makalesinin başlarında İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Karesi Vilayeti Tarihçesi* adlı eserine atıf yaparak bu eserin öneminden bahseder. Uzunçarşılı'nın Balıkesir Tarihi'ni yazmak için bir yol çizdiğini, bu eseri zenginleştirmenin ve derinleştirmenin Balıkesirlilere kaldığını belirten müellif, Balıkesir Tarihi ile ilgilenen Refet Onurlu, Mükerrerrem Kamil Su gibi tarihçilerden de bahsetmektedir. Çantay, *Osmanlı Devleti'ne koskoca Rumeli'yi kazandıran, birçok ecnebi devletlerini yıkan, dünya haritasında yepyeni ve büyük değişiklikler yapan Karesi'nin, o tarihî vakaları ve tarihî ricali bu gün kalın perde içinde mi kalmalıydı ?* ifadesini kullanarak Balıkesir Tarihi'nin araştırılması hususunda büyük hassasiyet gösterilmesi gerektiğini belirtir⁴⁸⁷. Makalesinde Balıkesir Tarihi ile ilgili çalışacak gençlere ihtiyaç olduğuna dikkat çeken yazar, Balıkesir Tarihi araştırmalarında

⁴⁸⁶ Hasan Basri Çantay, "Kelimeci'den Öylesine Böylesi", *Türk Dili*, nr.4683, 22 Şubat 1947.

⁴⁸⁷ Hasan Basri Çantay, "İşlenmesi Gereken Tarihî Konular", *Türk Dili*, 1-2, nr.3834-3837, 4-7 Nisan 1944.

izlenmesi gereken yöntemleri maddeler halinde sıralamaktadır. Bu maddeler özetle şöyledir:

- 1.Kaynakların temini.
2. Eldeki mevcut eserlerin güzelce muhafazası.
3. Bu işte çalışacak olanların başka ilgilerden, dertlerden mümkün mertebe selametinin sağlanması,
- 4.Tarihî vakaların, tarihî şahsiyetlerin zaman zaman fakat ihmal edilmemek üzere canlandırılması, yani onlar adına belirli günlerin tahsisi, müesseselere, mahallelere, caddelere, sokaklara onların adının verilmesi,
- 5.Vakaların geçtiği şahsiyetlerin yaşadığı veya öldüğü yerlere seyahatlerin tertip edilmesi⁴⁸⁸.

Çantay, yazısında İkinci Meşrutiyet'in ilanı sıralarında Balıkesir'in durumu hakkında da bilgi vermiş, Meşrutiyet sonrası *Balıkesir* gazetesini çıkardığı dönemi anlatmıştır. Yazar, *Balıkesir* gazetesini birlikte çıkardıkları Yazıcıoğlu Muharrem Hasbî ile beraber kurmayı planladıkları Tarih Encümeni hakkında da ayrıntılı bilgi vermektedir. Hasan Basri, makalesinde Yazıcıoğlu'nun vefatını ve kendisi ile birlikte *Tarih Encümeni* kurma hayalini şöyle ifade etmektedir:

15 Eylül 1325 (1909) Salı ikinci sayıyı çıkardık; ancak Muharrem Hasbî'nin acı ölümlü haberini vererek... O Tanrısına kavuşmuş, bizi de memleketi de kül öksüz bırakmıştı. Gazeteyi yaşatmak, bir Tarih Encümeni kurmak benim için kutsal bir borçtu. Bir yandan da o gazeteyi yaşatmaya çalıştık. Bir yandan da rahmetlinin Encümen hakkındaki arzusunu yerine getirmek istedik⁴⁸⁹.

Tarih Encümeni kurmak için ilk toplantı Hasan Basri Bey'in o dönemde ikamet ettiği Yenice Mahallesi'ndeki evinde yapılmıştır. R.10 Mart 1326 (1910) akşamı yapılan toplantıda bulunan isimler şunlardır: *Abdullah Esat, Somalı Hacı Hafız Cemil, Ulemadan Abdulgaffur, Müftü İbrahim Naci, Koca Meleğin oğlu ulemadan Hafız Mehmet, Hukukçu İbrahim Bakır, Tarihçi Muharrem Bey, Muallim Cemalettin Bey, Emekli Vakıflar Müdürü Mithat Bey, Hafız Ahmet Çantay, Muallim Hacı Zühtü Bey⁴⁹⁰.*

⁴⁸⁸ Hasan Basri Çantay, "İşlenmesi Gereken Tarihî Konular 2", *Türk Dili*, nr.3837, 7 Nisan 1944.

⁴⁸⁹ Hasan Basri Çantay, "İşlenmesi Gereken Tarihî Konular 3", *Türk Dili*, nr.3841, 12 Nisan 1944.

⁴⁹⁰ Hasan Basri Çantay, "İşlenmesi Gereken Tarihî Konular 3-4", *Türk Dili*, nr.3841-, 3844, 12- 15 Nisan 1944.

Abdullah Esat'ın başkanlığında Hasan Basri'nin kâtipliğinde kurulan ve Balıkesir tarihi açısından çok önemli bir girişim olan Encümen, hemen faaliyete başlamıştır. Hasan Basri o günleri şöyle anlatır:

Abdullah Esat'ı reis yaptık, ben de kâtip oldum. Saatlerce konuştuk. Daha evvelden meşhur ve tarihi adamların isimlerini tespit etmiştim, okudum. Onlar da hafızalarında yaşayan ve hiçbir yerde yazılı olmayan bir hayli ad eklediler. İlk amaç tarihi adamları, meşâhiri yazmaktı. Vazifeler ayrıldı. Toplanma günleri ve yerleri tayin edildi.

Artık faaliyetteyiz. Resmî vazife saatlerimizden hariç zamanlarda elimizde küçük çapalarla toprak altından mezar taşları çıkarıyoruz, yazılarını kopya ediyoruz, ihtiyarlara gidip geliyoruz, fermanlar, beratlar, vakfiyeler arıyoruz, mahkeme-i şer'iyeye sicilleri ile nüfus kayıtları ile uğraşıyoruz, alay ediliyoruz, alkışlanıyoruz, yazıyoruz, okuyoruz. İstanbul'daki âzâlarımızdan İbrahim Bakır vasıtası ile Bursa Mebusu Binbaşı rahmetli Tahir Bey'le mektuplaşıyoruz, toplanıyoruz, dağılıyoruz, azalıyoruz, çoğalıyoruz.

Ardı arası kesilmeyen, kimine usanç veren o hasbi takipler ve çalışmalar neticesinde bir hali malumat edinildi. Yazıldı. Fakat henüz olgunlaşmayan o malumâtı neşredebilir miyiz ya? Herkesin gözü önüne çıkarmak, o ne büyük iş!

Reis tarafından mütemadi tenbîh...

-Sakın ha, çocukluk edip de gazeteye yazma bunları. Sonra kepaze oluruz!

Araya Balkan Savaşı girdi, genel savaş girdi, Mütareke Devri girdi, Millî ve Mahallî hareketler başladı, memleket düşman istilasına uğradı, aşk sönmedi,

Fakat hicret anında milli harekete ait gayet muntazam notlar da dâhil olmak üzere emin ve münevver bir eldir diye teslim ettiğimiz bütün evrak ve tetkikat kurtuluş dönüşümüzde bize şu keskin ve matemli cevabı haykırdı:

-Korktum, yaktım!

Yanan o evrak ve vesaik değildi, bendim, bütün ömrümdü.

İmam Birgivî, 928-981 tarihinin o gayet enteresan el yazılarını ve mektuplarını, Kaya Bey'in ailemiz mahfûzatından olan vesikalarını, Balıkesir'de başlayan ve on üç buçuk ay devam eden millî hareketlerin günü gününe yazılmış

mükemmel notlarını... Ben artık nereden bulup çıkarabilirdim. Büyük bir petrol tenekesinin içine sika basa pek acele bir zamanda hicret anında doldurduğum o evrakın arasında aciz iki eserimin müsveddeleri ve şahsıma ait senetler hesaplar da vardı. Ağladım, günlerce ağladım⁴⁹¹.

Yukarıdaki pasajda anlatıldığı gibi Hasan Basri Bey ve arkadaşlarının Balıkesir Tarihini aydınlatmak için teşkil ettikleri *Tarih Encümeni* özverili çalışmalarla faaliyete geçmiş; fakat memleketin savaşıardan kaynaklanan yaşadığı sıkıntılı dönem nedeniyle çalışmalarını sonlandırmak zorunda kalmıştır. Hasan Basri'nin sözlerinin sonunda belirttiği üzere topladıkları bütün bilgi ve belgeler şehrin işgal edildiği sıralarda Hasan Basri'nin kaçaklık günlerinde emanet ettiği kişi tarafından yok edilmiştir. Yazar, bu kayıptan dolayı çok üzüldüğünü pek çok kez dile getirmiştir.

Hasan Basri Çantay, bu uzun makalesinin devamında Balıkesir tarihini yazmak için hangi kaynaklara başvurmak gerektiğini belirterek bu konu ile ilgili kendisinin yazı ve notlarına işaret etmektedir. Çantay, Millî Mücadele Dönemi'nde Balıkesir yaşanan olayları yazısının 7. ve 8. bölümlerinde yer vermektedir. Bu bölümlerde yazar, Balıkesir'in önde gelen Millî Mücadele kahramanlarını birer birer sayarak Balıkesir halkının verilen mücadeleye olan desteğini anlatmaktadır. Çantay, Balıkesir'e önemli hizmetler vermiş tarihî şahsiyetleri umerâ, yüksek âlimler, meşâyih ve edipler olarak sınıflandırmakta ve bu şahsiyetlerin hayatlarının yazılması gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca Hasan Basri Bey, makalesinde Somalı meşhur şair Menşûri'nin yazma divanının kendisinde olduğunu belirterek bu zatın hal tercümesini yazacağı bilgisini vermektedir⁴⁹².

Çantay bu kapsamlı makalesinin sonunda Balıkesir tarihi ve bu incelemesi hususunda şu noktaları zikretmektedir:

Balıkesir'in yüksek ilim adamlarından ancak birkaçını zikredişim bu memleket bilginlerinin onlardan ibaret olduğundan değil, işlenmesi gereken tarihî konulara şöylece bir örnek vermek daha doğrusu gayretli ve yurtseven genç hemşehrilerimizin bu uğurda daha ziyade; fakat bir usul ve işbölümü ile çalışmalarını rica etmek isteyişimdendir. Yalnız Balıkesir'in tarihî âlimleri yalnız onlar değildir. Bize bu

⁴⁹¹ Hasan Basri Çantay, "İşlenmesi Gereken Tarihî Konular 3-4", *Türk Dili*, nr.3841-3844, 12-15 Nisan 1944.

⁴⁹² Hasan Basri Çantay, "İşlenmesi Gereken Tarihî Konular 7-8", *Türk Dili*, nr.3852- 3860, 25 Nisan-5 Mayıs 1944.

*hususta Karesi Meşâhiri pek güzel bir yol gösterendir. Onu esas tutarak işlemek zenginleştirmek lazımdır*⁴⁹³.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Karesi Vilayeti Tarihçesi* ve *Karesi Meşâhiri* adlı eserlerine sıklıkla dikkat çeken Çantay, bu eserlerin geliştirilmesi gerektiği düşüncesini pek çok yazısında önemle vurgular. Balıkesir tarihiyle yakından ilgilen Çantay, Uzunçarşılı'nın bu eserleri yazdığı dönemde yakınında bulunan isimlerdendir. Hatta Uzunçarşılı *Karesi Meşâhiri* adlı eserini, dostlarından Şair Edremitli Ruhi Naci, Dava Vekili Vasfi Bey ve Hasan Basri'ye ithaf etmiştir⁴⁹⁴.

Kısaca Hasan Basri'nin *İşlenmesi Gereken Tarihî Konular* adlı 12 bölümlük bu uzun makalesi Balıkesir tarihine ve özellikle Karesi meşâhirine yönelik yazılmış değerli bir çalışmadır. Çantay, makalesinde önemli tarihi bilgiler vermekte ve tarih yazıcılığı açısından metodik yaklaşımlar sunmaktadır. Bu nedenle söz konusu makalenin tarihçiler tarafından ayrıntılı olarak değerlendirilmesinde yarar vardır.

Çantay, yakından tanıdığı Balıkesir'in Millî Mücadele kahramanları ve diğer bazı tarihi şahsiyetleri tanıtan yazılar da kaleme almıştır. Bu yazılardan biri *Gönenli Genç Osman* hakkındadır. Gönenli Osman'ın hayatını, hizmetlerini kahramanlıklarını, kişiliğini edebi bir üslupta anlatan Çantay, bu yazısında Gönenli Genç Osman'la olan dostluklarına da yer vermiştir⁴⁹⁵. Bu yazı Balıkesir direnişinin önemli aktörlerinden Gönenli Osman'ı tanımak açısından değerli bir kaynaktır.

Taramalarımız esnasında *Türk Dili* gazetesinin 21 Aralık 1931 tarihli nüshasında Hasan Basri Çantay'ın *Vatan Salnâmesi* başlıklı bir yazısına rastlanmıştır. Çantay yazısında her vilayet için yıllık birer salname hazırlandıktan sonra bunların bir araya getirilerek her sene bir vatan salnamesi oluşturulmasını tavsiye etmektedir. Vilayet salnamelerinin vilayetlerin tabî, tarihî, coğrafi, iktisadî, harsî, idarî bütün mevzularına temas ettiğini belirten Hasan Basri Bey, vilayetlerdeki en küçük yerleşim yerlerinin dahi salnamelerde haritasının olması gerektiğini ifade ederek bunun için Maarif ve Dahiliye Vekâletleri başta olmak üzere Halkevlerine bütün köy öğretmenleri ve heyetlerine de görev düştüğüne dikkati çekmektedir⁴⁹⁶.

⁴⁹³ Hasan Basri Çantay, "İşlenmesi Gereken Tarihî Konular 10", *Türk Dili*, nr.3943, 11 Ağustos 1944.

⁴⁹⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Karesi Meşâhiri*, Balıkesir: Hüsn-ü Tabiat Matbaası, 1925, 2.

⁴⁹⁵ Hasan Basri Çantay, "Gönenli Genç Osman", *Türk Dili*, nr.2089, 16 Nisan 1933.

⁴⁹⁶ Hasan Basri Çantay, "Vatan Salnâmesi", *Türk Dili*, nr.3737, 21 Aralık 1931.

Görüldüğü gibi, Çantay, Balıkesir tarihine olan ilgisini çeşitli mecralarda ortaya koymuş ve özellikle Balıkesir Tarihi'nin ortaya çıkması için önemli, özverili çalışmalarda bulunmuş bir tarih araştırmacısıdır. Ayrıca Çantay'ın *Tarih Encümeni* kurma teşebbüsü ve bunun için gösterdiği çaba takdire şayandır. Çantay'ın, Millî Mücadele Dönemi'nin bir tanığı ve aktörü olarak Balıkesir Tarihi'nin bu önemli dönemine ışık tutacak tarihi bilgiler vererek bu alanda çalışacak tarihçiler için bir bilim adamı tavrıyla metodik yaklaşımlar sunması Balıkesir Tarihi için olduğu kadar Millî tarihimiz açısından da kayda değer teşebbüslerdir.

4.6. Sosyal Konularla İlgili Eserleri

Hasan Basri Çantay'ın şahsiyetinin en belirgin yönü onun sosyal meselelere olan ilgisidir. Bu ilgi Çantay'ın hayatının her döneminde açıkça görülmektedir.

Çantay, ayrıca gençlik yıllarından itibaren topluma hizmet etme anlayışıyla çeşitli sivil toplum örgütlerinin Balıkesir'de açılmasına hem fikrî hem de fiilî anlamda destek vermiş, bu cemiyetlerin faaliyeti için önemli roller üstlenmiş bir sivil toplum lideridir. Çantay çoğunluğunu kendisinin kurduğu ve idaresini üstlendiği bu kuruluşlara kalemi ile de hizmet etmiştir.

Hasan Basri'nin *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl* isimli kitabı da onun üstlendiği sosyal sorumluk görevlerinden biridir. Eser, ilk olarak 1922 yılında Ankara'da *Yenigün Matbaası*'nda basılmıştır. *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, bu ilk basımından sonra uzun bir süre yayınlanmamış, daha sonra Maruf Çaksu tarafından Osmanlı Türkçesi'nden sadeleştirilerek 2008'de Balıkesir'de *Liva Yayınevi* tarafından *Müslümanlıkta Çocukların Korunması* adıyla yeniden bastırılmıştır. Yazar, kitabın nasıl ve ne maksatla hazırlandığını *Başlangıç* bölümünde ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. Bu bölümde çocukların özellikle şehit çocuklarının korunmasının önemine dikkat çeken Hasan Basri Bey, bir şehit çocuğu ile ilgili hatırasına da yer vermektedir⁴⁹⁷.

Kitabına Çocukları Koruma Cemiyeti'nin Nizamnamesini ele alarak başlayan Çantay, ilk olarak *Şehit Çocukları*, *Gazi Çocukları*, *Harp Felaketzede Çocukları*, *Yetimler* bahislerini incelemektedir. Bu bahislerde ilgili ayet ve hadislere geniş yer

⁴⁹⁷ Hasan Basri Çantay, *Müslümanlıkta Çocukların Korunması* (Haz. Maruf Çaksu), Balıkesir: Liva Yayınevi, 2008, s.33-40.

veren yazar, sık sık Millî Mücadele dönemi şartlarını anlatarak bu konularla ilgili duygu ve düşüncelerini ifade etmektedir⁴⁹⁸.

Hasan Basri Çantay, *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl* adlı eserinde *Koruma Cemiyeti'nin Nizamnâmesi*'nin üçüncü maddesinde yer alan *Ahlâkî Terbiye* bahsine de yer vermiştir. Bu bahiste ahlâkî terbiyenin fert ve toplum hayatındaki önemine değinen yazar, yine burada da konuyla ilgili hadislere, meşhur söz ve fıkralara yer vermektedir⁴⁹⁹.

Kitabın *Ek* bölümünde ise evlat terbiyesine ait öğütler yer almaktadır. 30 madde halinde sıralanan bu öğütler Hasan Basri Çantay'ın kendisine aittir. Bu öğütlerden sonra kitapta İslâm büyüklerine ait söz ve fıkralara yer verilmektedir⁵⁰⁰.

Çantay, risalenin sonunda kurumun gelirleri bahsini ele aldığı *Gelirler* bölümüne yer vermektedir. Bu bölümde böyle hayır kurumlarına yardım etmenin önemini anlatarak İslâm'da hayır ve hasenât kavramlarının yerini ayet ve hadislerle ele alır. Zekât kavramına da geniş yer veren yazar, zekâtın ne anlama geldiğini, kimlerin ne şekilde zekât vereceklerini madde madde sıralar⁵⁰¹.

Bu eserin dışında Hasan Basri, *Karesi*, *Zafer-i Millî*, *Türk Dili*, *Balıkesir Postası*, *Sebilürreşat*, *İslâm* gibi yayın organlarında sosyal meseleleri ele alan pek çok yazı yayımlamıştır. Sosyal meselelere son derece duyarlı olan müellifin yazılarında bazı başlıkların ön plana çıktığı görülür. Çantay; köylülerin sıkıntıları, eşkıyalık, savaş ve diğer sebeplerle yetim kalan çocuklar, muhacirler, israf, düğün masrafları, toplumsal birlik ve dayanışma, veremle mücadele, toplumda görülen ahlâkî yozlaşma vb. konulara ağırlıklı olarak yer vermiştir.

Hasan Basri, *Karesi* ve *Ses* gazetelerinde köylüler ve köylülerin sıkıntılarına dair epeyce yazı yayımlamıştır. Bilindiği gibi yüzyılın başından itibaren birbiri ardı sıra çıkan köylüler üzerinde de maddî-manevî hasarlar meydana getirmiştir. Hasan Basri Çantay gibi bu gerçeği yakından gözlemleyen aydınların temel hedefi, köylülere ulaşmak ve onları eğiterek topluma kazandırmaktır. Hasan Basri, özellikle gazeteci kimliği ile köy meselesine el atmış ve bu konuyu sıklıkla gündeme getirmiştir.

⁴⁹⁸ Çantay, *Müslümanlıkta Çocukların Korunması*, s.45.

⁴⁹⁹ Çantay, *Müslümanlıkta Çocukların Korunması*, s.68-70.

⁵⁰⁰ Çantay, *Müslümanlıkta Çocukların Korunması*, 71-75.

⁵⁰¹ Çantay, *Müslümanlıkta Çocukların Korunması*, s.76-90.

Hasan Basri'nin başyazarlığını yaptığı ve idareciliğini üstlendiği *Karesi* gazetesinde yer alan bir duyuru, gazetenin yayın politikası doğrultusunda köylülerin eğitimine verilen önemi göstermesi açısından önemlidir. Duyuruda *Karesi gazetesi şehirlerden ziyade köylülerin duygusunu yükseltmek, onlara din ve vazife derslerini öğretmek maksadıyla çıkarılıyor.* ifadesinden sonra gazetenin köylerde abonelerinin oldukça fazla olduğu belirtilerek gazetenin düzenli olarak köylere gönderildiği dile getirilmektedir. Ancak aynı duyuruda, köy imamlarının okuma-yazma bilmeyen köylüleri başına toplayarak gazeteyi okuma zahmetine girmediklerinden şikâyet eden Basri Bey, halkın gazetelerden yeterince faydalanamadığına dikkat çekmektedir⁵⁰².

Bu duyurudan anlaşılacağı üzere özellikle gazetenin köylülere ulaşması ve bu yolla eğitimlerinin sağlanması temel hedef olarak görülmüş, köylülerin eğitimi konusunda köy imamlarına bu şekilde görevler yüklenmiştir.

Yine *Karesi* gazetesinde yayınlanan Hasan Basri'ye ait *Köylerde Taâvün Sandıkları* adlı yazıya göre, liva meclisinin aldığı bir kararla köylere yardımlaşma sandıklarının kurulması için bir talimatname düzenlendiği belirtilmektedir. Bu sandığın kuruluş amacının köylerde yardımlaşma ve iktisat işlerini canlandırmak, köylüyü ezici faizlerden ve ihtikârdan kurtarmak olduğu ifade edilmektedir. Ancak bu talimatnamenin uygulamaya konmaması nedeniyle köylülerin mağdur olduğunun belirtildiği yazıda, yardım sandıklarının köylüler için ne kadar önemli olduğu vurgulanarak talimatnamenin derhal hayata geçirilmesi istenmektedir⁵⁰³.

Hasan Basri Bey'in köylülere gazete yoluyla ulaşarak onları bilinçlendirme faaliyeti en etkin şekilde *Ses* gazetesinin yayınlanması ile birlikte gerçekleşmiştir. Hasan Basri'nin yazı hayatının ele alındığı bölümde belirtildiği gibi gazetenin ilk sayısında yayınlanan yayın bildirgesinde *Ses*'in yayın amaçları arasında köylüleri cehaletten, sömürüden kurtarmak da bulunmaktadır⁵⁰⁴.

Ses gazetesinde Hasan Basri'nin köylülere yönelik çok sayıda yazısı vardır. Bu yazıların tamamında cehalet, ahlâksızlık, eşkıyalık gibi köylüleri yakından ilgilendiren problemler üzerinde durulmuş, köylülere sahip çıkılarak onları eğitim yoluyla topluma kazandırmanın önemi anlatılmıştır. Hasan Basri Bey'in *Ses* gazetesinde yayınlanan

⁵⁰² Hasan Basri, "Köy İmamları Okusun", *Karesi*, nr.29, H. 20 Zilhicce 1332/9 Kasım 1914.

⁵⁰³ Hasan Basri, "Makale-i Mahsusa: Köylerde Taâvün Sandıkları", *Karesi*, nr:7-163, 27 Şaban 1335/18 Haziran 1917.

⁵⁰⁴ Hasan Basri, "Gideceğimiz Yol", *Ses*, nr:1, 17 Teşrinievvel 1334 / 17 Ekim1918.

Zavallı Köylülerimize başlıklı yazısı köylülerin durumunu anlatması açısından dikkate değer bir yazıdır. Yazıda, köylülerin savaşlar ve diğer problemler nedeniyle sefalet içinde oldukları, gençlerini cepheye gönderen köylülerin eşkıya zulmü altında yaşadıkları ızdırıp oldukça etkili bir şekilde anlatılır. Cepheye yıllarca mücadele eden askerin köydeki aileleri ve köyünün emniyetinden devletin sorumlu olduğunu hatırlatan yazar, *Köylü demek, veli nimet demek, müstahsil demek, ekseriyet demek, binaenaleyh asıl millet demektir ve bu varlığın ihmali vatanın ma'zallah batmasıdır* ifadesini kullanır⁵⁰⁵.

Hasan Basri Bey'in *Karesi* ve özellikle *Ses* gazetesinde dikkat çektiği konulardan biri eşkıyalıktır. Balıkesir ve çevresini uzun yıllardır tehdit eden eşkıyalık özellikle Birinci Dünya Savaşı döneminde büsbütün artmıştır. Hükümetin iç güvenliği sağlamakta yetersiz kalması ve savaş ve işgal dönemlerinin kaos ortamı Rum, Ermeni ve diğer eşkıya gruplarının halkın özellikle köylülerin can ve mal güvenliğini tehdit ettikleri, katliamlar yaptıkları, soygun ve kaçırma olayları ile halkı perişan ettikleri bilinmektedir. Bu haberler *Karesi*, *Ses*, *İzmir'e Doğru* gibi gazetelerin sayfalarında geniş yer almaktadır. *Ses* gazetesinde Hasan Basri'nin yazdığı *Zavallı Köylülerimiz*, *Asayiş Meselesi*, *Eşkıyalık Derdi*, *Rumlar mı Mazlum* gibi makaleler halkın yaşadığı bu büyük sosyal soruna dikkat çekmektedir.

Hasan Basri'nin gerek gazetecilik hayatında gerekse milletvekilliği döneminde ısrarla vurguladığı ve savaş dönemlerinde toplumun sosyo-ekonomik hayatını dolaylı yoldan etkileyen konulardan biri düğün masraflarıdır. Hasan Basri, düğünlerde israf düzeyindeki harcamaların toplum için zarar verici bir hareket olduğuna çeşitli mecralarda sıklıkla dikkat çekmiş, bu konuda siyasî hayatında da faaliyete geçmiştir. Hasan Basri Bey'in *Karesi* gazetesinde yer verdiği uyarı şöyledir.

Anadolu'nun belki bugün dertlerinden biri de düğün masraflarıdır. Düğünlerdeki israflardan dolayı ahalimiz pek perişan bir hale gelmiş, bu yüzden adeta kımıldayamamaya başlamıştır. Ocağımıza söndüren, bizi ahlâksızlığa, yoksulluğa sürükleyen bu fena ve yaman âdetin artık bırakılması ve me'n edilmesi için Mutasarrıf Bey Efendi hazretleri tarafından birçok yerlere uzun emirler gönderilmiş, her tarafça bu emirlere göre hareket edilmeye başlanmıştır.

⁵⁰⁵ Hasan Basri, "Zavallı Köylülerimiz", *Ses*, nr. 8, 5 Kânunuevvel 1334/5 Aralık 1918.

*Düğün masrafları hakkında Karesi çok yazı yazacaktır. İnşallah ahalimiz artık uyanır da bu çirkin adetleri içimizden çıkarmış olur*⁵⁰⁶.

Hasan Basri Çantay'ın sosyal içerikli yazılarının bir kısmı bazı hayır kurumlarına ithaf edilmiştir. Hasan Basri'nin hayır kurumlarına ithaf ettiği bu yazılar, onun toplumsal kurumlara karşı hassasiyetini göstermesi açısından önemlidir. Bu kurumlardan biri *Çocuk Esirgeme Kurumu*'dur. Daha önce de belirtildiği gibi Çocuk Esirgeme Kurumu'na *Müslümanlıkta Himaye-i Etfâl* adlı bir kitap hazırlayan Hasan Basri, yine bu kuruma ithaf ettiği makalelerinde yetimler konusunu ele almıştır. Örneğin yazar, *Sebilürreşat*'ta neşrettiği *Yetimler Hakkında* başlıklı 3 bölümlük makale serisinde; yetimlik, yetimliğin İslam'daki yeri, yetim olarak yetişen değerli insanlar gibi konuları incelemiştir. Çantay, bu konu ile ilgili ayet ve hadislerden başka yazısında Şeyh Sadi'nin yetimler ile ilgili sözlerine de yer vermiştir⁵⁰⁷.

Bilindiği gibi Balıkesir, 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren artmaya başlayan Balkanlardan göç dalgasının önemli durak yerlerindedir. Bu göç dalgası 20. yüzyılda da artmış, Balıkesir coğrafi konumu nedeniyle göçmenlerin en fazla yaşadığı merkezlerden biri haline gelmiştir. O dönemde göç nedeniyle yaşanan sıkıntılar, göçmenlerin durumu ve göçmenlere yardım faaliyetleri yalnız Balıkesir'i değil, ülke gündemini meşgul eden önemli toplumsal meseleler arasındadır. Çantay, bu toplumsal meseleye kayıtsız kalmamış, pek çok yazısında göç meselesini ele almıştır. Örneğin, 1950 yılında *Balıkesir Postası*'nda yayınlanan 11 bölümlük *Yeni Göçmenlerimiz Hakkında* ve *Göçmenlere Yardım* başlıkları ile yayınlanan uzun makalesinde göçmenlik meselesini ele alan yazar, göçmenlere yardım konusunda kamuoyu oluşturmayı hedefler. 6 Ekim-11 Kasım 1950 tarihleri arasında yayınlanan bu makalede Hasan Basri, Bulgaristan'dan gelen yeni göç dalgası hakkında bilgi verilmiş, Balıkesir'e gelen göçmenlerin neden göç etmek zorunda kaldıklarını ve göçmenlerin yaşadıkları büyük sıkıntıları etraflıca ele almıştır⁵⁰⁸.

Kısaca Hasan Basri Çantay'ın en başta gelen amacı halka hizmettir. Bu amaç doğrultusunda yazar, toplumun sıkıntılarına her zaman yüksek hassasiyet göstermiş, hem yazılarıyla hem de teşebbüsleriyle toplum huzuru için önemli faaliyetlerde

⁵⁰⁶ *Karesi*, nr.3, 28 Nisan 1330/11 Mayıs 1914.

⁵⁰⁷ Hasan Basri Çantay, "Yetimler Hakkında: Çocuk Esirgeme Kurumu'na İthaf", *Sebilürreşat*, C:1, nr.13,14, 18, Eylül- Ekim 1948.

⁵⁰⁸ Hasan Basri Çantay, "Yeni Göçmenlerimiz Hakkında: Göçmenlere Yardım" , *Balıkesir Postası*, nr.2360-2388, 6 Ekim-11 Kasım 1950.

bulunmuştur. Ele aldığı toplumsal meselelerde kamuoyu oluşturmak için kalemini ustalıklarla kullanan Çantay, aynı zamanda toplum hayatına yön veren önemli bir kanaat önderidir.

4.7. Eğitimle İlgili Eserleri

Hasan Basri Çantay'ın şahsiyetinin bir yönünü de eğitimciliği oluşturur. Çantay, uzun yıllar çeşitli kurumlarda öğretmenlik yapmış ve bu meslekten emekli olmuştur. Bunun yanı sıra Hasan Basri, gazetecilik yaparken de eğitim meselesiyle yakından ilgilenmiş, halkı eğitmeyi mesleğinin temel amacı olarak görmüştür.

Çantay, gazetecilik hayatı boyunca pek çok kez eğitim içerikli yazı kaleme almıştır. Hasan Basri'nin tespit edilebilen en eski tarihli yazısı, *Karesi* gazetesinde *Mekteplerde Cevelan* adı ile yayınlanan 5 bölümlük yazı dizisidir. Bu yazı dizisinde Balıkesir'deki 5 mektebi gezerek bu mekteplerdeki gözlemlerini dile getirmiştir.

Hasan Basri, *Tatbikat Mektebi*'ne dair gözlemlerini anlattığı makalesinin ilk bölümünde içinde buldukları buhranlı zamanda eğitim meselesinin de ele alınmasının faydalı olacağını ifade etmektedir. Bir *araştırmacı gazeteci* kimliği sergileyen yazar, mektep ziyaretlerinin sebebini şöyle açıklamaktadır:

*Mektepleri yalnız maarif müdürleri, tedarikat-ı ibtidâiyye müfettişleri ziyaret etmezler ya... Gazetecinin de bu işte bir alakası bir hakkı vardır. Maarifin temelini ibtidâi mektepleri teşkil ediyor*⁵⁰⁹.

O yıl *Dar'ül Muallimîn*'e bağlı bir mektep olarak açılan *Tatbikat Mektebi*'ne giden Hasan Basri, mektepte bayrak töreni, derslere hazırlık, ders işleniş ve öğretmen öğrenci ilişkilerine yönelik gözlemlerini ifade etmektedir. Derste görsel materyallerin kullanılması ve disiplin Hasan Basri'nin gözlemlediği unsurlardır. Makalede, Hasan Basri'nin dikkat çektiği noktalardan biri, dönemine göre modern eğitim anlayışı ile eğitim verdiği anlaşılan bu okuldaki öğretmen-öğrenci diyaloglarıdır. Hasan Basri Bey, öğretmenlerin öğrencilerine *Efendi* ya da *Bey* gibi unvanlarla hitap ettiğini, saygı, sevgi ve değer verilerek derslerin öğretildiğine şahit olduğunu belirtmektedir⁵¹⁰.

⁵⁰⁹ Hasan Basri, "Mekteplerde Cevelan (1) Tatbikat Mektebi", *Karesi*, nr. 43-90, 10 1 Şubat 1331/14 Şubat 1916.

⁵¹⁰ Hasan Basri, "Mekteplerde Cevelan (1) Tatbikat Mektebi", *Karesi*, nr. 43-90, 1 Şubat 1331/14 Şubat 1916.

Hasan Basri Bey öğrenci-öğretmen diyaloglarını diğer okullarda da gözlemlemiş, günümüzün eğitim sisteminde ve insanî ilişkilerinde pek yer almayan hitap şekilleriyle ilgili detaylı bilgiler vermiştir. Örneğin Hasan Basri Bey *Kırımlılar Mektebi* ile ilgili yazısında öğrencilerin kişiliklerine saygı duyulması hususunda şu görüşünü ortaya koyar:

Yalnız bu mektepte nazar-ı dikkatimi celb eden bir şey vardır. Talebeye isimleriyle hitap ediliyordu. Talebenin benliğine karşı yapılan bu muamelenin tahsis olunması, onların izzet-i şahsiyyelerine itina edilmesini muallim efendilerden pek reca ederim⁵¹¹.

Hasan Basri'nin gezdiği okullar arasında *Tevfikiye*, *Hasan Çelebi*, *Hapishane* mektepleri de bulunmaktadır. Hasan Basri, Balıkesir'in bu eski okullarından bahsederken öncelikle okulun tarihi hakkında kısa bilgi verir. Daha sonra ise okulun dıştan içe doğru fiziksel özelliklerini belirtir, okulların temizliği, sınıfların durumu ve diğer şartların çocukların eğitimine uygun olup olmadığını anlatır. Öğrenci sayısı ve öğretmenlerin yeterliliğine yönelik gözlemlerini de belirten yazar, müfredata ve derslerin işlenişine yönelik eleştirilerini de sıralar. Derste kullanılan materyallerin öğrencilerin seviyesine uygunluğu, derslerin öğrencilerin anlayabileceği sade Türkçe ile anlatılması gerekliliği, öğrencilerin derse katılımlarının sağlanarak düşünme becerilerinin geliştirilmesi, ezbere dayanmayan araştırma ve karşılaştırmaya dayalı öğrenme, beden terbiyesi gibi konular da Hasan Basri Bey'in vurguladığı meseleler arasındadır⁵¹².

Hasan Basri'nin araştırmacı gazeteci olarak gezdiği okullardan biri de *Hapishane Mektebi*'dir. Hapishanede bir mektebin açılmasını memnuniyetle karşılayan Hasan Basri, *Evlâd-ı memleketi hapishaneye sürükleyen âmil ve sâik cehalet ve işsizlikten başka bir şey değildir* ifadelerini kullanmaktadır⁵¹³.

Hasan Basri yazısının bu bölümünde cahil kalmış memleketlerin hapishanelerinin pek kalabalık olduğunu, ilim ve marifetten hakkıyla nasibini almış olan yerlerde ise bilakis hapishanelerdeki insan sayısının azaldığını belirterek *Bir*

⁵¹¹ Hasan Basri, "Mekteplerde Cevelan (5): Kırımlılar Mektebi", *Karesi*, nr.49- 101, 14 Mart 1331/27 Mart 1915.

⁵¹² Hasan Basri, "Mekteplerde Cevelan 4: Tevfikiye Mektebi", *Karesi*, nr. 47-99, H.8 Cemaziyelula 1334/13 Mart 1916.

⁵¹³ Hasan Basri, "Mekteplerde Cevelan 3:Hapishane Mektebi", *Karesi*, nr:46-98, 22 Şubat 1331/6 Mart 1916.

mektep açtırınız, mukabilinde bir hapishaneyi kapatmış olursunuz ifadesine yer verir. Hasan Basri'ye göre bizim memleketimizde hapishaneler ahlâksızlığı ıslah etmekten ziyade, memleket evlatlarının çürümesine hizmet etmektedir. Hapishanelerin asıl amacının bedenleri yıpratmaktan ziyade ahlâkı süslemek, fikirleri aydınlatmak ve çalışmaya teşvik etmek olduğunu vurgulayan yazar, hapishanelerin sağlıklı ve ahlâkî bir tarzda düzenlenerek mahkûmların kötü davranışlarının ıslahı ve onlara ahlâkî değerler kazandırılması ile asıl amaçlarına hizmet edeceklerini belirtmektedir. Mahkûmlara sanat öğretilmesi gerektiğine dikkat çeken müellif, ancak bu suretle mahkûmların hapishaneden çıktıklarında memleket için faydalı birer insan olabileceklerini söylemektedir. Hasan Basri, özellikle genç mahkûmların ıslahına çok dikkat etmek gerektiğini belirterek bunları ıslah etmeden daha zararlı bir ahlâksızlıkla dışarı çıkarmanın topluma çok büyük zarar getireceğine işaret etmektedir⁵¹⁴.

Kısaca Hasan Basri'nin *Mekteplerde Cevelan* adlı yazıları dönemin eğitim anlayışı açısından önemli tespitler ihtiva eden dikkate değer bir makale dizisidir. Türk Eğitim tarihi açısından önemli olduğunu düşündüğümüz bu makalelerde Hasan Basri, hem eğitimci hem de araştırmacı gazeteci olarak dönemin mekteplerinin genel durumunu gözler önüne sermiş, eğitim sistemine yönelik eleştirilerini sıralamıştır. Bu gün bile geçerliliğini sürdüren bu meselelere Hasan Basri'nin yaklaşımı ve sunduğu çözüm önerileri, yazarın eğitim konusuna olan hassasiyetinin bir ifadesi olarak faydalanılması gereken bakış açıları sunmaktadır.

Hasan Basri Çantay çeşitli vesilelerle döneminin eğitim sistemi hakkında düşüncelerini beyan etmiş, zaman zaman da eleştirilerini gazetelere yazmıştır. Bu yazılardan biri *Sîretî* müstearıyla neşrettiği, *Karesi* gazetesinin *Makâlât* sütununda çıkan yazısıdır. İbtidâî ve rüştiyelerin birleştirilerek tek bir isim altında ibtidâî olarak adlandırılmasının ve her iki sınıfın bir devreye taksim edilmesinin ortaya çıkardığı sıkıntıları dile getiren Hasan Basri Bey, bu durumun nasıl düzeltileceği yönündeki düşüncelerini sıralamaktadır⁵¹⁵. Bu yazı, dönemin eğitim yapısı hakkında bilgi vermesi ve sistem değişikliklerinin öteden beri Türk Eğitim sisteminin bir parçası olduğunu göstermesi açısından dikkat çekicidir.

⁵¹⁴ Hasan Basri, "Mekteplerde Cevelan 3:Hapishane Mektebi", *Karesi*, nr. 46-98, 22 Şubat 1331/6 Mart 1916.

⁵¹⁵ Sîretî, "Makâlât", *Karesi*, nr. 34- 139, 12 Kânunuevvel 1332/25 Aralık 1916.

Çantay, 29 Temmuz 1943 tarihli *Balıkesir Postası* gazetesinde çıkan yazısında ise sözlü imtihanları hakkında bir öneri sunmaktadır. *Sözlü İmtihanlar Alenî Olmalıdır* başlıklı yazısında öğrencilere verilen karnelerin okul tarafından hazırlandığı için çocuğun durumunu tek taraflı yansıttığını belirten Çantay, bu nedenle ailelerin, okul ve öğretmenler hakkında zaman zaman yanlış hükümlerde bulunabildiğine dikkat çekmektedir. Bunu önlemek için Hasan Basri, hiç olmazsa sözlü sınavların alenî olmasını önerir. Böylece öğrencinin ailesi kendi çocuğunun durumunu görebilecek, çocuğunun başarısı ile daha yakından ilgilenecek ve çeşitli öğrenci aileleri arasında arzu edilen yükseltici rekabet sağlanacaktır. Çantay, *Sözlü imtihanlarda kapıların talebe velilerine, hatta mümeyyiz olmayan öğretmenlere kapatılması bugünün terbiye rejimine uygun değildir* ifadelerini kullanarak sözlü sınavlarda yalnız belli öğretmenlerin mümeyyiz olarak tayin edilmesini eleştirir. Çantay, mümeyyizler konusundaki önerisini şu cümleler ile ifade eder: *Sözgelimi, matematik imtihanlarında bir mühendis veya mimar, tabiiyye imtihanlarında bir doktor, yurt bilgisinde bir hakim bir avukat... mümeyyiz olarak çağrılmaz m? Çağrılırsa bunda ne mahsur var?*⁵¹⁶.

Hasan Basri'nin eğitim teorisi ile de ilgilendiğini gösteren yukarıdaki önerisi, ailenin kendi çocuğunu okul içinde değerlendirmesine imkân vermekte, eğitimde aile-okul ilişkisinin önemini vurgulamaktadır. Bu makale, Çantay'ın eğitim meselesine dikkatle eğildiğini göstermesi bakımından olduğu kadar, dönemin eğitim anlayışı hakkında fikir sahibi olmak açısından da önemlidir.

Çantay, uzun yıllar edebiyat öğretmenliği yapmış bir eğitimci olarak edebiyat dersleri hakkında da bir yazı kaleme almıştır. *Balıkesir Postası*'nda yayınlanan *Edebiyat Dersleri Hakkında* başlıklı makalesinde yazar, eskiden edebiyat derslerinin edebî kaidelerden ve gramerden ibaret olduğunu, Cumhuriyet döneminden sonra da şairlerin, ediplerin, muharrirlerin hâl tercümelerini papağan gibi ezberletmekten ibaret kaldığını belirterek ikisinin de yanlış yöntemler olduğunu ifade eder. Son zamanlarda eline geçen bir edebiyat kitabında çeşitli şair ve ediplerin eserlerinden güzel örnekler gösterildiğini, metni açıklatan düşündürücü sorularla edebiyat öğretilmesini memnuniyetle karşıladığını belirten Hasan Basri Bey, bunun yeterli olmadığını da ilave etmektedir. Dil dersleri ile ilgili düşüncelerini de ortaya koyan müellif, aynı kökten gelen lugâtları birer birer aramanın ve bu şekilde anlam çıkarmanın öğrenciyi

⁵¹⁶ Hasan Basri Çantay, "Sözlü İmtihanlar Alenî Olmalıdır", *Balıkesir Postası*, nr.177, 29 Temmuz 1943.

boş yere uğraştırdığını, dil inkılabının öğrencileri tamlamalarla, kaidelerle, çetrefil ifadelerle uğraştırmaktan öteye gitmediğini belirtmektedir. Ayrıca Çantay, dildeki bu değişimin bir sakıncasına dikkat çekmektedir. Dil inkılabı ile öğrencilerin eski harfleri, tarihimizle arasındaki bağlantının bu yolla kapandığını belirten Çantay, geçmişle bağlantının koparılmaması gerektiğini vurgular. Çantay'a göre öğrencilere Arapça ve Farsça'dan Türkçeye geçen kelimelerin iştikaklarının, üç dildeki izafet ve tavsiflerinin öğretilmesi gerekir⁵¹⁷. Bu durum, Hasan Basri Bey'in başlangıçta büyük destek verdiği dil inkılabına zamanla eleştiriler getirdiğini ortaya koymaktadır.

Hasan Basri köy okullarının yaygınlaştırılması konusuna da kalemiyle destek vermiş bir eğitimcidir. Yine *Balıkesir Postası*'nda çıkan *Köy Okulları* başlıklı makalesinde Cumhuriyetin bir eğitim politikası olarak yürüttüğü köylülerin eğitimi ve köy okullarının yaygınlaştırılması konusunu ele alarak köylülere seslenmektedir. Köylerde ilkokulların yapımına hükümet tarafından hız verildiğini ifade eden yazar, köylülerin bu konuda çaba sarf etmelerini, yardımcı olmalarını, çocuklarını okullara göndermelerini, onların bilgili ve ahlâklı evlatlar yetiştirmelerini istemektedir⁵¹⁸.

Hasan Basri Çantay yazı hayatının her döneminde eğitim meselesi ile ilgilenmiş, halkın özellikle köylülerin eğitimini bir görev olarak görmüştür. Köylülerin eğitimi meselesini gençlik yıllarında da sıkça işleyen Hasan Basri Bey bu konuya her zaman dikkat çekmiş eğitimci bir gazetecidir. Hatırlanacağı üzere *Ses* gazetesinin yayınlanma amaçlarından biri halkın yani ülke nüfusunun büyük bölümünü oluşturan köylülerin eğitimidir. Gazetenin ilk bölümünde yayınlanan ve gazetenin çıkış beyannamesi olan *Gideceğimiz Yol* makalesinde de bu hedef açıkça belirtilmiştir⁵¹⁹. Ayrıca *Ses* gazetesinin salı günleri çıkan nüshalarında *Sevgili Köylülerimize* ibaresi bulunan köylülere özel bölümler neşredilmiştir⁵²⁰. Bu teşebbüsün temelinde kuşkusuz köylülerin cehaletten kurtarılması, bilinçlendirilmeleri hedeflenmiştir.

4.8. Halk Edebiyatı ve Folklor ile İlgili Eserleri

Hasan Basri Çantay, uzun süren yazı hayatında pek fazla olmamakla birlikte Halk Edebiyatı sahasına giren çalışmalara da imza atmıştır. Çantay'ın bu çalışmaları

⁵¹⁷ Hasan Basri Çantay, "Edebiyat Dersleri Hakkında", *Balıkesir Postası*, nr.1258, 20 Ocak 1947.

⁵¹⁸ Hasan Basri Çantay, "Köylü Kardeşlerime: Köy Okulları", *Balıkesir Postası*, nr.4760, 25 Mayıs 1947.

⁵¹⁹ Hasan Basri, "Gideceğimiz Yol", *Ses*, nr:1, 17 Teşrinievvel 1334/17 Ekim 1918.

⁵²⁰ *Sevgili Köylülerimize*, *Ses*, nr:10, 19 Kânunuevvel 1334/17 Aralık 1918.

dil sahasını da ilgilendiren atasözü derlemelerinin yanı sıra çeşitli mecralarda yazdığı halk anlatıları ve Balıkesir folkloru hakkında bilgi veren makalelerden oluşmaktadır.

Hasan Basri Çantay'ın halk bilimi ile *Türk Savları* adlı basılmamış bir eseri olduğu bilinmektedir⁵²¹. Türkçede sık kullanılan bir kısım atasözlerinin kaynağını ve kullanım yerlerini açıklayan bu eserin varlığı bilinmekle beraber, eserin nerede olduğu ile ilgili araştırmalar sonuçsuz kalmıştır. Mücteba Uğur'un *Türk Savları* adı ile zikrettiği bu eserin, yazarın Balıkesir bölgesinde kullanılan atasözlerinin kaynağı ve kullanım şekillerini açıkladığı derlemeler olması muhtemeldir. Bu derlemeler farklı zamanlarda dönemin Balıkesir gazetelerinde de yayımlanmıştır.

Hasan Basri Çantay'ın çeşitli gazetelere yazdığı atasözü derlemeleri, hem dilbilimi hem de halk edebiyatı açısından önemli çalışmalardır. Yazarın, *Kültürümüzde Su* başlıklı 103 atasözünü içeren yazı dizisi, bu çalışmalara örnek olarak verilebilir. Söz konusu makaleler, 19 ve 20 Mart 1951 tarihli *Balıkesir Postası* 'nda yayımlanmıştır⁵²².

Yukarıda değindiğimiz Balıkesir yöresine dair halk anlatıları⁵²³, Çantay'ın içinde bulunduğu ortamlarda anlatılan veya bizzat kendisinin şahit olduğu olaylardır. *Arasıra-Memleket Hikâyeleri* köşesinde çıkan halk anlatılarından biri Hasan Basri'nin gazeteci Osman Balkır'a ithaf ettiği *Salmanım Oğul, Süleymanım Oğul* adını taşımaktadır. Bu yazıda Kepsut'un Örenli köyünden Keklik Hüseyin'in deli kızının yaşadığı bir olay anlatılmaktadır⁵²⁴.

Çantay'ın gazetede ki köşesinde yazdığı diğer yazı da *Deveci Külahın Sıkı mı?* başlığını taşımaktadır. Yazar, burada Balyalı Mustafa Çavuş'tan dinlediği *Deveci Külahın Sıkı mı?* sözünün hikâyesini anlatmaktadır⁵²⁵. Çantay'ın bir de *Türk Dili* gazetesinde neşredilen *Bu Seyri Memleketin Kadısı Yaptırıyor* başlıklı bir fıkrası bulunmaktadır. Bu yazıda, Balıkesir-Kızpınarı'nda geçen bir olay, fıkra halinde nakledilmiştir⁵²⁶.

⁵²¹ Uğur, s.67.

⁵²² Hasan Basri Çantay, "Kültürümüzde Su", *Balıkesir Postası*, nr.2494- 2495, 17-19 Mart 1951.

⁵²³ Türk halk hikâyeciliğinin klasik formuna benzemeyen; ancak Çantay'ın bazen "hikâye" bazen de fıkra adlarıyla zikrettiği bu türler için "halk anlatıları" tabirini kullanmayı uygun gördük.

⁵²⁴ Hasan Basri Çantay, "Salmanım Oğul, Süleymanım Oğul", *Balıkesir Postası*, nr.249, 26 Ekim 1943.

⁵²⁵ Hasan Basri Çantay, "Deveci Külahın Sıkı mı?", *Türk Dili*, nr.3652, 7 Ağustos 1943.

⁵²⁶ Hasan Basri Çantay, "Bu Seyri Memleketin Kadısı Yaptırıyor", *Türk Dili*, nr.4229, 8 Ağustos 1945.

Çantay, Esat Adil Müstecaplıoğlu'nun çıkardığı *Savaş* gazetesinde de *Zekâ Demetleri* başlığı altında Kepsut'un bir köyünde geçen fıkralaşmış bir olaya yer vermiştir. Bu yazıda Kepsut'a bağlı Karagöz köyünden Süleyman Hoca'nın başından geçen bir olay anlatılmıştır⁵²⁷.

Hasan Basri Bey, *Türk Dili, Savaş, Balıkesir Postası*, çeşitli gazete ve dergilerde yayınladığı Balıkesir'e ait bu tür halk anlatılarının bir kısmını *Zekâ Demetleri*'nin sonunda *Kendi Fıkralarımızdan* adını verdiği bölüme koymuştur. Bu bölümde; *Harunürreşidin Eşekleri, Deveci Külahın Sıkı mı?, Hacı Kıvrır, Serhoşun Rüyası* gibi Balıkesir'de anlatılan kısa halk anlatılarına yer vermektedir⁵²⁸.

Balıkesir'e ait bu halk anlatıları, yakın dönemde yaşanmış olayların dilden dile aktarılmasıyla ortaya çıkmıştır. Hasan Basri'nin çeşitli vesilelerle kulağına gelen sözkonusu anlatılar, zamanla folklorik kimliğe bürünmüş, çoğu da unutulmuş halk ürünleridir. Çantay'ın bu folklorik ürünleri kaydetmesi Halk Bilimi açısından önemli bir hizmettir.

Yukarıdaki yazılarının yanında Çantay, *İşlenmesi Gereken Tarihî Konular* başlıklı uzun makalesinde de dönemin halk inanışlarına değinerek Balıkesir folkloru hakkında değerli bilgiler aktarır. Söz konusu makalede yazar, Balıkesir'in önde gelen mutasavvıflarından Veli Şemsettin'in İlyaslar Mezarlığı'ndaki kabrinden ve dergâhından bahseder, Balıkesir halk inanışlarına dair bilgiler verir⁵²⁹.

Çantay'ın Halk Bilimi açısından önemli yazılarından biri de *Yakın Tarihimizde Zekâ Oyunları* adlı 3 bölümlük makale serisidir. *Türk Dili* gazetesinde yayınlanan bu makale serisinde Balıkesir yöresinin yaren sohbetlerinde oynanan zekâ oyunları detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

Bilindiği gibi yaren kültürü Anadolu'nun pek çok yerinde halen canlılığını sürdüren ve çok zengin folklorik birikimi ile dikkat çeken çok önemli kültürel değerlerimizdendir. Kökleri *Ahilik* kurumuna kadar giden bu kültür, sosyal yardımlaşma ve dayanışma vazifesi görmekte, sözlü kültürümüze dair pek çok folklorik değeri geçmişten günümüze taşımaktadır. Balıkesir yöresinde yaren kültürünün günümüzde rastlanılan şekillerinden ikisi, *barana* ve *helva-yaren*

⁵²⁷ Hasan Basri Çantay, "Zekâ Demetleri", *Savaş*, nr.227, 7 Ağustos 1934.

⁵²⁸ Çantay, *Zekâ Demetleri*, s.93-107.

⁵²⁹ Hasan Basri Çantay, "İşlenmesi Gereken Tarihi Konular (12)", *Türk Dili*, nr.3971, 15 Eylül 1944.

sohbetleridir. *Barana* daha çok Dursunbey yöresine ait iken bu kültürün Balıkesir’deki şekli *Helva-Yaren* sohbetleridir. *Helva-Yaren* sohbetlerinin Balıkesir’de 1940’lı ve 1950’li yıllara kadar yaşadığı bilinmektedir⁵³⁰. Yaren sohbetlerinin sosyal yardımlaşma-dayanışma ve eğitim işlevlerinde başka, birtakım folklorik değerleri yaşatma ve nesilden nesile aktarma işlevleri de bulunmaktadır. Bu folklorik değerlerden biri, *Yaren* sohbetlerinde oynanan zekâ oyunlarıdır.

Çantay, *Yakın Tarihimize Zekâ Oyunları* başlıklı makalesinin ilk bölümünde yaren sohbetlerindeki şiir söyleşme geleneği hakkında bilgi verir. Çantay, yazısına, *Bilmem yurdun her bucağında var mıydı? Yakın tarihimizde bizde yaren sohbetlerinde münevver zümreler güzel birçok zekâ oyunları oynardı, şiir söyleşmek ve savlaşmak gibi...* ifadeleriyle başlar. Yazar, makalesinin devamında yaren sohbetlerinde şiir söyleşme oyunundan örnekler sıralayarak bu oyunların şiir geleneğimizin nesilden nesile aktarılmasında önemli rol üstlendiğine dikkat çeker. Çantay, sözlerinin sonunda, *Bizim neslin dimağında yerleşen yüzlerce, binlerce beyit ve mısralar işte o gibi güzel temrinlerin ölmez birer abidesidir* sözleriyle bu geleneğin insanlara edebî kültür kazandırdığını ifade eder⁵³¹. Çantay, 3 Aralık 1944 tarihinde, *Türk Dili* gazetesinde neşredilen makalesinin ikinci bölümünde ise zekâ oyunlarından *savlaşma* hakkında bilgi verir⁵³².

Hasan Basri Çantay, makalesinin 3. bölümünde ise *Bulmaca-Savlaşmalar* oyununu tanıtmaktadır. Verilen atasözünün kelimeleri kullanılarak karşılıklı söyleşmeler şeklinde oynanan bu oyun, yine Balıkesir yaren meclislerinin sık oynanan oyunlarından⁵³³.

Kısaca Çantay’ın Balıkesir yaren kültürü ve yaren meclislerinde oynanan zekâ oyunları ile ilgili verdiği bilgiler, dönemin geleneklerini yansıtmaları açısından dikkate değer çalışmalardır. Günümüzde unutulmuş veya yalnız kırsalda rastlanabilecek bu halk uygulamalarının Çantay’ın döneminde yaşayan folklorik değerler olduğu görülmektedir. Ayrıca bu yazılardan Çantay’ın da bu meclislerde bulunduğu ve edebî kültürünü bu vesileyle geliştirdiği anlaşılmaktadır. Halk Bilimi açısından değerli bir kaynak olabileceğini düşündüğümüz yarenlikle ilgili yazı serisi, Balıkesir folkloru

⁵³⁰ Azat Kaya, “Balıkesir Geleneksel Kültüründe Yardımlaşma ve Dayanışma Örgütleri”, *Balıkesir Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, Balıkesir: Balıkesir Belediyesi Kent Arşivi Yayınları, 2005, s.497-500.

⁵³¹ Hasan Basri Çantay, “Yakın Tarihimize Zekâ Oyunları”, *Türk Dili*, nr.3980, 30 Eylül 1944.

⁵³² Hasan Basri Çantay, “Yakın Tarihimize Zekâ Oyunları”, *Türk Dili*, nr.3982, 3 Ekim 1944.

⁵³³ Hasan Basri Çantay, “Yakın Tarihimize Zekâ Oyunları”, *Türk Dili*, nr.3984,5 Ekim 1944.

açısından değil, dönemin sosyal ve kültürel yaşantısı hakkında bilgi vermesi bakımından da önemli yazılardır.

Hasan Basri Çantay'ın halk şiirine karşı yakın bir ilgisi vardır. Çantay'ın *Âşık Hasan* mahlası ile yazdığı Tekke tarzı şiirleri, onun Halk şiirine olan ilgisinin güzel örnekleridir. Çantay'ın hece vezniyle yazdığı *Yunus Emre Tarzı* tasavvufî şiirleri dönemin bazı gazete ve mecmualarında yayınlanmış, ayrıca Hasan Basri'nin şiir kitabında da *Tasavvuf Özentileri* bölümünde derlenerek bir araya getirilmiştir. Şairin, *Dostnâme*, *Nefsime*, *Seyraniye Nazire* gibi şiirleri onun Tekke Edebiyatı tarzı şiirlerine örnek olarak gösterilebilir⁵³⁴. Ayrıca Hasan Basri Çantay'ın çeşitli yayın organlarında pek çok kez yayınlanmış *Ömer'in Türküsü* adlı bir şiiri bulunmaktadır. Bu türkü Çantay'ın şiir kitabında da yer almaktadır⁵³⁵.

Sonuç olarak Hasan Basri Çantay, yoğun ilmi ve gazetecilik hayatında Halk Edebiyatı ile de ilgilenmiş, Balıkesir folkloru açısından değerli makale, hikâye ve fıkralar yayımlanmıştır. Böylelikle bazı değerli halk ürünlerinin yazılı olarak günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır.

4.9. Polemikleri

Hasan Basri Çantay yazı hayatı boyunca edebiyat, bilim, siyaset, gazetecilik gibi alanlarda çeşitli polemiklere girmiştir. Hasan Basri'nin çeşitli eserleri başta olmak üzere çoğunlukla gazete ve dergi sayfalarında gördüğümüz polemikleri onun farklı bir cephesini ortaya çıkarmaktadır.

Hasan Basri Bey'in, *Ses* gazetesini çıkardığı dönemde ihtikâcılarla yani halkın yiyecek ve içecek gibi zaruri ihtiyaçlarını ucuza toplayıp fırsat bulunca pahalıya satan vurguncularla olan mücadelesi makale ve polemiklerinde açıkça görülmektedir. Yalnız *Ses* gazetesinde değil, aynı zamanda *Karesi*'de neşredilen yazılarında da Hasan Basri, ihtikâr konusunu işlemiş, bu konu etrafında bir kamuoyu oluşturmak için elinden gelen gayreti göstermiştir⁵³⁶.

Çantay'ın poemiklerinden en dikkat çeken ihtikâr üzerinedir. Mesela, Hasan Basri Bey'in *Muhtekirler Cezasız mı Kalacak* başlıklı yazısı dönemin Balıkesir Belediye ve Ticaret Odası Başkanı Keçecizade Hafız Mehmet Emin Efendi ile ihtikar

⁵³⁴ Çantay, *Babamın Şiirleri*, s.79-86.

⁵³⁵ Çantay, *Babamın Şiirleri*, s.27-28.

⁵³⁶ Hasan Basri, "Makâlât", *Karesi*, nr.13-117, 23 Ramazan 1334/11 Temmuz 1916.

konusunda yaşadığı bir polemik yazısıdır. Bu yazıda Çantay, savaş ortamını fırsat bilerek vurguncuların halkı sömürdüğünü, bunun önüne geçilmesi ve bu kimselerle mücadele edilmesi gerektiğini ilgililere ve kamuoyuna duyurmuştur. *Ses* gazetesinin 23 Ocak 1919 tarihli 15. sayısında *İhtikâr Hakkında Bir Cevap* başlığı ile Emin Efendi, Hasan Basri'ye cevap vermiş, bu cevapta fiyatların artışını ihtikârla değil, ekonomik gerekçelerle olduğunu savunmuştur. Bu cevap yazısı üzerine Hasan Basri, Mehmet Emin Efendi'ye halkın vurgunculardan yaşadığı sıkıntıları dile getiren oldukça cesur ifadeler ve imalarla dolu bir karşılık vermiştir. Savaş şartlarında halkın bir de vurguncular tarafından ezilmesine tepki gösteren Hasan Basri Bey, muhtekirlere ve işbirlikçilerine sert ifadeler kullanmıştır⁵³⁷. Bu polemik *Ses* gazetesinin 6 Şubat tarihli nüshasında da devam etmiştir⁵³⁸. Hasan Basri, 13 Şubat 1919 tarihli *Ses* gazetesinde el yazısıyla *Vatanımın, mukaddes memleketimin maruz kaldığı müthiş felaket ve tehlike karşısında bu meseleyi artık daha fazla kurcalamayı hamiyet-i diniyye ve milliyeye muvafık göremiyorum* diyerek bu polemige son noktayı koymuştur⁵³⁹.

Hasan Basri'nin gazete yazılarındaki polemiklerinin bir kısmı dönemin din görevlileri ile ilgilidir. Daha öncede belirtildiği gibi Hasan Basri vaiz ve diğer din görevlilerinin halka seslenirken dikkatli olmalarını, özellikle İslam'ı doğru kaynaklardan anlatmalarını defalarca vurgulamıştır. Balıkesir Hocakuyusu Camii vaizlerinden Vaiz Mehmet Turan'ın vaaz verirken anlattığı iddia edilen *timsah hikâyesi* Hasan Basri Çantay'ın büyük tepkisine neden olmuş, kendisi bu mevzu ile ilgili *Balıkesir Postası* gazetesine yaşadığı polemigi anlatan yazılar kaleme almıştır.

Bu polemik hakkında kısa bilgi verecek olursak, Hasan Basri Çantay, 30 Temmuz 1948 tarihinde Balıkesir Postası'na Hocakuyusu Camii vaizlerinden Vaiz Mehmet Turan'ın vaaz esnasında *insanın günahlarından timsahlar husule geldiğini* söylediğini iddia ederek, müftülüğe vaizi şikayet etmiş ve bu konuda vaize sert eleştirilerde bulunmuştur⁵⁴⁰. Bu yazı üzerine müftü ile Hasan Basri arasında aynı gazete üzerinden karşılıklı yazıların yayınlandığı bir polemik başlamıştır. Müftü, gazetenin 31 Temmuz 1948 tarihli nüshasında Hasan Basri'ye cevap vermektedir. Balıkesir Müftüsü Naci Çıkrık, vaizin timsah hikâyesini anlattığını itiraf ettiğini; ancak bunu bir hadis olarak aktarmadığını söylemiş, bu iddia üzerine Hasan Basri'nin

⁵³⁷ Hasan Basri, "İhtikâr Hakkında Bir Cevap", *Ses*, nr.15, 23 Ocak 1919.

⁵³⁸ Hasan Basri, *Ses*, nr:18, 13 Şubat 1919.

⁵³⁹ Hasan Basri, *Ses*, nr. 18, 13 Şubat 1335/ 1919.

⁵⁴⁰ Hasan Basri Çantay, "Düzme Hadisler", *Balıkesir Postası*, nr.1709, 30 Temmuz 1948.

cevapları gazetenin daha sonraki bölümlerinde de yer almıştır. Hasan Basri yukarıdaki mevzu üzerine yazdığı yazılarında bazı hususlara dikkat çekmektedir. Bu hususlardan biri dinî kaynakların güvenilirliği meselesidir. Bu münasebetle Çantay, o dönemde bir kısım vaizlerin sıkça başvurdukları *Dürretü'n-Nâsîhîn*, *Zübtedü'l-Vâizîn* gibi kitapların Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından kontrol edilmesini ister. Hasan Basri'nin bu polemikte vurguladığı esas, vaizlerin halka seslenirken İslam'ın özüne sadık kalarak doğru kaynakları kullanmaları, özellikle seçilen hadisler konusunda dikkatli davranmaları gerektiğidir⁵⁴¹.

Hasan Basri Çantay'ın dil konusu ile ilgili polemikleri de bulunmaktadır. Çantay'ın özellikle kelimelerin kökenini ele alan gazete yazıları ulusal mecmualara da yansımış, bu etimolojik tahliller sert eleştiri ve polemiklere konu olmuştur. Dil konusu ile ilgili polemiklerden biri *İş Mecmuası* üzerinde olmuştur. Ziyaettin Fındıkoğlu'nun sahibi olduğu ve aylık, felsefe, ahlâk ve içtimaiyat adıyla çıkan *İş Mecmuası*'nda A. H. takma adıyla yayınlanan *Balıkesir'de Bay Çantay'ın Saçmaları* başlıklı yazı Hasan Basri ile bu yazıyı yazan kişi arasında bir polemikğin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. *Balıkesir Postası*'nda *İktibaslar* sütununda yayınlanan bu yazıda, Hasan Basri Çantay'ın yine aynı gazetede yayınlanan *sitil* kelimesi üzerine yazdığı makale alaylı bir şekilde eleştirilmiştir. Yazıda Hasan Basri'nin Fransızca *style* olan, Türkçe'ye stil olarak geçen kelimeyi Türkçe'ye bağlaması, hatta kelimenin Türkçe'den Fransızca'ya geçmiş olma ihtimalinin bulunduğunu ifade etmesi eleştirilmektedir⁵⁴².

Bu yazıya Çantay, *Balıkesir Postası*'nın 8-9-12 Kasım 1945 tarihli nüshalarında *İş Mecmuasına Cevap* başlıklı yazılarıyla karşılık vermiştir. Çantay, bu yazılarında *İş Mecmuası*'nın A. H. takma adlı yazarını, argo ve aşağılayıcı üslubundan dolayı eleştirmektedir⁵⁴³.

Hasan Basri Çantay, gazetenin 9 Kasım 1945 tarihli sayısındaki cevabında ise 6 Temmuz 1945 tarihli *Balıkesir Postası*'nda çıkan *stil* kelimesi ile ilgili açıklamalarını tekrarlar. Öğretmen Okulunda Edebiyat Hocası Refik Fikret'in eski berberlerin sitillerinden bahsederek kelimenin Türkçe mi Fransızca mı olduğunun kendisine sorulması üzerine bu yazıyı yazdığını ifade eden Çantay, *DLT* ve *Resimli Kamûs-u*

⁵⁴¹ Hasan Basri Çantay, "Düzme Hadisler", *Balıkesir Postası*, nr.1800-1801-1804, 31Temmuz, 2-5 Ağustos 1948.

⁵⁴² İktibaslar, *Balıkesir Postası*, nr.920, 7 Kasım 1945.

⁵⁴³ Hasan Basri Çantay, "İş Mecmuasına Cevap", *Balıkesir Postası*, nr.921, 8 Kasım 1945.

Osmanî'den yararlanarak kendi benzetmeleri ve akıl yürütmeleri ile yorum yaptığını belirtir ve bu kelimenin Türkçe olabileceği ihtimaline bir *Türk* yazarın işaret etmesinin neden saçma olarak nitelendirildiğini eleştirir. Hasan Basri, yazısının sonunda kendisinin dil çalışmaları ile ilgili olarak şu açıklamayı yapmaktadır:

İşte ben bunu yaptım. Eğer bu hareketim bir" saçma" ise eğer dilimizde yaşayan ve ilk bakışta yad görüldüğü için hemen sınır dışı edilen ve yerine hayli uydurma kelimeler ve terimler konulan hakikî Türk lafızları üzerinde bir ömür sarf edip çalışmak bir suç ise bunun Bay A. H. katında değil, onların başında bulunan muhterem Ziyaeddin Fındıkoğlu tarafından lütfen ifade olunmasını rica ederim. O suretle 25 yıllık hasbî ve fani bir çalışma ve didişme ile ve kendimde tevehhüm ettiğim beş ciltlik"Atalarımız Konuşuyor" adındaki eserimde Arap'tan Acem'den ve saireden kurtarıp öz milliyetimize mal ettiğim kelimeleri bihude neşr etmekten vazgeçerim belki⁵⁴⁴.

Hasan Basri'nin dil ve edebiyat sahalarıyla ilgili polemiklerinden biri de Bâkî'nin *Türk ehlinin ey hâce biraz başı kabadır* mısraı üzerinedir. Hasan Basri'ye bu mısradaki geçen *Türk* kelimesinin *Türk* mü *Terk* mi olduğunun sorulması üzerine kelimenin *Terk* olabileceği ihtimali üzerinde durarak *Balıkesir Postası*'nda dönemin edebiyat öğretmenlerinin katıldığı bir polemğin içine girmiştir⁵⁴⁵.

Bu polemik üzerine Hasan Basri Çantay, kelimenin aslını bulmak ve iddiasını ispatlamak için İstanbul'a giderek Beyazıt Kütüphanesi'nin 5646 numarasına kayıtlı olduğunu belirttiği Bâkî'nin biri taş basma, diğeri yazma iki divanına ulaşmıştır. Araştırmalarının sonunda mısranın R kafiye tasavvuf konulu bir gazelin parçası olduğunu belirten Hasan Basri, bu mısradaki geçen kelimenin *Türk* değil, *Terk* olduğunu ortaya çıkarmış ve gazelin tamamını yayınlamıştır. Sözü edilen gazel şöyle başlamaktadır:

Cânâne cefa kulsa n'ola cânê safâdır.

Ağyâr elemin çekdüğümüz yâ ne belâdır.

⁵⁴⁴ Hasan Basri Çantay, "İş Mecmuasına Cevap", *Balıkesir Postası*, 9 Kasım 1945, nr.922.

⁵⁴⁵ Hasan Basri Çantay, "Bir Tartışma Münasebetiyle: Türk mü Terk mi?", *Balıkesir Postası*, nr.1206, 16 Kasım 1946.

Her tâc olmaz fâkın fenâ şâhına sertâç

Terk ehlinin ey hâce biraz başı kabadır.

İzin tozuna sürdü yüzün âyine- veş dil,

Maksûd benim pâdişehim kesb-i safâdır.⁵⁴⁶

Hasan Basri Çantay'ın dil, edebiyat ve kültür içerikli polemikleri içinde Balıkesir Lisesi öğretmenlerinden aynı zamanda *Balıkesir Postası*'nda da yazıları yayınlanan Şair R. Fikret Sağnak ile girdiği polemiğin önemli bir yeri vardır. Daha doğrusu Hasan Basri Çantay'ın en çok cevap vermek durumunda kaldığı polemik Şair Fikret Sağnak ile girdiği polemiktir.

Hasan Basri Çantay'ın aynı zamanda talebelerinden olan R. Fikret Sağnak, 23 Ocak 1947 tarihli *Balıkesir Postası*'nda *Öylesi* başlıklı bir yazı yayınlamış, yazısında şiirde sanat ve kelimeciliğin lüzumsuz ve faydasız bir oyuncak olduğunu söylemiştir. Ayrıca yine aynı yazısında edebiyat tarihimizin ünlü polemiklerinden Muallim Naci ile Recaizade Mahmut Ekrem arasında geçen ve *Şûra-yı Devlet*'in müdahale etmek zorunda kaldığı tartışmalara değinen Sağnak, bu tartışmaların anlamsız olduğunu, şiirde vezin ve kafiyenin kalkarak serbest veznin gelmesini tasvip ettiğini ifade eder. Daha sonraki bir tarihte Hasan Basri Çantay'ı *Kelimeci* olarak niteleyen Sağnak'a, Çantay ders verir gibi bir cevap vermiştir. Hasan Basri, *Türk Dili* gazetesine yazdığı bu cevabında yeni edebiyatımızı kuran bu şahsiyetlerin asla lüzumsuz görülemeyeceğini belirterek şiirde serbest nazım olsa bile sanat ve kelimenin değeri olacağını, bunlar olmazsa bir eserin edebî sayılamayacağını ifade etmektedir⁵⁴⁷.

Çantay, R. Fikret Sağnak'ın yine *Türk Dili* gazetesinde neşrettiği başka bir yazısına cevap vermekte ve Sağnak'ın tahkirkâr üslubunu eleştirmektedir. Sağnak, yazısında *Mantık küflü, kaide, kelime hatta sanat hokkabazlıktır. Ne demode şeyler onlar! Amma talihsiz terkip, kelimesiz lügat ve cümle, sanatsız edebiyat olmaz mı? Ne çıkar, kıyamet mi kopar diyerek edebî serde sanat ve kaidenin gereksiz olduğunu iddia etmektedir. Hasan Basri'nin yazısının devamında yukarıdaki sözlere sert eleştiriler*

⁵⁴⁶ Hasan Basri Çantay, "Bir tartışma Münasebeti ile: Türk mü Terk mi?" , *Balıkesir Postası*, nr.1206, 16 Kasım 1946.

⁵⁴⁷ Hasan Basri Çantay, "Öylesi Değil Böylesi", *Türk Dili*, nr.4660, 26 Ocak 1947.

getirmekte, sanatsız, kelime ve lügatsız edebiyatın olamayacağını belirtmektedir. Çantay, yazısının sonunda *Sanat cemiyet içindir, sanat hayat içindir* sözleriyle sanat ile ilgili düşüncelerini tekrarlamaktadır⁵⁴⁸.

Yukarıdaki polemik yazılarında Hasan Basri'nin edebiyata ve sanata karşı net tavrı açıkça görülmektedir. Aslında o dönemde edebiyatımızda önemli bir çıkış yakalamış *Garip* ve daha sonra gündeme gelen *İkinci Yeni* şiir hareketlerinin temel söylemlerinden olan vezinsiz, kafiyesiz ve kuralsız şiir anlayışı tartışmalarının bir yansıması olan bu polemik, söz konusu tartışmaların yerel düzlemde de devam ettiğini göstermesi bakımından önemlidir. Şiir dilinde ve bir sanat olarak edebiyatta kuralsızlığa ve serbestliğe karşı olan Hasan Basri, bu tartışmalarında edebiyatın dille, bir takım kaidelerle yapılan bir sanat olduğunu vurgulamış, şiir dilinin ve genel anlamda edebiyatın asla kaidesiz ve dil hassasiyeti olmadan icra edilemeyeceğini ifade etmiştir.

R. Fikret Sağnak ile Hasan Basri Çantay arasındaki polemikğin ikinci bölümü kültürün nasıl bina edileceği hakkındadır. Hasan Basri Çantay, *Şark Kültürümüz Noksan* adlı yazısında Türk kültürünün okul açarak eğitim yoluyla yani bilgi ve manevî değerlerle inşa edilebileceğini ifade etmiş, R. Fikret Sağnak da *Balıkesir Postası*'nda bu yazıya karşılık *Şahıslar Üzerinde* adlı bir yazı kaleme almıştır. Refik Sağnak bu yazısında: *Bir memlekette mektep istemekten ziyade oraya fabrika istemek, kültürü idrak etmiş olmanın yegâne belirtisidir. Okul kurma siyaseti yerine yüksek bacaların dumanları tüten dağları kurmak yolu gütssek daha iyi olur. Kültürü şehir yaratır, okul değil* diyerek kültürü maddî değerler ve tekniğin yaratacağını savunmuştur⁵⁴⁹.

Hasan Basri, kendi ifadesiyle *Sağnak'ın küstahça tavrını* eleştirmiş, onun eleştiriler ve alaylarına neden olan *Bilgi Ürkek Bir Kuştur, Şark Kültürümüz Noksan* gibi yazılarında kast ettiği noktaları açıklamıştır. Hasan Basri, bu yazılarında gençlere daha fazla ve devamlı çalışmayı, tetkiksiz yazı yazmamayı tavsiye eder. Müellif, daha sonra dil ve edebiyat konusunda Sağnak'ın eleştirilerine şu cevabı vermektedir:

Edebiyatçı fabrikacı olamaz. Olmak da iş bölümü ve kabiliyet bakımlarından kolay ve belki mümkün değildir. Onun en tabii ve kat'i vazifesi ancak dilimize hizmet

⁵⁴⁸ Hasan Basri Çantay, "Kelimeci'nin Cevabı", *Türk Dili*, nr.4668, 5 Şubat 1947.

⁵⁴⁹ Hasan Basri Çantay, "Kelimeci'nin Tarama Sergisi 4", *Türk Dili*, nr.4672, 9 Şubat 1947.

etmek için mübâlaatsızlıklarına, anarşilere kurban gitmemesi hususunda titiz bir bekçi gibi çalışmaktadır⁵⁵⁰.

Hasan Basri Çantay ile R. Fikret Sağnak arasındaki polemik, birkaç yazı daha devam ederek 1 Mart 1947 tarihli, *Türk Dili* gazetesine Hasan Basri'ye ait *Sağnak'ın Edebî Hüviyeti* adlı yazı ile son bulmuştur. Bu yazıda Hasan Basri Çantay, eski edebiyatı ve genel olarak edebiyatta dilin önemini kavrayamamakla suçladığı R. Fikret Sağnak hakkındaki düşüncelerini sıralamış, Sağnak'la girdiği polemige son verdiğini açıklamıştır⁵⁵¹.

Özetlersek, Hasan Basri Çantay, polemiklerinde savunduğu düşüncelerinden asla taviz vermeyen ve karşısındaki şahsı veya şahısları bilgi, mantık ve zekâsıyla ve en başta tutarlılığı ile susturmayı başaran bir polemikçidir. Genel olarak Hasan Basri'ye karşı polemige giren şahısların onu ve onun dediklerini doğru anlamadıkları görülmektedir. Hasan Basri Çantay, cevabî nitelikli yazılarında bu yanlışlıkları düzeltmek için çaba sarf etmiş, üslubunu bozmadan nezaket sınırları çerçevesinde düşüncelerini yer yer nükteli ve imalı cümlelerle ifade etmiştir. Ayrıca Çantay, ilmî nezaket sınırları içerisindeki iyi niyetli tenkitlere her zaman açık olduğunu belirtmiş, bunun dışında saldırı amaçlı yaklaşımlara vazgeçmeden ısrarla cevap vereceğini her zaman vurgulamıştır. Kısaca Hasan Basri Çantay, polemiklerinde keskin, net, nazik ve tutarlı bir yol izlemiş, doğru bildiği düşüncelerinde ısrarcı bir tavır sergilemiştir.

⁵⁵⁰ Hasan Basri Çantay, Kelimeci'nin Tarama Sergisi 4, *Türk Dili*, nr.4672, 9 Şubat 1947.

⁵⁵¹ Hasan Basri Çantay, "Sağnak'ın Edebî Hüviyeti", *Türk Dili*, nr. 689, 1 Mart 1947.

SONUÇ

Hasan Basri Çantay, her şeyden önce bir kültür, sanat ve edebiyat adamıdır. Çok yönlü bir şahsiyet olan Çantay, dil, edebiyat, tarih, eğitim, hukuk gibi sahalarda önemli telif ve tercüme eserler yayımlamıştır. II. Meşrutiyet döneminde yazı hayatına başlayan Çantay, bu dönemden itibaren yoğun yazı faaliyetini sürdürmüş, hayatının sonuna kadar yazmaya devam etmiştir. Gazeteci, şair, yazar, bürokrat, eğitimci, sivil toplum lideri, hukukçu, şehir tarihçisi, din âlimi olan Çantay, aynı zamanda Kuva-yı Milliye Hareketi'nin önde gelen temsilcilerindendir.

18 Kasım 1887'de Balıkesir'de doğan Hasan Basri Çantay, ibtidâî eğitiminden sonra rüştiyeyi bitirmiş, Balıkesir İdâdîsi'nin ilk sınıfına geçtiği dönemde ailevî ve ekonomik nedenlerden dolayı okuldan ayrılmak zorunda kalmıştır. Daha sonra memuriyete başlayan Çantay, Balıkesir mutasarrıfından Ömer Ali Bey ve Mehmet Ali Aynî gibi isimlerin telkin ve teşvikleriyle kendini yetiştirmiştir. Yazar, bir yandan Balıkesir Mevlevîhâne Medresesi gibi özel eğitim kurumlarında eğitimini sürdürürken, öte yandan şehrin kültürel hayatına yön veren Balıkesir âlimlerinin yanında çeşitli dersler alarak eğitimini tamamlamıştır.

Hasan Basri Bey'in yazı hayatı İkinci Meşrutiyet'in ilanı sonrası pek çok yerde olduğu gibi Balıkesir'de de yaygınlaşan gazetecilik faaliyeti ile birlikte yürür. *Balıkesir*, *Yıldırım*, *Nasihât* gibi dönemin yayın organlarından sonra Balıkesir'in önemli gazetelerinden *Karesi*'de de idarecilik ve yazarlık yapan Çantay, aynı zamanda *Karesi Vilayet Matbaası'nın* kurucusudur.

Mütareke Dönemi'nde halkı birlik ve beraberliğe, vatanın kurtuluşu için mücadeleye davet eden, halkın sıkıntılarını dile getiren yazılarıyla dikkati çeken yazarın bu dönemde çıkardığı *Ses* gazetesi geniş yankı uyandırmıştır. Cesur yayınlarıyla işgalcilere ve onların işbirlikçilerine meydan okuyan *Ses* gazetesi çok geçmeden kapatılmış, sahibi ve başyazarı Hasan Basri Bey için İstanbul Hükümeti tarafından yakalama kararı çıkarılmıştır. Bu gelişme Çantay'ın siyasî hayatını şekillendiren olayların başlangıcıdır. Bu dönemden itibaren Çantay'ın *Kaçaklık Devri* başlar. 9 ay 10 gün süren kaçaklık döneminde çeşitli yerlerde gizlenen Hasan Basri Çantay, Kepsut ve Dursunbey dağlarında Millî Mücadele için propaganda faaliyeti yürütmüştür. Balıkesir'le ilgisini kesmeyen Çantay, bu dönemde Balıkesir Kuvâ-yı

Milliyesi'nin faaliyetlerine dolaylı olarak katılmış, kısa süreli yayın yapan *Doğru Söz* gazetesine Hüznî müstearıyla şiirler göndermiştir.

Kaçaklık devrinin bitmesinden sonra Balıkesir'e gelen ve Kuvâ-yı Milliye hareketine aktif olarak katılan Çantay, Ankara Hükümeti'nin topladığı Millî Meclis'e gönderilen beş aza arasında yer alır. Birinci Dönem TBMM'ye Karesi Mebusu olarak katılan Çantay, bu dönem süresince aktif bir milletvekili olarak Meclis çalışmalarında önemli roller üstlenmiştir. Çantay, Meclis'te iken önemli yasaların çıkmasına ön ayak olmuş, bu dönemde Akif'i İstiklâl Marşı'nı yazmaya ikna etmiştir.

Mehmet Akif'le olan sıkı dostlukları ve dava arkadaşlıkları onun siyasî, ilmî ve yazı hayatı açısından önemlidir. Akif'in aynı zamanda talebesi olan Çantay, Akif'in ilminden, şairliğinden ve gazeteciliğinden etkilenmiş, onu bir model olarak almıştır. Çantay, Akif ve Eşref Edip'in birlikte çıkardıkları *Sırât-ı Müstakîm ve Sebilürreşat* dergilerinde uzun yıllar yazı neşretmiştir. Bu dergiler Hasan Basri Çantay'ın ilim ve gazetecilik hayatında önemli bir yer teşkil eden yayın organlarıdır.

I. Dönem TBMM'ndeki Karesi mebusluğundan sonra II. Dönem TBMM'ye aday gösterilmeyen Çantay, Balıkesir'e döndükten sonra yazı faaliyetine kaldığı yerden devam etmiştir. Yazarın bu dönemde *Veremle Mücadele*, *Hilâl-i Ahsar*, *Hilâl-i Ahmer* gibi cemiyetlerin kurulmasına öncülük ettiği görülür. Bu cemiyetlerin kuruculuğunu da üstlenen Çantay'ın, *Zafer-i Millî* gibi Balıkesir gazetelerinde halkı aydınlatıcı yazıları dikkati çeker. Diğer yandan edebî faaliyetlerine devam eden ve Karesi Şehit Çocukları Yuvası'nı idare eden Hasan Basri, bu dönemde eğitimci yönünü gösteren değerli çalışmalar ortaya koyar. Şiirleri, bestelediği marşları ve tiyatro faaliyetleri ile Çantay, hem edebî şahsiyeti hem de eğitimci yönüyle önem arz eden bir kişi olarak karşımıza çıkar. Ayrıca 16 Mayıs 1926 tarihinde yayın hayatına başlayan ve uzun yıllar Balıkesir'in sosyal ve kültürel hayatına yön veren *Türk Dili* gazetesi, Hasan Basri Çantay'ın dil, edebiyat, tarih başta olmak üzere pek çok sahada değerli yazısını yayımladığı bir yayın organıdır. Çantay, bu dönemde gazete yazıları yanında İslâm ilimleri ile ilgili çalışmalarına devam etmiş, telif ve tercüme eserler kaleme almıştır.

1946 Genel seçimlerine Demokrat Parti listesinden bağımsız aday olarak seçime katılan Çantay, bu seçimde bir demokrasi mağduriyeti yaşamış, 1950 seçimlerinde ise siyasetle yollarını tamamen ayırmıştır. Çantay, bu dönemlerinde

Balıkesir Postası ve Balıkesir Adalet gibi Balıkesir gazetelerinde yoğun yazı faaliyeti içerisindeydi. Yazar, bir yandan *Sebilürreşat*'taki yazılarına devam etmiş, öte yandan Ankara ve İstanbul kaynaklı dergilerde yazılarını yayımlamıştır. 1950'li yıllarda hayatını tamamen ilmî çalışmalara adanmış yazar, İstanbul'a giderek kendisini daha geniş mecralarda ifade etme imkânı bulmuştur. Çantay, uzun yıllar titizlikle üzerinde çalıştığı ve tamamladığı *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm* adlı eserini, 1952 ve 1953 tarihlerinde 3 cilt halinde yayımlanmıştır. Bu çalışma, Çantay'ın şüphesiz en önemli eseridir.

Cumhuriyet Dönemi'nin önemli ve öncü Kur'ân meallerinden olan *Meâl-i Kerîm* değerini günümüzde de muhafaza eden, aynı zamanda İslâm ilimleri açısından bir kaynak olma vasfına sahip kıymetli bir Kur'ân meâlidir. *Meâl-i Kerîm*, Çantay'ın ismini Türk ilim tarihine yazdıran başlıca çalışmasıdır.

Hasan Basri Bey'in şiirleri ve diğer edebî eserleri onu bir şair ve yazar olarak Türk Edebiyatı Tarihi'nde ele alınması gereken bir şahsiyet yapar. İlk yazı faaliyetine başladığı İkinci Meşrutiyet sıralarından yazı hayatının sonuna kadar şiirle meşgul olan Çantay, şiirlerini 1964 yılına kadar kitap halinde neşretmemiştir. Oğlu Mürşit Çantay tarafından neşredilen *Babamın Şiirleri* adlı eseri, müellifin yayımlanmış tek şiir kitabıdır. Eski Türk Edebiyatı'nın gazel başta olmak üzere bazı şiir türlerinde yeni bir muhteva anlayışıyla şiirler neşreden Çantay'ın Millî Edebiyat anlayışıyla yazdığı manzumeler, dönemin ruhunu çarpıcı bir şekilde yansıtır niteliktedir. Daha çok hece vezninde başarılı olan ve aruz veznini de kullanan Çantay'ın bilhassa aruzla yazdığı şiirlerde Mehmet Akif'in etkisi açıkça görülür. Hasan Basri, İslâmî duyarlılıklarla birlikte Türkçülük fikrinin coşkunu bir şekilde işlendiği bu şiirlerde millî hassasiyetleri terennüm etmiş, vatanın ve milletin maruz kaldığı sıkıntıları anlatmış, yeni inşa edilen Cumhuriyet'in ihtiyaç duyduğu gençlik ve insan tipini tasvir etmiştir. Çantay'ın kıta ve manzum tarih türündeki şiirlerde de epeyce başarılı olduğu görülür. Şiirlerini ve diğer eserlerini topluma hizmet etme gayesi ile yazan Çantay, edebiyatı, birey ve toplum ahlâkını yükseltici temel bir vasıta olarak görmüştür. Çantay, şiirde ifade güzelliğini de hiçbir zaman göz ardı etmemiştir. Bir edebiyat teorisi kitabı olan ve muhavere tekniği ile kaleme alınan *Ülkü Edebiyatı* adlı eseri, yazarın sanat ve edebiyat konusunda teorik düzeyde de ilgilendiğini göstermektedir. Çantay, aynı zamanda çocuk piyesleri de yazmıştır. Daha doğrusu Karesi Çocuk Yuvası'nı idare ettiği dönemde, Çantay'ı, bir tiyatro yazarı ve sahneyicisi olarak görmek mümkündür. İki

seri halinde yayınlanan *Mektepli Yavrularıma* adlı eseri Hasan Basri'nin Çocuk Edebiyatı çalışmalarını bir araya getirdiği değerli bir eseridir. Yalnız bu eserlerle değil, çeşitli yayın organlarında yayınlanan ve daha çok tercüme fıkra ve güzel sözlerden oluşan *Zekâ Demetleri*, yazarın tercüme sahasında neşrettiği, zamanında oldukça ilgi gören çalışmasıdır. *Akifnâme* ise Çantay'ın üstadı ve dostu Mehmet Akif üzerine yazdığı değerli bir hatıradır. Akif'in kimliğini farklı yönleriyle daha yakından tanımamıza imkân veren bu çalışma, Akif araştırmacıları için önemli bir kaynaktır.

Çantay, aynı zamanda Halk edebiyatı ve folklor sahası ile ilgili yazılar da kaleme almıştır. Balıkesir halk kültürü ve folklorik uygulamaları hakkında değerli bilgiler aktaran yazar, özellikle yöreye ait atasözü, deyim ve kelimeler ile ilgili derleme yazılarına ağırlık vermiştir. Çantay'ın *Atalarımız Konuşuyor* ve *Türk Savları* adlarını taşıyan; fakat basılamayan eserleri bu türden çalışmalardır.

Hasan Basri Çantay'ın ilmî cephesinin bir yönünü de onun Balıkesir tarihi ile ilgili çalışmaları oluşturur. Gençlik dönemlerinden itibaren Balıkesir tarihi ile ilgilenen ve *Balıkesir Tarih Encümeni*'nin kurulmasına öncülük eden Çantay'ın sözkonusu çalışmaları, Yunan işgali sırasında yanmıştır. Millî Mücadele döneminde yaşadığı kaçaklık dönemindeki hatıralarını önce *Türk Dili* gazetesine yazan ve daha sonra *Kara Günler ve İbret Levhaları* adlı eseriyle kitaplaştıran müellif, Millî Mücadele döneminin bir tanığı ve aksiyoneri olarak çeşitli mecralarda kıymetli tarihî bilgiler nakletmiştir. Çantay, bir şehir tarihçisi olarak, bu konudaki yöntem, görüş ve tavsiyelerini *İşlenmesi Gereken Tarihî Konular* adlı uzun makale serisinde ortaya koymuştur. Çeşitli vesilelerle yazdığı makalelerinde, Balıkesir tarihini ve meşâhirini sıklıkla konu eden Hasan Basri Bey'in çalışmaları, dikkate alınması gereken değerli araştırma ürünleridir.

Hasan Basri Bey, sosyal meselelere büyük hassasiyetle yaklaşmış, kalemiyle halkın sesi olmayı başarmış, toplumun sıkıntılarına çare bulmak için fiilen de önemli çalışmalar içine girmiş bir şahsiyettir. Çantay, bizzat kurduğu ve fiili olarak görev aldığı cemiyetlerin yanısıra toplumun asıl gündemini meşgul eden sıkıntılarla kalemiyle mücadele etmiştir. Çantay yazılarında topluma zarar veren muhtekirleri, eşkıyaları, düşmanla işbirliği yapan hainleri, milleti sömürenleri ve özellikle İslâm'ı yanlış anlatan din görevlilerini kendisine başlıca hedef seçmiştir. Yazarın bu kesimlerle yaşadığı münakaşa, polemik ve tenkitler dönemin gazete ve dergilerinde

geniş yer tutmuştur. Çantay'ın sosyo-ekonomik ve siyasal sebeplerle ezilen köylülere karşı duyarlılığı da son derece yüksektir. Özellikle çıkardığı gazetelerde bir yayın ilkesi olarak belirlediği köylüleri bilinçlendirme meselesi, tabii olarak pek çok yazısının temel hareket noktasını oluşturur. Hasan Basri, hayatı boyunca, yalnız köylülere değil; aynı zamanda savaş mağduru çocuklara, göçmenlere hassasiyetle yaklaşmış, onların sorunlarının çözümünde ciddi gayretler göstermiştir.

Sonuç olarak Hasan Basri Çantay, II. Meşrutiyet döneminin gazetecisi, Mütareke döneminin Kuvâ-yi Milliye kahramanı, Atatürk döneminin sivil toplum lideri, İnönü döneminin muhalifi, Demokrat Parti döneminin ise bir âlim şahsiyeti olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazar, pek çok sahada çalışmış; fakat Türk entelektüel dünyasında İslam âlimliği ve gazeteciliği ile tanınmış bir halk münevveridir. Çantay, ilim tahsili konusunda büyük çaba sarf etmiş, kendi kendini yetiştirmiştir. Gazeteciliğe, tarihe ve siyasete merakı sayesinde Çantay, önce memleketi Balıkesir'de adından söz ettirmiş, daha sonra değerli çalışmalarıyla ismi ülke geneline yayılmıştır. İkinci Meşrutiyet döneminin özgürlükçü havasında yetişen, geleneklere ve dinî değerlere bağlı yenilikçi bir münevver olan yazar, hayatı boyunca kalemini halkının hizmeti için kullanmıştır. Önemli sayıda yazı ve esere sahip olan Çantay, Cumhuriyet Dönemi'nin en mühim Kur'an meallerinden *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm* ile dikkati çekmiştir. Çantay, şiirleri ve diğer edebî faaliyetleri ile Millî Edebiyat Cereyanı etkisinde bir Meşrutiyet ve Cumhuriyet devri şair ve yazardır. Divan şiiri ve Halk şiiri geleneğinden beslenen Hasan Basri Bey, şiirlerinde halk şiiri ve divan şiiri nazım şekillerini kullanmış; fakat muhteva açısından memleketçi bir şiir anlayışını benimsemiştir. Çantay, aruzdan ziyade hece vezninde daha başarılıdır. Çantay, şiirlerinde daha çok kahramanlık ve vatan sevgisi temasını işlemiştir. Kimi şiirlerinde ise keskin bir hiciv üslûbu tercih eder. Çantay'ın şiir üslûbunda Türk tasavvuf düşüncesinin izleri görülür. Üstadı ve yakın dostu Mehmet Akif, Çantay'a hem fikir hem de sanat hayatında tam anlamıyla bir rehberlik yapmıştır. Fakat Mehmet Akif'in şiirlerinde islâmci öğeler ağırlıklı olarak yer alırken, Hasan Basri'nin şiir ve diğer edebî yazılarında Türkçü düşüncenin izleri vardır.

Pek çok sahada kalem oynatması ve yaşadığı dönemin olağanüstü şartları, Çantay'ın şiir başta olmak üzere diğer faaliyetlerini olumsuz etkilemiştir. Bu nedenle Çantay'ın şiiri ve edebî faaliyetleri çağdaşlarına göre biraz zayıftır. Yazı hayatının belli bir döneminden sonra İslâm ilimleri sahasında yoğunlaşan Çantay, bu sahada bir

otorite olduğunu kanıtlamıştır. Kısaca antay, mesaisini toplumun hizmetine harcamış bir kalem işçisi ve İslâm âlimidir.

HASAN BASRİ ÇANTAY'IN ESERLERİNİN KRONOLOJİSİ

a) Basılmış Kitapları

1. *Mektepli Yavrularıma*, Vilayet Matbaası, Balıkesir: 1343/1927.
2. *Mektepli Yavrularıma, Yeni Temsiller*, Vilayet Matbaası, Balıkesir:1929.
3. *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, Yenigün Matbaası, Birinci Baskı, Ankara:1341/1922.
4. *Ülkü Edebiyatı*, Türk Pazarı Basımevi, Balıkesir:1939.
5. *Zekâ Demetleri*, Türk Pazarı Basımevi, Balıkesir:1939; İkinci Baskı, Ahmet Sait Matbaası İstanbul:1964.
6. *Fıkh-ı Ekber Tercümesi*, Diyanet İşleri Reisliği Yayınları, Ankara:1954, İkinci Baskı Ankara:1982.
7. *Kur'ân-ı Hakîm ve Meal-i Kerîm*, C:1, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul:1952.
Kur'ân-ı Hakîm ve Meal-i Kerim, C:2, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul: 1953.
Kur'ân-ı Hakîm ve Meal-i Kerim, C:3, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul: 1953.
8. *On Kere Kırk Hadis*, Çeltüt Matbaası, İstanbul:1955.
9. *Kara Günler ve İbret Levhaları*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul:1964.
10. *Akifnâme*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul:1966.
11. *Babamın Şiirleri*, Ahmet Sait Matbaası İstanbul:1966.
12. *İslamic Culture in Turkish Area*, İslam-The Straight Path, (Haz.Kennet W. Morgan) , *The Ronald Press Company*, New York, 1958.

b) Basılmamış Eserleri

1. *Maneviyât-ı Askeriye Dersleri*: Türk ve İslam Tarihinde Savaşlar ve İdmanlar.
2. *Şifâ-yı Şerîf Tercümesi ve Şerhi*.
3. *Türk Edebiyatı*.
4. *Arap Edebiyatı ve Antolojisi*.
5. *Tenkitlerim*.

6. *Ticarî İkrar.*

7. *İstimlâk.*

8. *Kalendernâme.*

9. *Hüccetüllâhi Bâliğa.* (Şah Veliyyü Allah'tan yapılan bu tercüme ve şerhin ilk cildi tamamlanmıştır.)

10. *Ahkâm-ı Sultâniye* (Maverdî'nin *Ahkâm-ı Sultâniye*'sini Ali Himmet Bey'le birlikte tercüme etmişlerdir.)

c) Basılmış Müstakil Nesir ve Şiirleri

Nesirleri

“Ulemâ-yı Muhteremînimize Bir İhtâr-ı Nâcizâne”, *Sırât-ı Müstakîm*, C:4, nr.94, 15 Cemaziyelahir 1327/4 Temmuz 1909. (Makale)

“Düğün Masrafları”, *Karesi*, nr:3, 28 Nisan 1330/11 Mayıs 1914. (Makale)

“Din, Namus Osmanlılık Borcu”, *Karesi*, nr.5, 12 Mayıs 1330/25 Mayıs 1914. (Makale)

“Nişancılık- Atıcılık (1)”, *Karesi*, nr.9, 9 Haziran 1330/22 Haziran 1914. (Makale)

“Nişancılık-Atıcılık (2)”, *Karesi*, nr.10, 16 Haziran 1330/29 Haziran 1914. (Makale)

“Nişancılık (3)”, *Karesi*, nr.11, 23 Haziran 1330/6 Temmuz 1914. (Makale)

“Binicilik”, *Karesi*, nr.13, 7 Temmuz 1330/20 Temmuz 1914. (Makale)

“Ramazan Vaazları”, *Karesi*, nr.13, 7 Temmuz 1330/20 Temmuz 1914. (Makale)

“Kasabalarımız Nasıl Olmalıdır?”, *Karesi*, nr.14, 14 Temmuz 1330/27 Temmuz 1914. (Makale)

“Vaazlar Nasıl Olmalıdır?” , *Karesi*, nr.15, 21 Temmuz 1330/3 Ağustos 1914. (Makale)

“Binicilik”, *Karesi*, nr. 15, 21 Temmuz 1330/3 Ağustos 1914. (Makale)

“Ziraat (Çiftçilik)”, *Karesi*, nr.16, 28 Temmuz 1330/10 Ağustos 1914. (Makale)

- “Vaazlar Nasıl Olmalıdır?”, *Karesi*, nr.16, 28 Temmuz 1330/10 Ağustos 1914. (Makale)
- “Vaazlar Nasıl Olmalıdır?” , *Karesi*, nr.17, 4 Ağustos 1330/17 Ağustos 1914. (Makale)
- “Müslümanlara Din Müjdeleri ve Buyrukları”, *Karesi*, nr.17, 4 Ağustos 1330/17 Ağustos 1914. (Makale)
- “Muharebede Fedakârlık”, *Karesi*, nr.17, 4 Ağustos 1330/17 Ağustos 1914. (Makale)
- “Teâvün (Yardımlaşma)”, *Karesi*, nr.18, 8 Ağustos 1330/21 Ağustos 1914. (Makale)
- “Askerlik Hakkında Din Buyrukları”, *Karesi*, nr.19, 18 Ağustos 1330/31 Ağustos 1914. (Makale)
- “Umûmî Seferberlik”, *Karesi*, nr.19, 18 Ağustos 1330/31 Ağustos 1914. (Makale)
- “Askerlik Hakkında Din Buyrukları”, *Karesi*, nr.20, 25 Ağustos 1330/7 Eylül 1914. (Makale)
- “Yine Yardımlaşmak”, *Karesi*, nr.20, 25 Ağustos 1330/7 Eylül 1914. (Makale)
- “Büyük Kurtuluş Bayramı”, *Karesi*, nr.21, 1 Eylül 1330/14 Eylül 1914. (Makale)
- “Bizde Muhacirlik ve Yanlış İtikâdler”, *Karesi*, nr.28, 12 Teşrinievvel 1330/25 Ekim 1914. (Makale)
- “İslamiyet Ölmez Yaşar”, *Karesi*, nr.29, 27 Teşrinievvel 1330/9 Kasım 1914. (Makale)
- “İvrindi Nahiyesi”, *Karesi*, nr.30-82, 2 Teşrinisani 1331/15 Kasım 1915. (Gezi Yazısı)
- “Fetvâ-yı Şerîfin Köylü Dilince İzâhı”, *Karesi*, nr:31, 10 Teşrinisani 1330/23 Kasım 1914. (Makale)
- “Müslümanlar Cihatta Birbirine İmdat Etmeye Mecburdur”, *Karesi*, nr:33, 24 Teşrinisani 1330/7 Aralık 1914. (Makale)
- “Cihâd-ı Ekber Münasebetiyle Tanrı Buyrukları”, *Karesi*, nr.34, 1 Kânunuevvel 1331/14 Aralık 1915. (Makale)
- “Mevlevihâne Yangını”, *Karesi*, nr:47, 2 Mart 1331/15 Mart 1915. (Makale)

- “Oruç Ayı ve Vaazlar”, *Karesi*, nr.12-64, 29 Haziran 1331/12 Temmuz 1915. (Makale)
- “Vaazlar Nasıl Olmalıdır?”, *Karesi*, nr.12-64, 29 Haziran 1331/12 Temmuz 1915. (Makale)
- “Vaazlar Nasıl Olmalıdır?”, *Karesi*, nr.14-6, 13 Temmuz 1331/26 Temmuz 1915. (Makale)
- “Vaazlar Nasıl Olmalıdır?”, *Karesi*, nr.15-67, 21 Temmuz 1331/3 Ağustos 1915. (Makale)
- “Vaazlar Nasıl Olmalıdır?”, *Karesi*, nr.16-68, 28 Temmuz 1331/10 Ağustos 1915. (Makale)
- “Bigadiç Nahiyesi”, *Karesi*, nr.27-26, 12 Teşrinievvel 1331/25 Ekim 1915. (Gezi Yazısı)
- “Giresun Nahiyesi”, *Karesi*, nr.28-80, 19 Teşrinievvel 1331/1 Kasım 1915. (Gezi Yazısı)
- “Oruç Ayı ve Vaazlar”, *Karesi*, nr.12-64, 29 Haziran 1331/12 Temmuz 1915. (Makale)
- “Vaazlar Nasıl Olmalıdır?”, *Karesi*, nr.12-64, 29 Haziran 1331/12 Temmuz 1915. (Makale)
- “Vaazlar Nasıl Olmalıdır?”, *Karesi*, nr.14-6, 13 Temmuz 1331/26 Temmuz 1915. (Makale)
- “Bir Hadis-i Şerif”, *Karesi*, nr.12-116, 4 Temmuz 1332/17 Temmuz 1916. (Makale)
- “Vaazlar Nasıl Olmalıdır?”, *Karesi*, nr.15-67, 21 Temmuz 1331/3 Ağustos 1915. (Makale)
- “Vaazlar Nasıl Olmalıdır?”, *Karesi*, nr.16-68, 28 Temmuz 1331/10 Ağustos 1915. (Makale)
- “Muharrem Hasbî (1)”, *Karesi*, nr.36, 15 Kânunuevvel 1331/28 Aralık 1915. (Makale)
- “Muharrem Hasbî (2)”, *Karesi*, nr.37, 22 Kânunuevvel 1331/4 Ocak 1916. (Makale)
- “Muharrem Hasbî (3)”, *Karesi*, nr.38, 29 Kânunuevvel 1331/11 Ocak 1916. (Makale)

- “Mekteplerde Cevelan: Tatbikât Mektebi”, *Karesi*, nr.43-90, 1 Şubat 1331/14 Şubat 1916. (Makale)
- “Mekteplerde Cevelan: Hasan Çelebi Mektebi”, *Karesi*, nr.45-97, 15 Şubat 1331/28 Şubat 1916. (Makale)
- “Mekteplerde Cevelan: Hapishane Mektebi”, *Karesi*, nr.46-98, 22 Şubat 1331/6 Mart 1916. (Makale)
- “Mekteplerde Cevelan: Tevfikiye Mektebi, *Karesi*, nr:47-99, 29 Şubat 1331/13 Mart 1916. (Makale)
- “Mekteplerde Cevelan: Kırımlılar Mektebi”, *Karesi*, nr.49-101, 14 Mart 1331/27 Mart 1915. (Makale)
- “Kebşud Nahiyesi”, *Karesi*, nr.4-108, 2 Mayıs 1332/15 Mayıs 1916. (Makale)
- “Hadis-i Şerif”, *Sirât-ı Müstakîm*, C:14, nr.355, Temmuz 1332/Temmuz 1916. (Makale)
- “Bir Hadis-i Şerif”, *Karesi*, nr.12-116, 4 Temmuz 1332/ 17 Temmuz 1916. (Makale)
- “Bir Hadis-i Şerif”, *Karesi*, nr.12-116, 17 Temmuz 1916. (Makale)
- “Makâlât”, *Karesi*, nr.13-117, 11 Temmuz 1332/ 24Temmuz 1916. (Makale)
- “İhtikâr”, *Karesi*, nr.14-118, 29 Temmuz 1916. (Makale)
- “Bir Hatıra: Devre-i Mutavassıta ve Âliye”, *Karesi*, nr.34- 139, 28 Safer 1335, 12 Kânunuevvel 1332/25 Aralık 1916. (Hatıra)
- “Ufak Bir Hatıra: Mensucât-ı Dâhiliyyemiz Hakkında”, *Karesi*, 37-142, 9 Kânunusani 1332/22 Ocak 1917. (Hatıra)
- “Karesi Ricâl-i Târihiyyesinden: Ali Şuûrî Efendi”, *Karesi*, 29-143, 16 Kânunusani 1332/29 Ocak 1917. (Makale)
- “Divân-ü Lügât’it-Türk”, *Karesi*, nr.44-148, 5 Mart 1332/5 Mart 1917. (Tercüme)
- “Şehit Muhterem Faik Paşanın Ruhuna İthaf”, *Karesi*, nr.44-148, 5 Mart 1332/5 Mart 1917. (Makale)
- “Türkçe Harfler”, *Karesi*, nr.45-149, 12 Mart 1332/12 Mart 1917. (Tercüme)

- “Türkçe Harfler”, *Karesi*, nr.46-150, 19 Mart/19 Mart 1917. (Tercüme)
- “Türkçe Harfler”, *Karesi*, nr.47-151, 26 Mart 1917. (Tercüme)
- “Mektepliler Hakkında”, *Karesi*, nr.1- 15, H.15 Recep 1335/7 Mayıs 1917. (Makale)
- “Makâle-i Mahsûsa”, *Karesi*, nr.47/163, 18 Haziran 1333/18 Haziran 1917. (Makale)
- “Ramazan Muhasebeleri: Düşündüm ki”, *Karesi*, nr:8-164, H. 5 Ramazan 1335/ 25 Haziran 1917. (Makale)
- “Gideceğimiz Yol”, *Ses*, nr.1, 17 Teşrinievvel 1334/17 Ekim 1918. (Makale)
- “Eşkiyâlık Derdi”, *Ses*, nr.1, 17 Teşrinievvel 1334/17 Ekim 1918. (Makale)
- “Âsâyîş Meselesi”, *Ses*, nr.2, 24 Teşrinievvel 1334/ 24 Ekim 1918. (Makale)
- “Bugünkü Vazifelerimiz: Millî Muâvenet Lazımdır”, *Ses*, nr.3, 7 Teşrinisani 1334/ Kasım 1918. (Makale)
- “Zavallı Köylülerimiz”, *Ses*, nr.8, 5 Kânunusani 1334/5 Aralık 1918. (Makale)
- “Rumlar mı Mazlum?” , *Ses*, nr.8, 5 Kânunusani 1334/5 Aralık 1918. (Makale)
- “Karesi- Kara İsa”, *İzmir’e Doğru*, nr.14, 1 Kânunusani 1335/1 Ocak 1919. *Karesi*, nr.31-291, 5 Kânunusani 1336/5 Ocak 1920/ (Makale)
- “Muhtekirler Cezasız mı Kalacak?”, *Ses*, nr.12, 2 Kânunusani 1335/2 Ocak 1919. (Makale)
- “Yağma Devrinde Anadolu: Tetkîkâta Nereden Başlamak Lazımdır?”, *Ses*, nr.14, 16 Kânunusani 1335/16 Ocak 1919. (Makale)
- “Muhtarların İntihâbı”, *Ses*, nr.14, 16 Kânunusani 1335/16 Ocak 1919. (Makale)
- “İhtikâr Hakkında Bir Cevap”, *Ses*, nr. 15, 23 Kânunusani 1335/23 Ocak 1919. (Polemik)
- “İhtikâr Hakkında Bir Cevap”, *Ses*, nr.15, 23 Kânunusani 1335/23 Ocak 1919 (Polemik)
- “İhtikâr Meselesi”, *Ses*, nr.16, 30 Kânunusani 1335/30 Ocak 1919. (Makale)
- “İhtikâr Dolapları: Un Meselesi”, *Ses*, nr.17, 6 Şubat 1335/6 Şubat 1919. (Makale)

- “İttifâk-ı Mukaddes”, *Ses*, nr.18, 13 Şubat 1335/13 Şubat 1919. (Makale)
- “Meçhul Vatanperverlerden Balyalı Mustafa Çavuş”, *Sırât-ı Müstakîm*, C:19, nr.477, Nisan 1337/ Nisan 1921. (Makale)
- “İrşâd Meselesi”, *Sırât-ı Müstakîm*, C:20, nr.509, Mayıs 1337/Mayıs 1921. (Makale)
- “Elim Bir Hakikat Karşısında”, *Zafer-i Millî*, nr. Yok, 11 Teşrinisani 1339/11 Kasım 1923. (Makale)
- “Şehir Kenarlarından Şehir Dâhiline”, *Türk Dili*, nr.308, 23 Mayıs 1927. (Mektup)
- “Mezruâta İkâ Edilen Zararları Daha Ziyade Kim Yapıyor?”, *Türk Dili*, nr.327, 19 Haziran 1927. (Makale)
- “Uğurlar Olsun”, *Irmak*, nr.13, 15 Eylül 1928. (Hatıra)
- “Hikmet Çiçekleri”, *Irmak*, nr.14, 1 Ekim 1928. (Tercüme)
- “Vatan Salnamesi”, *Türk Dili*, nr.1337, 21 Aralık 1931. (Duyuru)
- “Mesel Oyunu”, *Gençler Yolu*, nr.66, 31 Ocak 1932. (Piyes)
- “Fıkralar, Latifeler”, *Gençler Yolu*, C:4, nr.67, 29 Şubat 1932. (Tercüme)
- “Fıkralar, Latifeler”, *Gençler Yolu*, C:4, nr.72, 15 Mayıs 1932. (Tercüme)
- “Fıkralar, Latifeler”, *Gençler Yolu*, C:4, nr.74, 15 Haziran 1932. (Tercüme)
- “Dil İşi Çerçevesinde”, *Gençler Yolu*, C:4, nr.77, 30 Temmuz 1932. (Makale)
- “Dilimiz Çerçevesinde”, *Türk Dili*, nr.1928, 30 Eylül 1932. (Makale)
- “Yeni Dil Çerçevesinde Karışık Örnekler”, *Türk Dili*, nr.1929, 1 Ekim 1932. (Makale)
- “Yeni Dil Çerçevesinde Yapacağımız İşler”, *Türk Dili*, nr.1930, 3 Ekim 1932. (Makale)
- “Yerli Dilimizden Örnekler”, *Türk Dili*, nr.1931, 4 Ekim 1932. (Makale)
- “Koyma Diline Örnekler”, *Türk Dili*, nr.1934, 9 Ekim 1932. (Makale)
- “Yerli Dilimizden Örnekler”, *Türk Dili*, nr.1950, 27 Ekim 1932. (Makale)
- “Gamsız Köse ile Deli Turgut”, *Gençler Yolu*, C:1, nr.19, 30 Kasım 1932. (Piyes)
- “Gönenli Genç Osman”, *Türk Dili*, nr.2089, 16 Nisan 1933. (Hatıra)

- “Zekâ Demetleri”, *Savaş*, nr.206, 12 Temmuz 1934. (Tercüme)
- “Zekâ Demetleri”, *Savaş*, nr.208, 15 Temmuz 1934. (Tercüme)
- “Zekâ Demetleri”, *Savaş*, nr.211, 18 Temmuz 1934. (Tercüme)
- “Zekâ Demetleri”, *Savaş*, nr.212, 19 Temmuz 1934. (Tercüme)
- “Zekâ Demetleri”, *Savaş*, nr.213, 20 Temmuz 1934. (Tercüme)
- “Ticarî İkrar Hakkında”, *Savaş*, nr.216, 25 Temmuz 1934. (Polemik)
- “Leylek- Kartal Muharebesi”, *Savaş*, nr.217, 26 Temmuz 1934. (Fıkra)
- “Ticârî İkrar Hakkında”, *Savaş*, nr.225, 5 Ağustos 1934. (Polemik)
- “Ticârî İkrar Hakkında”, *Savaş*, nr.226, 6 Ağustos 1934. (Polemik)
- “Zekâ Demetleri”, *Savaş*, nr.227, 7 Ağustos 1934. (Tercüme)
- “Öz Dilimiz: Koyma İşi”, *Türk Dili*, nr.4366, 3 Aralık 1934. (Makale)
- “Öz Dilimiz: Koyma İşi”, *Türk Dili*, nr.4367, 4 Aralık 1934. (Makale)
- “Öz Dilimizde Karşılıklar”, *Türk Dili*, nr.4370, 7 Aralık 1934. (Makale)
- “Ülkü Edebiyatı”, *Türk Dili*, nr.9768, 8 Ekim 1935. (Makale)
- “Ülkü Edebiyatı”, *Türk Dili*, nr.9768, 8 Ekim 1935. (Makale)
- “Ülkü Edebiyatı”, *Türk Dili*, nr.9769, 9 Ekim 1935. (Makale)
- “Ülkü Edebiyatı”, *Türk Dili*, nr.9770, 10 Ekim 1935. (Makale)
- “Ülkü Edebiyatı”, *Türk Dili*, nr.9771, 11 Ekim 1935. (Makale)
- “Ülkü Edebiyatı”, *Türk Dili*, nr.9772, 12 Ekim 1935. (Makale)
- “Ülkü Edebiyatı”, *Türk Dili*, nr.9773, 13 Ekim 1935. (Makale)
- “Ülkü Edebiyatı”, *Türk Dili*, nr.9774, 15 Ekim 1935. (Makale)
- “İstiklâl Marşı Şairi Mehmet Akif”, *Türk Dili*, nr.10131, 4 Ocak 1937. (Hatıra)
- “İstiklâl Marşı Şairi Mehmet Akif”, *Türk Dili*, nr.10132, 5 Ocak 1937. (Hatıra)
- “İstiklâl Marşı Şairi Mehmet Akif”, *Türk Dili*, nr.10133, 6 Ocak 1937. (Hatıra)

- “İstiklâl Marşı Şairi Mehmet Akif”, *Türk Dili*, nr.10134, 7 Ocak 1937. (Hatıra)
- “İstiklâl Marşı Şairi Mehmet Akif”, *Türk Dili*, nr.10136, 9 Ocak 1937. (Hatıra)
- “İstiklâl Marşı Şairi Mehmet Akif”, *Türk Dili*, nr.10137, 10 Ocak 1937. (Hatıra)
- “İstiklâl Marşı Şairi Mehmet Akif”, *Türk Dili*, nr.10138, 12 Ocak 1937. (Hatıra)
- “İstiklâl Marşı Şairi Mehmet Akif”, *Türk Dili*, nr.10139, 13 Ocak 1937. (Hatıra)
- “İstiklâl Marşı Şairi Mehmet Akif”, *Türk Dili*, nr.10140, 14 Ocak 1937. (Hatıra)
- “İstiklâl Marşı Şairi Mehmet Akif”, *Türk Dili*, nr.10141, 15 Ocak 1937. (Hatıra)
- “İstiklâl Marşı Şairi Mehmet Akif”, *Türk Dili*, nr.10142, 16 Ocak 1937. (Hatıra)
- “İstiklâl Marşı Şairi Mehmet Akif”, *Türk Dili*, nr.10143, 17 Ocak 1937. (Hatıra)
- “İstiklâl Marşı Şairi Mehmet Akif”, *Türk Dili*, nr.10144, 19 Ocak 1937. (Hatıra)
- “İstiklâl Marşı Şairi Mehmet Akif”, *Türk Dili*, nr.10145, 20 Ocak 1937. (Hatıra)
- “İstiklâl Marşı Şairi Mehmet Akif”, *Türk Dili*, nr.10146, 21 Ocak 1937. (Hatıra)
- “İstiklâl Marşı Şairi Mehmet Akif”, *Türk Dili*, nr.10148, 23 Ocak 1937. (Hatıra)
- “Kaçaklık Devri”, *Türk Dili*, nr.4078, 10 Ocak 1939. (Hatıra)
- “Kaçaklık Devri”, *Türk Dili*, nr.4079, 11 Ocak 1939. (Hatıra)
- “Kaçaklık Devri”, *Türk Dili*, nr.4080, 12 Ocak 1939. (Hatıra)
- “Kaçaklık Devri”, *Türk Dili*, nr.4081, 13 Ocak 1939. (Hatıra)
- “Kaçaklık Devri”, *Türk Dili*, nr.4084, 17 Ocak 1939. (Hatıra)
- “Kaçaklık Devri”, *Türk Dili*, nr.4085, 18 Ocak 1939. (Hatıra)
- “Kaçaklık Devri”, *Türk Dili*, nr.4086, 19 Ocak 1939. (Hatıra)
- “Kaçaklık Devri”, *Türk Dili*, nr.4087, 20 Ocak 1939. (Hatıra)
- “Kaçaklık Devri”, *Türk Dili*, nr.4088, 21 Ocak 1939. (Hatıra)
- “Kaçaklık Devri”, *Türk Dili*, nr.4089, 22 Ocak 1939. (Hatıra)
- “Kaçaklık Devri”, *Türk Dili*, nr.4090, 24 Ocak 1939. (Hatıra)

- “Kaçaklık Devri”, *Türk Dili*, nr.4091, 25 Ocak 1939. (Hatıra)
- “Kaçaklık Devri”, *Türk Dili*, nr.4092, 26 Ocak 1939. (Hatıra)
- “Kaçaklık Devri”, *Türk Dili*, nr.4093, 27 Ocak 1939. (Hatıra)
- “Zekâ Demetleri: Küçük Fıkralar”, *Balıkesir Postası*, nr.162, 12 Temmuz 1943. (Tercüme)
- “Zekâ Demetleri: Küçük Fıkralar”, *Balıkesir Postası*, nr.164, 14 Temmuz 1943. (Tercüme)
- “Zekâ Demetleri: Küçük Fıkralar”, *Balıkesir Postası*, nr.165, 15 Temmuz 1943. (Tercüme)
- “Zekâ Demetleri: Küçük Fıkralar”, *Balıkesir Postası*, nr.166, 16 Temmuz 1943. (Tercüme)
- “Zekâ Demetleri: Küçük Fıkralar”, *Balıkesir Postası*, nr.168, 19 Temmuz 1943. (Tercüme)
- “Zekâ Demetleri: Küçük Fıkralar”, *Balıkesir Postası*, nr.169, 20 Temmuz 1943. (Tercüme)
- “Zekâ Demetleri: Küçük Fıkralar”, *Balıkesir Postası*, nr.170, 21 Temmuz 1943. (Tercüme)
- “Zekâ Demetleri: Küçük Fıkralar”, *Balıkesir Postası*, nr.172, 23 Temmuz 1943. (Tercüme)
- “Zekâ Demetleri: Küçük Fıkralar”, *Balıkesir Postası*, nr.173, 24 Temmuz 1943. (Tercüme)
- “Zekâ Demetleri: Küçük Fıkralar”, *Balıkesir Postası*, nr.176, 28 Temmuz 1943. (Tercüme)
- “Zekâ Demetleri: Küçük Fıkralar”, *Balıkesir Postası*, nr.177, 29 Temmuz 1943. (Tercüme)
- “Sözlü İmtihanlar Alenî Olmalıdır”, *Balıkesir Postası*, nr.177, 29 Temmuz 1943. (Tercüme)

- “Zekâ Demetleri: Küçük Fıkralar”, *Balıkesir Postası*, nr.178, 30 Temmuz 1943. (Tercüme)
- “Zekâ Demetleri: Küçük Fıkralar”, *Balıkesir Postası*, nr.179, 31 Temmuz 1943. (Tercüme)
- “Zekâ Demetleri: Küçük Fıkralar”, *Balıkesir Postası*, nr.180, 2 Ağustos 1943. (Tercüme)
- “Zekâ Demetleri: Küçük Fıkralar”, *Balıkesir Postası*, nr.181, 3 Ağustos 1943. (Tercüme)
- “Zekâ Demetleri: Küçük Fıkralar”, *Balıkesir Postası*, nr.183, 4 Ağustos 1943. (Tercüme)
- “Zekâ Demetleri: Küçük Fıkralar”, *Balıkesir Postası*, nr.185, 6 Ağustos 1943. (Tercüme)
- “Zekâ Demetleri: Küçük Fıkralar”, *Balıkesir Postası*, nr.186, 7 Ağustos 1943. (Tercüme)
- “Deveci Külâhın Sıkı mı?”, *Türk Dili*, nr.3652, 7 Ağustos 1943. (Fıkra)
- “Zekâ Demetleri: Küçük Fıkralar”, *Balıkesir Postası*, nr.187, 9 Ağustos 1943. (Tercüme)
- “Zekâ Demetleri: Küçük Fıkralar”, *Balıkesir Postası*, nr.191, 13 Ağustos 1943. (Tercüme)
- “Deveci Külâhın Sıkı mı?”, *Türk Dili*, nr.3652, 7 Ağustos 1943. (Fıkra)
- “Akif’in İftarında”, *Balıkesir Postası*, nr.240, 15 Ekim 1943. (Hatıra)
- “Salmanım Oğul, Süleymanım Oğul”, *Balıkesir Postası*, nr.250, 26 Ekim 1943. (Fıkra)
- “İşlenmesi Gereken Tarihî Konular 1”, *Türk Dili*, nr.3834, 4 Nisan 1944. (Makale)
- “İşlenmesi Gereken Tarihî Konular 2”, *Türk Dili*, nr.3837, 7 Nisan 1944. (Makale)
- “İşlenmesi Gereken Tarihî Konular 3”, *Türk Dili*, nr.3841, 12 Nisan 1944. (Makale)
- “İşlenmesi Gereken Tarihî Konular 4”, *Türk Dili*, nr.3844, 15 Nisan 1944. (Makale)
- “İşlenmesi Gereken Tarihî Konular 5”, *Türk Dili*, nr.3848, 20 Nisan 1944. (Makale)

- “İşlenmesi Gereken Tarihî Konular 6”, *Türk Dili*, nr.3850, 22 Nisan 1944. (Makale)
- “İşlenmesi Gereken Tarihî Konular 7”, *Türk Dili*, nr.3852, 25 Nisan 1944. (Makale)
- “İşlenmesi Gereken Tarihî Konular 8”, *Türk Dili*, nr.3860, 5 Mayıs 1944. (Makale)
- “İşlenmesi Gereken Tarihî Konular 9”, *Türk Dili*, nr.3940, 8 Ağustos 1944. (Makale)
- “İşlenmesi Gereken Tarihî Konular 10”, *Türk Dili*, nr.3943, 11 Ağustos 1944. (Makale)
- “İşlenmesi Gereken Tarihî Konular 11”, *Türk Dili*, nr.3969, 12 Eylül 1944. (Makale)
- “İşlenmesi Gereken Tarihî Konular 12”, *Türk Dili*, nr.3971, 15 Eylül 1944. (Makale)
- “Yakın Tarihimizde Zekâ Oyunları (1)”, *Türk Dili*, nr.3980, 30 Eylül 1944. (Makale)
- “Yakın Tarihimizde Zekâ Oyunları (2)”, *Türk Dili*, nr.3982, 3 Ekim 1944. (Makale)
- “Yakın Tarihimizde Zekâ Oyunları (3)”, *Türk Dili*, nr.3984, 5 Ekim 1944. (Makale)
- “Bostan Tercümesi”, *Balıkesir Postası*, nr.724, 21 Haziran 1945. (Tenkit)
- “Bostan Tercümesi”, *Balıkesir Postası*, nr.725, 22 Haziran 1945. (Tenkit)
- “Bostan Tercümesi”, *Balıkesir Postası*, nr.726, 23 Haziran 1945. (Tenkit)
- “İmri’ül-Kays, Yedi Askı-El Müallekat’üs-Seb’a”, *Balıkesir Postası*, nr.731, 29 Haziran 1945. (Tenkit)
- “İmri’ül-Kays, Yedi Askı-El Müallekat’üs-Seb’a”, *Balıkesir Postası*, nr.732, 30 Haziran 1945. (Tenkit)
- “Dilde Araştırmalar: Bekâr, Bekrî Kelimeleri”, *Balıkesir Postası*, nr.735, 4 Temmuz 1945. (Makale)
- “Dilde Araştırmalar: Bekâr, Bekrî Kelimeleri”, *Balıkesir Postası*, nr.736, 5 Temmuz 1945. (Makale)
- “Dilde Araştırmalar: Sital Kelimesi”, *Balıkesir Postası*, nr.737, 6 Temmuz 1945. (Makale)
- “Dilde Araştırmalar: Bedesten Kelimesi”, *Balıkesir Postası*, nr.738, 7 Temmuz 1945. (Makale)

“Dilde Araştırmalar: Akşam, Ala Cırık, Allak Bullak, Allem Kallem Kelimeleri”, *Balıkesir Postası*, nr.744, 14 Temmuz 1945. (Makale)

“Dilde Araştırmalar: Andavallı, Angut Kelimeleri”, *Balıkesir Postası*, nr.749, 20 Temmuz 1945. (Makale)

“Türk Dil Kurumu’nun Yayınladığı Atalar Sözü Hakkında”, *Türk Dili*, nr.4214, 20 Temmuz 1945. (Tenkit)

“Türk Dil Kurumu’nun Yayınladığı Atalar Sözü Hakkında”, *Türk Dili*, nr.4215, 21 Temmuz 1945. (Tenkit)

“Dilde Araştırmalar: April, Aşna, Ayın, Ayıngacı”, Aylak Kelimeleri, *Balıkesir Postası*, nr.750, 21 Temmuz 1945. (Makale)

“Türk Dil Kurumu’nun Yayınladığı Atalar Sözü Hakkında”, *Türk Dili*, nr.4216, 22 Temmuz 1945. (Tenkit)

“Türk Dil Kurumu’nun Yayınladığı Atalar Sözü Hakkında”, *Türk Dili*, nr.4217, 24 Temmuz 1945. (Tenkit)

“Türk Dil Kurumu’nun Yayınladığı Atalar Sözü Hakkında”, *Türk Dili*, nr.4218, 25 Temmuz 1945. (Tenkit)

“Türk Dil Kurumu’nun Yayınladığı Atalar Sözü Hakkında”, *Türk Dili*, nr.4219, 26 Temmuz 1945. (Tenkit)

“Dilde Araştırmalar: Hadım, Hatun, şamata, Peşrev Kelimeleri”, *Balıkesir Postası*, nr.753, 25 Temmuz 1945. (Makale)

“Dilde Araştırmalar: Abuk Sabuk, Allabut, Aftoz Kelimeleri”, *Balıkesir Postası*, nr.743, 26 Temmuz 1945. (Makale)

“Yalnız Fiyat Murakabesi Yeter Değildir”, *Balıkesir Postası*, nr.759, 1 Ağustos 1945. (Makale)

“Dilde Araştırmalar: Berenarı, Beleş Kelimeleri”, *Balıkesir Postası*, nr.762, 4 Ağustos 1945. (Makale)

“Dilde Araştırmalar: Bağdad Kelimesi”, *Balıkesir Postası*, nr.764, 7 Ağustos 1945. (Makale)

- “Dilde Araştırmalar: Bağdad, Bakkal-Çakkal Kelimeleri”, nr.765, 8 Ağustos 1945. (Makale)
- “Bu Seyri Memleketin Kadısı Yaptırıyor”, *Türk Dili*, nr.4229, 8 Ağustos 1945. (Fıkra)
- “Dilde Araştırmalar: Vehbi Evinç Oğlumuzu”, *Balıkesir Postası*, nr.766, 9 Ağustos 1945. (Makale)
- “İş Mecmuasına Cevap”, *Balıkesir Postası*, nr.921, 8 Kasım 1945. (Polemik)
- “İş Mecmuasına Cevap”, *Balıkesir Postası*, nr.922, 9 Kasım 1945. (Polemik)
- “İş Mecmuasına Cevap”, *Balıkesir Postası*, nr.924, 12 Kasım 1945. (Polemik)
- “Sevgili Hemşehrilerime”, *Balıkesir Postası*, nr.1103, 22 Haziran 1946. (Beyanat)
- “Haksızlık”, *Balıkesir Postası*, nr.1107, 27 Haziran 1946. (Makale)
- “Büyük Türk Âlimi Molla Fenârî-Hayatı ve Eserleri”, *Kaynak*, 12/ 155-156, 1946. (Makale)
- “Eski Balıkesir Vali ve Mutasarrıfları”, *Kaynak*, 14/ 158-159, 1946. (Makale)
- “Dalkavukluk”, *Balıkesir Postası*, nr.1146, 20 Ağustos 1946. (Makale)
- “Dalkavukluk”, *Balıkesir Postası*, nr.1148, 22 Ağustos 1946. (Makale)
- “Büyük Millet Meclisi’ne Açık Arıza”, *Balıkesir Postası*, nr.4538, 24 Ağustos 1946. (Mektup)
- “Türk Dil Kurumu”, *Balıkesir Postası*, nr.1173, 27 Eylül 1946. (Tenkit)
- “Bir Tartışma Münasebeti ile”, *Balıkesir Postası*, nr.1198, 29 Ekim 1946. (Makale)
- “Dilde Araştırmalar: Türk Dilinde Ekler ve Kökler Üzerine Bir Deneme”, *Balıkesir Postası*, nr.1199, 2 Kasım 1946. (Makale)
- “Bir Tartışma Münasebeti ile: Türk mü Terk mi?”(1), *Balıkesir Postası*, nr.1200, 10 Kasım 1946. (Makale)
- “Dilde Araştırmalar:-uk Eki”, *Balıkesir Postası*, nr.1202, 12 Kasım 1946. (Makale)
- “Dilde Araştırmalar: Çocuk Kelimesi”, *Balıkesir Postası*, nr.1203, 13 Kasım 1946. (Makale)

- “Dilde Araştırmalar: -ık Eki”, *Balıkesir Postası*, nr.1204, 14 Kasım 1946. (Makale)
- “Bir Tartışma Münasebeti ile: Türk mü Terk mi?” (2), *Balıkesir Postası*, nr.1206, 16 Kasım 1946. (Makale)
- “Tarafsızın Yolu”, *Balıkesir Postası*, nr.1251, 9 Ocak 1947. (Makale)
- “İslam-Türk Ansiklopedisi Hakkında Okuyuculara Âcizâne Tavsiyelerim”, *Balıkesir Postası*, nr.1255, 16 Ocak 1947. (Makale)
- “Bilgi Ürkek Bir Kuştur”, *Balıkesir Postası*, nr.1256, 17 Ocak 1947. (Makale)
- “şark Kùltürümüz Noksan”, *Balıkesir Postası*, nr.1257, 18 Ocak 1947. (Makale)
- “Edebiyat Dersleri Hakkında”, *Balıkesir Postası*, nr.1258, 20 Ocak 1947. (Makale)
- “Okuyucu Göz ile İki Görüş Bir Sual”, *Balıkesir Postası*, nr.1260, 22 Ocak 1947. (Tenkit)
- “Okuyup Yazmak Beyanındadır”, *Balıkesir Postası*, nr.1262, 24 Ocak 1947. (Makale)
- “Öylesi Değil Böylesi”, *Türk Dili*, nr.4660, 26 Ocak 1947. (Polemik)
- “Kelimeci’nin Cevabı”, *Türk Dili*, nr.4668, 5 şubat 1947. (Polemik)
- “Kelimeci’nin Tarama Sergisi”, *Türk Dili*, nr. 4671, 8 şubat 1947. (Polemik)
- “Kelimeci’nin Tarama Sergisi”, *Türk Dili*, nr.4672, 9 şubat 1947. (Polemik)
- “Kelimeci’den Öylesine Böylesi”, *Türk Dili*, nr.4679, 18 şubat 1947. (Polemik)
- “Kelimeci’den Öylesine Böylesi”, *Türk Dili*, nr.4683, 22 şubat 1947.(Polemik)
- “Değerli Üstat Doktor Adnan Adıvar’a”, *Balıkesir Postası*, nr.1266, 29 Ocak 1947. (Mektup)
- “Veremle Savaş”, *Balıkesir Postası*, nr.1268, 31 Ocak 1947. (Makale)
- “Bir Tarihçe: Veremle Savaş”, *Balıkesir Postası*, nr.1269, 1 şubat 1947. (Makale)
- “Bir Tarihçe: Veremle Savaş”, *Balıkesir Postası*, nr.1271, 4 şubat 1947. (Makale)
- “Bir Tarihçe: Veremle Savaş”, *Balıkesir Postası*, nr.1272 5 şubat 1947. (Makale)
- “Bir Tarihçe: Veremle Savaş”, *Balıkesir Postası*, nr.1277, 11 şubat 1947. (Makale)
- “Bir Tarihçe: Veremle Savaş”, *Balıkesir Postası*, nr.1278, 12 şubat 1947. (Makale)

- “Bir Tarihçe: Veremle Savaş”, *Balıkesir Postası*, nr.1279, 13 Şubat 1947. (Makale)
- “Sağnak’ın Edebî Hüviyeti Özeti”, *Türk Dili*, nr.4689, 1 Mart 1947. (Polemik)
- “Köy Okulları”, *Türk Dili*, nr.4760, 25 Mayıs 1947. (Makale)
- “İsra 84”, *Sebilürreşat*, C:1, nr.2, Mayıs 1948. (Tefsir)
- “Tefsir-i Şerif”, *Sebilürreşat*, C:1, nr.2, Mayıs 1948. (Tefsir)
- “Nâziat 30”, *Sebilürreşat*, C:1, nr.2, Haziran 1948. (Tefsir)
- “Tefsir-i Şerif”, *Sebilürreşat*, C:1, nr.5, Haziran 1948. (Tefsir)
- “Tefsir-i Şerif”, *Sebilürreşat*, C:1, nr.6, Haziran 1948. (Tefsir)
- “Enfâl 27”, *Sebilürreşat*, C:1, nr.7, Temmuz 1948. (Tefsir)
- “Neme Lazım”, *Sebilürreşat*, C:1, nr.7, Temmuz 1948. (Makale)
- “Tefsir-i Şerif, Allah’a ve Peygambere Hainlik”, *Sebilürreşat*, C:1, nr.7, Temmuz 1948. (Tefsir)
- “Ehâdis-i Şerife, Emaneti Muhafaza ve Halkı İdare Hususundaki Mesuliyet”, *Sebilürreşat*, C:1, nr.7, Temmuz 1948. (Makale)
- “Örnek Adam Ali Saib Ece Bey”, *Sebilürreşat*, C:1, nr.8, Temmuz 1948. (Makale)
- “Kanaat Sahibi Olmak”, *Sebilürreşat*, C:1, nr.8, Temmuz 1948. (Makale)
- “Hazret-i Hâlid”, *Sebilürreşat*, C:1, nr.8, Temmuz 1948. (Makale)
- “Tefsir-i Şerif, Allah’a ve Peygambere Hainlik”, *Sebilürreşat*, C:1, nr.8, Temmuz 1948. (Tefsir)
- “Kur’an’ı Ezberleyen Hafızlara Peygamberimizin Bahşettiği Yüksek Şeref”, *Sebilürreşat*, C:1, nr.8, Temmuz 1948. (Makale)
- “Tefsir-i Şerif”, *Sebilürreşat*, C:1, nr.9, Temmuz 1948. (Tefsir)
- “Tefsir-i Şerif: Sırrı Teklif”, *Sebilürreşat*, C:1, nr.9, Temmuz 1948. (Tefsir)
- “Düzme Hadisler”, *Balıkesir Postası*, nr.1709, 30 Temmuz 1948. (Makale)
- “Düzme Hadisler”, *Balıkesir Postası*, nr.1710, 31 Temmuz 1948. (Makale)
- “Düzme Hadisler”, *Balıkesir Postası*, nr.1801, 2 Ağustos 1948. (Makale)

- “Hasan Basri Çantay Müftü ve Vaizin Yazı ve Sözlerine Ne Diyor?” , *Balıkesir Postası*, nr.1801, 2 Ağustos 1948. (Polemik)
- “Düzme Hadisler”, *Balıkesir Postası*, nr.1802, 3 Ağustos 1948. (Makale)
- “Düzme Hadisler”, *Balıkesir Postası*, nr.1803, 4 Ağustos 1948. (Makale)
- “Düzme Hadisler”, *Balıkesir Postası*, nr.1804, 5 Ağustos 1948. (Makale)
- “Hasan Basri Çantay Vaizden Bazı Sualler Soruyor”, *Balıkesir Postası*, nr.1804, 5 Ağustos 1948. (Polemik)
- “Dalkavukluk”, *Balıkesir Postası*, nr.1146, 20 Ağustos 1948.(Makale)
- “Dalkavukluk”, *Balıkesir Postası*, nr.1148, 22 Ağustos 1948. (Makale)
- “İhtisasa Kıymet Verelim”, *Sebilürreşat*, C:1, nr.10, Ağustos 1948. (Makale)
- “Maarifin Acıklı Durumu”, *Sebilürreşat*, C:1, nr.10, Ağustos 1948. (Makale)
- “Biz Böyle Din İstemiyoruz”, *Sebilürreşat*, C: 1, nr.10, Ağustos 1948. (Makale)
- “İdman ve Yarış Hakkında”, *Sebilürreşat*, C: 1, nr.11, Ağustos 1948. (Makale)
- “Dinde Reform Ne Demek?” , *Sebilürreşat*, C:1, nr.11, Ağustos 1948. (Makale)
- “Tefsir-i Şerif”, *Sebilürreşat*, C:1, nr.11, Ağustos 1948. (Tefsir)
- “Tefsir-i Şerif”, *Sebilürreşat*, C:1, nr.11, Ağustos 1948. (Tefsir)
- “Ebedî Hayata İnanmak”, *Sebilürreşat*, C:1, nr.12, Ağustos 1948. (Makale)
- “Tarihimizin Temeli”, *Sebilürreşat*, C:1, nr.12, Ağustos 1948. (Makale)
- “Tevhit”, *Sebilürreşat*, C:1, nr.12, Ağustos 1948. (Makale)
- “İbrahim 6”, *Sebilürreşad*, C:1, nr.13, Eylül 1948. (Tefsir)
- “Dinde Reform”, *Sebilürreşat*, C:1, nr.13, Eylül 1948. (Makale)
- “Asıl Mürteci Onlardır”, *Sebilürreşat*, C:1, nr.13, Eylül 1948. (Makale)
- “Yetimler Hakkında: Çocuk Esirgeme Kurumu’na İthaf”, *Sebilürreşat*, C:1, nr.13, Eylül 1948. (Makale)
- “Tefsir-i Şerif”, *Sebilürreşat*, C:1, nr.13, Eylül 1948. (Tefsir)

- “Yetimler Hakkında (1)”, *Sebilürreşat*, C:1, nr.13, Eylül 1948. (Makale)
- “Müslümanlık Hayat Dinidir”, *Sebilürreşat*, C:1, nr.14, Eylül 1948. (Makale)
- “Yetimler Hakkında: Çocuk Esirgeme Kurumu’na İthaf”, *Sebilürreşat*, C:1, nr.14, Eylül 1948. (Makale)
- “Gevezelik ve Küstahlık”, *Sebilürreşat*, C: 1, nr.17, Ekim 1948.(Makale)
- “Dünya Hayatında Ahirete İnanmanın Tesiri”, *Sebilürreşat*, C:1, nr.18, Ekim 1948. (Makale)
- “Çocuklara Karşı Peygamberimizin Sevgisi”, *Sebilürreşat*, C:1, nr.19, Kasım 1948. (Makale)
- Dinde Reform, *Sebilürreşat*, C:1, nr.17, 1948. (Makale)
- “Gevezelik ve Küstahlık”, *Sebilürreşat*, C:1, nr.17, Ekim 1948. (Makale)
- “Yetimler Hakkında”, *Sebilürreşat*, C:1, nr.18, Ekim 1948. (Makale)
- “Dünya Ümranda Hayata İnanmanın Tesiri”, *Sebilürreşat*, C:1, nr.18, Ekim 1948. (Makale)
- “Yetimler Hakkında: Çocuk Esirgeme Kurumu’na İthaf”, *Sebilürreşat*, C:1, nr.19, Kasım 1948. (Makale)
- “Mümin ile Münafık”, *Sebilürreşat*, C:1, nr.19, Kasım 1948. (Makale)
- “Kızılay Haftası Münasebeti ile”, *Balıkesir Postası*, nr.2163, 28 Ekim 1949. (Makale)
- “Seçimler Münasebeti ile Partiler ve Müstakiller Yazısına Cevap”, *Balıkesir Postası*, nr.2239, 8 Mayıs 1950. (Polemik)
- “Yeni Göçmenlerimiz Hakkında”, *Balıkesir Postası*, nr.2360, 6 Ekim 1950. (Makale)
- “Yeni Göçmenlerimiz Hakkında”, *Balıkesir Postası*, nr.2361, 7 Ekim 1950. (Makale)
- “Yeni Göçmenlerimiz Hakkında”, *Balıkesir Postası*, nr.2362, 9 Ekim 1950. (Makale)
- “Göçmenlere Yardım”, *Balıkesir Postası*, nr.2378, 31 Ekim 1950. (Makale)
- “Göçmenlere Yardım”, *Balıkesir Postası*, nr.2379, 1 Kasım 1950. (Makale)
- “Göçmenlere Yardım”, *Balıkesir Postası*, nr.2380, 2 Kasım 1950. (Makale)

- “Göçmenlerimiz Hakkında”, *Balıkesir Postası*, nr.2382, 4 Kasım 1950. (Makale)
- “Göçmenlerimiz Hakkında”, *Balıkesir Postası*, nr.2383, 6 Kasım 1950. (Makale)
- “Göçmenlerimiz Hakkında”, *Balıkesir Postası*, nr.2384, 7 Kasım 1950. (Makale)
- “Göçmenlerimiz Hakkında”, *Balıkesir Postası*, nr.2385, 8 Kasım 1950. (Makale)
- “Göçmenlerimiz Hakkında”, *Balıkesir Postası*, nr.2388, 11 Kasım 1950. (Makale)
- “Müslümanlıkta Yardımlaşma: Bütün Hayır Kurumlarına İthaf”, *Balıkesir Postası*, nr.2422, 21 Aralık 1950. (Makale)
- “Müslümanlıkta Yardımlaşma: Bütün Hayır Kurumlarına İthaf”, *Balıkesir Postası*, nr.2423, 22 Aralık 1950. (Makale)
- “Müslümanlıkta Yardımlaşma: Bütün Hayır Kurumlarına İthaf”, *Balıkesir Postası*, nr.2425, 25 Aralık 1950. (Makale)
- “Müslümanlıkta Yardımlaşma: Bütün Hayır Kurumlarına İthaf”, *Balıkesir Postası*, nr.2426, 26 Aralık 1950. (Makale)
- “Müslümanlıkta Yardımlaşma: Bütün Hayır Kurumlarına İthaf”, *Balıkesir Postası*, nr.2429, 29 Aralık 1950. (Makale)
- “Müslümanlıkta Yardımlaşma: Kırk Hadis Meali”, *Balıkesir Postası*, nr.2432, 3 Ocak 1951. (Makale)
- “Müslümanlıkta Yardımlaşma: Kırk Hadis Meali”, *Balıkesir Postası*, nr.2433, 4 Ocak 1951. (Makale)
- “Müslümanlıkta Yardımlaşma”, *Balıkesir Postası*, nr.2434, 5 Ocak 1951. (Makale)
- “Ahmet Hamdi Akseki”, *Balıkesir Postası*, nr.2442, 15 Ocak 1951. (Makale)
- “Yüce Peygamberimizin Mübarek Hadislerinden Mealler”, *Sebilürreşat*, C:4, nr.98, Mart 1951. (Meal)
- “Yüce Peygamberimizin Mübarek Hadislerinden Mealler”, *Sebilürreşat*, C:4, nr.98, Mart 1951. (Meal)
- “Kültürümüzde Su”, *Balıkesir Postası*, nr.2494, 17 Mart 1951. (Makale)
- “Kültürümüzde Su”, *Balıkesir Postası*, nr.2495, 19 Mart 1951. (Makale)

- “Yüce Peygamberimizin Mübarek Hadislerinden Mealler”, *Sebilürreşat*, C:4, nr.99, Nisan 1951. (Meal)
- “Yüce Peygamberimizin Mübarek Hadislerinden Mealler”, *Sebilürreşat*, C:4, nr.100, Nisan 1951. (Meal)
- “Balıkesir: Balı Çok”, *Balıkesir Postası*, nr.2554, 29 Mayıs 1951. (Makale)
- “Balda Şifa Vardır”, *Balıkesir Postası*, nr.2555, 30 Mayıs 1951. (Makale)
- “İdman ve Yarış Hakkında”, *Sebilürreşat*, C:5, nr.105, Haziran 1951. (Makale)
- “İdman ve Yarış Hakkında”, *Sebilürreşat*, C:5, nr.106, Temmuz 1951. (Makale)
- “İdman ve Yarış Hakkında”, *Sebilürreşat*, C: 5, nr.107, Temmuz 1951. (Makale)
- “İdman ve Yarış Hakkında”, *Sebilürreşat*, C:5, nr.108, Temmuz 1951. (Makale)
- “İdman ve Yarış Hakkında”, *Sebilürreşat*, C:5, nr.109, Ağustos 1951. (Makale)
- “İdman ve Yarış Hakkında”, *Sebilürreşat*, C:5, nr.110, Eylül 1951. (Makale)
- “Hadis-i Şerif Mealleri”, *Sebilürreşat*, C:5, nr.111, Eylül 1951. (Meal)
- “Hadis-i Şerif Mealleri”, *Sebilürreşat*, C:5, nr.112, Ekim 1951. (Meal)
- “Tefsir-i Şerif, Mealleri: Sâd 46”, *Sebilürreşat*, C:5, nr.112, Ekim 1951. (Tefsir)
- “Tefsir-i Şerif”, *Sebilürreşat*, C:5, nr.113, Ekim 1951. (Tefsir)
- “Eserler Arasında: İmri’ül-Kays, Yedi Askı”, *Sebilürreşat*, C:5, nr.116, Aralık 1951. (Tenkit)
- “Hristiyana Mevlüt Okunur mu?”, *Balıkesir Postası*, nr.2731, 4 Ocak 1952. (Tenkit)
- “Tefsir-i Şerif: Nahl 68-69”, *Sebilürreşat*, C:5, nr.118, Ocak 1952. (Tefsir)
- “Tefsir-i Şerif”, *Sebilürreşat*, Bakara 255, C:5, nr.120, Şubat 1952. (Tefsir)
- “Klakson Yasağı Pavyonu”, *Balıkesir Postası*, nr.2764, 12 Şubat 1952. (Makale)
- “Tefsir-i Şerif”, *Sebilürreşat*, C:5, nr.122, Mart 1952.(Tefsir)
- “Abdülkadir İştın’ın İrtihali”, *Sebilürreşat*, C:5, nr.123, Mart 1952. (Makale)
- “Hadis-i Şerif Mealleri”, *Sebilürreşat*, C:6, nr.126, Mayıs 1952. (Meal)

- “Cumhuriyet’ten Önceki Balıkesir Gazeteleri”, *Türk Dili*, nr.7135, 16 Mayıs 1955. (Makale)
- “Oruç Allah İçin Tutulursa Oruçtur”, *Sebilürreşat*, C:9, nr.218, Nisan 1956. (Makale)
- “Asr Suresi”, *İslâm*, C:1, nr.1, Nisan 1956. (Tefsir)
- “İslamiyet’te Mücadele Yolları”, *İslâm*, C:1, nr.2, Mayıs 1956. (Makale)
- “Allah Yolunda Mücâhede”, *İslâm*, C:1, nr.3, Haziran 1956. (Makale)
- “Şairler Hakkında”, *İslâm*, C.1, nr.4, Temmuz 1956. (Tefsir)
- “Basiret Hakkında”, *İslâm*, C:1, nr.5, Ağustos 1956. (Tefsir)
- “İçki, Fal ve Kumar Hakkında”, *İslâm*, C:1, nr.5, Eylül 1956. (Makale)
- “Molla Fenârî’nin Hayatı ve Eserleri”, *İslâm*, C:1, nr.7, Ekim- Kasım 1956. (Makale)
- “Bozgunculuk Hakkında”, *İslâm*, C:1, nr.8, Aralık 1956- Ocak 1957. (Tefsir)
- “Kötülüğe İyilikle Mukabele Etmek”, *İslâm*, C:1, nr.9, Şubat 1957. (Tefsir)
- “Milletler Layık Oldukları İdareye Kavuşurlar”, *İslâm*, C:1, nr.10, Mart- Nisan 1957. (Makale)
- “Kur’an-ı Kerim’de Türkçe Kelimeler mi? (1)”, *Sebilürreşat*, C:10, nr.242, Nisan 1957. (Makale)
- “Kur’an-ı Kerim’de Türkçe Kelimeler mi? (2)”, *Sebilürreşat*, C:10, nr.243, Nisan 1957. (Makale)
- “Kur’an-ı Kerim’de Türkçe Kelimeler mi? (3)”, *Sebilürreşat*, C:10, nr.244, Mayıs 1957. (Makale)
- “Kur’an-ı Kerim’de Türkçe Kelimeler mi? (4)”, *Sebilürreşat*, C:10, nr.245, Mayıs 1957. (Makale)
- “Mü`minler Mü`minlerin Velileridir”, *İslâm*, C:1, nr.11, Mayıs 1957. (Makale)
- “Kur’an-ı Kerim’de Türkçe Kelimeler mi? (5)”, *Sebilürreşat*, C:10, nr.246, Haziran 1957. (Makale)
- “Âl-i İmran Suresi’nin İlk Ayetleri”, *İslâm*, C:1, nr.12, Ağustos 1957. (Tefsir)

- “Türkçe Kur’an mı? (1)”, *Sebilürreşat*, C:11, nr.252, Ağustos 1957. (Tenkit)
- “Türkçe Kur’an mı? (2)”, *Sebilürreşat*, C:11, nr.253, Eylül 1957. (Tenkit)
- “Türkçe Kur’an mı? (3)”, *Sebilürreşat*, C:11, nr.254, Ekim 1957. (Tenkit)
- “Türkçe Kur’an mı? (4)”, *Sebilürreşat*, C:11, nr.255, Ekim 1957. (Tenkit)
- “Baltacıoğlu ve Kur’an (1)”, *Sebilürreşat*, C:11, nr.256, Kasım 1957. (Tenkit)
- “Baltacıoğlu ve Kur’an (2)”, *Sebilürreşat*, C:11, nr.257, Kasım 1957. (Tenkit)
- “Baltacıoğlu ve Kur’an (3)”, *Sebilürreşat*, C:11, nr.258, Kasım 1957. (Tenkit)
- “Baltacıoğlu ve Kur’an (4)”, *Sebilürreşat*, C:11, nr.260, Kasım 1957. (Tenkit)
- “Sual-Cevap, Hüda-Sîret, Hüda-Meşreb”, *Sebilürreşat*, C:11, nr.258, Aralık 1957. (Makale)
- “Kur’an ve Namaz”, *İslâm*, C:2, nr.1, Ocak 1958. (Makale)
- “İslam Nizamında Cihat”, *İslâm*, C:2, nr.2, Şubat 1958. (Makale)
- “Sualler-Cevaplar: Müdâhane, Müdâraa”, *Sebilürreşat*, C:11, nr.268, Nisan 1958. (Makale)
- “Sa’d b. Cübeyr Şehit Edilirken”, *Sebilürreşat*, C:11, nr.275, Ağustos 1958. (Makale)
- “Hadis-i Şerif Mealleri”, *Sebilürreşat*, C:11, nr.270, Haziran 1958. (Meal)
- “Hadis-i Şerif Mealleri”, *Sebilürreşat*, C: 11, nr.271, Haziran 1958. (Meal)
- “Hadis-i Şerif Mealleri”, *Sebilürreşat*, C:11, nr.272, Temmuz 1958. (Meal)
- “Hadis-i Şerif Mealleri”, *Sebilürreşat*, C:11, nr.273, Ağustos 1958. (Meal)
- “Hadis-i Şerif Mealleri”, *Sebilürreşat*, C:12, nr.275, Ağustos 1958. (Meal)
- “Hadis-i Şerif Mealleri”, *Sebilürreşat*, C:12, nr.280, Kasım 1958. (Meal)
- “Hadis-i Şerif Mealleri”, *Sebilürreşat*, C:12, nr.281, Kasım 1958. (Meal)
- “Hadis-i Şerif Mealleri”, *Sebilürreşat*, C:12, nr.285, Ocak 1959. (Meal)
- “Hadis-i Şerif Mealleri”, *Sebilürreşat*, C:12, nr.286, Şubat 1959. (Meal)
- “Hadis-i Şerif Mealleri”, *Sebilürreşat*, C:12, nr.287, Şubat 1959. (Meal)

- “Hadis-i Şerif Mealleri”, *Sebilürreşat*, C:12, nr.287, Şubat 1959. (Meal)
- “Hadis-i Şerif Mealleri”, *Sebilürreşat*, C:12, nr.288, Mart 1959. (Meal)
- “Hadis-i Şerif Mealleri”, *Sebilürreşat*, C:12, nr.289, Mart 1959. (Meal)
- “Hadis-i Şerif Mealleri”, *Sebilürreşat*, C:12, nr.290, Nisan 1959. (Meal)
- “Hadis-i Şerif Mealleri”, *Sebilürreşat*, C:12, nr.291, Nisan 1959. (Meal)
- “Hadis-i Şerif Mealleri”, *Sebilürreşat*, C:12, nr.292, Mayıs 1959. (Meal)
- “Hadis-i Şerif Mealleri”, *Sebilürreşat*, C:12, nr.296, Ekim 1959. (Meal)
- “Kur’an-ı Kerim’de Yakut Kelimesi”, *İslâm*, C:3, nr.3, Ekim 1959. (Makale)
- “Mealler ve İzahlar”, *İslâm*, C:3, nr.3, Aralık 1959. (Tefsir)
- “Mealler ve İzahlar”, *İslâm*, C:3, nr.4, Ocak 1960. (Tefsir)
- “Duhâ Suresi”, *İslâm*, C:3, nr.2, Kasım 1959. (Tefsir)
- “Hadis-i Şerif Mealleri”, *Sebilürreşat*, C:12, nr.297, Kasım 1959. (Meal)
- “Hadis-i Şerif Mealleri”, *Sebilürreşat*, C:12, nr.300, Aralık 1959. (Meal)
- “Fuhuş Salgını (1)”, *Sebilürreşat*, C: 12, nr.298, Aralık 1959. (Makale)
- “Fuhuş Salgını (2)”, *Sebilürreşat*, C:12, nr.299, Aralık 1959. (Makale)
- “Fuhuş Salgını (3), *Sebilürreşat*, C:12, nr.300, Aralık 1959. (Makale)
- “Hadis-i Şerif Mealleri”, *Sebilürreşat*, C:13, nr.302, Ocak 1960. (Meal)
- “Hadis-i Şerif Mealleri”, *Sebilürreşat*, C:13, nr.303, Şubat 1960. (Meal)
- “Mealler ve İzahlar”, *İslâm*, C: 3, nr.5, Şubat 1960.(Tefsir)
- “Fuhuş Salgını (1)”, *İslâm*, C:3, nr.6, Mart 1960. (Makale)
- “Hadis-i Şerif Mealleri”, *Sebilürreşat*, C:13, nr.305, Mart 1960. (Meal)
- “Hadis-i Şerif Mealleri”, *Sebilürreşat*, C:13, nr.306, Mart 1960. (Meal)
- “Mealler ve İzahlar”, *İslâm*, C:3, nr.7, Nisan 1960. (Tefsir)
- “Fuhuş Salgını (2)”, *İslâm*, C:3, nr.7, Nisan 1960.(Makale)

- “Hadis-i Şerif Mealleri”, *Sebilürreşat*, C:13, nr.307, Nisan 1960. (Meal)
- “Mealler ve İzahlar”, *İslâm*, C:3, nr.8, Mayıs 1960. (Tefsir)
- “Fuhuş Salgını (3)”, *İslâm*, C:3, nr.10, Temmuz 1960. (Makale)
- “Hadis-i Şerif Mealleri”, *Sebilürreşat*, C:14, nr.328, Ekim 1960. (Meal)
- “Dalkavukluk Etmeyiniz”. *İslâm*, C:5, nr.40, Ocak 1961. (Tefsir)
- “İstidrâc”, *İslâm*, C:5, nr.42, Mart 1961. (Makale)
- “Selamlaşmak”, *İslâm*, C:5, nr.46, Temmuz 1961. (Makale)
- “İbadete Açık İstanbul Camileri”, *İslâm*, C:5, nr.51, Aralık 1961. (Makale)
- “Mealler ve İzahlar”, *İslâm*, C:5, nr.52, Ocak 1962. (Tefsir)
- “Ölüye Ağlamak”, *İslâm*, C:5, nr.52, Ocak 1962. (Makale)
- “Hac Hakkında Mealler”, *İslâm*, C:5, nr.54, Mart 1962. (Meal)
- “Mealler İzahlar”, *İslâm*, C:5, nr.7, Nisan 1962. (Tefsir)
- “Diyaretçe Neşredilen Kur’an-ı Kerim Tercümesi Hakkında Tenkitler (1)”, *İslâm*, C:5, nr.9, Haziran 1962. (Tenkit)
- “Diyaret İşleri Reisliği’nin Neşrettiği Kur’an-ı Kerim Tercümesi Hakkında İntikadlar (2)”, *İslâm*, C:5, nr.10, Temmuz 1962. (Tenkit)
- “Diyaretçe Neşredilen Kur’an-ı Kerim Tercümesi Hakkında Tenkitler (3)”, *İslâm*, C:5, nr.11, Ağustos 1962. (Tenkit)
- “İsm-i Tafdil Bahsi”, *İslâm*, C:5, nr.12, Eylül 1962. (Tefsir)
- “Mehmet Akif Hakkında (Konferans Özeti)”, *İslâm*, C:6, nr.5, Mart 1963. (Makale)
- “Klakson Yasağı Pavyonu”, *Balıkesir Postası*, nr.2764, 12 Şubat 1952. (Tenkit)
- “Edeb”, *İslâm’ın Nuru*, nr.13, Mayıs 1952. (Makale)
- “O Peygamberi Allah Övüyor”, *İslâm’ın Nuru*, nr.14, Haziran 1952, Ramazan 1371. (Makale)
- “Meâl-i Kerîm”, *İslâm’ın Nuru*, nr.14, Haziran 1952, Ramazan 1371. (Meal)
- “Meâl-i Kerîm”, *İslâm’ın Nuru*, nr.15, Temmuz 1952, Şevval 1371. (Meal)

- “Yetim”, *İslâm'ın Nuru*, nr.15, Temmuz 1952, Şevval 1371. (Makale)
- “Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm (Önsöz)”, *İslâm'ın Nuru*, nr.16 Ağustos 1952, Zilkade 1371. (Makale)
- “Allah Kelâmı”, *İslâm'ın Nuru*, nr.20, Aralık 1952, Rebiülevvel 1372. (Makale)
- “Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm”, *İslâm'ın Nuru*, nr.18, Ekim 1952, Muharrem 1372. (Makale)
- “Kur’ân Meâli”, *İslâm'ın Nuru*, nr.19, Kasım 1952, Safer 1372. (Meal)
- “Hıristiyan’a Mevlut Okunur mu?”, *Balıkesir Postası*, nr.2731, 4 Ocak 1952. (Makale)
- “Zekâ Demetleri”, *Balıkesir Adalet*, nr.140, 16 Ocak 1962. (Tercüme)
- “Allah Kelâmı”, *İslâm'ın Nuru*, nr.20, Ocak 1953, Rebiülahir 1372. (Makale)
- “Allah Kelâmı”, *İslâm'ın Nuru*, nr.21, Ocak 1953, Rebiülahir 1372. (Makale)
- “Mevlid: Velâdet-i Seniyye-i Peygamberiyye”, *İslâm'ın Nuru*, nr.23, Mart 1953, Cemaziyelahir 1372. (Makale)
- “Allah Kelâmı”, *İslâm'ın Nuru*, nr.23, Mart 1953, Cemaziyelahir 1372. (Makale)
- “Kabir Azâbı”, *İslâm'ın Nuru*, nr.23, Mart 1953, Cemaziyelahir 1372. (Makale)
- “Allah Kelâmı”, *İslâm'ın Nuru*, nr.24, Nisan 1953. (Makale)
- “Yeni Eserler: İslâm’a Giriş”, *Sebilürreşat*, C:13, nr.324, Nisan 1961. (Makale)
- “Mehmet Akif Gecesinde”, *Sebilürreşat*, C:14, nr.342, Nisan 1962. (Makale)
- “Emanetlerin Ehline Tevdii”, *Balıkesir Adalet*, nr.32, 8 Eylül 1962. (Makale)
- “Emanetlerin Ehline Tevdii”, *Balıkesir Adalet*, nr.33, 10 Eylül 1962. (Makale)
- “Emanetlerin Ehline Tevdii”, *Balıkesir Adalet*, nr.35, 12 Eylül 1962. (Makale)
- “Akıl Yaşta Değil Başta”, *Balıkesir Adalet*, nr.36, 13 Eylül 1962. (Makale)
- “Adalet”, *Balıkesir Adalet*, nr.42, 20 Eylül 1962. (Makale)
- “Adalet”, *Balıkesir Adalet*, nr.43, 21 Eylül 1962. (Makale)
- “Müteferrika”, *Balıkesir Adalet*, nr.44, 22 Eylül 1962. (Makale)

- “Müteferrika”, *Balıkesir Adalet*, nr.45, 24 Eylül 1962. (Makale)
- “İzmir Yolculuğundan Kısa İntibalar”, *Balıkesir Adalet*, nr.106, 6 Aralık 1962. (Gezi Yazısı)
- “İzmir Yolculuğundan Kısa İntibalar”, *Balıkesir Adalet*, nr.107, 7 Aralık 1962. (Gezi Yazısı)
- “Meâller, İzâhlar”, *Balıkesir Adalet*, nr.110, 11 Aralık 1962. (Meal)
- “Meâller, İzâhlar”, *Balıkesir Adalet*, nr.111, 12 Aralık 1962. (Meal)
- “Zekâ Demetleri”, *Balıkesir Adalet*, nr.140, 16 Ocak 1963. (Tercüme)
- “Zekâ Demetleri”, *Balıkesir Adalet*, nr.146, 22 Ocak 1963. (Tercüme)
- “İslâm’ın Tahiyyesi Selamdır”, *Balıkesir Adalet*, nr.146, 22 Ocak 1963. (Makale)
- “Zekâ Demetleri”, *Balıkesir Adalet*, nr.147, 23 Ocak 1963. (Tercüme)
- “Oruca Dair Hadisler”, *Balıkesir Adalet*, nr.156, 2 Şubat 1963. (Makale)
- “Zekâ Demetleri”, *Balıkesir Adalet*, nr.207, 27 Nisan 1963. (Tercüme)
- “Zekâ Demetleri”, *Balıkesir Adalet*, nr.208, 28 Nisan 1963. (Tercüme)
- “Zekâ Demetleri”, *Balıkesir Adalet*, nr.209, 30 Nisan 1963. (Tercüme)
- “Zekâ Demetleri”, *Balıkesir Adalet*, nr.210, 1 Mayıs 1963. (Tercüme)
- “Zekâ Demetleri”, *Balıkesir Adalet*, nr.211, 2 Mayıs 1963. (Tercüme)
- “Zekâ Demetleri”, *Balıkesir Adalet*, nr.212, 3 Mayıs 1963. (Tercüme)
- “Zekâ Demetleri”, *Balıkesir Adalet*, nr.213, 9 Mayıs 1963. (Tercüme)
- “Zekâ Demetleri”, *Balıkesir Adalet*, nr.214, 10 Mayıs 1963. (Tercüme)
- “Zekâ Demetleri”, *Balıkesir Adalet*, nr.215, 11 Mayıs 1963. (Tercüme)
- “Zekâ Demetleri”, *Balıkesir Adalet*, nr.216, 12 Mayıs 1963. (Tercüme)
- “Zekâ Demetleri”, *Balıkesir Adalet*, nr.217, 13 Mayıs 1963. (Tercüme)
- “Zekâ Demetleri”, *Balıkesir Adalet*, nr.218, 15 Mayıs 1963. (Tercüme)
- “Zekâ Demetleri”, *Balıkesir Adalet*, nr.219, 16 Mayıs 1963. (Tercüme)

- “Zekâ Demetleri”, *Balıkesir Adalet*, nr.239, 17 Mayıs 1963. (Tercüme)
- “Zekâ Demetleri”, *Balıkesir Adalet*, nr.240, 18 Mayıs 1963. (Tercüme)
- “Zekâ Demetleri”, *Balıkesir Adalet*, nr.241, 19 Mayıs 1963. (Tercüme)
- “Zekâ Demetleri”, *Balıkesir Adalet*, nr.242, 21 Mayıs 1963. (Tercüme)
- “Zekâ Demetleri”, *Balıkesir Adalet*, nr.243, 22 Mayıs 1963. (Tercüme)
- “Zekâ Demetleri”, *Balıkesir Adalet*, nr.244, 23 Mayıs 1963. (Tercüme)
- “Zekâ Demetleri”, *Balıkesir Adalet*, nr.245, 24 Mayıs 1963. (Tercüme)
- “Zekâ Demetleri”, *Balıkesir Adalet*, nr.246, 25 Mayıs 1963. (Tercüme)
- “Zekâ Demetleri”, *Balıkesir Adalet*, nr.247, 28 Mayıs 1963. (Tercüme)
- “Zekâ Demetleri”, *Balıkesir Adalet*, nr.248, 29 Mayıs 1963. (Tercüme)

Şiirleri

- “Bir Nazire”, “*Bu dehr-i muğfeli bir âsiyâba benzetirim*”, *Karesi*, nr.5-109, 9 Mayıs 1332/22 Mayıs 1916.
- “Mektepliler Bayramı”, *Karesi*, nr.1-57, 15 Recep 1335/ 7 Mayıs 1917. (Şiir)
- “Mektepli ile Şeytan”, *Karesi*, nr:31-187, 17 Kânunuevvel 1333/17 Aralık 1917; *Mektepli Yavrularıma*, 1343/1927. (Şiir)
- “İlâhî”, “*Ulu Tanrı! Bize açık bir yol ver*”, *Karesi*, nr.194-38, 4 Şubat 1334/4 Şubat 1918; *Zafer-i Millî*, 23 Nisan 1340/23 Nisan 1924; *Babamın Şiirleri*, 1964, s.5.
- “Ah Rumeli”, *Karesi*, nr. 5-213, 17 Haziran 1918. (Şiir)
- “Gemisini Kurtaran Kaputândır”, *Doğru Söz*, nr.3, 16 Mayıs 1335/16 Mayıs 1919; *Babamın Şiirleri*, 1964, s.26. (Şiir)
- “İnkisâr-ı Hayâl”, *Sebilürreşât*, nr:468, C:18, 17 Şubat 1337/17 Şubat 1921, s.307; *Babamın Şiirleri*, 1964, s.25. (Şiir)
- “Gazel” “*Bahar vaktini ahd-ı şebâba benzetirim*”, *Zafer-i Millî*, nr.218-98, 12 Haziran 1340/12 Haziran 1924; *Babamın Şiirleri*, 1964, s. 32.
- “Yuvamızın Marşı”, *Zafer-i Millî*, 15 Haziran 1340/15 Haziran 1924. (Şiir)

- “Sağlık ve Yaşayış”, *Zafer-i Millî*, 3 Temmuz 1340/3 Temmuz 1924; *Mektepli Yavrularıma*, 1343/1927, s.17-18-19-20-21; *Babamın Şiirleri*, 1964, s.21-22-23. (Şiir)
- “Yerli Malları”, *Zafer-i Millî*, 29 Temmuz 1340/29 Temmuz 1924; *Mektepli Yavrularıma* 1343/1927; s.22; *Babamın Şiirleri*, 1964, s.18. (Şiir)
- “Gazelçe”, “İsterim her hazân bahâr olsun”, *Zafer-i Millî*, nr.122-282, 6 Ağustos 1341/6 Ağustos 1925; *Babamın Şiirleri*, 1964, s.34.
- “Gazel” , “Dedilerden de Usandım”, *Zafer-i Millî*, nr:122- 386, 16 Ağustos 1341 /16 Ağustos 1925.
- “Dua” “*Ulu Tanrım o sevgili milletim*”, *Mektepli Yavrularıma*, 1343/1927, s.28.
- “Köy Türküsü”, *Türk Dili*, nr.384, 23 Ağustos 1927; *Gençler Yolu*, C:1, nr.19, 30 Kasım 1929; *Babamın Şiirleri*, 1964, s.28-29-30. (Türkü)
- “Demedim”, *Türk Dili*, nr.387, 26 Ağustos 1927. (Şiir)
- “Kardeş Marşı”, *Mektepli Yavrularıma*, 1343/1927, s.14; *Babamın Şiirleri*, 1964, s.7. (Şiir)
- “Yılmaz Türk”, *Mektepli Yavrularıma*, 1343/1927, s.12-13; *Babamın Şiirleri*, 1964, s.12-13. (Şiir)
- “Bayrak Marşı”, *Mektepli Yavrularıma*, 1343/1927, s.25; *Babamın Şiirleri*, 1964, s.10. (Şiir)
- “İzci Marşı, (İzci Manzumesi)”, *Mektepli Yavrularıma*, 1343/ 1927, s.15-16; *Babamın Şiirleri*, 1964, s.14. (Şiir)
- “Anadolu”, *Mektepli Yavrularıma*, 1343/1927, s.26; *Babamın Şiirleri*, 1964, s.14. (Şiir)
- “Köylü”, *Mektepli Yavrularıma*, 1343/1927, s.27; *Babamın Şiirleri*, 1964, s.19. (Şiir)
- “Namus”, *Zafer-i Milli*, 5 Ağustos 1340; *Mektepli Yavrularıma*, 1343/1927,s.11; *Babamın Şiirleri*,1964, s.20. (Şiir)
- “İdmançı Marşı”, *Babamın Şiirleri*, 1964, s.16-17. (Şiir)
- “23 Nisan”, *Babamın Şiirleri*, 1964, s.8-9. (Şiir)

- “Alın Teri”, *Mektepli Yavrularıma*, 1343/1927, s.23-24. (Şiir)
- “*Sapmam ne tuzluya, ne de ekşiye*”, *Türk Dili*, nr.385, 24 Ağustos 1927; *Babamın Şiirleri*, 1964, s.39. (Şiir)
- “Mı Dedim ?”, *Türk Dili*, 23 Ağustos 1927, *Tanrıdağ*, C:1, nr.6, Haziran 1942; *Babamın Şiirleri*,1964, s.42. (Şiir)
- “Dostnâme”, *Babamın Şiirleri*, 1964, s.80-81-82-83. (Şiir)
- “Nefsime”, *Babamın Şiirleri*, 1964, s.84. (Şiir)
- “Gazel”, “*Hak erenler niyazının*”, *Babamın Şiirleri*, 1964, s.85.
- “Kutlama”, *Babamın Şiirleri*, 1964, s.38. (Şiir)
- “Sayıklama”, *Babamın Şiirleri*,1964, s.40. (Şiir)
- “Meşhur bir hurafeciye”, *Babamın Şiirleri*, 1964, s.41. (Şiir)
- “Avam Nedir?”, *Türk Dili*, 7 Mart 1935; *Tanrıdağ*, C:1, nr.9, 3 Yedincay, Temmuz 1942, *Babamın Şiirleri*, 1964, s.47-48. (Şiir)
- “Sarmaşık”, *Tanrıdağ*, C:1, nr.14, 7 Sekizincay (Ağustos) 1942; *Babamın Şiirleri*, 1964, s.11. (Şiir)
- “Müfterinin Suratına”, *Gürses*, 30 Haziran 1950; *Türk Dili*, nr. 5691, 2 Temmuz 1950; *Babamın Şiirleri*,1964, s.49-50. (Şiir)
- “Nefes”, *Babamın Şiirleri*, 1964, s.51. (Şiir)
- “Yılmaz Türk”, *Babamın Şiirleri*,1964, s. 12-13. (Şiir)
- “Mehmet Akif Lisanından”, *Babamın Şiirleri*,1964, s.52. (Şiir)
- “Sana Şair Diyemem”, *Akıfnâme*, 1964, s. 227. (Şiir)
- “Gazel” “*Ne gülmez tâ’liim varmış, hazan ağlar bahârımda*”, *Babamın Şiirleri*, 1964, s.33.
- “Gazel”, “*Vefâ çekildi zeminden semâ semâ diyerek*”, *Son Asır Türk Şairleri*,1970, s.2072; *Babamın Şiirleri*, 1964, s.35.
- “Nazire”, *Hâr-ı hicrana düşüp bend-i hayât eylerken*, *Babamın Şiirleri*, 1964, s.36.

- “Kutlama”, *Babamın Şiirleri*, 1964, s.38. (Şiir)
- “Remzi Baba’nın Gazelini Tahmisten”, “*O sâkidir ki ekvân ü mekâna cân veren cânan*”, *Babamın Şiirleri*, 1964, s.86-87.
- “Mimar ve Şair Numan’a”, *Babamın Şiirleri*, 1964, s.43-44. (Şiir)
- “Mimar ve Şair Numan’a İkinci Cevap”, *Babamın Şiirleri*, 1964, s.44. (Şiir)
- “Vur Beline”, *Babamın Şiirleri*, 1964, s.45. (Vur Beline)
- “Kıta”, “*Kucağında yetim bir yavru vardı*”, *Babamın Şiirleri*, 1964, s.4.
- “Manzum Arzıhal”, *Ey vâlî-i fahr-ün niâm*, *Babamın Şiirleri*, 1964, s.54-55-56.
- “Serçe”, *Kaynak*, S:152-153, Yıl:12, 1945, s.13-14; *Babamın Şiirleri*, 1964, s.58-59-60-61-62. (Manzum Hikâye)
- “Ahmet Naim Bey’in Ardından”, “*Limaallâh*’ın en mahrem deminde”, *Babamın Şiirleri*, 1964, s. 69-70-71. (Mersiye)
- “Hemşirezâdem Feriha’nın Ölümü Münâsebetiyle”, “*Aceb gonce yâre bugün kim dokundu*”, *Babamın Şiirleri*, 1964, s.72-73. (Mersiye)
- “Manzum Tarih”, *Vâsilu sırr’ul ahad, Mecdî hüve’l ayn’ül-kemâl*, *Osman Ergin, Abdülaziz Mecdî Tolun Hayatı ve Şahsiyeti, İstanbul:1642, s.322.*
- “Manzum Tarih”, *Dil-ü mağfur gûyed sâl-i irtihâl*, *Osman Ergin, Abdülaziz Mecdî Tolun Hayatı ve Şahsiyeti, İstanbul:1642, s.322.*
- “Manzum Tarih”, *Bi- mecdî şems-i tâbân-ı velâyet*, *Osman Ergin, Abdülaziz Mecdî Tolun Hayatı ve Şahsiyeti, İstanbul:1642, s.322.*
- “Çaylak Suyu”, “*Ya Râb ne yüksek bir azm ü himmet*”, *Babamın Şiirleri*, 1964, s.74. (Manzum Tarih)
- “Abdulgafur Efendi’ye”, “*Bir güneş battı, fazilet ve hakikat güneşi*”, *Babamın Şiirleri*, 1964, s.75. (Manzum Tarih)
- “Kamil Miras Efendi İçin”, “*Bir muhaddis idi “Kâmil” gerçek*”, *Babamın Şiirleri*, 1964, s.76. (Manzum Tarih)

“Mehmet Vehbi Bey İçin”, *“İrtihâl etti “Muhammed Vehbi”, Babamın Şiirleri*, 1964, s.76. 8Manzum Tarih)

“Edremitli Şair “Ruhi Naci Sağdıç”ın Vefâtına Tarih”, *“Hazırlarken bir tarih”, Babamın Şiirleri*, 1964, s.77. (Manzum Tarih)

“Yüksek Âlimlerden “Yusuf Ziyâeddin” Efendi’nin İrtihâli İçin”, *“Bir müceddid idi “Yusuf” gerçek”, Babamın Şiirleri*, 1964, s.77. (Manzum Tarih)

“Yusuf Ziyâeddin ki”, *Babamın Şiirleri*, 1964, s.78.(Manzum Tarih)

“Tayyare Şehidi Talebemden “ Mustafa Zihni Hızal” İçin”, *“O bir güneşti ki mahrek-i iman”, Babamın Şiirleri*, 1964, s.78. (Manzum Tarih)

“O bir Urûc idi Hak ona yürüdü”, *Babamın Şiirleri*, 1964, s.78. (Manzum Tarih)

“Kıta”, *“Mustafa Bey Kardeşime”, “Ey semiyye-i cenâb-ı peygamber”, Babamın Şiirleri*, 1964, s. 64.

“Kıta”, *“Bîşe-i sanatte yangın var, yazık”, Babamın Şiirleri*, 1964, s.65.

“Kıta”, *“Tam otuz yıl bezledip cân u teni”, Babamın Şiirleri*, 1964, s.65.

“Kıta”, *“Cehlin kemâle savleti şeytanı güldürür”, Babamın Şiirleri*, 1964, s.65.

“Kıta”, *“Sanmayın her şakıyan bağçede bir bülbüldür”, Babamın Şiirleri*, 1964, s.65.

“Kıta”, *“Tanırım bir yüce üstâd-ı faziletti baban”, Babamın Şiirleri*, 1964, s.66.

“Kıta”, *“Gûş ver erbâb-ı hûşun pendine”, Babamın Şiirleri*, 1964, s.66.

“Yeni Bir Felsefe”, *“Selef Yapardı; fakat söylemezdi hiçbir şey”, Babamın Şiirleri*, 1964, s.66. (Kıta)

“Kıta”, *“Kurtuluş dendi mi pür şa’şaa târihimizin”, Kaynak, S:56, Yıl:5, 19.9.1937; Babamın Şiirleri*, 1964, s.66.

“Kıta”, *“Satr-ı Kur’an sadr-ı imânındadır”, Babamın Şiirleri*, 1964, s.67.

“Kıta”, *“Milleti Koyuna teşbih etmede”, Babamın Şiirleri*, 1964, s. 67.

“Kıta” *“Çalkanmadayım hecr ile tûfân arasında”, Babamın Şiirleri*, 1964, s.67.

KAYNAKÇA:

a) Kitaplar ve Tezler

- AKÇURA, Yusuf, *Üç Tarz-ı Siyaset*, Ankara: TTK Basımevi, 1976.
- AKDEMİR, Salih, *Cumhuriyet Dönemi Kur'an Tercümelere*, Ankara: Akid Yayınları, 1989.
- AKPINARLI, Kerim Kani, *Balıkesir Şehir ve Belediye Tarihi, Balıkesir: Balıkesir Belediyesi Kent Arşivi Yayınları*, 2009.
- AKTAŞ, Şerif, *Şiir Tahlilleri*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2009.
- AKÜN, Ömer Faruk, *Namık Kemal'in Mektupları*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1972.
- AKYÜZ Kenan, *Modern Türk Edebiyatı'nın Ana Çizgileri (1860- 1923)*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1990.
- ATEŞ, Süleyman, *İslam Tasavvufu*, Ankara: Elif Matbaacılık, 1972.
- AYHAN, Aydın, *Hasan Basri Çantay*, Balıkesir: Balıkesir Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, 1990.
- AYNÎ, Mehmet Ali, *Hatıralar*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2009.
- AYHAN, Aydın, *Balıkesir'in Kimliği 1*, Balıkesir: Balıkesir Belediyesi Kent Arşivi Yayınları, 2011.
- AYHAN, Aydın- Akgül Yusuf, *Hasan Basri Çantay'ın Şiir Dünyası ve Ülkü Edebiyatı*, Balıkesir: Altıeylül Belediyesi Kültür Yayınları, 2014.
- BALABANLILAR, Mürşit, *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1985.
- BERKES, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.
- BEYATLI, Yahya Kemal, *Edebiyata Dair*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1997.

BİLGEGİL, Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1989.

BUDAK, Ali, *Batılılaşma ve Türk Edebiyatı, Lale Devrinden Tanzimat'a Yenileşme*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2008.

Cumhuriyet Dönemi ve Öncesinde Balıkesir'de Eğitim, Balıkesir: T.C. Balıkesir Millî Eğitim Müdürlüğü Yayınları, 1998.

ÇAĞIN, Şerife, *Bir Şiir Eleştirmeni Olarak Nurullah Ataç*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012.

ÇAKSU, Maruf, *Mücahit ve Mutasavvıf Hasan Basri Çantay*, Balıkesir: Liva Yayınları, 2008.

ÇANTAY, Hasan Basri, *Ülkü Edebiyatı*, Balıkesir: Türk Pazarı Basımevi, 1939.

ÇANTAY, Hasan Basri *Zekâ Demetleri*, Balıkesir: Türk Pazarı Basımevi, 1939.

ÇANTAY, Hasan Basri, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, C:1, İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1952.

ÇANTAY, Hasan Basri, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, C:2, İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1953.

ÇANTAY, Hasan Basri, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, C:3, İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1953.

ÇANTAY, Hasan Basri, *Fıkh-ı Ekber Tercümesi*, Ankara: Diyanet İşleri Reisliği Yayınları, 1954.

ÇANTAY, Hasan Basri, *On Kere Kırk Hadis*, İstanbul: Çeltüt Matbaası, 1955.

ÇANTAY, Hasan Basri, *Zekâ Demetleri*, İstanbul: Ahmet Sait Matbaası, 1964.

ÇANTAY, Hasan Basri, *Akifnâme*, İstanbul: Ahmet Sait Matbaası, 1966.

ÇANTAY, Hasan Basri, *Babamın Şiirleri*, (Yayına Hazırlayan: Mürşit

- Çantay), İstanbul: Ahmet Sait Matbaası, 1964.
- ÇANTAY, Hasan Basri *Kara Günler ve İbret Levhaları*, İstanbul: Ahmet Sait Matbaası, 1964.
- ÇANTAY, Hasan Basri, *Müslümanlıkta Çocukların Korunması*, (Yayına Hazırlayan: Maruf Çaksu), Balıkesir: Liva Yayınevi, 2008.
- ÇOKER, Fethi, *Türk Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve TBMM Birinci Dönem (1919-1923)*, I. Cilt, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 1994.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi, 2004.
- DİLÇİN, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1997.
- DÜZDAĞ, M. Ertuğrul, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Yakın Tarihimizin Belgesi (1908-1925) Sırât-ı Müstakîm Mecmuası*, İstanbul: Bağcılar Belediyesi Yayınları, 2013.
- EMRE, Mehmet, *Hatıralarım*, İstanbul: Erhan Yayınları, 2000.
- ENGİNÜN, İnci, *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2006.
- EREN, Muharrem, *Balıkesir İl Müftüleri ve Tarihî Kitabeler*, Balıkesir: Baskı Yeri Yok, 1990.
- EREN, Muharrem, *Mutasarrıf Ömer Ali Bey*, İstanbul: Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınları, 1993.
- GÖKÇEK, Fazıl, *Mehmet Akif'in Şiir Dünyası*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005.
- HUYUGÜZEL, Ömer Faruk, *İzmir Fikir ve Sanat Adamları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.
- İLGÜREL, Mücteba, *Millî Mücadele'de Balıkesir*, İstanbul: TDAV Yayınları, 1990.

- İLGÜREL, Mücteba, *Millî Mücadele 'de Balıkesir Kongreleri*, İstanbul: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1999.
- İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1970.
- İSKENDER, Selmin, *Karesi Gazetesinde Edebî ve Kültürel Muhteva Üzerinde Bir İnceleme*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2005.
- İZ, Mahir, *Tasavvuf*, İstanbul: Rahle Yayınevi, 1969.
- Yılların İzi*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2013.
- KAPLAN, Mehmet, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar, Tip Tahlilleri*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1991.
- KAPLAN, Mehmet, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 1*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1995.
- KAPLAN, Mehmet, *Şiir Tahlilleri 1, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1997.
- KAPLAN, Mehmet, *Tevfik Fikret (Devir-Şahsiyet ve Eser)*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1998.
- KAPLAN, Mehmet, *Şiir Tahlilleri 2, Cumhuriyet Devri Türk Şiiri*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2001.
- KARACA, Emin, *Unutulmuş Sosyalist: Esat Adil*, İstanbul: Belge Yayınları, 2008.
- KAVRUK Hasan, Ramazan Salman, Abidin Öztürk, Güler Aydın, Hüseyin Uğur ve Nedim Karagöz, *Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım*, Malatya: Sezer Ofset, 2004.
- KAYA, Doğan, *Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2010.
- KIPÇAK, M. Reşit, *Merhaba Balıkesir*, İzmir: Star Basımevi, 1999.

- KOLCU, Ali İhsan, *Cumhuriyet Edebiyatı 1*, Erzurum: Salkım Söğüt Yayınevi, 2009.
- KORKMAZ, Sami, *Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Balıkesir'de Sosyal Hayat*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2006.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*, Ankara: TDV Yayınları, 1991.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *Edebiyat Araştırmaları 1*, İstanbul: Akçağ Yayınları, 2004.
- MUTAF, Abdülmecit, *Salnâmelere göre Karesi (1847-1922)*, Balıkesir: Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınları, 2003.
- OĞUZKAN, A. Ferhan, *Çocuk Edebiyatı*, İstanbul: Anı Yayıncılık, 2001.
- OKAY, Orhan, *Poetika Dersleri*, Ankara: Hece Yayınları, 2004.
- OKAY, Orhan, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2010.
- ÖNAL, Mehmet, *Yeni Türk Edebiyatı*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2008.
- ÖZALP, Kazım, *Milli Mücadele 1919- 1922 (I)*, Ankara: TTK Basımevi, 1988.
- ÖZDEMİR, Zekeriya, *Balıkesir Bölgesi'nde Milli Mücadele Önderleri*, Ankara: Baskı Yeri Yok, 2001.
- ÖZGÜL, Metin Kayahan, *Helvacızâde Muharrem Hasbî, Hayatı ve Eserleri*, Ankara: Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınları, 1998.
- ÖZSARI, Mustafa, *Müstecâbizâde İsmet Hayatı ve Eserleri*, İstanbul: 3 F Yayınevi, 2007.
- ÖZSARI, Mustafa, *Ege Bölgesi Halkevleri-Edebî ve Kültürel Çalışmalar-*, İstanbul: Asi Kitap Yayınları, 2008.
- ÖZSARI, Mustafa, *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Yaşamış Bir Neo- Klasik: Şeyh*

- Vasfi*, Ankara: Altınpost Yayınları, 2013.
- ÖZKAYA, Yücel, *Millî Mücadele 'de Atatürk ve Basın (1919-1921)*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1989.
- PALA, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1998.
- Salnamelerde Karesi Sancağı(1847-1920)*, (Yayına Hazırlayan: Abdülmecit Mutaf), Balıkesir: Zağnos Vakfı Yayınları, 1997.
- SARIKOYUNCU, Ali, *Millî Mücadele 'de Atatürk ve Din Adamları*, Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- ŞEMSETTİN SAMİ, *Kâmûsu'l- Âlâm*, Ankara: Kaşgâr Neşriyat, 2006.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Çağlayan Kitabevi, 1997.
- TEKDURMAZ, Başak, *Balıkesir Halk Evi Çalışmaları ve Kaynak Dergisi 'nin Sistematik İndeksi*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2004.
- TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye 'de Siyasal Gelişmeler*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009.
- Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1998.
- UĞUR, Mücteba, *Hasan Basri Çantay*, Ankara: TDV Yayınları, 1994.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Karesi Meşâhiri*, İstanbul: Hüsn-ü Tabiat Matbaası, 1925.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Karesi Meşâhiri*, Balıkesir: Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınları, 1999.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Karesi Vilâyeti Tarihçesi*, (Yayına Hazırlayan: Abdülmecit Mutaf), Balıkesir: Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınları, 2000.

- WELLEK Rene- Austin Varren, *Edebiyat Teorisi*, (Çev. Ömer Faruk Huyugüzel), İzmir: Akademi Kitabevi, 1993.
- YAZICI, Nesimi, *Karesi Gazetesi Penceresinden Balıkesir'de Dinî Hayat Üzerine Bazı Gözlemler*, (1916-1917), Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1998.
- YAZICI, Nesimi, *Ocak 1898 Balıkesir Depremi ve Sonrası*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2003.
- KORKMAZ, Ramazan (ed.), *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı (1839-2000)*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2011.
- KÖLEMEN BAKIR, Suna, *Karesi Gazetesindeki (1916-1917) Edebi ve Kültürel Muhteva Üzerine Bir İnceleme*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2005.
- VAKKASOĞLU, Vehbi, *Osmanlı'dan Cumhuriyete İslam Âlimleri*, İstanbul: Nesil Yayınları, 2005.
- YILMAZ, Abdullah, *Hasan Basri Çantay ve Meal-i Kerîm 'indeki Tefsir Kısımlarının Analizi*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2007.
- YURDAKÖK, Abdullah, *Balıkesir Basın Tarihi*, Balıkesir: Baskı Yeri Yok, 1992.
- YÜZBAŞI İSMAİL HAKKI BEY, *1920'de Balıkesir*, Balıkesir: Balıkesir Valiliği Kültür Yayınları, 1997.
- ZİMA, PETER V., *Modern Edebiyat Teorilerinin Felsefesi*, (Çev. Mustafa Özsarı), Ankara. Hece Yayınları, 2006.

b) Makaleler, Bildiriler

- AKTAŞ, Şerif, "Milli Edebiyat (1911-1923)", *Türk Edebiyatı Tarihi*, C:3, İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2007, 183-232.
- AYHAN, Bünyamin, "Kuvâ-yı Milliye'nin Propaganda Gazetesi: İzmir'e Doğru", *Kırgızistan- Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S:20, 2008, 325-341.
- ÇANTAY, "Kendi Kalemile Hasan Basri Çantay" (Haz. Kerim Kani Akpınarlı), *Balıkesir Postası*, nr.731, 732, 733, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 27 Aralık 1964-10 Ocak 1965.
- ÇELİK, Recep, "Millî Mücadelede Balıkesir ve Din Adamları", *Osmanlıdan Cumhuriyet'e Balıkesir*, (Yayına Hazırlayan. Bülent Özdemir- Zübeyde Güneş Yağcı), İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2007, 297- 324.
- ERCİLASUN, Bilge, *Eleştiri (1860-1923)*, *Türk Edebiyatı Tarihi*, C:3, İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2007, 283-312.
- GÖKALP ALPARSLAN, G. Gonca, *Modern Edebiyatta Sözlü Kültür Etkisi, Türk Edebiyatı Tarihi*, C:3, İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2007, 399-415.
- IŞIK, Emin, Hasan Basri Çantay, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:8, İstanbul: TDV Yayınları, 1993, 218-219.
- İLGÜREL, Mücteba, "Balıkesir" , *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:5, İstanbul: TDV Yayınları, 1992, 14.
- İLGÜREL, Mücteba, "Balıkesir Kongreleri", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:5, İstanbul: TDV Yayınları, 1992, 15-17.
- İLGÜREL, Mücteba, "Balıkesir'de Milli Mücadele ve Bir Aile Dramı", *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balıkesir*, (Yayına Hazırlayan: Bülent Özdemir- Zübeyde Güneş Yağcı, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2007, 253-269.
- KAHRAMAN, Âlim, "Mizah", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:30, İstanbul: TDV Yayınları, 2005, 210.

- KARSLI, İbrahim H. , *Hasan Basri Çantay'ın Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm'indeki Tercüme Metodu*, *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl:6, S:13, 2002, Erzurum, 2002.
- KAYA, Azat, “Balıkesir Geleneksel Kültüründe Yardımlaşma ve Dayanışma Örgütleri”, *Balıkesir Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, Balıkesir: Balıkesir Belediyesi Kent Arşivi Yayınları, 2005, 495-500.
- ÖNTUĞ, Mustafa Murat, “Balıkesir'deki Ermeni Kilisesi ve Mektep Açma Faaliyetleri”, *Balıkesir Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, Balıkesir: Balıkesir Belediyesi Kent Arşivi Yayınları, 2005, 246-247,
- ÖNTUĞ, Mustafa Murat, “Balıkesir ve Çevresinde Eşkıyalık (1570-1640)”, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balıkesir*, (Yayına Hazırlayan: Bülent Özdemir- Zübeyde Güneş Yağcı), İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2007, 61- 92.
- ÖZKAN, Mehmet, “Hasan Basri Çantay'ın Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C:15, S:28, (Aralık 2012), Balıkesir, 43-67.
- ÖZSARI, Mustafa, “19. Yüzyılın Yarisında Balıkesir'in Sosyal ve Kültürel Durumuna Genel Bir Bakış”, *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S:13, (Ocak 2007) , İzmir, 183- 196.
- ÖZSARI, Mustafa, “II. Meşrutiyet'in İlanından İşgale Kadar Balıkesir Basını (Temmuz 1908-Haziran 1920)”, *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C:14, S:1, 2008, İzmir, 81-106.
- ÖZSARI, Mustafa, “II. Meşrutiyetin İlanından İşgal Dönemine Kadar Balıkesir'de Tiyatro (1908-1920)”, *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S:16-17, (Ocak-Ağustos 2009), İzmir, 217-233.
- ÖZSARI, Mustafa, “Atatürk Döneminde Balıkesir'de Tiyatro”, *Akademik Kaynak Dergisi*, nr.3, 2014, Balıkesir, 37- 63.

SAVRAN, Hülya, “Hasan Basri Çantay’ın Divan-ü Lügati’ t- Türk’ü Tercüme Denemesi”, *Türk Dili Dergisi*, C:XCVI, S:683, (Kasım 2008), Ankara, 553.

SAZYEK, Hakan, “1920-1950”, *Türk Edebiyatı Tarihi*, C:4, İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 21-48.

UZUN, Mustafa, “Mektep”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:29, nr.11, Ankara: TDV Yayınları, 2004, 10.

YAZICI, Nesimi, “Hasan Basri Çantay ve Ses Gazetesi”, *Atatürk Yolu*, Ankara, 1993, 431-445.

ZİYA PAŞA, “Şiir ve İnşa”, *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi* (Yayına Hazırlayan: Mehmet Kaplan vd.), C:2, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1978, 45-49.

c) **İnternet Sayfaları**

URL1: [http:// w3.balikesir.edu.tr/~mozsari/ Literarytheories.htm](http://w3.balikesir.edu.tr/~mozsari/Literarytheories.htm), 5.03.2014.

d) Süreli Yayınlar:

Yayının Adı	Türü	Yayınlandığı Yer
<i>Doğru Söz</i>	Gazete	Balıkesir
<i>Karesi</i>	Gazete	Balıkesir
<i>Ses</i>	Gazete	Balıkesir
<i>Zafer-i Millî</i>	Gazete	Balıkesir
<i>Türk Dili</i>	Gazete	Balıkesir
<i>Balıkesir Postası</i>	Gazete	Balıkesir
<i>Balıkesir Adalet</i>	Gazete	Balıkesir
<i>İzmir'e Doğru</i>	Gazete	Balıkesir
<i>Savaş</i>	Gazete	Balıkesir
<i>Dilek</i>	Dergi	Balıkesir
<i>Çağlayan</i>	Dergi	Balıkesir
<i>Kaynak</i>	Dergi	Balıkesir
<i>İrmak</i>	Dergi	Balıkesir
<i>Tanrıdağ</i>	Dergi	İstanbul
<i>Şîrât-ı Müstakîm</i>	Dergi	İstanbul
<i>Sebilürreşat</i>	Dergi	İstanbul
<i>İslâm'ın Nuru</i>	Dergi	İstanbul
<i>İslâm</i>	Dergi	Ankara